

Tarjányi Béla

Keresztény emlékek az első három századból

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.



TARJÁNYI BÉLA

**KERESZTÉNY EMLÉKEK
AZ ELSŐ HÁROM SZÁZADBÓL**

Impresszum

Tarjányi Béla
Keresztény emlékek az első három századból

A címlapon: Szent Péter apostol

A kötet szerkesztésében és kiadásában közreműködtek:
Vágvölgyi Éva, Csupor Zoltán és Megyesi Gizella

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 2019-ben jelent meg a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat kiadásában, az ISBN 978-963-9921-18-4 azonosítóval. Az elektronikus változat a szerző engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más jog a szerző tulajdona.

A könyv a más betűtípussal és kissé beljebb szedett részeit ez az elektronikus kiadás változtatás nélküli betűtípussal, jóval beljebb szedve és üres sorokkal elhatárolva hozza.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Előszó helyett.....	7
Keresztény emlékek az első három századból	8
A kereszténység terjedése	9
Kereszténység Keleten – 1-3. század – Jeruzsálem	14
Cézárea.....	22
Cézárei Euszébiosz.....	23
Antióchia.....	25
A város története és szerepe.....	25
A kereszténység bölcsője	27
Zsinatok városa	28
Emlékek	29
Mozaikok	30
Az antióchiai iskola.....	30
Arianizmus.....	31
Antióchiai Szent Ignác (Kr. u. 35-107).....	31
Alexandria.....	35
Az egyiptomi korai kereszténység	36
Az első századok üldözései és a korai egyházszervezet	38
Az egyiptomi szerzetesség	41
Az Alexandriai könyvtár.....	42
Az Alexandriai Iskola feltárása.....	46
Origenész	50
Remete Szent Pál	52
Remete Szent Antal vagy Nagy Szent Antal (251-356)	54
Thébai Szent Pakhomiosz	55
Örményország	59
Az örmény egyház	59
Az örmény írásbeliség.....	67
Ereklyék	69
India – Szír-Malabár Egyház	71
Szent Tamás apostol	72
Bizánc – Konstantinápoly	75
Bizánci Birodalom	76
Hágia Szófia.....	77
Nagy Konstantin	81
Szent András apostol.....	84
Milánói Ediktum	85
Konstantin és a zsidóság	86
Szent Ilona	87
Efezus.....	89
Celsus könyvtára.....	90
János evangélista temploma.....	91
Szűz Mária háza	91
Szent János apostol	92

Legendás leírások.....	93
Patmosz.....	95
Olajbanfőtt Szent János.....	95
Szent Pál Efezusban.....	96
Szent Timóteus.....	96
Szmirnai Szent Polikárp.....	97
Hieropoliszi Szent Papiász.....	98
Róma – Az egyetemes egyház születése.....	100
Róma alapítása.....	100
Az Ókeresztény Egyház a 2. században.....	102
Katakomba-egyház.....	106
3. század.....	107
4. század.....	113
A kereszténység Kr. u. 325-től.....	113
Az utolsó császár.....	118
A bukás belső okai.....	118
Római pápák.....	121
Szent Petronella vagy Petronilla.....	121
Szent Pál apostol.....	122
Római Szent Hippolitosz ellenpápa.....	131
Novatianus ellenpápa.....	135
II. Félix ellenpápa.....	144
Szent Iréneusz.....	146
A Szentmise története.....	148
1. Az apostolok idejében.....	149
2. Az apostoli atyák idejében.....	150
3. A 2. és a 3. században.....	150
4. A 4. században.....	151
5. Az 5-6. századokban.....	153
6. A középkorban.....	154
7. V. Piusz reformja.....	154
8. Az V. Piusz-féle rítus elterjedése hazánkban.....	154
Az ókeresztény liturgia kialakulása.....	154
A kenyértörés.....	156
A cselekmény részeinek sorrendje.....	157
A keresztény ige-liturgia.....	157
Az eucharisztia-imádság.....	158
Az Újszövetségi Szentírás kánonja.....	161
1. Muratori kánon (170) latin.....	161
2. Melito kánonja (180 előtt) görög.....	163
3. Origenész kánonja (250 körül) görög.....	163
4. Cézárei Euszébiosz kánonja – (324) görög.....	165
5. Jeruzsálemi Szent Cirill kánonja (350) görög.....	166
6. A Niceai Zsinat kánonja (351).....	167
7. Poitier-i Hilárius kánonja latin.....	167
8. Cheltenham- vagy Mommsen-lista (360) latin.....	167
9. Alexandriai Szent Atanáz (367).....	168
10. Nazianzi Szent Gergely kánonja.....	168
11. Ikóniumi Amphilochius kánonja (380).....	169
12. Az Apostoli Kánon (380).....	170

13. Szent Epiphánusz kánonja (383).....	170
14. Szent Jeromos kánonja (400 körül).....	171
15. Szent Jeromos levele Dardanushoz (414).....	172
16. Szent Ágoston kánonja (397).....	173
17. A III. Karthágói Zsinat kánonja (397).....	174
18. Aquileia-i Rufinus kánonja (400).....	174
19. A Kódex Claromontanus kánonja (400).....	175
20. I. Innocent pápa kánonja (405).....	176
21. A Decretum Gelasianum kánonja (550).....	176
22. A „Synopsis Scripturae Sacrae” kánonja.....	177
23. Damaszkuszi János kánonja (730).....	177
A Tridenti Zsinat kánonja (1546).....	178
Papiruszok.....	180
Papiruszok az első négy századból.....	180
Kódexek a 4. századból.....	184
A keleti szertartású katolikus egyházak.....	189
Időrend.....	195
Az első három század.....	195
Szent Piroska.....	199
II. András Jeruzsálem királya.....	199
Felmérés készült a világ vallásairól.....	201
Függelék.....	202
Karácsony – Betlehem – betlehem.....	203
A Karácsony időpontja.....	203
A karácsonyfa-állítás szokása.....	203
A karácsonyfadíszek jelentése.....	204
A szentmise, a böjt, az ünnepi ételek és az ajándékozás.....	204
Betlehem városának története.....	205
A Betlehemi szentélyek.....	207
A Születés Bazilikája.....	207
Barlang vagy jászol?.....	210
A Kis Jézus tejbarlangja.....	210
A betlehemi láng.....	210
A betlehemi jászol.....	211
Betlehemezés, betlehem.....	213
Feltámadt!.....	215
A Szent Sír Bazilika.....	217
I. A konstantini épület.....	217
II. A Modesztusz-féle bazilika.....	218
III. A mai Szent Sír Bazilika.....	220
A Jézus sírja fölé emelt szentély restaurálása Jeruzsálemben.....	222
Az Üdvözítő nyomában – Útleírás.....	227
Nagy Konstantin nyomai a Szentföldön.....	231
Konstantin templomépítési programja a Szentföldön.....	232
A Szentsír Bazilika építése.....	233
A Születési templom Betlehemben.....	235
Az Eleona templom.....	236
A konstantini bazilika Mamréban.....	237
Konstantin szent volt?.....	239
A Niceai Zsinat.....	241

Nagy Konstantin megnyitó beszéde.....	241
Mi is történt Niceában?	242
Szent Ilona ajándéka Ciprus szigetének.....	246
Keresztényüldözések.....	248
Diocletianus egyházüldözése	253
Római dokumentumok.....	256
Claudius császár életéből	256
Ifjabb Plinius és Traianus levélváltása a keresztényekkel szembeni bánásmódról	256
Róma történetéből.....	259
Róma alapítása	259
Romulus és a szabin nők elrablása.....	259
Róma hat kifosztása	260
Konstantinápoly eleste	265
Az ostrom.....	267
Orbán mester ágyúja	270
Török építkezések	271
A Szent Család Egyiptomban	274
Látogatás a sivatagi kopt kolostorokban.....	279
Milyen nyelven (nyelveken) beszélt Jézus?.....	287
A nyelvi helyzet Jézus hazájában	287
A héber – Izrael népének nyelve.....	287
Az arám nyelv	289
Az arám nyelv ma	291
A görög nyelv	291
A latin nyelv.....	293
Egy új nyelv születik: az ivrit	293
Régiségek.....	295
Jézus arca	295
A „Jézus-bárka” a Galileai-tengerből	295
Pilátus felirata, pecsétje, pénzei	296
Kaifás szarkofágja.....	298
Szent Fülöp apostol sírja.....	298
A madabai mozaik	300
Interjú (KarcFM rádió)	301
Képek	312
Kiadványaink	312
Tevékenységünk	315
A Bibliatársulat	319
Családi képek.....	322
Alapvető művek a témában.....	326
Munkatársak.....	326

Előszó helyett

„Kedves Septiciusom! Gyakran nógattál, hogy leveleimet, melyeket kissé nagyobb műgonddal írtam, gyűjtsem össze és tegyem közzé. Nos, összegyűjtöttem, de tekintet nélkül az időrendre, csak ahogy a kezem ügyébe kerültek, hiszen nem történeti munkát állítottam össze. Remélem, sem te nem bánod meg tanácsodat, sem én, hogy megfogadtam.” (Tacitus)

Kedves Olvasó! Ezt az összeállítást a magam kedvére és örömeire készítettem. A gyűjtemény anyagát a korról foglalkozó tudós szakkönyvekből, a Jeromos füzetekben korábban megjelent írásainkból, valamint az Internet gazdag tárházából vettem. Nem tudományos szakkönyvet akartam írni, hanem sorba venni azt a gazdag hagyományanyagot, amely fennmaradt az első három századból, de eléggé ismeretlen számunkra. Az Egyház közép- és újkori történelme mindannyiunk számára megismerhető, de a kereszténység első három-négy századának eseményei eléggé a homályba vesznek. Összeállításommal arra tettem kísérletet, hogy felidézsek lehetőleg minél többet azokból az emlékekből, amelyek e hősi korszakkal kapcsolatban írott vagy szóbeli formában fennmaradtak az Egyház emlékezetében, és tovább élve ma is alakítják keresztény tudatunkat és vallási életünket.

Írásomat nem teológiával vagy történelemmel foglalkozó szakembereknek szánom, hanem egyszerű hétköznapi keresztény Testvéreimnek, azzal a céllal, hogy betekintést adjak számukra Egyházunknak ezen küzdelmes első századainak történetébe. A források sokfélesége miatt előfordulhatnak gyűjteményemben ismétlések, és talán következetlenségek is, ezekért a kedves Olvasó elnézését kérem. Remélem, hogy könyvem így is hasznos és érdekes olvasmány lesz minden kedves Olvasó számára.

A Szerkesztő



Ezt a kötetet hálás szívvel ajánlom

Édesapám:

Demeter Tarjányi Ferenc,

Édesanyám:

Móczár Veronika

és testvéreim:

Ferenc, Veronika, Mária és Erzsébet
emlékének

Keresztény emlékek az első három századból



Szent Péter és Szent Pál apostolok



Jézus átadja a hatalmat Péternek
Róma, Szixtusi kápolna (P. Perugino)

A kereszténység terjedése

A kereszténység a Kr. u. 1. században jelent meg a Közel-Keleten. Az első néhány száz követőből háromszáz év alatt a négy-hatmilliós létszámot is elérte a keresztények száma. Ezt a gyors és látványos növekedést számos tényező tette lehetővé. Mindenek előtt az, hogy zsidók nem csupán a Szentföldön éltek, hanem a környező országokban mindenfelé, az ún. diaszpórában (szórványban) is.

Jézus követői először mindig a szórványban élő zsidó közösségeket keresték fel. Az egységes Római Birodalomban szabadon utazhattak. A Jeruzsálemből menekülő apostolok mindenütt a helyi zsinagógákba mentek, először ott kezdték el hirdetni Jézust, a feltámadást, és az örömhírt, azt hogy a megváltás által örökké élhetünk.



Jelentős keresztény városok az 1-3. században

Ugyanakkor fontos változást és előnyt jelentett a növekedésben az is, hogy a zsidók a Szentföldön is, a szórványban is rendre elhatárolódtak a keresztényektől. Az apostoloknak, mindenekelőtt Szent Pálnak döntő szerepe volt abban, hogy a kereszténység és a judaizmus szétválása felgyorsult. A szétválás ténye segítette a kereszténységet, hogy a zsidó vallásgyakorlat kötöttségeitől megszabadulva önálló világhódító vallásként induljon el hittérítő útjára.

A legnagyobb feszültséget keltő ok a szétválásra Jézus istenségének értelmezése volt. A korai keresztényeknek erős meggyőződése volt, hogy a Bibliában fellelhető hagyomány szerint nyilvánvaló, hogy az egyetlen Isten akarja Jézusnak Istenként való tiszteletét. Ez máshoz nem hasonlítható mennyei dicsőség. Az effajta tiszteletadás a hagyományokhoz ragaszkodó zsidók számára már istenkáromlás volt. Pál apostol, a volt farizeus – akinek a szemei egy időre megvakultak a feltámadt Jézus fényétől, amely a lelkét elárasztotta a damaszkuszi úton –, vaksággal vádolja azokat a zsidókat, akik képtelenek belátni, hogy a feltámadt Krisztus az Isten dicsőségének hordozója.

A keresztény hit terjesztőinek dolgát nagy mértékben megkönnyítette az is, hogy Nagy Sándornak és utódainak a görög kultúrát terjesztő törekvései következtében ezeken a területeken a görög nyelv vált uralkodóvá a közigazgatásban, a kereskedelemben, a tudomány művelésében és a vallásgyakorlatok során. A hittérítők is görögül szóltak az őket hallgatókhoz (hisz a szórványban élő zsidók is görögül beszéltek), az Ószövetség görög fordítását használták, és a keresztények alapművei, az evangéliumok és apostoli levelek is görögül íródtak, azon a görög köznyelven (kojnéné), amit mindenki megértett.

Péter, Pál, János és Jakab apostolok voltak a korai kereszténység leginkább figyelemre méltó vezetői. A kereszténység globális terjedése akkor vett nagyobb lendületet, amikor Pál apostol is csatlakozott hozzájuk. Pál, a tizenharmadik apostol, miután a damaszkuszi úton megtért, Krisztus felé fordult, és elhatározta, hogy hirdetni fogja az Isten Igéjét. Miután jól beszélt görögül, missziós útjai során számtalan keresztény közösséget alapított a Római Birodalom keleti részében, így Szíriában, Kis-Ázsiában, a mai Görögország területén, a Balkánon Makedóniában, majd végül Itáliában, ahol vértanúhalált halt.

Az őskereszténységben a zsidókból és pogányokból lett keresztények külön csoportot alkottak. A zsidó-keresztény csoportok főleg Jeruzsálemben, továbbá más palesztinai városokban mintegy szektaként éltek, a pogány-keresztények viszont teljesen elszakadtak a zsidó vallástól. A kereszténység tulajdonképpen a pogány-kereszténységben vált új vallássá. Egy pogány ember számára kereszténnyé lenni annyit jelentett, mint szakítani a többistenhittel, s a zsidó vallás talaján fakadt, de attól több tekintetben eltérő evangélium álláspontjára helyezkedni: hinni abban, hogy az üdvösség Isten ajándéka, amit nem áldozatokkal és szertartásokkal lehet elérni, hanem csak tevékeny hittel, azaz cselekedetekkel, tiszta áhitattal és erkölcsös élettel.



Nagy Sándor birodalma

Az őskeresztény közösségeknek kezdetben még nem volt szükségük gazdagon berendezett templomokra és áldozatot bemutató papságra. A pogány-kereszténység első és legnagyobb teoretikusa Pál apostol volt. Ő vetette meg a pogány-kereszténység elvi és teológiai alapjait, és ő határozta el a kereszténységet a zsidóságtól éppúgy, mint a pogányságtól. Ő rakta le – ha nem is elsőként, de fennmaradt írásai alapján a legkézzelfoghatóbb módon – Jézus Krisztusnak a kereszténységben elfoglalt különleges helyét. Ezen kívül nála látjuk először a kereszténységet önálló és új vallási rendszerre kiépítve.

A keresztény közösségekben a híveket nem szabályok kapcsolják egymáshoz és egyben Jézushoz, hanem élmények, belső átélések, élő hit, testvéri szeretet, erkölcsi tisztaság és komoly meggyőződés. Az őskereszténység nem törvényen alapult, amely rendelkezések százaival korlátozza vagy irányítja a hívők életét, hanem néhány elv, melyek megtartása mellett a külsőségekben híveinek teljes szabadságot engedélyezett. Hitüknek tulajdonképpen három pillére volt, amelyre meggyőződésük egész templomát építették: az első Isten egyetlensége, a monoteizmus, a második Jézus istensége, Messiás-volta, és halálának megváltásként való hirdetése, a harmadik pedig az örök üdvösség után való emésztő vágyakozás, és e vágyódás minden gyakorlati következtetésének levonása. Csak az üdvösségért és csak szeretetben élni!

Az őskeresztények vallását nem az igazság felismerésével járó önteltség jellemezte, hanem a mindig nyugtalan, mindenkin segíteni akaró, mindig tetterre kész aktivitás érzése hatotta át, s ezzel szerezte meg a kereszténység a történelemben elfoglalt páratlan helyét.

Már a korai keresztények is sokat szenvedtek a zsidók haragjától, végül azonban az apostolok közül a legtöbbet nem a zsidók, hanem a pogányok végezték ki. Pál apostol római polgárjoggal rendelkezett, ezért őt karddal fejezték le, Pétert azonban a rabszolgáknak és idegeneknek kijáró keresztre feszítés várta. Amikor tiltakozott, hogy nem méltó ugyanolyan halálra, mint Jézus, fejével lefelé szegezték a keresztre. Testvérét, Andrást szintén kereszten feszítették meg, Bertalan apostolt megnyúzták, majd lefejezték. János evangélistát Rómába vitték Domitianus császár elé, és halálra ítélték, de miután a kínzásokat túlélte, Patmosz szigetére száműzték, ahol később az Úrtól kapott látomásait megírta a Jelenések könyvében.

A kereszténység kezdetben nem úgy nyerte el az emberek szimpátiáját, hogy üzenetét a nagyok és hatalmasok, a római elit elé vitte. Kezdetben a köznép körében szerveződő mozgalomként volt sikeres. Jézus első követői elmondták a hozzájuk közel állóknak, amiben hittek: Jézus, a nagy csodatevő feltámadt a halálból, csodái pedig továbbra is megtörténnek azokkal, akik hisznek benne. Ők aztán meggyőzték másokat. Nem a többségét azoknak, akikhez szóltak, de egy részüket. És mint utólag kiderült, a lassú, de tartós növekedés elérte a célját.



Áldozatbemutatás – Marsnak szentelt dombormű

A kereszténység jórészt azért lett sikeres, mert a leendő megtérőktől kizárólagos és végleges döntést követelt meg. Ha úgy döntöttek, belépnek az egyházba, minden korábbi vallási elköteleződést és kapcsolatot meg kellett szüntetniük. A keresztény hit mindent vagy semmit alapon működött, így, ahogy saját növekedését táplálta, úgy emésztette fel a konkurenciát. Ez mai szemmel nézve szokatlannak tűnhet, mivel a mai világban alapvetésnek vesszük, hogy ha valaki például megkeresztelkedik baptistaként, nem maradhat buddhista, és egy muszlim nem lehet egyúttal mormon is. De mi ma pontosan azért tekintjük a vallásokat kizárólagosnak, mert a korai keresztények meggyőzték a világot arról, hogy így helyes: A személyes hit tárgya nem lehet egyszerre több, vagy az egyik istenben hiszek, vagy a másikban, nem lehet egyszerre több istenben is hinni.

A pogány vallások egyáltalán nem így működtek. Mivel a pogányok mindannyian több istent imádtak, nem volt olyan értelmezés, hogy ezek közül bármelyikük kizárólagos figyelmet követelne. A pogány körökben egy új isten tiszteletének kezdete – például Apollóé – nem jelentette azt, hogy az ember feladja egy másikét, például Zeuszét. Mindkettőt

imádhatta – Hermésszel, Athénével, Árésszel, a városa isteneivel együtt, a családja isteneivel (ún. *lares* és *penates*), és bármely más istennel, amelyet választott, amikor csak választotta azt.



Lares és Penates

A keresztények azonban azt állították, hogy csak az ő Istenük létező Isten, és ha őt elkezdte valaki követni, akkor annak a többi isten követésével fel kell hagynia. Hosszú távon ez azt jelentette, hogy a kereszténység által megnyert minden követő teljesen elveszett a pogányság számára. Egyetlen más vallás nem követelt ilyen kizárólagosságot. Ezáltal, ahogy növekedett a kereszténység, elpusztított minden útjába kerülő konkurenciát. És ez így folytatódott évszázadokon keresztül: ahol a keresztények új területekre nyomultak be, ledöntötték a kelta isteneket, a germán isteneket, és minden más istenséget.



Pogány házi szentély

A korai kereszténység alulról szerveződő mozgalom volt, de az első három évszázada folyamán teljes mértékben tudatában volt annak, hogy milyen fontos befolyásos támogatókat is megnyernie. Eleinte ez egy családfő (a római *paterfamilias*) megtérítését jelentette. A római világban a családfő választotta a család vallását. Ha ő megtért, akkor vele jött a felesége, gyermekei és minden rabszolgája. Ha csak kis család volt is – férj, feleség és két gyermek –, egyetlen ember megtérése már négyét jelentette. (*Adriányi*¹)

Így végül – a sorozatos üldözések ellenére, melyek során sok ezer keresztény vesztette életét, többnyire kegyetlen kínzások közepette – Nagy Konstantin idejére igen jelentős lett a keresztények száma (4-6 millió) az egész Közel-Keleten: a mai Törökország, Izrael,

¹ Adriányi Gábor, Az egyháztörténet kézikönyve, PPEK 201

Egyiptom, Libanon, Szíria és Irán területén.² A nagyobb városokban kialakultak a püspökségek, szerte az egyes régiókban nagy tömegeket befogadó templomok épültek.

„Olyan látvány tárult elénk, amit mindnyájan óhajtottunk, és amire vágytunk: felszentelési ünnepeket tartottak minden városban, felszentelték az újonnan épített templomokat, püspökök gyűltek össze ebből a célból, távolról és mindenhonnan jöttek a hívek, népek üdvözöltek barátságosan népeket, Krisztus testének tagjai egy összhangban gyülekezve egyesültek.” (ET 10,3)

„Hogyan lehetne leírni azokat a számtalan embert tömörítő gyülekezeteket és a minden városban lefolyó összejöveteleket sokaságát, meg az imaházakban történő jelentős találkozásokat? Mivel pedig emiatt semmiképp sem bizonyultak elegendőnek a régi épületek, mindegyik városban széles és tágas templomokat emeltek. Így haladtak előre az idők során ügyeink, és napról-napra nőttek és gyarapodtak, amit semmiféle irigység nem szorított össze, és semmilyen gonosz démon nem tudta varázslatával elbűvölni, sem emberi mesterkedéssel aláásni, annyira óvta és védte népét – mely különben méltó volt rá – az isteni és mennyei kéz.” (ET³ 8,16)

A keresztény hitnek Jézus halála idején néhány száz követője volt, háromszáz évvel később pedig már mintegy négy-hatmillió. Ha egy exponenciális görbére helyezzük a fenti számokhoz szükséges növekedést, kiderül, hogy ehhez évente csupán három százalékkal kellett növekednie a keresztény közösségnek. Tehát ha egy évben száz keresztény van, akkor év végéig csupán három embernek kell áttérnie. Ez évről évre felhalmozódik, és mikor már százezer követő van, akkor egy évben háromezren is áttérnek, amikor pedig már három millióan vannak, akkor évente harminc ezren is csatlakoznak. A módszer lényege az volt, hogy a társadalom alsó rétegeitől fölfelé, egyesével érik el az embereket – s végül a „csúc” is áttért (pl. Nagy Konstantin).

² A Konstantin rendeletét követő évszázadokban ezeken a területeken többségbe kerültek a keresztények, így Elő-Ázsia, Egyiptom, a Szentföld, Szíria és Örményország gyakorlatilag keresztény ország lett. A kereszténység felszámolása az arab hódítással kezdődött el a 7. századtól, fokozatosan meg is történt mindegyik területen.

³ Euzébiosz egyháztörténete, ford. Baán István, Sz.I.T. 1983.

Kereszténység Keleten – 1-3. század – Jeruzsálem

Előzmények – A genetikai kutatások alapján azt feltételezik, hogy az első ember Afrika déli részén jelent meg először, mintegy 1,6 millió évvel ezelőtt (*homo erectus*, a felegyenesedett ember). Innen északra vándorolva a Sínai-félszigeten keresztül terjedt el a Közel-Keleten, majd Európában (ún. neandervölgyi ember⁴) és Ázsiában. A *homo sapiens* (bölcs ember) ugyancsak Afrikában jelent meg kb. 170-130 ezer évvel ezelőtt. A 80-100. évezred táján ők is eljutottak a Közel-Keletre, innen pedig Európába és Ázsiába, kiszorítva a neandervölgyi embereket. A Szentföldön talált legrégebbi maradványaik ebből a korból valók. A Kármel-hegyi barlangokban felfedezett emberi maradványok kb. 12-13 ezer évesek (ld. Múltkor.hu, 2013.11.29). A régészeti leletek alapján feltételezhető, hogy ezen a vidéken kezdődött el a tudatos állattenyésztés, a mezőgazdaság, az emberek városokba tömörültek, és kialakult a kézművesség, valamint a cserekereskedelem.



A Kármel-hegyi ősember-barlang

Ez volt a jellemző a leendő Szentföld területére is. Például Jerikó 7000 éve lakott város volt, de az itt lakók ki voltak szolgáltatva a környező és egymást váltó nagyhatalmaknak: Egyiptomnak, a hettitáknak, az asszíroknak, babilóniaiaknak, perzsáknak, görögöknek, végül pedig a rómaiaknak.



Dávid palotája – rekonstruált kép

⁴ Mintegy 200-250 ezer éve jelent meg, és kb. 28 ezer évvel ezelőtt tűnt el.

Jeruzsálem helyén a Kr. e. 4. évezredben már város állt, amelyet a mezopotámiai ékírásos táblák Urusalima néven említenek. Miután az Egyiptomból való kivonulás után az izraeliták birtokba vették az országot, Kánaánt (kánaan = bíbor), és idővel az itt lévő városokat is – a tengerparti filiszteus-városok kivételével.

Az ide érkező izraelita törzsekből és a korábban itt lakó népességből megszületett Izrael nemzete és országa. Jeruzsálemet Dávid tette meg fővárossá azért, hogy az Istennel való szövetség jelképét, a Szent Ládát itt helyezte el⁵. Ez később a salomoni Templomnak a legfőbb kincse lett, a Templom pedig a választott nép legfőbb szentélyeként szolgált. Az ország lakossága délen főként izraelita volt. A Szamaria területén élők idővel szembefordultak velük, az északi részen, Galileában pedig sok idegen is élt (például Tibériás városát csak pogányok lakták).

A jeruzsálemi ősegyház, amely a fiatalabb Jakab apostol vezetése alatt állt, ugyan tartotta magát az apostoli zsinat (Kr. u. 49) határozatához, de a pogány-keresztényektől függetlenítette magát, és a zsidó templomi istentiszteleten még részt vett. Különösen Jakab apostol volt zsidó körökben népszerű (ET 2,22). A zsidó vezetőréteg felfogásában azonban csakhamar fordulat állott be, perbe fogták és kivégezték (vö. *Josephus Flavius, Antiquitates*, 20,9,1 és ET 2,23).

„Az Úrnak addig még életben maradt apostolai és tanítványai ekkor mindenünnen összejöttek egy helyre az Úr test szerinti rokonaival együtt (ugyanis közülük is többen éltek még), és mindnyájan együtt megtanácskozták, kit kell méltónak ítélni rá, hogy Jakab utódja legyen. És mindnyájan egy akarattal Simeont, annak a Kleofásnak a fiát vélték az ottani egyház trónjára méltónak, akiről az evangélium is beszél. Ő, mint mondják, az Üdvözítő unokatestvére volt.” (ET 3,12)

A zsidó háború közeledtével az ősegyház helyzete Jeruzsálemben tarthatatlanná vált. Egy karizmatikus hívő tanácsára ezért a hívek Simeon püspök vezetésével a kelet-jordániai Pellába költöztek. Így megmenekültek a biztos haláltól, amely rájuk várt volna, ha a rómaiak ostroma 70-ben Jeruzsálemben éri őket.

A világ legrégebbi keresztény szentélyét fedezték fel Jordániában, a rihabi Szent György-templom alatti barlangrendszerben. „Meggyőződésünk szerint ez lehetett az első keresztény templom a világon, amely Kr. u. 33 és 70 között épülhetett” – mondta Abdul Káder Husszán, a rihabi régészeti központ vezetője. A tudós csodálatosnak nevezte a felfedezést, hozzátéve, hogy a régészek bizonyítékokat találtak arra nézve, hogy a szentély menedéket nyújtott a korai keresztényeknek – Krisztus 70 tanítványának. Mint a Szent György-templom mozaikján olvasható, a hetven tanítvány Jeruzsálemből a keresztényüldözések előtt menekült el, s Jordánia északi részén, Rihabban

⁵ A 2Makk elbeszélése szerint Jeremiás az első Templom elpusztulása előtt elrejtette (2Makk 2,4-5). Más források szerint, miután a babiloni seregek lerombolták a Templomot, és a kincseit Babilonba vitték, a frigyládának nyoma veszett. Az Etióp Ortodox Egyház tanítása szerint Akszúmban, a Miasszonyunk Sioni Mária Templomban található, benne a Tízparancsolat táblái. – Amikor Pompeius Kr. e. 63-ban elfoglalta Júdeát és Jeruzsálemet, Jeruzsálem falait lerombolták, a templom azonban megmaradt. Ekkor Pompeius a győzelem jogán bement a Templomba, a Szentek Szentjébe. Azt látta, hogy bent semmiféle istenkép nincs, üres a templom, és a szentélyben sincs semmi. – Kr. u. 70-ben a rómaiak már csak az arany hétágú gyertyatartót találták a Templomban, ld. Titus diadalíve, Róma.

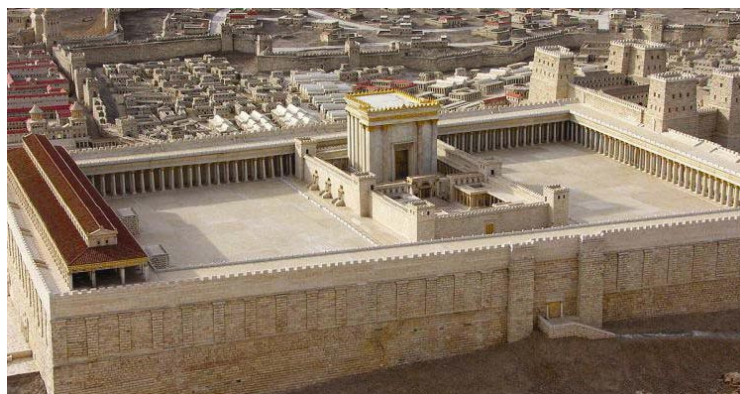
talált menedékre. Történelmi forrásokat idézve Huszsein rámutatott, hogy a hetven tanítvány titkon gyakorolta vallását a földalatti szentélyben. „Véleményünk szerint addig nem hagyták el a barlangot, amíg a római császárok nem vették fel a kereszténységet. Ekkor építették a Szent György-templomot” – mondta. A Szent György-templomot, amelyet a világ legrégebbi „valódi” templomának tartanak, Kr. u. 230 körül építették. Ezt a titulust mindössze az a szentély vitathatja el, amelyet szintén a 3. században építettek, és 1998-ban tártak fel a jordániai Akabában.



Mozaik a rihabi templomban

A régész szerint a barlang melletti temető is értékes információval szolgál. Ott ugyanis a 3. és 4. század között készült cserépedényeket találtak. A leletek tanúsága szerint az első keresztények s leszármazottaik a késő római korig éltek a térségben. A barlang lakóhelyként is szolgált a korai keresztényeknek. A régészek feltártak egy mély alagutat is, amelyen keresztül a hetven remete vízhez jutott. Rihabban eddig mintegy 30 templomot tártak fel.⁶

A zsidó háború után (Kr. u. 66-70) a Júdeában élve maradt zsidók egy idő múlva megerősödtek istenhitük gyakorlásában. A Templomukat a rómaiak elpusztították, majd ez után kilenc évvel, Kr. u. 79-ben ugyanis kitört a Vezúv, elpusztítva az ott élő római lakosokat. Izrael Istenének igazságosságát és jelét látták ebben, ami megerősítette őket abban, hogy Isten nem hagyta őket egyedül a hitükben. A Vezúv kitörése két hónappal Titusz császár hatalomra kerülése után történt. Az ő apja, Vespasianus római császár romboltatta le korábban a jeruzsálemi Templomot.



A Templom Jézus korában

⁶ Peter Bertus-Barcza – National Geographic Magyarország: 2008.06.10.



A Templom leégése

További 60 év után *Akiba ben József* rabbi messiást látott Bar-Kochba személyében, ami újabb lázadáshoz vezetett 132 és 135 között. Ennek iszonyatos következményeként a rómaiak 550 000 zsidót feszítettek keresztre Júdea útjai mentén. Ezeknek az eseményeknek a bekövetkezését Jézus előre jelezte: „Sokan jönnek az én nevemben” kezdetű „és megtévesztenek titeket” figyelmeztetése megtalálható Lukács (21,8), Márk (13,6) és Máté (24,5) evangéliumában.

A szórványban élő zsidó-keresztények, akik hírt kaptak ezekről az eseményekről, sajnálták a Templomnak, honfitársaiknak, rokonaiknak a pusztulását. A pogány-keresztények viszont Jézus igazolását látták az eseményben, mert pontosan azok pusztultak el Jeruzsálemben, akik a legkevésbé fogadták el Jézus tanítását, azzal ellenséges véleményen voltak. Jézus nem harciasságra tanított, hanem arra, hogy ha megütik a jobb orcádat, tartsd oda másikat is – azaz szelídségre. Továbbá Isten büntetését is látták Jeruzsálem pusztulásában. Emlékeztek Jézus szavaira: „Romboljátok le a templomot, és én három nap alatt felépítem azt.” (Jn 2,19) Ez újabb lendületet adhatott az igehirdetőknek a térítéshez, hogy Isten temploma az emberben, bennünk van, a szeretet jegyében.

A pellaai keresztények egy része Jézus rokona, Simeon vezetésével később visszatért Jeruzsálembé, azonban ez a zsidó-keresztény közösség csakhamar megsemmisült. Az apostolok már majdnem hatvan éve térítettek, elsősorban a zsidó hitűek között. Ez nagyon sok vitát, haragot és háborúskodást szült. Különösen fájdalmas volt az, hogy a zavargások megfékezésére a római birodalom lerombolta a jeruzsálemi Templomot, a zsidó vallás fő szentélyét, és kiirtotta a papi családokat. Ezzel a zsidó kultusz meg is szűnt. (Nem véletlen az, hogy ma a zsidók zsinagógákban gyűlnek össze imádkozni, de áldozatot sehol a világon nem mutatnak be.⁷) Ez hatalmas tragédia volt számukra, és leginkább a keresztényeket okolták érte. Tulajdonképpen azért hívták össze 90-ben Jamniába a gyűlést, hogy kiátkozzák a keresztényeket, és világossá tegyék, hogy különböznek tőlük. A keresztényeket végleg kiközösítették és nagy átokkal sújtották (ld. a *Semone ezre* zsidó ima régebbi szövegében; ennek megfelelője volt az egyház imája Nagypénteken „pro perfidis judaeis”, a hitetlen zsidókért). Ez a gyűlés határozta meg az Ószövetség könyveinek jegyzékét is. A könyvek listáját pedig szándékosan úgy állították össze, hogy ne a keresztények által használt sorrend érvényesüljön.

⁷ A samaritánusok viszont igen. A Garizim-hegyen minden évben bemutatják a húsvéti áldozatot a Mózes által meghatározott rendben.

Rabbi Akiba – Akiba egyszerű pásztoremberként nőtt fel: negyvenéves korában még olvasni sem tudott. Még pásztor volt, és az akkori Izrael egyik leggazdagabb emberének, Kálbá-Szávuának a szolgálatában állt. Ráchel, a gazdag Kálbá-Szávuá egyetlen lánya gyönyörű volt. Megakadt a szeme Akibán, a délceg pásztoron, és látta, hogy illedelmes, jól nevelt, és igen jó tulajdonságokkal rendelkezik. Azt kérdezte tőle: „Ha eljegyzem magam veled, elmegy a Tanházba Tórát tanulni?” Akiba megígérte, hogy elmegy, és titokban eljegyezték egymást. Amikor a milliomos apa ezt megtudta, kiutasította a házából, és kitagadta lányát is. Ráchel, a felesége erre elszegődött cselédnek, hogy a tanházba járó férjét anyagilag támogathassa. Amikor Akiba két évtized múltán visszatért, és apósa megtudta, hogy tudós rabbi lett belőle, megbocsájtott neki. Akiba nem felejtette el öt gyermeke anyjának, amit érte tett. Meghitt kapcsolatukra utal, hogy gyakran mondta: „Ki a gazdag? Akinek tetteiben gazdag felesége van...”



Rabbi Akiba

Elmélyült és alapos tudása szinte minden területre kiterjedt. Sok nyelven beszélt, és így azok közé tartozott, akik Gámáliél fejedelmet elkísérték külföldi útjaira, főleg Rómába, ahol igyekeztek közbenjárni a zsidó közösséget érintő ügyekben, és enyhíteni a jogfosztó intézkedéseket. Ő véglegesítette az Ószövetség könyveinek jelenlegi sorrendjét. Meggyőződéssel vallotta, hogy a Biblia minden betűjének és jelének külön teológiai jelentősége van. Mivel a Bibliát a keresztények is kanonikus könyvnek tekintették, a zsidóság önazonosságának megőrzésére Akiba rabbi egy »második kötelék« kidolgozásán is fáradozott: a szerteágazó zsidó írásmagyarázat egységes, írásba foglalt rendszerén. Tanítványai az ő szellemében állították össze a Misnát és a Talmudot.

Ez a nagy tudású és széles látókörű vezető idővel a Bar-Kochba-féle felkelés egyik kezdeményezője és szellemi irányítója lett. Akiba erőteljesen támogatta a felkelést, noha már akkor is voltak a bölcsek között, akik ellenezték a lázadást. Akiba viszont szimpatizált a felkelőkkel, és Bar-Kochbában, legalábbis eleinte, a lehetséges Messiást látta.

Amikor Titusz lerombolta a Második Szentélyt, a megszálló rómaiak megengedték Jochánán ben Zakkájnak, hogy Jabnéban újra formálja a zsidó Főtanácsot, Szanhedrint, és helyreállítsa a zsidó szellemi önállóságot. De most, miután levertek a Bar-Kochba féle lázadást, és a legyőzöttek körében nagy vérengzést rendeztek, elrendelték, hogy a zsidóknak tilos a szombatot megtartani, tilos fiúgyermeküket körülmetélni, és – ami a legsúlyosabban esett a latba – tilos a Tórát tanulni, tanítani, legalábbis nyilvánosság előtt.

De a bölcsek, a rabbik, a zsidóság nagyjai nem engedték felmorzsolni a népet. Akiba tömegeket gyűjtött maga köré, és a drákói rendelkezések ellenére nyilvánosan tanította a Tórát. Több tízezer tanítványa volt. Ezért letartóztatták és börtönbe vetették. Tinius Rufus, a római helytartó, akinek a szókimondó bölcse már régen a begyében volt, most alkalmasnak látta a pillanatot a bosszúra. Elfogták, és a börtönben kegyetlenül megkínózták. Nem adtak neki elég vizet, ő azonban addig nem volt hajlandó enni, amíg nem kapott vizet, hogy megmoshassa – illetve a Háláchá szerint leönthesse – a kezét.

A hagyomány szerint Jóm Kippúr napján végezték ki Cézáréában, szörnyű tortúra közepette. Akiba testét vasfésűvel boronálták, ő pedig közben a *Sema* imát mondta nagy elmélyültséggel. Hosszan, elnyújtva énekelte az ima ECHÁD („egyetlen”) szavát, amely Isten egyetlenségét jelenti ki – és lelke ezzel a szóval szállt el. – Vele együtt még kilenc másik neves rabbit is elfogtak és kivégeztek.

Hadriánusz császár az első háború után, Kr. u. 130-ban megígérte a zsidóknak, hogy újjáépíti a várost. Az újjáépítést ajándékkul szánta a zsidóságnak. A zsidók reménykedve várták ezt, de amikor a császár meglátogatta a várost, néhány samaritanus elvette ettől a kedvét. Ekkor úgy határozott, hogy római kolóniaként építi újjá a légionáriusok lakhelye számára. A várost a római isteneknek, főként Jupiternek szentelték volna. Közbejött azonban a Bar-Kochba-felkelés. Az elkeseredett küzdelem Jeruzsálem mellett, Bethar településnél fejeződött be:

Csupán ötvenkét csata után tudták a római seregek Bethart elfoglalni. Ez alkalommal elesett BarKochba is. Cassius Dio szerint 580 000 zsidó veszett el, nem számítva az éhen és betegen elpusztultakat, de a rómaiak vesztesége is igen jelentős volt. Hadrianusnak oly nagy érdemül tudták be a zsidók legyőzését, hogy másodszor is császárrá választotta a szenátus

A küzdelem három és fél évig tartott. A győzelem után Hadriánusz rengeteg zsidót eladatott rabszolgának, sokat Egyiptomba telepített vagy a korinthuszi csatorna kiásására rendelt, másokat pedig Hispánia belsejébe deportáltatott. Ezért a zsidók ezt a kort „az üldözések korának” nevezik.



Hadrianus
(117-138)

A Bar-Kochba-féle felkelés úgy felbőszítette Hadriánuszt, hogy elhatározta, teljesen kiirtja a zsidókat ebből a tartományból. Megtiltotta a körülmetélést, és még a szent városból is kitiltotta a zsidókat. Az eddigi Júdea tartományt átnevezte Szíria Palesztinának, eltörölve a Júdea elnevezést. (Az nem világos, hogy ezek a rendelkezések okai vagy következményei voltak-e a zsidó lázadásnak.)

Jeruzsálem már az első háború során is pótolhatatlan károkat szenvedett, azon túl, hogy a Templomot lerombolták. Josephus szerint a várost teljesen lerombolták, egészen az alapokig, úgy, hogy azt sem lehet már látni, hogy hol voltak a házak. A Talmud (Makkot) elmondja, hogy Rabbi Akiba más bölcssekkel együtt meglátogatta Jeruzsálemet. Társai szörnyűlködtek, amikor egy rókát láttak elszökkenni onnan, ahol egykor a Templom legszentebb helye volt. ... Akiba meg csak nevetett, mondván: sokan hisznek abban az isteni kinyilatkoztatásban, hogy a Templom újjá fog épülni.



Ez az első pénzérme, amit az Aelia Capitolina tiszteletére vertek 130-132 körül. Felirata: 'Colonia Aelia Capitolina alapítása'; a képen Hadrianus szántja az első barázdát a város helyén.

Hadriánusz Jeruzsálem nevét „Aelia Capitoliná”-ra változtatta (saját neve után: *Publius Aelius Hadrianus*), és igazi római stílusban építtette újjá. A zsidóknak halálbüntetés terhe mellett tilos volt a városba lépniük, kivéve évente egyetlen napon, a Tisha B'Av ünnepen⁸. Ezek a tilalmak a zsidó-keresztényekre is vonatkoztak, és a 7. századig érvényben maradtak. A város tehát pogány várossá változott.

„Hadrianus törvényerejű döntéseivel és rendeleteivel megtiltotta az egész népnek, hogy Jeruzsálemnek egyáltalán még csak a környékére is tegyék a lábukat, és azt sem engedélyezte, hogy távolról nézzék a hazai földet. Így aztán a város kiürült a zsidó néptől, régi zsidó lakosait teljesen elvesztette, és idegen nemzetbeliek népesítették be azt. ... Mivel pedig az ottani egyház pogány származásúakból állt, a körülmetélt származású püspökök után elsőként Márk vette át az ottani hívek irányítását.” (ET 4,7)

A kereszténység és judaizmus szétválása tehát végérvényesen Kr. u. 132-ben történt meg, amikor a Bar-Kohba féle felkelést leverték, és Jeruzsálemet lerombolták. A lázadás foglyait Rómába vitték, így a kereszténység központja áthelyeződött Rómába, hiszen mind az ország, Júda, mind pedig a főváros még a nevét is elvesztette.

Amikor a rómaiak a lázadást leverték és Jeruzsálemet újra elpusztították, illetve római telepet (kolóniát) hoztak létre belőle, Jeruzsálemben ismét keletkezett egy kis keresztény egyházközség, de ez természetesen már nem zsidó, hanem pogány eredetű volt, nem zsidó származású püspökkel az élén. Nagy Konstantin idejéig összesen huszonöt püspök⁹ vezette a jeruzsálemi egyházat, elsőként I. Márk (134-156).

⁸ A jeruzsálemi Templom lerombolásának emléknapja, aug. 10-11.

⁹ Jeruzsálem püspökei (pátriárkái) a zsidó háború végéig: 1. Szent I. Jakab (33-62) – 2. Szent I. Simeon (Szümeón) (62-107) Simeon Kleopás fia. Nem azonos Simon apostollal – 3. I. Jusztusz (107-13) – 4. Szent Zákeus (113-116) – 5. Tóbiás (116-?) – 6. I. Benjámin (?-117) – 7. János (117-?) – 8. Szent I. Mátyás (Matthiasz, ?-120) – 9. Fülöp

A fontosabb **jeruzsálemi szent helyek** emléke és tisztelete természetesen fennmaradt. Mindenki tudta például, hogy Jézus sírját az Afrodité szentély rejti, de egyértelmű volt a Getszemáni kert és a Mennybemenetel helye (az Olajfák hegyén) is, és valószínű, hogy ismert volt még az utolsó vacsora helyszíne is. Amikor Kr. u. 325-ben Szent Ilona, a régészek védőszentje, felkutatta Jézus keresztre feszítésének és a feltámadásának helyszínét, az ott élők irányították el őt a Hadriánusz-féle Afrodité szentélyhez, amely Jézus sírja fölé épült. Vercelli Szent Euszébiosz (Szent Özséb, 283–371) szerint a római szentélyt lebontották, és alatta megtalálták a sziklába vájt sírt. Nagy Konstantin ez után megbízást adott, hogy építsenek templomot azon a helyen.

A keresztények számára Nagy Konstantin engedélyezte a belépést Jeruzsálembe, miután a 4. században keresztény szentélyek épültek a városban, köztük a Szent Sír bazilika. A bizánci korból csak keresztény sírok kerültek elő, azt tanúsítván, hogy a város teljes lakossága kereszténnyé lett.

Ebioniták – A Pellában maradt keresztények egyre inkább eltávolodtak az Egyháztól, és a már Pál apostoltól elítélt zsidózók táborába szegődtek. Átvették a kelet-jordániai zsidó keresztelő szekták szokásait, a többszörös keresztiséget, rituális mosakodásokat, és elvetették a Szentírás nagyobb részét, főként Szent Pál leveleit. Magukat lassan ebionitáknak (*ebionim* = szegények) nevezték. A századok folyamán vallásukat zsidó és pogány elképzelésekkel keverték. Kelet-Jordániában követőik még a 7. században is éltek. Mohamed rajtuk keresztül ismerte meg a kereszténységet. (*Adriányi*¹⁰ 3,1)



A Szentföld városai

(Philipposz, 120-124) – 10. Szenekasz (124-?) – 11. II. Jusztusz (?-?) – 12. Levisz (?-?) – 13. Efrém (?-?) – 14. I. József (Jószéph, ?-?) – 15. Júdás (?-134).

Nem zsidó származású jeruzsálemi püspökök (pátriárkák) a zsidó háború után, Nagy Konstantin idejéig: 16. I. Márk (Markosz, 134) – 17. Kasszián (Kassziános, 156) – 18. Popliosz – 19. I. Maximosz – 20. I. Juliánosz – 21. I. Gaiosz – 22. Szümmakhosz – 23. II. Gaiosz – 24. II. Juliánosz (162) – 25. Kapión – 26. II. Maximosz – 27. Antóninosz – 28. Valensz – 29. Dolikhianosz – 30. Szent Narkisszosz (184-205) – 31. Diosz – 32. Germanion – 33. Gordion – 30. Narkisszosz újra (212-213) – 34. Szent Sándor (Alexandrosz, 213) – 35. Mazabanisz – 36. Hümenaiosz – 37. Szent Zamunasz – 38. Hermón, más néven Hermasz (283-314) – 39. Szent I. Makariosz (314-333) – 40. Szent III. Maximosz (333-351).

¹⁰ Adriányi Gábor, Az egyháztörténet könyve, PPEK 201.

„Krisztust egyszerű és közönséges embernek tartották, aki csak fokozatos erkölcsi előrehaladása révén igazult meg, és egy férfinak meg Máriának a közösségéből született. Teljesen megtartották a törvény előírásait, mintha nem egyedül a Krisztusba vetett hit és a hit szerinti élet révén üdvözülének. ...Csak az úgynevezett Héberék szerinti evangéliumot használják, a többivel keveset törődnek.” (ET 3,27)

Cézárea

Cézárea (*Caesarea Maritima*) palesztínai kikötőváros volt az Újszövetség korában Jaffa (Joppe) és Akkó (Ptolemais) között. Hogy megkülönböztessék Fülöp Cézaréájától, a kikötővárost »Caesarea Maritimá«-nak, »Caesarea Palestinae«-nek, »Caesarea Augustá«-nak vagy »Caesarea Stratonis«-nak hívták. Már a Kr. e. 4. században állt itt egy erőd, amelyet Straton szidoni uralkodó alapított, de a várost és kikötőjét Nagy Heródes építtette Kr. e. 25-13 között, és Augustus császár iránti tiszteletéből Caesareának nevezte el. A város igazi metropolisz lett, tágas terekkel, pompás templomokkal, kolosszális szobrokkal és piacokkal. Mivel itt a tengerpart egyenes vonalban fut és egészen sík, így a kikötő építéséhez ki kellett mélyíteni a tengert, és a kikötőt hullámtörő gáttal ellátni. A városba Heródes hellén lakosságot telepített be, akik pogány szokások szerint éltek. Cézárea ettől fogva Júdea római tartomány helytartóinak a székhelye volt.



Cézárea – az egykori kikötő

Az újszövetségi Apostolok cselekedeteiben gyakran történik említés a város nevééről. Fülöp evangélista itt élt egy ideig. Kornéliusz római százados, akit Péter apostol felkeresett, itt lakott. Pál apostol is gyakran megfordult a városban, amikor missziós útjaira indult és visszatért azokról. Később két évet itt töltött fogságban.

Jelentős zsidó közösség is élt a városban. Köztük és a hellén lakosság között állandó feszültség volt, amely Kr. u. 66-ban érte el a tetőpontját. A római-zsidó háborúban jelentős szerepet játszott a város, itt volt a Jeruzsálemet támadó római seregek táborhelye és utánpótlási bázisa. Miután lerombolták Jeruzsálemet, a római seregek itt ünnepelték meg a győzelmüket, és az amfiteátrumban az elfogott zsidók ezreit gyilkolták le. A 2. században Cézárea lett Júdea tartomány fővárosa és a római légiók főhadiszállása. Kr. u. 136-ban a Bar-Kohba-felkelés vezetőit és tíz vezető rabbit (köztük Akibát) itt ítélték kínhalálra. A 2. században vízvezetékét is építették, amely a 16 km távolságra lévő Kármel-hegy forrásaiból szállította a vizet a városba. (Maradványai ma is láthatók.) A 3. században már püspöki

székhely működött a városban. Itt élt Origenész keleti egyházatya és Euszébiosz püspök és történetíró.

Cézárea a második századtól keresztény szempontból is igen jelentős várossá fejlődött, hiszen nem csak püspöki székhely volt, hanem igen jelentős könyvtárral is rendelkezett. Helyet kaptak itt mind a héber, mind a görög, mind a keresztény iratok. Szent Jeromos itt látta a Héberok evangéliumának akkor még létező másolatát, és természetesen itt volt a korakeresztény írók írásainak egy jelentős gyűjteménye.

„Könyvtár és az emberiség magasabb műveltsége, úgy látszik, korra és térre nézve együtt járnak. Minden időben s minden helyen, melyek némi magasb műveltséget képesek fölmutatni, találhatók könyvtárak, melyek gyakran bámulatra ragadnak bennünket... Szt. Jeromos gyakori említést tesz a cezáreai könyvtárról (nyugoti Ázsiában), melyet Euzéb egyháztörténetíró 30 ezer kötetre emelt.”¹¹

Cézáreai Euszébiosz

Euszébiosz 263–265 körül született Cézáreában, elhunyt Kr. u. 339 körül 74-76 évesen. Az origenészi hagyományt folytató Pamphilosz pap felszabadított rabszolgája volt, majd tanítványa lett. A *Diocletianus*-féle üldözés idején közösen készítettek apológiát ('védekezést') Origenész védelmére. Ezután Tíruszba, majd Thébaiszba húzódott vissza. 313-tól Cézárea püspöke volt.



Cézáreai Euzébiusz

324-től állt kapcsolatban Nagy Konstantinnal, akire (jóllehet teológiailag nem elég világosan határolta el magát Áriusztól) nagy hatással volt. Az antióchiai zsinat elítélte szentháromságtanát, a Níceai Zsinaton (Kr. u. 325) mégis fontos közvetítő szerepe volt. Annak ellenére, hogy aláírta a zsinat hitvallását, szemben állt *Atanázzal*, és részt vett az őt elítélő türoszi zsinaton. Történetírói érdemei vitathatatlanok, a császárral szembeni magatartása miatt azonban az udvari püspökök mintaképének tekintik, egyes méltatói egyenesen kétszínűnek tartják. (MKL)

Cézáreai püspökként az ottani püspöki könyvtár kezelője volt, amelynek állományát lelkesen gyarapította és tanulmányozta. Ismereteink szerint ez volt a korai egyház első és

¹¹ KÖNYVTÁRI NEFELEJTS, VAGY A BUDAPESTI M. K TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRÁNAK RÖVID ISMERTETÉSE (1778–1874.) MÁRKI JÓZSEF tdr könyvtárőr által. Ld. mek.oszk.hu.

leggazdagabb könyvtára, benne az Ószövetség héber és görög szövegének másolataival, az Újszövetség kézirataival és a kora-keresztény szerzők leggazdagabb gyűjteményével. Legjelentősebb műve az Egyháztörténet, ez az egyetlen eléggé átfogó történeti mű, amely nagyon sok információt tartalmaz az első keresztény igehirdetőkről, a korai egyház életéről és eseményeiről.

Euszebiosz főbb művei: Egyháztörténet (*Historia Ecclesiastica*) – Hegységek Névtára (*Onomasticon*: kísérletet tett arra, hogy mindazokat a bibliai helyeket beazonosítsa, amelyeknek nyomuk veszett. Az *Onomasticon* részletes listát tartalmaz, katalogizálva a Szentföld városait, régióit, azokat is, amelyeknek már nyoma veszett. Részletes információkat írt a történeti helyekről, beleértve a nagyobb városok központjából számított mérföldeket is. – Palesztina vértanúi (*De Martiribus Palestinae*) – Az evangélium igazolása (*Demonstratio Evangelica*) – Egyházi Teológia (*Ecclesiastica Theologia*).

Nevesebb ókeresztény írók: Római Szent Kelemen – Antióchiai Szent Ignác – Szent Polikárp – Hierapoliszi Szent Papiász – Athéni Ariszteidész – Szent Jusztinusz – Athéni Szent Athenagorasz – Antióchiai Szent Theophilosz – Szardeszi Szent Meliton – Római Szent Hippolütosz – Alexandriai Szent Kelemen – Origenész – Alexandriai Szent Atanáz – Alexandriai Theophilosz – Nagy Szent Vazul – Nüsszai Szent Gergely – Nazianzi Szent Gergely – Szent Epiphániosz – Tarzoszi Diodórosz – Photikéi Szent Diadokhosz – Aranyszájú Szent János – Alexandriai Szent Cirill – Mopszuesztiai Szent Theodórosz – Ankürai Szent Nilus.

Történetírók – Julius Africanus – Euszebiosz – Szókratész Szkholasztikosz – Szozomenosz – Theodorétosz.

Levélírók – Remete Szent Antal – Szent Pakhomiosz – Peluszioni Szent Izidor.

Antióchia

A város története és szerepe

Antióchia a hellenisztikus világ egyik jelentős városa volt a mai Törökország és Szíria határvidékén. Az egykor fényes központot a többi Antióchia nevű várostól megkülönböztetve gyakran egyszerűen csak Szíriai Antióchiának nevezték. A közel 1500 éven át fennálló, virágzó város a mai Törökország területén van, és ma Antakya a neve. Az egykor Kelet Királynőjeként ismert város kiemelkedő szerepet játszott korának történelmében.



Antióchia vára

Antióchia helyén már több száz éve létezett egy város, Alalah, amelyet Nagy Sándor hódításai söpörtek el. Nagy Sándor halála után a hatalmas birodalmat a makedón uralkodó legkiválóbb hadvezérei felosztották egymás között. I. Szeleukosz Nikátor legyőzte riválisát, Antigonoszt¹², és az elpusztított Antigonon helyén álmodta meg új birodalma fővárosát. Az Orontész folyó mellett alapította meg birodalmi központját, a fenséges Szilpiusz-hegy lábánál. A várost apja, Antiokhosz tiszteletére Antióchiának (*Antiokheia*) nevezte el.

A legenda szerint a kiváló hadvezér Kr. e. 301-ben Zeust hívta segítségül a döntéséhez. Az uralkodó áldozatot mutatott be Zeusznak, aki egy sas küldött Szeleukosz áldozatáért, amely megragadta zsákmányát, és egy részét az Orontész folyó bal partján tette le, míg a csőrében levő áldozat maradék részével a Szilpiusz-hegy tetején szállt le. Ebből a madárjósok arra következtettek, hogy az új főváros a hegy előterében, az Orontész folyó bal partján kell, hogy felépüljön. A hegyen pedig majdan az uralkodói palota vagy egy citadella épüljön fel. A sas képe a később itt veretett érméken is látható.

Antióchia történelme a hellenisztikus világ egyik legfontosabb központjaként az ókori Közel-Kelet egészére kihatással volt. A görög uralom után Antióchia a perzsák uralma alatt állt, mégis ezeket a városokat (főként a közeli Iopolist) nagyrészt görög telepések alapították. Az ott lakók mind Athén és Argosz leszármazottainak tartották magukat.

¹² Makedón király Kr. e. 306-301.

A városba egyre több fontos kereskedelmi útvonal irányult, és úgy látszott, hogy Antióchia növekedését semmi nem gátolhatja. De a külső támadások és a helyi belviszályok a Szeleukidák korának bukásához vezettek. Antióchia hanyatlani kezdett, az egész birodalom lassan széthullott, és Kr. e. 64-ben a Pompeius vezette római hadsereg martaléka lett.

Pompeius, a kiváló római hadvezér seregével elfoglalta a gyengélkedő várost. A Szeleukidáknak le kellett mondaniuk a trónról, de a városban magas rangot tölthettek be. Rómában nagyra becsülték Antióchiát, ezért a szenátorok tárgyalásokat kezdtek a város vezetőivel. Ezek alapján jött létre az öngazgatású város, amely Szíria provincia székhelye lett.

A város vagyonát ekkorra már a trónharcok és belviszályok rendezése felemésztette, de az idegen hatalom elsimította ezeket a politikai csatározásokat, és ismét megindulhatott a fejlődés. A birodalomban tisztelték Antióchiát, amely hamarosan a keleti területek katonai és adminisztratív központjává vált. Mindazonáltal félték is a várostól, melynek majdnem annyi lakosa volt, mint Rómának, hiszen egy lázadás a keleti részek elvesztésével is járhatott. A vegyes összetételű lakosságot ezért igyekeztek romanizálni. Több római nemesi családot is küldtek a városba, hogy vessék meg a római kultúra alapjait a nagyrészt görögök lakta városban.



Antióchia akropolisza

Antióchia igazi fejlődése a császároknak volt köszönhető. Kr. e. 49 tájékán Julius Caesar is ellátogatott a városba. Látogatásának azonban politikai okai is voltak. Szerette volna elérni, hogy a Kelet Királynője őt vagy fogadott fiát, Octavianust támogassa Antonius ellenében. Antióchia egész népe kiállt a későbbi Augustus császár mellett, aki győzelme után nem felejtkezett meg a város hűségéről. Sőt, mi több, az őt követő uralkodók, a Julius-Claudius dinasztia tagjai sem hanyagolták el Antióchiát. A későbbi korok császárai is úgy tekintettek a városra, mint amely város hűséges a császárság intézményéhez. Ez fejlődést és kiváltságokat hozott Antióchiának.

A római császárok több villát is építettek itt, valamint két hatalmas oszlopsort (Tiberius), színházat (Agrippa), és vízvezetékét. Ebben a korban Antióchia Róma és Alexandria után a Birodalom harmadik legnagyobb városa volt. A várost 300 ezer szabad ember lakta, és ha a rabszolgák számát is hozzáadjuk, Antióchia lélekszáma Hadrianus uralkodásának idején elérte a félmilliót.

Kr. u. 19-ben itt halt meg Germanicus¹³, akinek testét állami szertartás szerint Antióchia fórumán hamvasztották el. Ezek után a város elszenvedte fennállásának első földrengését. Kr. u. 37-ben Caligulának két szenátort kellett a városba küldenie, hogy felmérjék a károkat. Az újjáépítések befejeztével Commodus császár (180-192) itt tartotta meg az olimpiai játékokat. 114-ben pedig Traianus császár érkezett a városba, és seregeivel itt állomásoztak a Párthus Birodalom ellen vívott csaták idején. 266-ban a perzsák váratlanul megtámadták a Római Birodalom keleti végeit, és rövid időre Antióchiát is elfoglalták. Szinte teljesen kifosztották, és a görög lakosság jó részét rabszolgaként elhurcolták. A nagy csapást nehezen heverte ki Antióchia. A római császárok ugyan hamarosan újjáépítették a várost, de a lakosság élete nem állt ilyen gyorsan helyre. Ez azért sem volt ekkor egyszerű, mert Antióchia lakói ekkorra már nagyrészt keresztények voltak.

A kereszténység bölcsője

Jézus feltámadása után a közeli Palesztinából gyorsan kezdett terjedni az új vallás, amelyet a környéken élő nagyszámú zsidó népesség ellenzett, a pogány istenekben csalódott hellenisztikus népek viszont vigaszt találtak benne. Antióchia valójában autonóm vezetésének köszönhető, hogy a kereszténység egyik korai bölcsője lett. A császárok által is elismert városi függetlenség miatt ebben a városban nem adtak helyt a keresztényüldözéseknek.

Péter apostol körülbelül Kr. u. 44-ben érkezett meg a népes Antióchia városába, mert úgy gondolta, hogy a város lakossága termékeny talaja lesz Jézus közösségeinek. Erre alapozta évszázadokkal később a város pátriárkája Rómával szemben Antióchia városának az elsőbbségét. Pétert megelőzve 40 körül a városba érkezett a megtért Tarzusi Saul, vagyis Pál apostol. Az ő térítése nyomán vita tört ki az egyre nagyobb keresztény közösséggel rendelkező Antióchiában arról, hogy az apostoloknak kit szabad megkeresztelni, és kit nem. Sokan úgy vélték, hogy csak azokat szabad megkeresztelni, akik a zsidó vallási törvényeknek is alávetik magukat, és körülmetélkednek. A vitának az lett az eredménye, hogy az Úr igéje mindenkihez szól, Isten előtt mindenki egyenlő, ezért bárkit meg lehet keresztelni. Ezt a döntést a jeruzsálemi Apostoli Zsinat is elfogadta. A vita végén Antióchiában először nevezték el (a kívülállók) a Jézust követőket keresztényeknek (christiano). A név eredetileg gúnynév volt, amellyel a zsidók illették az apostolok által megtérítetteket.

Pál innen indult négy nagy térítő útja közül háromra. Az egyre nagyobb méreteket öltő kereszténység sok gondot okozott a császároknak is, hiszen a terjedő vallás hamisnak nyilvánította azokat az isteneket, amelyektől a császárok származtatták magukat, sőt, amelyek sorába gyakran önmagukat is sorolták. Többször is üldözések törtek ki, és 70-ben Jeruzsálemben is legyilkolták vagy letartóztatták a keresztényeket. Ebben a korban Antióchia független vezetése keresztények ezreit vonzotta a városba, s a város ekkor vált igazán a keresztény világ központjává. Antióchia több nagyhatású gondolkodót és teológust is adott az ókori világnak, így például Aranyszájú Szent Jánost, Konstantinápoly püspökét, Flaviust, Szent Ignácot, Theophiloszt¹⁴ és Theodorét¹⁵.

Antióchia tehát az 1. század végére minden téren a keresztény vallás és kultúra fellegvárává vált. Az egész birodalomban itt volt a legnépesebb keresztény közösség, és a teológusok, filozófusok fontos vitákat tartottak itt az új vallásról. Hamarosan átépítették a pogány templomokat keresztény rítus szerint. Így a Caesar által emelt Jupiter-templom is egy nyolcszögletű katedrálissá változott. A gazdag és nagyszámú keresztény népesség képes volt

¹³ Római szenátor és hadvezér (Kr. e. 15-Kr. u. 19.), Julius Caesar adoptált fia.

¹⁴ Antióchiai Szent Theophilosz apologéta, 169-183-ig Antióchia pátriárkája.

¹⁵ Antióchiai Theodoré (c. 350 – 428) Antióchiában született, Mopszuesztia püspöke volt 392-től 428-ig.

a bajba jutott testvérein segíteni. A Júdeát sújtó éhínség alkalmával már komoly segítséget tudtak nyújtani az ottani keresztényeknek.

A római kultúra hanyagolását azonban a császárok nem nézték jó szemmel. A gondok akkor kezdődtek, amikor Julianus császár 362-ben Antióchiába érkezett, ahonnan a perzsák elleni hadjáratait irányította. A császárt zavarta a város önállósága, és az is, hogy nagyrészt keresztények lakják. Ő pedig azzal váltotta ki az antióchiaiak dühét, hogy megemelte a városban az italok és a táncosok árát. A gőgös városlakók bosszúból gúnyt űztek a császárból, és kecskeszakállas törpeként ábrázolták, vagy így beszéltek róla. Erre a császár bezáratta Antióchia keresztény templomait, és egy újabb szentélyt emelt a városban Apolló tiszteletére. Itt adta ki keresztényellenes rendeleteit is 363-ban.



Julianus pénze

Az egységes Római Birodalom 395-ben végleg kettészakadt. A nyugati részen Róma, míg a keleti részen Konstantinápoly vált vezető központtá. 387-ben Antióchiában a központi hatalom gyengülését látva felkelés tört ki az adóterhek miatt, de sikerült egyezsége jutni a bajba jutott császárral.

Zsinatok városa

A kereszténység gyorsan elterjedt a birodalom minden területén, és Antióchiának a keresztény szempontból kiváltságos helyzetén lassan osztozkodnia kellett Alexandriával, Jeruzsálemmel és Rómával. Ennek ellenére az egyik legfontosabb központja maradt a keresztény vallásnak, noha a római pápák (pontosabban ekkor még: püspökök) primátusa egyre nyilvánvalóbban bontakozott ki. A kereszténységet mind többen választották vallásuknak, ezért az egyház szervezetének is gyorsan fel kellett épülnie. A primátus és a hatáskör igazolására gyakran a Biblia szavait idézték, amelynek értelmezései vitákat szültek a különböző egyházi vezetők között. A vitákat zsinatokon beszéltek meg, amelyből öt fontos – de nem egyetemes – zsinatot Antióchiában hívtak össze.

1. Először 251 körül tartottak zsinatot a városban, amely csak a Közel-Kelet püspökeit és főpapjait érintette. A város püspöke, Fabianus a későbbi Nesztorioszhoz hasonló tanokat vallott, és ennek a megvitatására gyűlt össze a szír klérus. De Fabianus püspök halálával a vita tárgytalanná vált.

A következő három zsinat (264., 268., 269.) ugyanazzal a problémával foglalkozott, nevezetesen az antióchiai püspök, Szamoszatai Pál nézeteivel. Pál tanait I. Félix pápa is támadta, és az első két zsinaton a szembenálló felek érveket hoztak fel a vitához. Pál püspök azt hirdette, hogy Jézus Krisztus nem volt több egyszerű embernél, akire csak cselekedetei által illik az isteni jelző. Ezzel egyúttal azt is állította, hogy Jézus Egyházára is így szállt Isten áldása. Ezek mellett a zsinatokon élénk vita folyt a Szentháromság és az isteni megtestesülés formáiról is. Félix pápa végig kitartott az Atya, Fiú és Szentlélek hármassága mellett, és végül 269-ben sikerült kiközösíteni az eretnek tanokat hirdető püspököt. Helyére Domnus püspök léphetett volna, ha a közeli Palmíra királynője, Zenóbia nem támogatta volna Pál

püspököt. Ezért az eretnek püspök egészen 272-ig hivatalában maradt, amikor Aurelianus megtörte a királynő hatalmát, és elűzte Pált az antióchiai egyház éléről.

Ötödikként 344-ben hívtak össze a városban zsinatot. Ennek szükségességét az a közel harmincéves időszak idézte elő, amely során az arianizmus elterjedt. 330 és 358 között az antióchiai pátriarchátusi körzetet felváltva ariánus és ortodox püspök felváltva vezette. Márpedig a 325-ben összehívott első Níceai Zsinaton az arianizmust elítélték. Az antióchiai klérus vitái lassan elmérgesedtek, és fegyveres konfliktusokat szültek. Ezért 341-ben újabb zsinatot hívtak össze a városban, amelyen ugyan lemondatták az ariánus tanokat valló István püspököt, de a város lakói már túlságosan magukba szívták az eretnek tanokat, ezért csak nehezen nyugodtak bele a római császár akaratába.

Emlékek

A római korban nemcsak a császárok hagyták a városban kőbe vésve emlékeiket: ez a keresztény vallás egyik első fellegvárának számító város mind a mai napig több ókeresztény emlékkel is rendelkezik. Ezek közül a legkiemelkedőbb Szent Péter Barlangtemploma.



A Szent Péter-barlang

A sokak által Szent Péter barlangjának nevezett építmény az ősi Antióchia külterületén állt. A keresztések korától kezdve széles körben elterjedt az a hagyomány, miszerint a barlangot maga Szent Péter apostol alakította át templommá, ahol az akkoriban tiltott vallás egyik első közössége titkos találkozókat tartott. A templom homlokzatán látható díszes, virágmintájú ablakokat már a keresztések alakították ki. A templom belseje egyszerű berendezéseket rejt. Egy faoltár, egy kőtrón és egy szobor áll benne, a falakon freskók nyomai, a padlón pedig mozaikdarabkák emlékeztetnek arra, hogy a barlang valamikor kedvelt zarándokhely volt.

Nagy Konstantin császár Antióchia pogány templomait átalakította, így alakult ki a Szilpiusz-hegy lábánál a Caesareumból átépített nyolcszögletű katedrális.

A római és bizánci korban virágzó Antióchiát az 5. században elérte a végzete. A gazdag és erős várost 526-ban nagy erejű földrengés rázta meg. Olyannyira nagy földrengés volt, hogy Prokopiosz szerint legalább 300 ezer ember életét követelte. A természeti csapást a város nehezen tudta kiheverni. I. Justinianus császár (527-565) azonnal a város segítségére sietett, és újjáépíttette. A földrengések pusztította Antióchia utolsó tündöklése volt ez. Az oszlopsoros főutakat újjáépítették, a császár megerősítette a több száz toronnyal

bevehetetlenné tett antióchiai erődvonalat, bár ez most szűkebb körben védte a várost a támadásoktól. Felújította a szigetet, amelyen felépült a Tetrapülon, vagyis a császári palota, a hippodrom, a fórum, újabb fürdők nyíltak meg, megújultak a vízvezetékek és az utak, s a színház és az amfiteátrum is újjáépült.

De ez volt az utolsó újjászületés a város történetében. A véderődökben esett károkat és a város ideiglenes gyengeségét kihasználva a perzsák 540-ben újból megtámadták a várost, és amit a földrengés nem pusztított el, azt az idegen sereg megtette. Szinte porig rombolták a várost, teljesen kirabolták, és lakóit rabszolgának hurcolták el. A tragédia után Antióchia már sosem tudta visszaszerezni korábbi dicsőségét. Később, a kereszties háborúk újabb pusztítást hoztak, és ezt már végképp nem tudta kiheverni. Az iszlám időszakban épült minaretek és mecsetek már egy letűnt dicsőség talaján épültek fel.

Mozaikok

A ma ismert római mozaikok egyik legnagyobb és legszebb lelőhelye az ősi Antióchia. A gazdag kereskedők saját villáikat gyakran díszítették mozaikokkal, és a középületek, paloták sem szűkölködtek ezekben a műalkotásokban. A bizánci hatás is kedvezett a művészet ezen ágának. Az 1930-as években feltárt mozaikrészletek mára világhírűekké váltak. A négy legismertebb antióchiai mozaik: Ivóverseny mozaik, Parisz döntése, Páva mozaik és a Gonosz szem mozaik.



Két ibex (hegyi kecske)

Az antióchiai iskola

Antióchia nem csupán fizikai értelemben volt az ókori világ egyik művészeti és kulturális központja. Nagy népessége miatt a különböző filozófiai, és később vallási irányzatok központjává vált. Amikor a hatalmas várost a Római Birodalomhoz csatolták, Cicero úgy írt róla, mint az akkor ismert világ szellemi központjáról. Nikomédia mellett a szofisztikusok legjelentősebb központja volt.

Mindezek mellett az antióchiai szellemi élet a kereszténység megjelenésekor bontakozott ki igazán. A 3. század végén létrejött ókeresztény teológiai irányzatot `antióchiai iskolá'-nak nevezték. A 4. századra elnyomta vetélytársának, az alexandriai iskolának a tanításait. Az egyiptomiak szerint a Bibliát tipológiai, de főként allegorikus módszerrel kell értelmezni. Ezzel szemben az antióchiai iskola hívei nem alkalmazták az allegóriát. Úgy vélték, hogy a Szentírást mindenek előtt szó szerint kell érteni, értelmezni és hirdetni, és csak a tipológia a megengedhető.

A két iskola közötti különbség abból eredhet, hogy az antióchiai teológusok az arám világgal, valamint a rabbinikus zsidósággal kerültek inkább kapcsolatba, míg az alexandriaiakra a hellén zsidóság hatott. Az antióchiai szentírásmagyarázók a leírt szöveget

tudományos alapossággal kutatták, arra törekedve, hogy a szent szerzők eredeti szándékát derítsék ki. Teológiájukban realisták, inkább Arisztotelész, mint Platón filozófiájának követői voltak. Teológiai módszerükben elsősorban az indukciót (következtető érvelést) alkalmazták, nem annyira a redukciót (levezetést). Gondolkodásuk azért szemita szemléletű maradt, az egyetlen Isten transzcendenciájához kötődve, ami miatt tagadták, hogy Krisztusban csak egyetlen természet van, és ragaszkodtak Jézus minél teljesebb emberségéhez (alulról építkező krisztológia). Emellett helyet kapott szentírásmagyarázataikban a tipológia is, ami például azt jelenti, hogy már az Ószövetségben is Krisztust, ill. az ő előképeit keresik.

Az iskola teológiájában Lukianosz Szamosztaei Pált követte, az ő tanítványa volt Áriusz, és az arianizmusnak több jeles képviselője. Tőle teljesen függetlenül működött Tarzusi Theodorosz, aki Euagriossal (Szent Jeromos mestere volt) sok tanítványt gyűjtött maga köré, és velük együtt aszketikus életet élve kereste az igazságot. Tarzusi Diodorosz tanítványa volt Mopszvesztiai Theodorosz és Aranyszájú Szent János is. És itt bontakozott ki az arianizmus.

Arianizmus

Áriusz szerint az Atya az egyetlen örök létező Isten, aki nem született sem teremtés, sem nemzés által (agennétosz). Ilyen értelemben Atya ő, aki a világ teremtése céljából létet adott a Fiúnak, a Logosznak. A Fiú az idők előtt lett, közvetlenül az Atyától, azért ő nem egyszerűen a teremtmények egyike, de nem is az Atya lényegéből való, ezért nem egylényegű, nem homoúsziosz vele. Más, mint az Atya, igazában nem is hasonló (anomoiosz) hozzá. Az Atya a semmiből teremtette őt, ezért van kezdete, és alá van vetve a változásnak és a tévedésnek. Áriusz ugyan néha úgy fejezi ki magát, hogy az Atya nemzette a Fiút, de ez az állítás csak a kegyelmi rendben vonatkozhat a Fiúra, nem a természet rendjében. A Logoszt csak annyiban lehet Istennek mondani, amennyiben részesedik a kegyelemben. (MKL¹⁶)

Az arianizmus irányzatával nagyon sokan nem értettek egyet. A teológiai vitába hamarosan a római pápa is bekapcsolódott. Hosszú, küzdelmes út vezetett odáig, amíg az arianizmus végleg elszigetelődött az egyházban. A 3. század végére az antióchiai iskola egyre inkább az egyházi kiközösítés felé haladt, így ők külön vallási közösséget hoztak létre. Ekkor fejlődött ki a nesztorianizmus¹⁷ is. Az iskola a 4. század folyamán fokozatosan elsorvadt.

Antióchiai Szent Ignác (Kr. u. 35-107)

Szent Ignác Szent Péter és Eudiosz után harmadikként volt Antióchia püspöke. Ignác püspököt, akit Theophorosznak, azaz Istenhordozónak is neveztek, joggal soroljuk az apostoli atyák közé. Nem csupán azért, mert még személyesen ismerhetett több apostolt is, hanem mert kiemelkedik azok közül, akik az apostolok után következő nemzedékben folytatták az Egyház alapjainak építését. Ignác az épülő Egyházban nem csak oszlop volt, hanem levelei¹⁸ által századokon át, egészen a mai időkig megvilágosítja a hívők szívét. Igaz, mindössze hét levele maradt ránk, de ez a csekélynek látszó örökség cáfolhatatlanul bizonyítja Krisztus követése útjának járható voltát.

¹⁶ Magyar Katolikus Lexikon

¹⁷ Nesztoriusz és követői tagadták a személyes egységet Krisztusban, azaz mintha benne az istenség és az emberség elválasztva létezne, és csak a szeretet erkölcsi kapcsolata egyesítené a kettőt.

¹⁸ A levelek ismertetését ld. Jeromos füzetek 48, 18-29.o. (Gánitz Endre írása)

Ignác az igazi püspök példaképe volt. Benne a jó pásztor lehetett látni, aki Mestere példája szerint életét adta a juhokért.

„A püspököt úgy kell tekinteni, mint magát az Urat” – mondja az Efezusiaknak írt levelében (6,1). Életével és halálával példát adott arra, hogyan tehet egy püspök eleget ennek az igen magas követelménynek, a püspöki tisztségnek.

Életrajzi adataiból nem sokat ismerünk. Valószínűleg Szíriában született az 1. század közepe táján. Vértanúsága körülményeiből arra következtethetünk, hogy rabszolga származású volt. Antióchia a Római Birodalom keleti részének és a hellén kultúrának volt a központja, ugyanakkor Jeruzsálem mellett az egyik egyházi centrum is lett. Ebben a városban alakult ugyanis az első pogányokból megtért keresztény közösség. E közösség mellett, tőle meglehetősen elkülönülten, zsidó-keresztény közösség is élt a városban. Ez utóbbiak szigorúan ragaszkodtak a mózesi törvény betartásához, a pogányokból megtértek pedig velük szemben már a keresztény szabadság szellemében formálták életüket. Emiatt az antióchiái egyház kormányzása nagyon kényes feladat volt (vö. Csel 15. fejezet).

Egész életében harcolnia kellett a gnosztikusok¹⁹ ellen, akik a Jeruzsálem pusztulása miatt csalódott és kiábrándult zsidók között terjesztették tévtanaikat.

Lelkipásztori gondját súlyosbította a Domitianus császár által elrendelt üldözés, amely elvileg a lázadó zsidók ellen irányult, de alig tett különbséget a zsidók és a keresztények között, azzal az indoklással, hogy a kereszténység nem önálló vallás, hanem csupán egy zsidó szekta.

Domitianus halála után egy kis ideig békekorszak volt. Traianus császár (98-117) uralkodása alatt azonban Asia provinciában ismét üldözni kezdték a keresztényeket. A császár ugyan a bithiniai helytartó, az ifjabb Plinius kérdésére²⁰ úgy válaszolt, hogy nem kell nyomozni a keresztények után, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a feljelentettekkel szemben eljárást kell indítani, s ha valakire rábizonyul a kereszténység, és nem hajlandó megtagadni a hitét, azt el kell ítélni.

A rómaiak Antióchiában is a keresztények ellen fordultak. Egy pontosan meg nem határozható évben, 110-115 között a püspököt is elfogták, és felelősségre vonták. Mivel az egész városban tisztelték őt, letartóztatása felháborodást keltett, nemcsak a keresztények, hanem a zsidók és a pogányok, sőt az eretnek gnosztikusok körében is.

Ignácot megbilincseltek, és katonai őrizet alatt hajón Rómába szállították. A halálos ítéletet, mely úgy szólt, hogy vadállatok elé kell vetni, Rómában hajtották végre. Mivel azonban a hajó, számunkra ismeretlen okok miatt kitérőt tett, és érintette az Asia provinciabeli kikötővárosokat, így alkalom nyílt arra, hogy a keresztények felkeressék a fogoly püspököt. Szmirnában különösen hosszú ideig vesztegeltek, itt felkereste Ignácot a város püspöke, Szent Polikárp (69-155), de járt nála az efezusi, magnésziai és a tralleszi egyház küldöttsége is. E látogatásokra válaszolva Ignác leveleket intézett ezekhez az egyházakhoz. Figyelmüket szeretettel megköszönte, és élt az alkalommal, hogy atyai intelmeket intézzen a hívekhez, mert mint a tartományi főváros püspöke, felelősnek érezte magát a többi város híveiért is.

Ugyancsak Szmirnából levelet intézett a római egyházhoz, s ebből láthatjuk, milyen kegyetlenül bántak vele útközben a katonák:

¹⁹ A gnoszticizmus, mint szellemi irányzat a 2-3. században virágzott. Legnagyobb képviselői Valentinus, Markión és Baszileidész voltak, akik az ókori görög, egyiptomi, babiloni, zsidó és keresztény tanítások alapján dolgozták ki szinkretista rendszerüket. A gnosztikusok elgondolása az volt, hogy a vallásfilozófia legmagasabb fokát teremtik meg, amelyben felhasználják a kereszténység tanításait is.

²⁰ A levelet és a császár válaszát ld. a Függelékben.

„Szíriától Rómáig, szárazon és vízen, éjjel és nappal vadállatokkal küzdök tíz leopárdhoz (azaz egy katonai osztaghoz) kötözve. A jótékonyásra ezek csak rosszabbakká válnak. Sértegetéseik közepette még inkább tanítvánnyá válok...” (5,1).

Ebben a levélben Ignác felfedi szívének izzó vágyakozását, amellyel átadja magát a vértanúságnak. Ír egy titokzatos benső hangról, amely az Atyához hívja. Könnyek között kéri a rómaiakat, hogy ne tegyenek semmit a kiszabadításáért: „soha többé nem lesz ilyen lehetőségem arra, hogy Istenhez jussak.” Mert – írja a hitnek ez a tanúja – „szép dolog eltávozni ebből a világból, eltűnni belőle, és Istenhez menni, hogy benne feltámadjunk.” Egyébként ez a levél az első dokumentum arról, hogy a keleti területek egyik püspöke nyilvánvalóan elismeri a római egyház elsőbbségét.

Troász kikötőjéből Ignác még három levelet írt: a filadelfiai és a szmirnai egyháznak, valamint Polikárp püspöknek.

E hét levélnek ma is igen nagy jelentősége van²¹, mert világosan szemünk elé állítják a püspöki hivatal jelentőségét az Egyházban. Ignác az akkoriban mindenfelé terjedő eretnenségekkel szemben egyetlen menedéket lát: a hívő közösség szoros kapcsolatát a püspökével. Boldognak mondja azt az egyházközséget, amely olyan szoros kapcsolatban áll a püspökével, „mint az Egyház Jézus Krisztussal, és mint Jézus Krisztus az Atyával, hogy az egységben minden összhangban legyen” (Ef 5,1).

A szmirnai híveknek ezt írta: „Ahol a püspök megjelenik, ott legyen a sokaság, ahogyan ahol Krisztus van, ott van a Katolikus Egyház.” (8,2)

Elsőként beszél a Katolikus Egyházról. A katolikus nála egyetemest jelent, és a püspökkel közösségben lévő egyházra gondol. Nyomatékosan felhívja a figyelmet, hogy ennek a püspökkel való egységnek elsősorban a közös imádságban és az Eucharisztia közös ünneplésében kell megnyilvánulnia. Megerősíti: „Senki ne legyen tévedésben! Aki nincs az oltár kerületén belül (azaz az áldozatbemutatás helyén), az megfosztja magát Isten kegyelmeitől. Ha egyik vagy másik imádságnak oly nagy ereje van, mennyivel több a püspök és az egész egyház imája!” (Ef 5,2). „Arra törekedjétek, hogy Eucharisziátok egy legyen. Egy ugyanis a mi Urunk Jézus Krisztus teste, és a kehely az ő vérének egységére, egy az áldozati oltár, ahogyan egy a püspök a papsággal és a diákonusokkal, hogy Isten szerint cselekedjétek, amit cselekedtek!” (Fil 4)

A szent püspökre nagyon jellemző az alázatosság, amellyel a diákonusokat, akik hűségesei voltak Rómába vivő útján is, „szolgatársak”-nak nevezi.

A vértanúságról a rómaiaknak ezt írta: „Szívesebben meghalok, hogy megnyerjem Krisztust, mint hogy király legyek az egész föld felett.” A szmirnaiakat pedig biztositja:

„A kardhoz közel Istenhez vagyok közel. A vadállatok között Isten környezetében vagyok: egyedül Jézus Krisztus nevében... mindent elviselek, hogy vele együtt szenvedjek, mert Ő tesz képessé rá, aki teljesen emberré tett.” (4,2)

Mindazonáltal tudatában volt gyöngeségének, és tudta, hogy a halál pillanatáig megcinoghat a szenvedések előtt, ezért kérte a tralleszieket, imádkozzanak érte, hogy a próbatétel által üdvösséget találjon:

²¹ Magyarul is olvashatók az Ókeresztény írók sorozat 3., Apostoli atyák. kötetében a 161-197. oldalon.

„Imádkozzatok értem, nehogy olyannak találtassam, aki nem állta ki a próbát. Még veszélyben vagyok. Hűséges azonban az Atya Jézus Krisztusban, hogy beteljesítse az én kérésemet és a tiéteket.” (13,3)

Mikor végre megérkeztek Rómába, sietve vitték az amfiteátrumba, mert egy ünnep alkalmával a tömeg szórakoztatására volt szükség. Ignácot az arénába vezették. Amint meghallotta az éhes vadállatok ordítását, megismételte azokat a szavakat, melyeket korábban a római egyháznak írt:

„Én Isten gabonája vagyok, és a vadállatok foga őröl, hogy tiszta kenyér lehessen. Ösztökéljétek a vadállatokat, hogy azok legyenek a sírom, és semmit meg ne hagyjanak belőlem, nehogy bárkinek a terhére legyek!”

Mikor a vadállatok széttépték a szentet, Traianus elismeréssel így nyilatkozott: „Nagy a keresztények bátorsága! Hol van egy görög, aki így tudna meghalni a maga isteneiért?”

Ami a testéből megmaradt, azt a keresztények magukhoz vették, és eljuttatták Antióchiába. Az ereklyéket később különböző helyeken őrizték, míg azok végül a fiatalabb Theodósziosz császár idejében egy régi Fortuna-szentélyből kialakított keresztény bazilikában találtak nyugvóhelyet.



Antióchiai Szt. Ignác vértanúsága

A római martirológium úgy tudja, hogy az ereklyéket Antióchiából átvitték Rómába, és a Szent Kelemen-bazilikában helyezték el.

Alexandria

Alexandria egy Rhakotis nevű jelentéktelen halászfalucska volt a Nílus torkolatánál, amíg Nagy Sándor birodalma fővárosául nem választotta.



Az egykori kikötő

A várost ő alapította Kr. e. 331-ben. Alexandria Egyiptom fővárosa volt egészen Kr. u. 640-ig, az arab hódításig. (Mai nevén Al-Iskanderija). Évszázadokon át az Ókornak egyik legpompásabb nagyvárosa volt. Híres volt úgy is, mint a tudományok székhelye. A Fárosz-sziget keleti fokán emelkedett a híres világítótorony, amely a Kr. e.-i 3. században I. Ptolemaiosz (Kr. e. 305-282) uralkodása alatt épült. A 160 m magas, nyolcemeletes világítótorony fénye a tengerről akár 300 stádiumnyira (50-60 km-re) is látható volt.



A fároszi világítótorony

A város nevezetessége volt a világhírű Múzeum, mely több évszázad kultúrájának szellemi központja volt. Ebben működött az állítólag 700 ezer tekercset őrző könyvtár, az Alexandriai Könyvtár. Tőle Dél-Nyugatra a Szerapeion állt, amely a római Capitolium után az akkor ismert világ legpompásabb épülete volt, és ez is 200 ezer tekercsből álló értékes könyvtárat foglalt magában. A Szerapeion tágas helyiségében a Kr. u.-i 4. században Diocletianus császár tiszteletére egy római prefektus, Pompeius hatalmas oszlopot állíttatott, amely még ma is áll a romok között, és a Pompeius oszlopa nevet viseli. Napóleon rendeletére belevésték a francia katonák nevét, akik 1779. július 2-án a város ostroma alkalmával estek el, és az oszlop tövében vannak eltemetve.

Alexandriának akár több millió lakosa is lehetett. Rendkívül kevert népesség lakta: legnagyobb arányban természetesen görögök, zsidók és egyiptomiak. Rajtuk kívül az akkor ismert világ minden részéből való népcsoportok: feketék és fehérek, azok, akik a kereskedelem vagy a rabszolgaság folytán jutottak oda, és végül az uralkodó rómaiak.

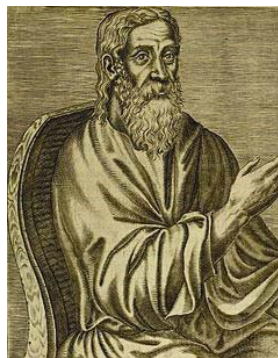


Pompeiusz oszlopa

A hellénista kultúrának ebben a fellegvárában élt az anyaországon kívüli legnagyobb zsidó közösség (Filón szerint Egyiptomban összesen egymillió zsidó élt). Itt ment végbe a legmélyrehatóbb érintkezés köztük és a környezetük között. A görög nyelvben és a görög kultúrában otthon voltak, és megpróbálták apologetikus, sőt misszionáló szándékkal a zsidók szellemi örökségét koruk műveltségének nyelvére lefordítani. Itt készült a Hetvenes fordítás (a Szeptuaginta, az Ószövetség görög fordítása)²², itt működött Filón, aki allegorikus írásmagyarázati módszerrel igyekezett bebizonyítani az Ószövetség vallásának és a görög filozófiának az összeegyeztethetőségét. Szülőhelye az ékesen szóló és az Írásokban jártas Apollónak, a keresztény hit egyik nagyhatású terjesztőjének (Csel 18,24).

Az egyiptomi korai kereszténység

Az első évszázad egyiptomi keresztényei gyakorlatilag láthatatlanok voltak. Az itteni kereszténység kezdetének történetéről csak nagyon keveset tudunk. Régészetileg teljességgel megfoghatatlanok. A kereszténységre utaló emlékek csak a 2. század első felére datálhatóak. A legrégebb ilyen lelet az a görög nyelvű papyrusztöredék (az ún. Rylands-papirusz [ejtsd: rajlandsz], a jele: p42, p.Rylands 457), amely töredékesen bár, de a János evangélium egy részletét tartalmazza (Jn 18,31-33; 18,37-38) – s egyben ez a legrégebbi ismert újszövetségi kézirat-részlet is.



Alexandriai Szent Kelemen

²² II. Ptolemaiosz (Kr. e. 282-246) rendeletére, aki azt a zsidó kultúra iránti érdeklődése miatt készítette el.

Alexandriai Kelemen idejétől (150 körüli vagy 215-220 közötti időponttól) a második század végéig homály fedi az alexandriai, egyiptomi egyház történetét. Kelemen magát az apostoli hagyomány elkötelezett védelmezőjének tartotta, és támadta a gnosztikus tanításokat. Igyekezett rendet tenni a híveket összezavaró sokféle hatás között, helyes irányba kalauzolni őket a pogány kultuszok, filozófai írások és a gnosztikus tanok ellenében. Írásain keresztül egyúttal a városban működő kortárs pogány hitvilággal és a kereszténységgel vetélkedő irányzatokkal is megismerkedhetünk.

Jézus első tanítványai zsidók voltak, és a Földközi-tenger térségében élő zsidó diaszpóra tagadhatatlanul fontos szerepet játszott a kereszténységnek Palesztinán kívüli elterjedésében. Elképzelhető, hogy az elsőként megtértek Egyiptomban is a zsidóság köréből kerültek ki, hiszen Alexandriában a lakosság jelentős hányadát is a zsidó származású lakosság alkotta. A keresztény hit azonban itt is inkább a görög nyelvű lakosok körében terjedt el. Az alexandriai keresztény közösségről még így is csak Hadrianus császár uralkodásának idejétől (117-138) van konkrét értesülésünk.

A kopt hagyomány szerint az első egyiptomi keresztény közösséget és ezáltal a kopt egyházat Szent Márk evangélista alapította, aki Alexandriában halt vértanúhalált 68-ban. A húsvéti istentisztelet alatt fogták el, nyakára kötött kötéllal húzva végighurcolták a városon, bebörtönözték, majd megölték.²³

A kopt egyház eredetéhez kapcsolódó másik történet szerint a Szent Család egyiptomi vándorlásának idején a koptok már a gyermek Krisztust Megváltóként üdvözölték. Erről és az első két évszázad keresztényeinek életéről az egyházatyák utalásai (pl. Euszébiosz, Iréneusz) mellett különböző apokrif iratok is tanúskodnak. Az első, már történetileg is ismert püspök, Démétriosz 189-231 között volt az egyiptomi keresztény egyház feje. A kopt egyházi hagyomány Szent Márkot tekinti Alexandria első püspökének is.



Szent Márk evangélista

Úgy tartják, hogy Márk evangélista személyesen nevezte ki utódjául Anianuszt, azt a foltozó vargát, akit elsőként térített meg egyiptomi látogatása során. E hagyományt nem erősíti meg egykorú bizonyíték, hiszen a legtöbb apostol hittérítő útjairól nem rendelkezünk történeti forrásokkal, csupán 3. századi legendákra támaszkodhatunk. Márk egyiptomi tevékenységét először Euszébiosz említi a 4. század elején (ET 2,16), az alexandriai

²³ A vértínú relikviáit 828-ban velencei kalmárok kicsempészték Egyiptomból, így lett Szent Márk Velence védőszentje, a szárnyas oroszlán – Márk szimbóluma – pedig Velence jelképe. Egy alternatív kopt hagyomány szerint a szent feje mindig is Egyiptomban maradt, mert a relikviákat őrző templomból, melyet az arab hódítók feldúltak, egy hajóskapitány idejében kicsempészte.

püspökök listája pedig csak Démétriosszal (2. század vége) válik először történetileg is ellenőrizhetővé.

A kereszténység eleinte természetesen a többi vallás mellett élt párhuzamosan. Hogy csak a legfontosabbakat említsük: a kereszténység a maga istenhitével, a görög közösségek saját kultuszukkal, illetve az egyiptomi és görög vallás hosszú együttélésének következtében a kettő keveréke (pl. Szarapisz-kultusz), és a hivatalos római vallás. Emellett Alexandriában működtek a keresztény gnoszticizmus vezéralakjai is. A Keletről érkezett apostoli tanítás kezdetben csak egy új színfoltot jelentett Egyiptom tarka vallási palettáján.

Az első időben még nem voltak templomok, csak megszentelt gyülekezési helyek. A kereszténység terjedését csupán az Oltáriszentség ünneplésének helyei, a keresztelési kápolnák és a temetők (katakombák) mutatják, amelyeket sokszor a pogányok által korábban használt helyekből alakítottak ki. Ezekben most már a keresztény művészet szimbólumai, pl. a különböző kereszték, a hal, a pelikán, a szarvas, a fönix és a bárány mellett bibliai jelenetek is helyet kaptak. (*Ötvös Csaba*)

Az első századok üldözései és a korai egyházszervezet

A korai egyház Egyiptomban is folyamatos támadásokat szenvedett el. A kereszténységet újkeletű babonáságnak tartották, és sokáig őket okolták minden politikai és természeti katasztrófa miatt. A vádak között első helyen a hitetlenség szerepelt, amely a kortársak szemében a császárkultusz visszautasítását jelentette. Hasonló vád volt a kannibalizmus, az emberevés, ami az Oltáriszentség félreértésén alapult, illetve a szodómia vádja, ami a keresztény testvérek közötti csók miatt tette gyanússá a még alakulóban lévő egyházat.

A keresztényüldözések hullámai többször elérték Egyiptomot is. Kézzel fogható adatokkal szolgál erről a Decius-féle keresztényüldözés, amelyre 249-251 között került sor. Egy libellus-kérő szöveg (libellus: mentesítő irat) Egyiptomból:

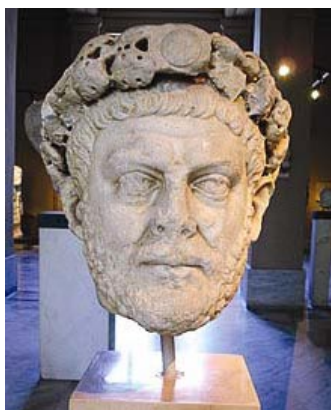
„Az áldozatok felügyeletére rendelt bizottságnak Aurélia Leulistól, A. lányától, aki Euhémeria falujában, a Themisztész kerületben lakik. Mindig áldoztam az isteneknek, és megadtam nekik a tiszteletet, és most jelenlétetekben bemutattam a (császári) parancsnak megfelelő égő- és italáldozatot, és az áldozati húsból kiskorú gyermekeimmel, Palempisszel és Térisszel együtt ettem. Ezért fordulok hozzátok kérelmemmel, hogy aláírással tanúsítsátok. Legyetek jó szerencsével! Én, Aurelia Leulis, harmincöt éves, nyújtottam be.”

A kopt egyház emlékezetébe mélyen belevésődött ez az időszak. Erről tanúskodik a kopt egyházi időszámítás, amely Diocletianus trónralépésének évével (284) kezdi saját időszámítását, a *mártírok éráját*-t.

A Valerianus-féle (255-258) és a Diocletianus-i 303-as nagy keresztényüldözés közötti lélegzetvételnyi időszak, a „kiszékelés” Egyiptomban is lehetőséget teremtett az egyház szervezetének országos szintű kiépítésére. Több ’nomosz’-központnak²⁴ volt már püspöke, a hívő közösségek pedig megfelelő számúak voltak az egyházi szervezet fenntartásához. A számszerű adatok megállapítása természetesen lehetetlen. Egyrészt a 3. századi kereszténységre vonatkozó írott források zömmel olyan, különböző keresztény kifejezéseket használó magánlevelek, amelyeknek a datálása meglehetősen bizonytalan. Másrészt a 313-as

²⁴ A görög νομός szó jelentése „legelő, szántóföld, kerület, provincia”, a nomosz tehát a mai megyéhez hasonló közigazgatási egység.

év előtti időből nyoma sincs a hivatalos szinten következetesen használt egyházi címeknek. A keresztény névadás is csak a 4. században ér el olyan arányokat, hogy hasznos információkat lehessen kinyerni az adatokból.²⁵



Diocletianus

Valójában a leghírhedtebb és véres üldözésre, amely a templomok és szent könyvek teljes megsemmisítését célzó rendelettel indult, csak 303-ban, Diocletianus uralkodása alatt került sor. Az üldözések hatására több helyen egyházszakadás fenyegette a közösségeket. Ilyen volt az afrikai (karthágói) donatista vita, de itt kell megemlítenünk a Meletiosz nevéhez fűződő függetlenedési kísérletet, amely kis híján komoly válsághoz vezetett Egyiptomban.

A 305-306 körüli események a lükopoliszi Meletiosz püspök alexandriai látogatásával kezdődtek, aki felháborodva tapasztalta, hogy a városban nincsen istentisztelet. Petrosz, az akkori püspök ugyanis elmenekült. Meletiosz tehát intézkedett. Önkényesen felszentelt két papot, köztük a később oly sok felfordulást okozó gondolkodót, Áriuszt is. A lépten-nyomon megüresedett püspöki székekbe is önkényesen nevezett ki új jelölteket. Amikor Petrosz visszatért, sürgősen kiközösítette a tudta nélkül beiktatott méltóságokat, Meletioszt pedig letartóztatták. Így az egyházszakadás nem bizonyult tartósnak. De, minthogy az ellentétet egyúttal Alexandria és az ország többi része között feszültség is táplálta, ez éppen elég komoly válságot okozott ahhoz, hogy a Níceai Zsinaton külön tárgyalják az esetet. Petrosz és Meletiosz személyes konfliktusa azon a kérdésem alapult, hogy egyáltalán szabad-e az istentiszteleteket tiltó rendeletnek engedelmeskedni. Meletiosz képviselte a szigorúbb álláspontot, és sok követőre talált a hitehagyottak keményebb megítélésében.

Nagy Konstantin uralkodása végre meghozta a várva várt fordulatot a keresztények számára. Ennek jelentőségét mutatja, hogy a kopt hagyomány is erősen eltúlozza a császár vallásosságát. Konstantin valójában csak 337-ben, közvetlenül a halála előtt keresztelkedett meg. Valláspolitikája elődeihez hasonlóan a birodalom integritásának megőrzését szolgálta.

Amikor egy hatalmi krízis után végül nyugaton Konstantin, keleten Licinius vette át a birodalom irányítását, 313-ban Mediolanumban (Milánó) a két győztes megegyezett, hogy a keresztények és a pogányok is egyaránt szabadon gyakorolhatják hitüket, a korábban elkobzott magán- vagy közösségi tulajdont visszaszolgáltatják mindenkinek.

Az Ediktum megszületése és Konstantin új hozzáállása, „megtérése” az egész keresztény világ helyzetében döntő fordulatot hozott. Ez nem csak a keresztényüldözés végét jelentette.

²⁵ 313 körül a keresztények számaránya még 20% alá becsülhető, de Konstantin 324-es győzelme után ez a szám megkétszereződött. Az 5. század elejére a lakosság legalább 80%-a keresztényként azonosítható. A 3. század végéről tudjuk, hogy Oxürhünkhosz városában két keresztény templom is volt (p. Oxy.43.vs.), de jellegükről, méreteikről nincs információnk, és hasonló a helyzet a későbbi, 4. századi egyházi építkezések kapcsán is.

Konstantin tevékenyen hozzájárult az egyház fejlődéséhez: anyagilag támogatta, méghozzá bőkezűen. Biblia-példányok előállítását, templomok építését finanszírozta (pl. a jeruzsálemi Szent Sír templom, Betlehemben a Jézus Születése templom, az eredeti Hágia Szófia és az Apostolok temploma az új fővárosban, Konstantinápolyban, Rómában pedig a Szent Péter bazilika és a Lateráni Szent János templom stb.). Hatalmas összegeket fordított az egyházi jótékonykodásra, sőt egyes keresztény eszményeket is igyekezett a törvénykezésben is meghonosítani (pl. a gyermek- és rabszolgavédelmet). A vasárnapot, amely a keresztények számára az istentisztelet napja, pihenőnappá tette.



Licinius aranypénze

Konstantin intézkedéseinek konkrét egyiptomi megvalósulásairól nem sokat tudunk, de fontos szimbolikus eseményként megemlítendő, hogy a Nílus mérőrúdját (nilométer) a Szerapeumból egy keresztény templomba vitette, így szakítva meg a folyó áradását Szerapisszal összefüggésbe hozó pogány hagyományt.

A 4. század első negyedében már 72 püspökség volt Egyiptomban, és idővel ez a szám még egy kissé emelkedett is. Az Egyiptom ellenőrzése alá vont líbiai és pentapoliszi térséggel (Kirenaika) együtt a püspökségek száma a százat is megközelítette. (A 343-as szerdica zsinat levelét például 94 püspök írta alá.) Az 5. század elejére már a lakosság negyötöde kereszténnyé lett. A biblikus szövegeknek a kopt nyelvre fordítása (amely a 2. század végétől indult, és 380-ra valószínűleg be is fejeződött) a helyi lakosság számára jól hozzáférhetővé tette a keresztény tanítást.

A római uralom idején, az Kr. u.-i 2-3. században irodalmi szintre emelkedett az addig köznyelvként élő kopt nyelv, valamint a görög ábécéből és hét démotikus jelből²⁶ létrejött a kopt írás is, mely fokozatosan kiszorította a démotikus írást. A kopt írásbeliség elterjedésében nagy szerepe volt a kereszténységnek, annak az igénynek, hogy a görögül nem tudó népesség is olvashassa az Ó- és Újszövetséget. A kánoni iratokon kívül apokrif iratok is ismeretesek koptul, például *Pál apokalipszise*, *Bertalan apokalipszise*, András és Pál apostolok története.

Az egyház számos helyi sajátossága között kiemelendő volt az a jellegzetes hierarchia, amely az alexandriai püspököt közvetlenül a helyi püspökök fölé emelte, tehát ellentétben a késő antik kereszténység általános hagyományával, nem voltak közöttük közbülső, közvetítő intézmények. Az alexandriai püspök vagy pátriárka országszerte közvetlenül ellenőrizte a püspökök kinevezését. A Níceai Zsinat (325) határozatából az is kiderül, hogy Líbia és Pentapolisz is az alexandriai püspök vagy pátriárka fennhatósága alá tartozott. Az egyközpontúság viszont a helyi püspökségek növekvő önállóságát tette lehetővé, de nagyobb teret adott számukra az esetleges visszaélésekhez, méltánytalanságokhoz is. (A 'patriárka' kifejezés korábban egyszerűen megtisztelő cím volt, csak a 6. században nyerte el pontos

²⁶ A démotikus írás ősi egyiptomi írás, amely a hieratikus íráson keresztül fejlődött ki az egyiptomi hieroglifákból Kr. e. a 8.–7. században. Hieroglifikus írásnak nevezzük a képírást (piktografikus) vagy a képírásból kialakult logografikus írásokat.

jelentését, mint a nagy keleti székhelyek püspökeinek titulusa. Kopt szöveg csak a 7. század végén nevezi így az alexandriai püspököt.)

Az egyiptomi egyház életének új fejezetét nyitotta meg a perzsa (619), majd az ezt követő arab (641) hódítás. Kezdetben örültek a hódításnak, mert ez által végleg függetlenné válhattak Konstantinápolytól, és eleinte a hódítók is türelmesek voltak a keresztények iránt. De néhány száz év alatt az egykori keresztény országban a muszlim vallás lett az uralkodó. Ma csupán a lakosságnak mintegy a tizede keresztény. Ők 13-14 évszázadon keresztül is hűségesek maradtak keresztény hitükhöz. (*Egyedi Barbara*)

Az egyiptomi szerzetesség

Egyiptom egyik legjelentősebb hozzájárulása a világ kereszténységének életében a szerzetes-mozgalom, ill. a szerzetesi életforma megteremtése, majd a szerzetesség szervezett formájának kialakítása. A nyugati világ szerzetesközösségeire is nagy hatással voltak az egyiptomi atyák által megfogalmazott szabályok, vagy az ő életükkel kapcsolatban született irodalmi művek. Gondoljunk csak arra, hogy Szent Benedek reguláira (szabályok) milyen erős hatást gyakorolt Szent Pakhómiosz (Pachomius) regulája, amelyben a közösségi életet szabályozta.

Remete Szent Pál (élt kb. 228-tól 341/343-ig) és Remete Szent Antal (251-356) minden bizonnyal a legfontosabb és legismertebb alakjai az egyiptomi szerzetességnek. Míg Szent Antalról több hiteles forrásból is tudunk, és létezése nem is vitatott, addig Remete Szent Pál életéről csak a Szent Jeromos által feljegyzett legendás elbeszélésekből értesülünk.

Szent Antal élete nagy hatással volt a szerzetesi mozgalomra, akinek példáját Théba környékén, a sivatagban, a Sínai-félszigeten és Palesztinában is még a 3. század végén is ezrek és ezrek követték.

Nagy Konstantin uralkodásának utolsó szakaszából már szervezett kolostorokról is tudunk. Az elszórta élő remeték közösségeibe szervezése a 3. században kezdődött.



Kolostor az egyiptomi sivatagban

Az egyiptomi sivatagba kivonuló szerzetesekről – mivel kezdettől fogva a keresztény világ érdeklődésének középpontjában álltak – egy igen érdekes és értékes gyűjtemény született, az *`Apophthegmata Patrum`*, azaz Az atyák mondásai. Ezt magyar fordításban is

olvashatjuk *`A szent öregek könyve`* címmel.²⁷ Az egyiptomi szerzetesség lelkeségének kiváló tükrére *Matta el Meszkín, Isten megtapasztalása az imában* c. műve.²⁸ Egyiptomban ma is szép számban vannak kolostorok és élnek szerzetesek, akik büszkén vallják magukat Szent Antal követőinek.

Az Alexandriai könyvtár

A kort jellemzi a már meglévő irodalmi kincsek összegyűjtése, rendezése, és az a törekvés, hogy megszerezzék a szükséges ismereteket azok magyarázatához, értelmezéséhez.



A könyvtár egykor

„Könyvtár és az emberiség magasabb műveltsége úgy látszik, korra és térre nézve együtt járnak. Minden időben s minden helyen, melyek némi magasb műveltséget képesek fölmutatni, találhatók könyvtárak, melyek gyakran bámulatra ragadnak bennünket. Ókorban, midőn még híre sem volt a könyvek gözerővel nyomásának, méltán legkitűnőbb hírrel bírt valamennyi kortársai között az – alexandriai könyvtár, melyet *Lágfi Ptolomé*²⁹ (Kr.e 311-283) alapított.; mely már első könyvtárnoka, Athénből száműzött Demetrios Phalerios alatt, 50,000 (ötven ezer) kötet vagy tekercsre szaporodott, s legvirágzóbb korában 400,000, némelyek szerint épen 700,000 tekercset számlált. S e roppant kincset nem annyira Omár arabjai (642-ben), mint inkább nagy Theodóz keresztényei, Theofil érsek által vezéreltetve (391-ben) dúlták föl, s tették tönkre. Legalább túlzott azon monda, hogy az arabok még annyi könyvet találtak, miszerint a város fürdőit azokkal hat hónapon át fűthették; s Oróz történetíró, mint maga beszéli, a keresztényeknek amaz ostroma után már csak az üres könyvtárszekrényeket látta.”³⁰

Az alexandriai könyvtár vagy Múszeion („a Múzsák csarnoka”) az ókori világ legnagyobb könyvtára volt. A különböző templomokban és kisebb könyvtárakban őrzött tekercseket egy helyen gyűjtötték össze. A könyvtár feladata a könyvek gyűjtése mellett a Múszeionban tevékenykedő tudósok munkájának elősegítése volt. A könyvtárban nemcsak gyűjtötték a könyveket, hanem az írnokok másolatokat is készítettek róluk.

²⁷ Kiadta: Sz.I.T., 2010, 408.o.

²⁸ Kiadta: Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2016, lektorálta Vágvölgyi Éva, I. PPEK 1092.

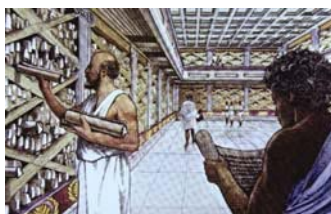
²⁹ Ptolemaiosz Lagosz (Kr. e. 311-283).

³⁰ KÖNYVTÁRI NEFELEJTS, VAGY A BUDAPESTI M. K TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRÁNAK RÖVID ISMERTETÉSE (1778–1874.) MÁRKI JÓZSEF tdr könyvtárőr által. Ld. mek.oszk.hu.



I. Ptolemaiosz

I. Ptolemaiosz fáraó (I. Ptolemaiosz Lagosz, Kr. e. 311-283), az alapító fontos feladatának tekintette, hogy a tudósoknak otthont adjon, és kutatásaikat, tanulmányaikat is elősegítse. A könyvtárnak is óriási figyelmet szentelt, melynek során a könyvtár állománya egyre gazdagodott. Növekedése III. Ptolemaiosz (Ptolemaiosz Euergetész, Kr. e. 246-222) uralkodásának idején volt a legjelentősebb. Az ő nevéhez fűződik az a rendelet is, miszerint minden beérkező hajót át kell kutatni, és minden ott talált könyvről másolatot kell készíteni a könyvtár számára. Ugyancsak III. Ptolemaioszhoz fűződik Aiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész eredeti műveinek beszerzése is. Azok eredeti tekerceit – óvadék ellenében – azzal az indokkal kérte el Athéntól, hogy másolatokat készítsen róluk, azonban később mégis úgy döntött, hogy megtartja az eredetieket, és a másolatokat küldi vissza.



A könyvtárban főként görög nyelvű tekerceket őriztek. Más népek vallásos szövegei, meséi is megtalálhatóak voltak, de rendszerint ezeket is lefordították görögre. Valószínűleg ennek a szokásnak köszönhető az Ószövetség fordítása is. A grammatikát, amit az Ókorban a legtágabb értelemben vettek, lelkesen művelték, de az alexandriaiak által elért eredmények a mennyiségtanban és a csillagászatban is jelentékenyek voltak.

A görög Erasztothenész már Kr. e. 250-ben rájött, hogy a Föld gömb alakú, és – nagyon jó eredménnyel – megmérte és kiszámította a Föld területét: megfigyelte, hogy amikor a déli Szüéne (a mai Asszuán) felett a Nap a Zeniten delel, Alexandria felett a Nap a Zenittől $7^{\circ} 12'$ fokkal délre van. A Föld területének általa kiszámított értéke elképesztően pontos, megközelíti a ma használatos, sarkok mentén megadott, kerekített 40 ezer km-es értéket. (Szerinte a Föld területe 252 ezer stádium, ami megfelel kb. 39700 km-nek, tehát igen közel járt a valóságoshoz.) Számítása érdekes módon sokáig a legpontosabb volt: az utána jövők, Sztrabon, Ptolemaiosz pontatlanabb eredményeket produkáltak.

Hipparkhosz legjelentősebb munkáit Kr. e. 140 és 125 között alkotta. Ő és Apollóniosz voltak az ókor legnagyobb csillagásza. Munkásságán alapult Ptolemaiosz (ld. alább) geocentrikus világképe. Meghatározta a Hold Föld

körüli keringésének, a Hold-hónapnak a hosszát. Az általa adott érték (29 nap, 12 óra, 44 perc, 2,5 másodperc) mindössze 1 másodperccel tér el a ténylegestől.

Ptolemaiosz – aki Kr. e. 140 körül Alexandriában élt – megalkotta az új világméretű képet: szerinte a Föld gömb alakú, amely köré egy még nagyobb gömb – az égbolt gömbje – zárul. Az ég tengelye – vagyis az az egyenes, amely körül az egész ég forog – áthalad a Föld középpontján. A csillagok az égboltra vannak rögzítve, és amikor az éggömb 24 óra alatt keletről nyugatra egyszer megfordul, akkor a csillagok vele együtt forognak. Ptolemaiosz a csillagok közé sorolta az akkoriban ismert öt bolygót, hozzájuk számítva a Napot és a Holdat is. Mivel a bolygók az állócsillagokhoz képest önállóan mozogtak, ezért Ptolemaiosz mindegyikhez egy-egy „szférát” talált ki, amely a megfelelő sebességgel forgott. – Több műszert is szerkesztett. Az asztrolábium (csillagok szögtávolságának mérésére két egymásba illesztett forgatható gyűrű diopterekkel, irányzó résekkel) és a dioptra (földrajzi szögmérő) tökéletesítése is az ő érdeme. Megalkotta a gömbháromszögtant. Ennek ismerete révén és a koordináták bevezetésével meghatározta számos (kb. 850) csillag helyzetét. – Az ún. Pitagorász-tételt Egyiptomban már jóval korábban ismerték és alkalmazták.



Ókori szerkezetek, gépek modelljei az új Alexandriai könyvtárban

A katalógus szerint a könyvtárban 400 ezer olyan tekercs volt, amelyen több azonos vagy különböző szerzőtől származó mű szerepelt, és 90 ezer olyan tekercs, amely kizárólag egy művet tartalmazott. Ezeket a könyveket (tekercseket) kívül, még 42 ezret tartottak számon a Szerapeionban. Marcus Antonius Kleopátrával való esküvője alkalmából 200 ezer pergament ajándékozott a Szerapeionnak. Ezeket a pergamoni könyvtárból rabolta el.

Az Alexandriai Könyvtár – illetve pontosabban könyvtárak – pusztulásával kapcsolatban a történeti hagyomány több nagy kataklizmáról is beszámol. Az első ilyen pusztítás Julius Caesarnak a Kr. e. 48-as egyiptomi hadjárata alatt történt, amikor a Caesar és XIII. Ptolemaiosz közti harcokban a Caesar csapatai felgyújtották a kikötő környékét, majd a tűz áterjedt a könyvtárra is. Seneca római történetíró mintegy 40 ezer kötet megsemmisüléséről számol be, a későbbi történetírók – mint például Orosius³¹ pedig egyértelműen erre az időpontra teszi az alexandriai nagykönyvtár, a Múzeion pusztulását is.

³¹ Paulus Orosius (380 körül – 417 után) késő ókori-kora középkori történetíró, hitvitázó, a középkori történetiszemlélet megalapozója.

Ugyanakkor Caesar hadjárata nem okozta a Múzeion teljes pusztulását, és részben már Marcus Antonius (Kr. e. 82-30) uralkodása alatt újjáépült, és úgy tűnik, hogy a Kr. u. 3. század végéig – bár egyre csökkenő jelentőséggel, de működött. A Múzeion pusztulását feltehetően a Zenóbia lázadás hozta el, amikor Marcus Aurelius csapatai 274-ben visszafoglalták a várost, kifosztották a könyvtárat, az épületet pedig felgyújtották.

Az alexandriai Szerapisz³² szentélyben található kisebb könyvtár azonban tovább működött egészen a 4. század második feléig. A negyedik század közepétől kezdve több beszámoló is született a keresztény felekezetek közötti, vagy éppen a pogányokkal és zsidókkal vívott utcai összecsapásokról, melyek tanúsága szerint az utcai harcok közben ez a könyvtár is sérüléseket szenvedett. Cézareai Euszébiosz és Socrates Scholasticus is beszámol ilyen eseményekről, ugyanakkor a Szerapeion végső pusztulása valószínűleg 391-ben Theophilosz pátriárka (350-412) utasítására következett be, aki rendeletet hozott az összes pogány szentély bezárásáról és elpusztításáról, valamint a pogányok Alexandriából való kiutasításáról. Az eseményről beszámol a kortárs Eunapiosz, Tyrannius Rufinus és Sosomenus is.



Szerapisz

Korábbi nézetek szerint a végső pusztulás 640-642 között következett be, amikor Amr ibn al-Ász seregei elfoglalták Egyiptomot. Ekkor I. Omár kalifa parancsára, azzal az indokkal, hogy „ha a könyvek azt tartalmazzák, amit a Korán, feleslegesek, ha nem, akkor veszélyesek”, elégették a könyveket. Tény, hogy a könyvtár elpusztult, de a mai történészek jelentős része szerint ez a történet hamis. Mintegy öt évszázaddal később keletkezhetett, és az arabok barbárságát és tudományellenességét példázta volna a keresztények szemében.

³² Szerápisz vagy Szarápisz (latinul: Serapis) mesterségesen kialakított istenalak a hellénisztikus Egyiptomban, aki Ozirisz, Ápisz, Zeusz és Hádész tulajdonságait egyesíti magában. Neve az Ozirisz és az Ápisz görögös összevonása. Görög ruhát viselő szakállas férfiként ábrázolták, fején Nilus-mérővel (modius) és az Alvilág uraként, valamint gyógyító istenként tisztelték.

Az Alexandriai Iskola feltárása

Az Ókorral foglalkozó régészet csodálatos alkotásokat tár fel az elmúlt korokból. Az ókori népek, vallási közösségek ámulatba ejtő emlékműveket hagytak az utókorra. A legtöbb ilyen emlék az uralkodók, a kormányzás és a vallási élet maradandó tanúja.

Ugyanakkor meglehetősen ritka ezek között az olyan monumentum, amely kifejezetten vagy elsősorban a korabeli oktatás és nevelés helyszíne lett volna. A tanítás és oktatás általában nyilvános közösségi helyeken, kormányzati épületekben vagy a vallásgyakorlás helyszíneként szolgáló templomokban illetve az azokhoz kapcsolódó helyiségekben történt. Éppen ezért egyedülálló felfedezésnek számít az ún. Alexandriai Iskola kiterjedt együttesének feltárása az egyiptomi Alexandriában. Az ásatást lengyel régészek végezték és végzik jelen évezredünk kezdete óta, melyről 2004-ben így számolt be a Múlt-kor internetes hírportál:

„A 13 előadóterem összesen akár 5000 hallgató oktatására is alkalmas volt – közölte Zahi Hawass, Egyiptom Legfőbb Régészeti Tanácsának elnöke a sajtóval. Az előadóteremek a mai Alexandria ókori részén, egy mai köztér keleti sarkán kerültek elő a földből. A helyszín igen közel van ahhoz a helyhez, ahol már eddig is eredményes ásatásokat folytattak. Most úgy tűnik, ez a helyszín is az egyetem része volt.

Mind a 13 előadóterem kiképzése hasonló, miként méreteik és arányaik is megegyeznek – mondta Hawass. A terem három oldala mentén U-alakot képező padosorok futnak végig. A helyiségek legfeltűnőbb eleme mégis az az emelvény, ami a padosorok között, központi helyen található. A régészek szerint ez kétségkívül a `katedra`, az előadó helye lehetett.

„Most először sikerült a görög-római időkből származó, ennyire komplex és épségben maradt előadóteremet feltárni az egész mediterrán térségben”, mondta Hawass. –
„Valószínűleg a világ legrégebbi egyetemét találtuk meg.”



Az alexandriai iskola egyik feltárt előadóterme

A felfedezés `elképesztő jelentőségű`, állítja Willeke Wendrich, a Kaliforniai Egyetem régésze. `Azt eddig is tudtuk, hogy az egyetem létezett, és a korabeli tudomány központja volt, de eddig csak szöveges híradásokból ismertük. Azt sem tudtuk, hogy hol kell keresni`, mondta a Los Angeles-i tudós.



Lépcsősor

Ezen az egyetemen találta fel Arkhimédész a ma is használatos, csavarmentes vízemelőt; itt fektette le Euklidész a geometria alapszabályait; és itt számolta ki Eratoszthenész a Föld átmérőjét.”³³ Alexandria alapítása itt, a Nílus deltájában, a Földközi-tenger keleti szögletében nagyon szerencsés választás volt, mert helyzeténél fogva ez a város Kelet és Nyugat találkozási pontjává válhatott. Tömegesen telepedtek meg itt vállalkozók, kereskedők, kézművesek, virágoztak a különböző vallási közösségek. Csak zsidók kb. egymillióan éltek itt külön városnegyedben, ahol számtalan zsinagóga fogta össze közösségüket. Igaz, itt már ők is görögül beszéltek, de az ő számukra készült el az Ószövetség görög fordítása, Szeptuaginta.

Nagy Sándor hódításaival nem csak hatalmát kívánta növelni, hanem a görög kultúrát és tudást is általánossá akarta tenni az általa elfoglalt területeken. Ennek a törekvésnek kiemelkedő eredménye volt maga Alexandria, ahol nem csak a kereskedelem virágzott, hanem amely város évszázadokon át a tudás, a tudomány és az oktatási intézmények fellegvára is volt. Elég, ha megemlíjtük az Alexandriai Könyvtárat, ahol eredetiben vagy másolatban megtalálható volt minden tudományos, filozófiai, irodalmi és vallási alkotás.

Mindez a kereszténység illetve a keresztény teológia szempontjából is nagyon jelentős volt – sőt hatása mindmáig érezhető a keresztény teológia terén –, mert az itt működő Alexandriai Iskola nem csak a világi ismeretek gyűjtésével és továbbadásával foglalkozott, hanem vallási ismeretekkel is, sőt, idővel a keresztény teológia művelésének egyik meghatározó központjává vált.

³³ Múlt-kor, 2004. május 11.



Aki a közepén levő kerek köre állva megszólal,
annak a hangja zeng az egész auditóriumban

Egyiptomban a keresztény hit már az első században gyökeret vert, mindenek előtt Alexandriában, és innen kiindulva lassanként egész Egyiptomban, sőt tovaterjedt déli irányban is, Etiópiába. A hagyomány szerint Márk apostol alapította Egyiptom első templomát, a Bukolia templomot, és ő volt az első alexandriai pátriárka.

Fontos előrelépést jelentett Alexandriai Kürillosz pátriárka (Alexandriai Szent Cirill, sz. 370? körül, elhunyt 444-ben) fellépése és működése.³⁴ Ekkor pusztult el a város pogány panteonja, a Szerapeum (az előtte magasodó obeliszk ma Londonban látható). A kereszténység ettől kezdve nyerte el az országban a vezető szerepet, és Egyiptom gyakorlatilag keresztény ország volt egészen a 641-ben bekövetkező döntő változásig, amikor az addig a Bizánci Birodalomhoz tartozó Egyiptom az Amr ibn al-Ász vezette arab hódításnak esett áldozatul.

A kereszténység itteni megerősödése azt is magával hozta, hogy a város egyedülálló oktatási intézményének, az Alexandriai Iskolának a vezetése fokozatosan a keresztények kezébe került, és legfőbb feladata a keresztény teológia művelése és oktatása volt. Az intézményben a püspök irányítása alatt iskolaszerűen foglalkoztak a tanítók a keresztésre készülőkkel, az úgynevezett katekumenekkel. Első írásos emlékünk 204-ből való, amikor Demetriosz püspök a fiatal Origenészre bízta az iskola vezetését, mert a tanítók elmenekültek a keresztényüldözés elől.

³⁴ Alexandriai Szent Cirill – Amikor püspök lett, ellentéte támadt Oresztész városprefektussal, aminek véres összecsapások lettek az eredményei. Keményen szembeszállt a nováciánus eretnekekkel, a zsidókkal és a pogányokkal is. Valószínűleg alaptalanul gyanúsították azzal, hogy 415-ben legalább is eszmei része volt a város prefektusával jó barátságban lévő Hüpátia platonikus filozófusnő meggyilkolásában. (Állítólag a pogányok ellen hangolt keresztény köznép brutális módon meggyilkolta – kagylódarabkákkal szétvagdosta – Hüpátiát, az akkori idők legkiválóbb újplatonikus női filozófusát.) – Egy éjszaka a zsidók rátámadtak a keresztényekre. Amikor megvirradt, a keresztények Cirill biztatására viszonzták a támadást, majd száműzték a zsidókat a városból.



A kerek kő

A katekéta iskolából egy-egy tudósabb tanító körül kifejlődött egy akadémiaszerű oktatási intézmény, az ún. didaskaleion, ami egy tulajdonképpeni teológiai iskola lett, amely tudományosan és a pogányok számára is nyitottan foglalkozott a kereszténység tanításával. Az első ilyen tanító Panténosz (†200), akinek iskolája később mintául szolgált Origenész számára. Ennek az iskolának a növendékei művelt emberek voltak, akik a tanítótól a keresztény misztériumokhoz vezető utat tanulták, s a kereszténység erkölcsi eszményeit saját kultúrájuk beteljesedéseként kapták meg. Ezen iskola történetében jelentős dátum 215, amikor Origenész feladta a katekéta iskola vezetését, és Panténosz és Kelemen nyomában járva saját iskolát nyitott. Mivel ez a püspök felügyelete alatt állt és intézményként folyamatosan működött, Origenész tekinthető az *alexandriai teológiai iskola* alapítójának. Az iskola szellemét mindvégig az alapító határozta meg. Ez az iskola a 4. század végéig működött. Itt volt Vak Didümosz³⁵ (†398) tanítványa Szent Jeromos.

Az iskola jellegzetessége, hogy a teológiában előtérbe helyezte a megfoghatatlan és megfejthetetlen misztériumot mind a megtestesülés, mind a Szentírás tudományos értelmezésében, amivel együtt járt az aszketikus és dogmatikus spiritualizmus veszélye. Később az antióchiai iskola szembeszállt ezzel. Az Origenész előtti korszakot Alexandriai Kelemen eszménye jellemzi: az erkölcsileg arra felkészülteket a hellén kultúra tudománya alapján akarta elvezetni a keresztény misztériumokhoz, az „igazi tudáshoz.” Origenész ezzel szemben a sajátosan keresztény valóságot (Egyház, szentségek) állította a középpontba, és tipologizáló szentírásmagyarozatát pontos szövegelemzéssel és történeti háttérrel alapozta meg. Dogmatikája (Peri arkhón) nagyszerű próbálkozás volt, de magában hordozta azokat a tévedéseket, amelyek miatt az iskola később viharos történelmet ért meg (szubordinacionizmus). Ezen iskola és Origenész nélkül az 5. század tudós szerzetessége, a kappadóciai atyák, Szent Jeromos és Szent Ambrus szentírásmagyarozata, valamint a nyugati tipológia elképzelhetetlen. (MKL)

A feltárt iskola-komplexumot a BBC egyik filmje is részletesen bemutatta: „Nagy Sándorral 13 éves korától fogva a legkiválóbb tanítómester, Arisztotelész foglalkozott. A tudásszomj, az ismeretek utáni vágy Sándor testének minden sejtjébe beleivódott. Ezek az érzések öltöttek testet Alexandriában minden utcában és épületben. Ez volt az a hely, ahol a tudás ugyanolyan értéknek számított, mint a gabona vagy az arany.

³⁵ Vak Szent Didümosz vagy Alexandriai Szent Didümosz egy ideig a katekétikai iskola tanára volt. Germekkorától vak volt, ezért le kellett mondania a papi pályáról.

A város szívében, a *Kom el Dikka* nevű negyedben tárták fel ezt a felbecsülhetetlen értékű leletet. Az egész intézmény az egyetem részét képezte. Az egyes termek ott álltak a főút mentén – ez volt az antik Alexandria társadalmi életének központja. A teremben ma is láthatók azok a padok, amiken a hallgatóság, a diákok foglaltak helyet, és középen állt az a szék, amit minden bizonnyal a tanár számára tartottak fenn. A terem közepén egy nagy kő állt, amely afféle pódium lehetett, ahová az éppen beszélő diák állt.

Azt gondoljuk, hogy a termeket tető borította. Erre nincs semmi bizonyítékunk, de talán olyan magasan lehetett, mint a környező oszlopok, vagyis úgy öt és fél méter magas. Eddig húsz ilyen termet sikerült feltárni, de talán még több is volt a környéken.”

Origenész

vagy **Órigenész Adamantiosz** (sz. Alexandriában 184 körül, +Tíruszban, 254) görög nyelven alkotó, helyi zsinatok, majd egyetemes zsinat által eretnekként elítélt ókeresztény teológiai író, egzegéta, azaz a Szentírás-magyarázat tudósa.³⁶ Az alexandriai iskola egyik legkiemelkedőbb korai teológusa. Keresztény szülőktől származott, apja, Szent Leonidász 201/202-ben halt vértanúhalált Septimius Severus (193-211) uralkodása idején. A fiatal Origenész végignézte apja kivégzését.



Origenész írja a Hexapiát

Alexandriai Szent Kelemen előadásait hallgatta, majd magániskolát alapított, hogy eltarthassa családját, az édesanyját és hat fiatalabb testvérét, mivel apja vértanúhalála után vagyonuk egy részét elkobozták. 18 éves korában az alexandriai Demetriosz püspök a katekumenek vezetésére kérte fel. Saját iskoláját otthagya, életének e fiatalkori szakaszát a katekumenek vezetésének szentelte, majd 215-től az alexandriai kateketikai iskola vezetőjeként működött, és évszázadokra meghatározta annak irányvonalát. Az alexandriai iskola szentírásmagyarázata a tipológia, de elsősorban az allegorikus értelmezés volt a jellemző.

³⁶ Tizennyolc éves korára már jól ismerték a kereszténységről tartott előadásairól. Ő azonban aggódott, nehogy félreértsék a nők körében tapasztalt népszerűségét, ezért szó szerint véve Jézus szavait (Máté 19:12), önmagát kasztrálta. Éretlen, elhamarkodott cselekedet volt, melyet később, az évek során nagyon megbánt.

A tipológikus értelmezés – A tipológia egyik fő alapját azok az ószövetségi próféciák képezik, melyeket az Újszövetség korának keresztényei, illetve maga Jézus is őbenne, Jézusban beteljesedni láttak. Máté evangéliuma különösen is bővelkedik tipológiában. Mt 5,17 szerint Jézus »beteljesíti« az ószövetségi törvényt. Mt 2,15 szerint az evangélista Óz 11,1 beteljesedését látja a gyermek Jézus Egyiptomba menekítésében (pedig az ószövetségi szöveg nyilvánvalóan Izrael népéről beszél).

A tipológiai alkalmazás »váratlansága« mutatja itt, hogy nem az ószövetségi szakaszok alapján találták ki a történeteket, hanem az eseményekhez kerestek ószövetségi »előjelzést«, előképeket. Jézus 40 napig tartó megkísértése és Izrael 40 évi pusztai vándorlása között is valószínűleg kapcsolatot látott az evangélista (Mt 4). Máté 12. fejezetében a szombat, a Templom, Jónás és Salamon is olyan ószövetségi előkép, melynél »nagyobb« a beteljesedés, a Messiás-Jézus. A görögök az allegória fogalmát úgy határozták meg, hogy a mondottak minden egyes vonásának jelképes értelme van (metaphora continuata). A Biblia nem határolja el az allegóriát sem meghatározás, sem fogalom által a képes beszéd más formáitól. Ezeket összefoglaló néven héberül másál-nak, görögül parabolé-nak nevezi. Az allegória fogalma a Hetvenes fordításban és az Újszövetségben csak a Gal 4,24-ben jelenik meg. Ezen kívül számos keverék-forma található, amelyeket fel kell ismerni, s ennek megfelelően kell magyarázni. Az Ószövetség legrégebbi rétegeiben is olvashatunk rejtvényeket, képes beszédeket. Allegóriákkal csak Ezekielnél (16; 17; 19; 23; 31; 34) és a Zsoltároknak (80,9-20; vö. 23) találkozunk. A látomásokban is későbbi forma az allegória: ez leginkább Zakariásnál és az apokaliptikusoknál fordul elő. Jézusnak csak nagyon kevés példázata allegória (vö. Mt 13,36-43). Pál apostol egyes képei allegóriába mennek át (Róm 11,17-24; 1Kor 3,10-15; 5,6b-8; 12,12-27; 1. még Jak 1,23kk; 1Pt 2,3-8; Zsid 13,10-14).

Az allegorikus értelmezés – Az Újszövetségre a tipológikus írásmagyarázás jellemző, allegorizáló értelmezéssel csak szórványosan találkozunk. Sajátosan allegorikus értelmezés Pál apostolnál is csak az 1Kor 9,9-ben van, amely szerint az 5Móz 25,4-ben nem az ökrökről, hanem az evangélium szolgáiról gondoskodik Isten. Egyébként az allegorikus értelmezés is a tipológia keretében jelenik meg: Gal 3,16; 1Kor 5,6-8; 10,4. Hasonló a helyzet a Zsid 3,6; 10,20; 12,22 esetében is. Az Újszövetség iratai közül a Zsidóknak írt levél írásmagyarázati módszere áll közel az alexandriai iskolához, ebben a levélben jelenik meg az allegorizáló értelmezés (Zsid 7,2b).

Később az apologéták és az alexandriai iskola követői az egész Ószövetséget allegorikusan értelmezték, ami az Ószövetség eredeti értelmének teljes kiforgatásához és meghamisításához vezetett, főleg a tragikus óegyházi antiszemitizmus jelentkezése és eluralkodása miatt. Alapvető írásmagyarázati szabály, hogy csak azokat a bibliai helyeket szabad allegorikusan értelmezni, amelyek keletkezésük és szándékuk szerint valóban allegóriák.

Origenész 230-ban ellátogatott Rómába, majd a keresztényüldözések elől Palesztinába, onnan pedig Görögországba utazott. Ott két püspök barátja pappá szentelte. Athénben a gnosztikus Kandidossal szemben azt állította, hogy az ördögnek is lehet reménye az üdvösségre, megváltható. Ezen kijelentésének híre igen hamar eljutott Alexandriába. Ez, és a papszentelés ténye annyira felháborították Demetrioszt, hogy vádat emelt ellene Rómában, és zsinatra hívta össze az egyiptomi püspököket. Ez a zsinat elítélte és kiközösítette Origenészt. A közhangulat pedig annyira ellene fordult, hogy menekülnie kellett Alexandriából. A palesztinai Cézáreába költözött, ahol szívesen fogadták, és ott folytatta tanítói tevékenységét. Maximinus Thrax császár (235-238) keresztényüldözése elől gazdag pártfogójával, Ambrosziosszal együtt (aki fizette számára a gyorsírókat és szépírókat, valamint műveinek kiadását) elhagyta Cézáreát. Később visszatért, de a Decius-féle üldözés alatt Cézáreában börtönbe vetették, s a kínzásokba később belehalt. Tíruszban temették el.

A bibliai szövegtanulmányozás terén egyedülálló Origenész Hexapla („Hatszoros”) című munkája. A hat oszlop: 1. a Biblia héber szövege, 2. ugyanaz a héber szöveg görög betűs átírásban, 3. Aquila görög bibliafordítása (Hadrianus idején élt), 4. Szümmakhosz görög bibliafordítása (Septimus Severus idején élt), 5. a Szeptuaginta, és 6. a Theodotion-féle görög fordítás (kb. 180-ból). Exegetikai munkái: scholiák, homíliák, kommentárok. Apologetikai művei közül: *Kelszosz ellen* (Kelszosz pogány filozófusnak a keresztények ellen 178-ban írt művének cáfolata). Gyakorlati teológiai írásai: *Az imádságról*, *Buzdítás a vértanúságra*, *A Húsvétről*. Dogmatikai főműve: *Az alapelvekről* (Peri arkhón, De principiis).

2012. júniusában számos művét találták meg egységes (nem töredékes) formában, eredeti görög nyelven egy müncheni könyvtárban, Johann Jakob Fugger könyvgyűjteményében.

Források: Vanyó László, *Az ókeresztény egyház irodalma*, Szt.I.T., 1980, 340-424.o. – Szántó Konrád, *A Katolikus Egyház története*, Ecclesia, 1983, 152-155.o. *Katolikus Lexikon*, Szt.I.T. 2004, alexandriai iskola címszó – Wikipedia, Origenész címszó – Múlt-kor, 2004.05.11 – Alexandria, The Greatest City, a BBC filmje. – Fényképek: Vágvölgyi Éva

Remete Szent Pál

(227/228-341. január 15.) az első ismert nevű keresztény remete, a sivatagi atyák egyike. A 13. századi, egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, a Pálos rend névadója, akit a pálosok szellemi ősökként, példaképként tisztelnek.

Gazdag egyiptomi szülők gyermekeként született, de 16 évesen elvesztette szüleit. Húgát férjhez adták, a sógora azonban a vagyonára és az életére tört. A 249-ben kitört a Decius-féle keresztényüldözés miatt, és sógora feljelentésétől félve Pál a pusztába menekült. Alsó-Théba pusztaságában egy rejtett bejáratú barlangra talált, és ott húzta meg magát. A barlang közelében datolyapálmák nőttek, és egy tiszta vizű forrás is fakadt mellette. Ruhát a pálmafák leveleiből készített magának. Jóval később hatalmas monostort építettek az egyiptomi pusztaságban ott, ahol a hagyomány szerint Remete Szent Pál élt.



Remete Szent Pál

A legenda szerint egy holló minden nap egy fél kenyert hozott neki. Remete Szent Antal egyszer meglátogatta, mert égi szótartot hallott, amely figyelmeztette, hogy nem ő a legidősebb, leghentebb remete, hanem Pál. A 90 éves Antal több napos vándorlás után találta meg Pál barlangját. Közös dicsőítették Istent, elmélkedtek, beszélgettek, és eközben megérkezett a holló, aki most nem egy fél, hanem egy egész cipót hozott. Hálát adtak Istennek, hogy így gondoskodik szolgálójáról.

„Ottan azért, mint egymást láták, egymást megölelék és apolhaták (megcsókoltgatták) nagy isteni szent szeretettel. És mikoron Úr Istennek hálát attanak vóna, leülének, és monda Szent Pál Szent Antalnak: `Íme, kit nagy fáradtsággal kerestél, ez megrotadandó testnek vénségét, az te vénséged el temeti. Íme, látod ez embert, ki hamar porrá lesz. ` És mikoron ott édesdeden beszélgetének, azonkezen jeve egy holló hozzájok, és egy egész cipót hozza önekik, és el méne. Ez kedég vala Istennek angyala. És monda Szent Pál: `Íme, én szerelmes atyámfia, az Úr Isten ebédet kildett minékünk. Íme, mely kegyes és irgalmas az Úr Isten: immáran hatvan esztendei vagyom, mi últa mindenkoron fél-fél cipót érdemlettem. De, íme, az te jeveteledre megketteztette Úr Isten az eledelt. ` Azért hálát adván Úr Istennek azon leülének az kút vizének felette, és vetekedés lén közöttök, ki szegné meg az kinyeret. Szent Pál kényszeríti vala Szent Antalt, mondván: mert Úr Isten ő érette tette vóna az csodát. Szent Antal kedég viszon ellen, mert miért nagyobb és vénebb vóna, öneki kellene megszegni. Mikoron mind kettőnek kezébe vóna az cipó, ottan hason ketté valék, és kinek mind egy rész juta benne.”
(*Érdy-kódex*)

Az átímádkozott éjszaka után Pál megkérte Antalt, hogy hozza el neki Alexandriai Szent Atanáz (298-373) püspök köpenyét. Antal sietve útra kelt, de amikor visszafelé tartott, érezte, hogy Pál már meghalt. A legenda szerint látta Pál lelkét, amint angyalok, próféták és szentek kísérik a mennybe.



Szent Pál és Szent Antal

Sietve tette meg a hátralévő utat. Pált térdelve, ég felé emelt karokkal, holtan találta. Beburkolta testét a Szent Atanáztól kapott köpenybe, Pál pálmalevélből készített ruháját pedig megtartotta (ettől kezdve a legnagyobb ünnepeken mindig azt hordta), majd a szent testét eltemette abba a mélyedésbe, amit két, váratlanul megjelenő oroszlán kapart ki.

Pál 341-ben halt meg. Később az első szerzetesek, kegyelettel zarándokoltak el a minden remeték fejedelmének és mesterének tartott Remete Szent Pál barlangjához, egyben a sírjához is, hogy ott tegyenek engedelmisségi fogadalmat. Ezzel megőrizték Pál sírjának a helyét. A sivatagban a szent remetének teste gyorsan mumifikálódott. Életszentségének híre csakhamar elterjedt, majd 494-ben I. Gelasius pápa szentté avatta. Remete Szent Pál romlatlan állapotban talált testét 1169-ben Konstantinápolyba szállították.

Remete Szent Antal vagy Nagy Szent Antal (251-356)

Keresztény családban született Herakleopolisz környékén. Igen magas kort ért meg, korabeli források tanúsága szerint 105 éves korában halt meg. Egy alkalommal a szentmisén hirtelen arra a fölismerésre jutott, hogy neki szól az, amit Máté evangéliumából éppen felolvastak a híveknek: „Ha tökéletes akarsz lenni, add el, amid van, az árát oszd szét a szegények között... Aztán gyere, és kövess engem!” Az ifjú Antal úgy érezte, hogy követnie kell Jézus parancsát. Eladta a családi birtokot, és amire nem volt szüksége a hűgáról való gondoskodáshoz, azt mind szétosztotta a szegények között.



Remete Szent Antal

Előbb a falu közelében élt, később a líbiai sivatagban egy üres sírboltban lakott. Innen egy elhagyott katonai táborba költözött, ahol két évtizedet töltött el a világtól távol, majd a Vörös-tenger felé vette útját, s élete végéig a tenger melletti Kolzim-hegy (Qolzum) lábánál élt. A hegyen egész remetetelep alakult ki Szent Antal körül.



Szent Antal barlangja

Mivel az akkori felfogás szerint az egész világ kísértéssel és démonokkal volt tele, az első szerzetesek főként az aszkézist gyakorolták, és céljuk az „*apatheia*”, a teljes lemondás és Istennek való önátadás volt. Kiváló eszköz volt ebben a folyamatos imádság is, de éppen ezért nem sokra becsülték a teológiai vitákat és tudományokat, sőt még a liturgikus gyakorlatokat is a legszükségesebbekre korlátozták. Kezdetben a papságot sem tartották összeegyeztethetőnek a szerzetességgel. Csak később szenteltettek maguknak annyi papot, amennyire vallásos közösségükben szükség volt.

A legenda szerint Remete Szent Antal égi szótat hallott, amely figyelmeztette: nem ő a legidősebb, legszentebb remete. Ezért, bár kilencvenéves is elmúlt, de útra kelt, hogy találkozzon a híres remetével, Remete Szent Pállal (ld. fentebb).

Sírját csak 561-ben találták meg. Relikviáit előbb Alexandriába, majd Konstantinápolyba vitték.

Thébai Szent Pakhomiosz

(†347) egyiptomi remete, az első szerzetesi közösségek szervezője. – Pakhomiosz Alsó-Egyiptomban született, pogány családban. 20 éves kora körül besorozták a császári hadseregbe.



Szent Pakhomiosz és az angyal

Thébába érve viszont börtönbe vetették. Este a helyi lakosok élelmet vittek a foglyoknak, Pakhomiosz pedig megkérdezte őket, hogy kicsodák. Megtudta, hogy keresztények, és a Menny Istenének kedvéért bának így a foglyokkal. Pakhomiosz ekkor találkozott életében először keresztényekkel. Éjjel imádkozott a keresztények Istenéhez, hogy szabadítsa ki, s akkor élete minden napján az emberiséget fogja szolgálni. Nemsokára feloszlatták a sereget, Pakhomiosz pedig szabad lett.

Déli irányba indulva megállt Szenészet keresztény faluban, ahol megfelelő előkészület után megkeresztelték. Azon az éjjelen álmodt: fejére harmat hullott, jobb kezéből pedig méz ömlött le az egész földkerekségre.

Ezek után a faluban betegápoló lett, majd – miután elhatározta magát a remete életre – hét évet töltött az idős Szent Palamon irányítása alatt. Ekkor újra látomása volt: azt a parancsot kapta, hogy építsen hajlékot, mert az emberek sokasága özönlik hozzá. Valóban, hamarosan megjelentek a tanítványok: először saját öccse, János, majd kopt parasztok (fellaok) csatlakoztak hozzá. Pakhomiosz fokozatosan alakította tanítványait közösséggé (koinónia) a közös ima, a munka, az étkezések által. A kezdeti nehézségek után olyan sok jelentkező kért bebocsátást, hogy újabb és újabb – összesen kilenc kolostor alapítása vált szükségessé. Az első alapítását (323), Tabenneszt kedves tanítványára Theodoroszra hagyta, ő pedig a második kolostor, Phbou élén állapodott meg. Ez utóbbi lett később a monostorok központja is.

A remeték kunyhóit végül fallal vették körül. Így jött létre az első „kolostor” („koinobion” = claustrum), amelynek előljárója, atyja („abbas”) Pakhomiosz lett. Szabályzatában a szerzetesi életnek évszázadokra irányt szabott: az egyénnel szemben mindenben a közösség és a közös tulajdon érvényesült, és a szerzeteseknek engedelmisséget kellett fogadniuk a szabályokkal és az apáttal szemben. Amikor meghalt, kilenc férfi és két női kolostora kb. 9000 szerzetest számlált.



Szent Pakhomiosz megkísértése

Pakhomiosz jó kapcsolatban állt a helyi püspökökkel, különösen az alexandriai pátriárkával, Szent Atanázsal, aki fel is kereste őt. Nem sokkal halála előtt a püspökök maguk elé idézték, hogy kikérdezzék látomásairól és a lélekbelátás (diakrisis) adományáról. Pakhomiosz 346-ban hunyt el mintegy 54-59 éves korában.

Művei – Pakhomiosz első életrajzát szerzetesei és utóda, Theodorosz állították össze. Kopt és görög nyelvű változatai ismertek. Ugyancsak kopt nyelven maradt ránk Pakhomiosz több katekézise, és egyes regula-töredékei is. Ezeket Szent Jeromos fordította latinra és szerkesztette egybe. Ismeretes még szerzetesekhez intézett intelme és tizenegy levele, valamint az életével foglalkozó nagyszámú legenda. Érdekes viszont, hogy tanításából semmit sem hoz az *Apophthegmata Patrum*, amiben közrejátszhatott az Alsó-Egyiptom cenobitái és Felső-Egyiptom anakhorétái közötti ellentét.

Közösségszervezése – Amikor Pakhomiosz monachosz (szerzetes) lett, Alsó-Egyiptomot már számos remete, illetve laza közösség népesítette be. Ami alapításaiban eredeti és új volt, az a testvéri közösség létesítése, amelyet az imádság, a munka és a közös javak kötöttek össze. Példaként az első jeruzsálemi közösség szolgált számára, ahol a tagoknak mindenük közös volt. Nem a szívek egyszerű egységéről, hanem tényleges kommunióról volt már szó, ami a kölcsönös szolgálat számtalan formájában mutatkozott meg.

Pakhomiosz magát testvérei alázatos szolgájának tartotta – és ezt a magatartást kívánta meg a többi előljárótól is. Tanításában az engedelmesség nem egyszerű aszkézis, hanem a közösség szolgálatának cselekedete volt. Sajátos elgondolása a kolostori élet kezdetét a keresztség elé tette, azaz több kereszteletlen már a kolostori életben készült fel a keresztkedésre. A keresztelést (és a Húsvétot) valamennyi szerzetes együtt ünnepelte Phbouban. Ebből következően Pakhomiosz kolostoraiban nem egyszerű fogadalomról beszéltek, hanem a keresztség követelményeiről. Ez pedig a feltétlen hűség Isten parancsai iránt a Szentlélek gyümölcsei elnyerésének távlatában. Lelkiségét tehát maga a Szentírás határozta meg. Maga Pakhomiosz amikor csak tehetett, éjjel és nappal, félhangon szentírási szövegeket mormolt. Kapcsolatban maradni Istennel Szent Szava által: ez volt a kolostorban a fő imamód.



A mai Luxor az egykori Théba helyén

Kolostori élet – A közösség életének szabályozására Szabályzatot készített (*Angyali Regula*). Ebben összefoglalta a kolostori élet szabályait. Kürtszóra kellett indulni mindenkinek a közös gyakorlatra, hallgatagon, szemlesütve. Aki késett, penitenciát tartott. Az asztalnál senki sem figyelhette a másikat, és az étkezés fedett fejjel történt. Az éjszakai nagy szilenciumot (teljes csönd) különösen tiszteletben kellett tartani. Senki sem léphetett be (szerzetes)testvére cellájába, nem érinthette meg a másikat, nem tarthatott meg semmit, valamint a lehullott gyümölcshöz sem nyúlhatott. (!) A közösségi szolgálatot hetenkénti váltásban látták el. Kötelező volt gondoskodni a betegekről. A kolostor szakácsa kapott büntetést, ha a beteg valamiben hiányt szenvedett.

Ugyanakkor ezek mellett is kiemelendők Pakhomiosz bölcs és mértéktartó rendelkezései – szemben például a Szíriában elterjedt aszkétikus szokásokkal.



Apokrif János-evangélium görög nyelven

Pakhomiosz húga, Mária követte fivére példáját a szerzetesi életben. Egy idő után Pakhomiosz a húgának, Máriának, illetve az őt követő női tanítványoknak Théba városa³⁷ mellett házat építtetett. A klauzúra nem volt egészen szigorú, és a – férfi apát mellett – női előjárónak is volt bizonyos tekintélye (pl. női szerzetes [monacha] temetésén mindkét közösség megjelent.) Viszont nem ismert, hogy Pakhomiosz az ő reguláját alkalmazta-e a női kolostor esetében is.

³⁷ Az ókorban Théba Egyiptom déli fővárosa volt, itt volt Ámon-Ré isten kultuszának központja. A helyén ma Luxor áll, számtalan ókori emlékekkel.

Pakhomiosz cenobita monachizmusa földrajzilag Afrikában, és valamelyest Kis-Ázsiában terjedt el. Kolostorai évszázadokon át virágzottak. Phbou monostora 1000 körül ellenséges támadás áldozata lett. A Fehér monostorban Szent Szenute idején (5. század) ugyan Pakhomiosz életszabályát vették át, de megszigorították, és meghagyták az anachoréta életmódot is. Szent Jeromos fordításainak köszönhetően Pakhomiosz közösségi eszménye elterjedt a nyugati, latin területeken is, és a rendalapító Nursiai Szent Benedekre is hatással volt. Emellett több latin közösség Pakhomiosz hagyományai alapján rendezte be az életét.

Művei magyar nyelven: *Szent Pakhomiosz és az Angyali Regula*, közreadta Puskely Mária; Jel, Bp., 2015, 136 o. Vö. *Patrologia Latina*, 23,61-86.

Örményország

A Szentírás „Urartu országának” nevezi Örményországot, ebből ered az Ararát név. Ennek lankáin művelt szőlőt Noé, aki jócskán megittasodott annak levétől. Egy apokrif evangélium örmény fordítása megnevezi a háromkirályokat, innen ismerjük Gáspár, Menyhért és Boldizsár nevét.



Az Ararát hegye

Örményország a Kőkortól fogva napjainkig lakott terület, és máig sok kőemlék tanúskodik erről a kultúráról, melynek egyenes folytatása a mindenütt fellelhető tipikus örmény kőkereszt.

Területe közel 30 ezer négyzetkilométer, mintegy harmada Magyarországénak. Lakóinak száma valamivel több, mint hárommillió, de becslések szerint további négy-ötmillió örmény él diaszpórában szerte a világon, a szomszédos azeri Hegyi-Karabah területén túl többek között Oroszországban, Franciaországban, az Egyesült Államokban, Grúziában, Szíriában, Libanonban és Görögországban is.

Az Ararát-hegy, az Örmény-felföld legmagasabb hegye, az örmények nemzeti szimbóluma a mai Örményországon kívül, Törökország területén emelkedik.

Az örmény egyház

Az örmény keresztény egyház független és autokefál (saját jogú). Egyben apostoli is, amennyiben eredetét visszavezeti Bertalan és Tádé apostoloknak az ország területén végzett hittérítő munkájára.

Az örmény apostoli egyház, jóllehet jó ökumenikus kapcsolatokat ápol az ortodox, a katolikus és a protestáns egyházakkal, egyházjogi szempontból teljesen független tőlük, és az örmény katolikosz irányítása alatt áll.

E függetlenség eredete visszanyúlik a 451-es Kalkedoni Egyetemes Zsinatig, amelyet az örmények nem ismertek el. Az Örmény Apostoli Egyház önmagát ortodoxnak és katolikusnak („katolikosz”) is tartja, amennyiben az ő hite az igaz keresztény, az egyetemes egyház hitének kifejeződése. 1996 decemberében hosszú előkészítés után Szent II. János Pál pápa és I. Karekin örmény katolikosz aláírták azt a közös nyilatkozatot, melyben megállapították az örmény és a római katolikus egyház közös eredetét.



Örményország

Az örmény egyház fennállásának az első századok során megélt történetét az egyes nemzedékek szóban hagyták örökül a következőkre. Mindez írásos formában csak az 5. század során öltött testet. A „Szent Legendáriumot”, mivel történelmi alapja van, nem azonosíthatjuk sem a mítoszokkal, sem a legendákkal. Az Örmény Egyháztörténet szerint a kereszténység első magvait az apostolok idején vetették el Örményország földjén. Örmény, asszír, görög és latin nyelvű történelmi források sora erősíti meg azt a tényt, hogy a kereszténységet először Szent Tádé és Szent Bertalan apostolok hirdették Örményországban, akiket ezért az örmény egyház alapítóinak tekintünk. Tádé és Bertalan³⁸ apostolokat Szanatrük örmény király (+ Kr. u. 110) parancsára végezték ki, és vártanúként tiszteljük őket.



Szent Bertalan

³⁸ Apokrif iratok tudósítása szerint Bertalan először Itáliában, majd Örményországban hirdette az evangéliumot. Itt lett Krisztus vértanúja, mégpedig úgy, hogy megnyúzták, majd lefejezték. A bőrmunkások, csizmadiák, kesztyűsök, könyvkötők, mészárosok, szűrszabók, vargák védőszentje. – Júdás Tádé apostol anyja Mária Kleofé volt, aki közeli rokona, valószínűleg unokatestvére volt Jézus anyjának, Máriának. Leveléből kiderül, hogy az ifjabb Jakab apostol testvére.

Jóllehet az Örmény Apostoli Egyház az eredetét közvetlenül Bertalan és Tádé apostolok ige hirdetésére vezeti vissza, valójában ezt az apostoli hitet Szíria és Kappadócia misszionáriusai mélyítették el. Mérföldkő volt az ország történetében II. Trdat örmény király megtérése 299-ben, aki 301-ben egész népét keresztény nemzetté tette. Örményország a világtörténelem első keresztény országa. Az örmények hitét Világosító Szent Gergely, az örmények nagy apostola mélyítette el.

Egy ötödik századi legenda szerint Abgár, Oszroéni örmény királya levelet írt a Megváltónak. Jézus válaszolt rá, és levelét Anani hírnök vitte el Abgárnak, s a levéllel együtt a Megváltó képmását is magával vitte, mely a mai napig Edessza városában található. Az esemény Kr. u. 23 és 30 között játszódott le.



Szent Kereszt templom egy aprócska szigeten

Krisztus mennybemenetele után Jézus egyik tanítványa, Tádé el is ment Edesszába, és kigyógyította betegségéből Abgárt. Ez után elindult Örményországba, hogy hirdesse Krisztus Igéjét. Sokakat sikerült is Krisztus felé fordítania, így Szanatrük király lányát is, Szanduht-ot. Mindezekről tudomást véve a kegyetlen király nem kímélte még a saját lányát sem. Az ítéletet Szavarszan városában hajtották végre, ahol vértanúhalált halt Tádé apostol, a királylány, és mindazok, akik keresztény hitre tértek.

Néhány évvel később, Szanatrük király uralkodásának 29. évében Perzsiából Bertalan apostol is Örményországba érkezett, hogy hirdesse Isten igéjét. Bertalan apostol szavára az uralkodó osztályból is többen megtértek. Köztük volt a király testvére, Voguhi is. Szanatrük király szörnyű parancsot adott ki: a Van és Urmia tavak közötti Arebánosz városában kivégeztette Krisztus követőit. A keresztények üldözése ezzel még nem ért véget. Napjainkig fennmaradt az a töredék, amely a szent Voszkjánok és Szukiászjánok vértanúhaláláról számol be. Ők az 1. század végén vagy a 2. század elején estek áldozatául a keresztényüldözésnek.

A töredék szerzője Tatianus művére hivatkozik (3. század), aki jól ismerte az apostolok és az első keresztény ige hirdetőik útjának történetét. Tatianus műve alapján tudjuk, hogy Tádé apostol tanítványai – mesterük vértanúhalála után – Khrösosz vezetésével (görögül: arany, örményül: voszki) római követként érkeztek az örmény királyhoz, és az Eufrátesz folyó torkolatánál, a Cahkeac szurdokaiban telepedtek le. A királyi palotába érkezvén, hirdetni kezdték az evangéliumot. Artaszesz király, aki éppen háborút folytatott Keleten, megkérte a tanítványokat, hogy ha hazatér, beszéljenek neki Krisztusról. A király távollétében a voszkjánok megkereszteltek néhány alán herceget, akik Szatenik királynő meghívására érkeztek az udvarba. A megkeresztelkedett alán hercegek elhagyván az udvart, a Dzsrabash hegy lejtőin telepedtek le, ahol 44 évig éltek. Az 1. században a kereszténység elterjedését Örményországban több külső és belső tényező is elősegítette. Ezek között az egyik

legnagyobb szerepet játszotta az a tény, hogy az Örményországgal szomszédos országokban, Adiabénében, Kappadóciában és Oszroéniben már széles körben elterjedt a kereszténység. Örményországnak ezekkel az országokkal folytatott kereskedelmi, politikai és kulturális kapcsolatai nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a kereszténység elterjedjen Örményországban.

A másik fontos tényező, hogy az 1-3. században Kis-Örményország politikailag Kappadócia római provinciájának részét képezte (a mai Törökország keleti része), és így teljesen természetes, hogy Kis-Örményországon keresztül könnyen eljuthattak a keresztény tanok Nagy-Örményországba is.

A kereszténység elterjesztésének fontos elősegítői közé sorolhatjuk az Örményországban lévő zsidó kolóniákat, mivelhogy a kereszténység hirdetését általában először azokon a helyeken kezdték, ahol voltak zsidó közösségek. Tádé apostol is, Edesszába érkezvén, Tubiának, egy zsidó főúrnak a házában szállt meg. Örményországban a legfőbb városokban, Tigránákertben, Ártásában, Vághársápában (Örményország régi fővárosában) és Záhávánében voltak zsidó kolóniák.

Tertullianus 197-ben íródott „A zsidók ellen” című könyvében kitér a kereszténységet felvett népekre, és megemlíti a kappadóciak, frígiaiak, pártusok és lídiaiak mellett az örményeket is. Ezt aényt Szent Ágoston is megerősíti egyik, a manicheusok ellen írott művében a 430-as években. A 2. század végén, a 3. század elején Örményországban II. Vághárs (186-196), I. Choszrov (196-216) és utódaik uralkodása alatt tovább folyt a keresztényüldözés. Ezeket az üldözéseket írta le a kappadóciai császárság püspöke, Szent Firmilian (230-268) „A keresztényüldözések története” című művében. Cézáreai Euszébiosz említést tesz egy levélről, amelyet Dionüsziosz, az alexandriai püspök írt: „Örmény testvéreimnek a megbánásról, ahol Meruzsán a püspök”. A levelet 251-ben írták. Mindez azt mutatja, hogy a III. század közepén Örményországban már létezett szervezett, az egyetemes egyház által elismert keresztény közösség.

A kereszténység intézményes felvétele, az örmény nép számára oly fontos esemény 301-ben történt. Ebben elsődleges szerepet játszott Világosító Szent Gergely, aki később az örmény egyház első katolikosza lett, és III. Trdát örmény király (287-330) is.

Az Agathangelosz-féle térítéstörténet szerint az apostol maga is a pártus eredetű Arszakuni-dinasztia tagja volt. Apja Anak volt, a király testvéröccse, aki a perzsa királyok által felbujtva megölte Khoszroész királyt, III. Trdát király apját, ezért a családnak menekülnie kellett. Szent Gergely apját, Anakot és udvartartását legyilkolták, a gyermek Gergely ekkor római területre menekült. Fiatalon Cézáreában tanult. Ez a hely volt az, ahol megismerkedett a kereszténységgel; itt szentelték diakónussá. Visszatérve Örményországba hozzá kezdett a keresztény hit terjesztéséhez.

Az 5. századi örmény források szerint III. Trdát király 287-ben római légionáriusok kíséretében érkezett meg Örményországba, hogy visszaszerezze az apai trónt. Jeriz vidékén áldozati szertartást akart bemutatni Ánáhit pogány istennő templomában, amelyhez egyik társa Világosító Szent Gergely segítségét kérte. Gergely, mivelhogy keresztény hitre tért, megtagadta, hogy egy bálványnak mutasson be áldozatot. Ekkor tudta meg III. Trdát örmény király, hogy Gergely keresztény, és Anak fia, azé az Anaké, aki II. Choszrov királyt, az ő apját megölte. Szent Gergelyt elfogták, a király színe elé vezették, ahol hittagadásra (aposztázia) akarták kényszeríteni, de sikertelenül. A király parancsára ezután a mai Hor Virap kolostor közelében egy mély verembe dobták, és súlyos kínzásoknak vetették alá, ahol csúszómászók között és nagy búzban 14 éven át szenvedett. Eközben titokban egy özvegyasszony táplálta. Szünetelése ellenére is állhatatos maradt keresztény hitében.



A Hor Virap-i kolostor, ahol Szent Gergely börtöne volt

Ugyanabban az évben a király két rendeletet hozott. Az egyikben megparancsolta, hogy tartóztassák le az Örményország határain belül fellelhető összes keresztényt, és a birtokaikat kobozzák el. A második rendeletben a keresztényeket rejtegetőkre mondott ki halálos ítéletet. Ezek a rendeletek is jól mutatják, hogy a kereszténység milyen veszélyesnek számított az államra és az államvallásra, a pogányságra nézve.



Világosító Szent Gergely

Örményországban a kereszténység felvétele szoros kapcsolatban állt Szent Hripszime és vértanútársai halálával. A Legendárium alapján a Rómában született keresztény szüzek Diocletianus császár üldözései elől menekültek Keletre. Elzarándokoltak Jeruzsálembe, végigjárták a szent helyeket, majd Edesszából az örmény határhoz érkezvén, a Vághársápáttól nem messze található présházakban szálltak meg. Amikor Trdát örmény király meglátta Hripszimét, a lány úgy elbűvölte szépségével, hogy elhatározta, feleségül veszi. Hripszime azonban elutasította Trdát király szerelmét. Ezért Trdát elrendelte, hogy engedetlenségéért végezzék ki Hripszimét és társait. Hripszime és 32 társnője Vághársápát

északkeleti részén haltak vértanúhalált (300-301 tájékán). Hasonló sors várt a szüzek tanítójára, Gájánéra és még két másik társukra is. Egyik társukat, egy beteg lányt még a préházban halálra kínozták. Hripszime és társai 300-301-ben haltak vértanúhalált.

A kivégzés súlyos lelki megrázkódtatást jelentett a királynak. Mindeközben Trdat király pogány és feslett életet élt. Egy alkalommal vadászatra indult. A vadászat végén, Isten engedelmével különös büntetést szenvedett. Elvesztette értelmét, mint egykor Nabukodonozor babiloni király³⁹. Külsejére olyan volt, mint valami vadkan. Betegsége alatt nővére, a titokban keresztény Khoszrovidukth álmában isteni jelenést látott, mely szerint Trdatot betegségéből csak a buzgó keresztény Szent Gergely tudja kigyógyítani. Az úrnő parancsára Gergelyt kiengedték börtönéből, Vághársápátba hívták, ahol ünnepélyesen fogadták. Elsőként összegyűjtötte, és örök nyugalomba helyezte a mártírhalált halt szüzek hamvait, majd terjeszteni kezdte a kereszténységet. Hittérítő munkájának 66. napján a király meggyógyult.

A király ezután a kereszténységet tette meg a hivatalos vallássá, elküldte Gergelyt Cézareába, Leontiosz püspökhöz, hogy szentelje őt püspökké.

A vértanúhalált halt szüzek kivégzése helyén Szent Gergely kápolnákat építtetett. Ezek a kápolnák lettek bizonyítékai, milyen tisztelettel fordultak az akkori emberek Hripszime és vértanútársai felé. Trdat örmény király kinevezési okirata szerint Világosító Szent Gergelyt kinevezte az örmények első katolikoszává:

„Mi, III. Trdat, Isten kegyelméből és a ti imádságotok által Nagy Örményország és az egész hadsereg királya, üdvözetünket ajánljuk, és azt a parancsot küldjük nektek, hogy a Krisztus Istentől kapott lelki kegyelmének hagyományos ajándéka szerint nekünk Grigort az Isten által járt utak felügyelőjévé és előljáró tanítójává, pásztorává és orvosá kinevezzétek, amint azt nekünk Isten megparancsolta.”

Az örmény Szent Legendárium szerint Szent Gergelynek az akkori fővárosban, Ecsmiadzinban⁴⁰ egy alkalommal látomása volt. Maga a Megváltó jelent meg neki; kijelölve az első örmény kőegyház helyét is.

A látomásban megnyílt az ég, és a mennyből egy fénysugár hullott a földre. A fénysugár megjelenését angyalok kara követte. Mögöttük egy emberi alak tűnt fel. Kezében arany pallost tartott. A látomás Vághársápát irányába mutatott. Ekkor a pallos lecsapott a földre, a föld megnyílt, és mélyéből felhangzottak a pokolból feltörő jajkiáltások. Majd egy aranyból készült állvány, egy oltár jelent meg azon a helyen. Az oltárról lángoszlop világított. Mögötte az égi takaró fölött egy kereszt csillogott. Szent Gergely szemei előtt megjelent egy angyal, aki értelmezte a látomást:

„Az emberi arc az Úr, az épület, amelyet kereszt díszít, a Kereszt védelme alatt álló Egyetemes Egyházat jelenti Krisztus kereszthalálára emlékeztetve. Ez a hely legyen az ima helye. Hajolj meg az isteni kegyelem előtt, amelyet mutatott neked az Úr, és építs ide templomot.”

³⁹ A Nabukodonozor elméje megzavarodott, és hét éven keresztül a vadonban élt, mint egy vadállat. Dániel 4. fejezete szerint ez Isten büntetése volt azért, mert letiporta és fogságba vitte a zsidókat. „Ugyanabban az órában beteljesedett a beszéd Nebukadnezáron: kivetették az emberek közül, fűvet evett, mint az ökör, és az ég harmata öntözte testét, míg a szőre olyanná nem nőtt, mint a sas tolla, és körme, mint a madarak karma.” (Dán 4,30)

⁴⁰ A város 1995 óta a Vághársápát nevet viseli.

Szent Gergely a látomás helyén templomot építtetett, amelyet „Ecsmiádzin”-nak neveztek el. Ecsmiádzin jelentése: a Hely, ahol az Egyszülött alászállott.

Az írott hagyományok szerint ekkor alapították a vághársápáti székesegyházat, amely azóta mind a mai napig Világosító Szent Gergely utódainak, az örmény egyháznak a székhelye, s egyben a világ örménységének lelki központja.

Világosító Szent Gergely az örmény állam adminisztrációs rendszere alapján az örmény egyházban is hierarchiát hozott létre. Minden területre püspököket nevezett ki. A püspökök Örményország püspökének kellett, hogy alávegyék magukat, akit katolikosznak neveztek el. Az örmény egyház hierarchikus rendszere tehát teljesen önállóan, a helyi feltételeknek megfelelően fejlődött ki.



Örmény Székesegyház, Ecsmiádzin

Szent Gergely városról városra járva, papokat szentelt, iskolákat alapított, tanítókat hozott, megtéve mindazt, ami az egyház és az ország javára szolgált. Örményország után a környező népeket is a keresztény hitre térítette.

Térítéseit befejezve elvonult a pusztába, ott Isten előtt kedves lévén fejezte be földi életét 331-ben. (MKL)

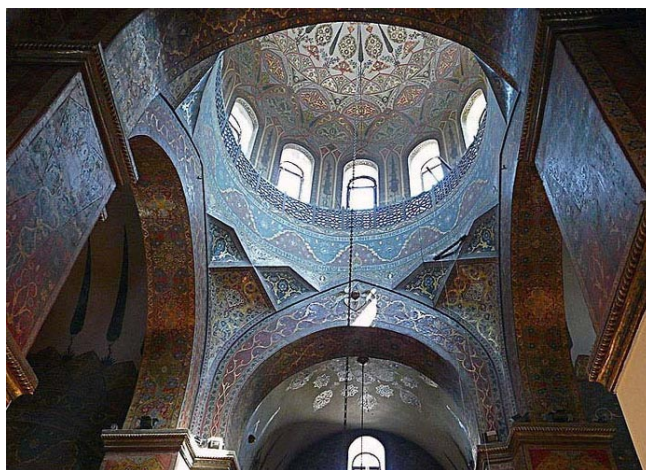
A keresztény hitre tért örmény államnak meg kellett védenie hitét a Római Birodalom ellen. Cézareai Euszébiosz tanúsága szerint Maximianus császár (305-313) háborút hirdetett az örmények ellen, akik „korábban Róma barátai és szövetségesei voltak, de most buzgó keresztények lettek”. Maximianus császár szerette volna rávenni az örményeket, hogy bálványoknak és démonoknak áldozzanak, mert szerinte a kereszténység miatt váltak a Római Birodalom barátaiból, szövetségeseiből ellenségeivé.

Maximianus császár ezért harcba szállt az örmények ellen, de vereséget szenvedett. Maximianus életének utolsó napjaiban, 312/313-ban újból megtámadta Örményországot. Örményországban a kereszténység felvételét követő 10 év alatt a hit olyan mély gyökeret eresztett, hogy az örmények fegyverrel is készek voltak szembeszállni az erős Római Birodalommal.

353-ban az örmény arisztokrácia egyhangúlag katolikosszá választotta Nerszesz herceget (320-373). Nerszesz katolikosz zsinatot hívott össze Ásztisátban, amely az első örmény nemzeti-egyházi zsinatként került be a történelemkönyvekbe. A zsinaton elrendelték, hogy Örményország különböző pontjain állítsanak fel árvaházakat, kórházakat,

lepratelepeket, koldusmenhelyeket és más jótékonyági intézményeket. A zsinaton kolostorok és apácázárdák alapításáról is határoztak, és a kolostorokban és zárdákban iskolák nyitására is. A zsinat tiltással fordult a nép felé, hogy keresztény emberek lévén, akik hisznek a túlvilági életben, halottaikat ezen túl ne pogány szertartással, sírással és jajgatással temessék el, miközben ruhájukat magukon megszaggatják. Továbbá felhívták az emberek figyelmét, hogy a keresztény ember tartózkodik az ivástól, kicsapongásoktól, gyilkosságtól, könyörületesen viseltetik a szolgák iránt, és nem nehezíti súlyos adókkal a nép terheit. Az Ásztisáti zsinaton megvitatták az Áriusz-féle eretnokség kérdését is. Mint ismeretes, az első egyetemes Níceai Zsinaton elfogadták a Krisztus isteni mivoltát hirdető hittételt. Arisztakesz katolikosz (326-328) Örményországba hozta a zsinat keresztelési szimbólumát (hitvallását).

Néhány évvel később a Római Birodalomban az Áriusz-féle eretnokség különböző áramlatai terjedtek el, amelyeket az államhatalom is támogatót. Az örmény püspökök között szintén akadtak, akik Áriusz követőivé váltak. Az ásztisáti zsinat ismét elítélte az ariánus eretnokséget, és megerősítette, hogy kitart a Níceai Hitvallás mellett. Nerszesz katolikosznak sikerült életbe léptetnie az első nemzeti-egyházi zsinat döntéseit. Ezért később megkapta a „Nagy” előnevet.



A Székesegyház kupolája

Kezdetben az örmény egyház egyházkerületileg a kappadóciai Cézarea metropoliahoz tartozott, de az 5. század nagy krisztológiai hitvitái, köztük a monofizitizmus tévtana (Krisztusnak egyetlen, isteni természete van), arra vezették az örmény egyházat, hogy egyházjogilag függetlenné váljon. Ehhez használták fel a pátriárkával nagyjából egyenrangú, de tőle független katolikosz hivatalát, aki a Keletrómai Birodalom határain túl volt illetékes. A 4. században született meg az örmény liturgia, mely modellként közvetlenül a jeruzsálemi patriarkátus ősi liturgiájából merített.

A perzsa hódítók ellen folytatott háború miatt az örmény egyház képviselői nem tudtak részt venni a 451-es Kalkedoni Zsinaton (csak négy nyugat-örményországi örmény püspök), mely elítélte a monofiziták tanait. A monofizita szírek bevándorlása és az alexandriai kapcsolatok hatására 506-ban tartott első, majd az 555-ben tartott második dvini Örmény Zsinat hivatalosan is a kalkedoni dogmák ellen nyilatkozott. Ettől kezdve az örmény kereszténység a szírekkel, koptokkal együtt a monofizitákhoz tartozott. Elismerete a Szentháromságot és a hét szentséget, de nem vallotta, hogy a Szentlélek a Fiútól is származik. Ezzel megtörtént a Bizánctól való végleges szakítás – idővel azonban ők is elfogadták a Kalkedoni Zsinat tanítását.

Az egyház feje minden örmények katolikosza, székhelye Dvin, tényleges tartózkodási helye Ecsmiádzin. I. Karekin katolikosz és a később szentté avatott II. János Pál pápa 1996-ban közös nyilatkozatot írt alá, mely szerint az örmény és a katolikus egyház között már nincs dogmatikai különbség. (*Ararát* 2001/9)



Szent Bertalan és Tádé

Az örmény írásbeliség

387-ben Örményországot felosztotta egymás között Bizánc és Perzsia. Az örmény királyság bukása után Nyugat-Örményországot, beleértve Nagy-Örményországot is, Bizánctól kinevezett alkirályok igazgatták. Kelet-Örményország Perzsia fennhatósága alatt állt. Ezen a területen 40 évig az Ársákuni nemzetségből származó királyok uralkodtak. Bár ez az időszak komoly megpróbáltatásokat jelentett az örmény nép számára, mégis ezt tarthatjuk az örmény írásbeliség aranykorának.

Amikor Örményország kereszténnyé lett, az egyik legfontosabb nehézséget a nyelvi érintkezés megoldatlansága jelentette, valamint az örmény írásbeliség hiánya. Az Örmény Egyház első papjai szír, latin, illetve görög nyelvterületekről érkeztek, nem ismerték az örmények nyelvét, ezért komoly gondot jelentett számukra a köznéppel való érintkezés. A másik alapvető nehézség az volt, hogy a legfontosabb liturgikus irodalom nem volt örmény nyelven hozzáférhető. Ez a probléma előrevetíthette annak az eshetőségét is, hogy Világosító Szent Gergely apostoli és hittérítői tevékenysége zátonyra fut, mert gyakorlatilag a 4. században a templomokban nem tudtak örmény nyelven igét hirdetni. Ráadásul az 5. század elejéig az istentiszteletek szír és görög nyelven folytak, amely nyelveket a hallgatóság zömmel nem is értett. Jóllehet a hitterjesztők a Szentírás egyes részeit örményre fordították, úgy olvasták fel, és örményül értelmezték azokat, az anyanyelv használata nélkülözhetetlen volt, ha a nép lelkéhez és tudatához akarták eljuttatni a keresztény tanítást.

Ezt Meszrop Mastoc archimandrita világosan fölismerte, amikor Goghthánban harcolt a pogányság maradványai ellen. Ő indítványozta az örmény ábécé megalkotását, amelyhez Szahak katolikosz (387-436) és Vramsapuh örmény király (389-417) személyében talált támogatókra. Hosszú, kitartó munka után, isteni kinyilatkoztatás hatására 405-ben megalkotja az örmény ábécét. Az első örmény nyelvre lefordított mondat a következőképpen hangzott:

„Dzsánácsel zimásztuthjun jev zchrád, imánál zbánsz hándzsáro”, „Megismerni a bölcsességet és az intelmet, hogy felfogjuk az értelem igéit.” (Péld 1,1)



Az örmény ábécé

Az örmény nyelvű írásbeliség megszületéséhez azonban hiányzott a saját írás és az ábécé. Meszrop Mastoc szerzetes a probléma megoldását Szahak Parthev katholikosz és Vramsapuh örmény király (389–414) megbízásából a Közel-Kelet-i nagy egyházi központokban kereste, mint például Edessza, Amida, Cézarea, Szamoszata és Antióchia. Elsősorban a szír (arám) iskoláknál próbált útmutatást találni, vagyis az örmények, más népekhez hasonlóan, szintén a sémi írásjelrendszerekben keresték a mintát.

Mivel a sémi írásrendszerek csak a mássalhangzókat jelölik, Meszrop Mastocnak magának kellett pótolnia a hiányzó magánhangzókat, s talán ez volt munkásságának egyik legjelentősebb része. A hellenisztikus iskolák hozzásegítették, hogy 400 körül megalkossa a teljes örmény ábécét, az egyik legalaposabb, legpontosabb és legtökéletesebb fonetikus írásjel-rendszert. Az egyes betűképeket számos más (például szír, pahlavi és föníciai) írás alapján, de a magyar rovásíráshoz hasonló ősrégi rovásírásos örmény ábécére támaszkodva alakította ki, a betűk sorrendje viszont a görög ábécére épült.



Az örmény kereszt

Az örmény nép örömmel fogadta ezt a lehetőséget, és hosszú történelme során saját írását fegyverként használta az idegen hódítók ellen. A katholikosz és a király támogatásával Meszrop Mastoc iskolákat nyitott Örményország különböző részein. Így azután

Örményországban megszületett és fejlődésnek indult az anyanyelven íródott és a más nyelvekből lefordított irodalom is.

A fordítói tevékenységet Szahak Partev katolikosz irányította. Ő volt az, aki szír és görög nyelvről lefordította a Bibliát. Legjobb tanítványait az akkori leghíresebb kulturális központokba küldte tanulni, Edesszába, Amidába, Alexandriába, Konstantinápolyba, Athénbe és más jelentős városokba, hogy tökéletesíteni tudják szír és görög nyelvtudásukat, s ez által lefordíthassák az egyházatyák műveit. Ennek köszönhetően egészen rövid idő alatt fordították le tanítványai a legfontosabb teológiai munkákat a következő szerzőktől: Iréneusz, Hippolütosz, Csodatévő Szent Gergely, Nagy Szent Atanáz, Ciprusi Epifániosz, Cézáreai Euszébiosz, Jeruzsálemi Szent Cirill, Nagy Szent Bazil, Teológus Gergely, Nüsszai Szent Gergely, Szíriai Szent Efrém, Aranyszájú Szent János, Alexandriai Cirill. Ezen kívül elkészültek a híres görög filozófusok (Arisztotelész, Platon stb.) munkáinak fordításai is. A fordításokkal egy időben indult virágzásnak az örmény nyelvű irodalom. A legkülönbözőbb műfajokban születtek jobbnál jobb munkák: létrejöttek az első történelmi, apologetikus, erkölcsi, szövegmagyarázó és teológiai művek.

Ereklyék

Az örmény apostoli egyház nagy tiszteletben tartja és őrzi a szentek ereklyéit, és több relikviát is őriz. A legjelentősebbek a dárda, amellyel Jézus oldalát átdöfték, Világosító Szent Gergely jobbja, és Noé bárkájának darabja. János apostol tanúsága szerint egy harcos dárdával a keresztre feszített Jézus oldalába döfött. (Jn 19,34) A Legendárium szerint ezt a dárdát Tádé apostol Örményországba vitte. A középkorban a dárdát az Ajrivank kolostorban őrizték. Később a kolostort Szurb Geghardnak, azaz Szent Dárdának keresztelték át. Ma ez a relikvia Ecsmiádzinban található. Minden örmények katolikosza ezzel a dárdával szenteli meg a kenetet a kenetfőzés idején. Különös helyet foglal el az ereklyék között Világosító Szent Gergely jobbja, amely minden örmények katolikosza főpatriárkátusának hatalmát jelképezi. A szent jobb szintén Ecsmiádzinban található. A szent jobbot a szentelt olaj főzésekor az olaj megszentelésére használják.



A Szent Kereszt egy darabja

A Bibliában olvassuk: „A bárka pedig megfeneklett az Ararát hegyén.” (Ter 8,4) Az Örmény Legendárium szerint a 4. század elején Hákob Mohnáci (320-tól Mobin város püspöke) azt a célt tűzte ki maga elé, hogy megmássza az Ararát megközelíthetetlen hegycsúcsát, hogy levigye onnan Noé bárkájának egy darabját. A hegymászás nehéz és áldozatos napjai után Jakab elaludt a hóval borított hegylejtőn. Álmában egy angyal jelent

meg, aki kitartó türelméért és hitéért jutalmul átadta neki Noé bárkájának egy darabját. Felébredvén Jakab meglátta maga mellett Noé bárkájának egy darabját. Hálát adott az Úrnak, majd elindult lefelé a hegylejtőn. Ma Noé bárkájának a darabját a Szent Ecsmiádzin-kolostorban őrzik. Ugyancsak Ecsmiádzinban őrzik Keresztelő Szent János, Szent István vértanú, Szent Tádé és Bertalan apostolok, az elsőnek meghívott Szent András apostol és Krisztus Egyháza több más szentjének ereklyéit. Itt őrzik még Krisztus töviskoronájának és a Szent Keresztnek egy darabját is.



Noé bárkájának egy darabja

India – Szír-Malabár Egyház

A korai időkben zsidó telepések voltak Indiának ezen a részén, Kerala tartományban. Később a hagyomány szerint Szent Tamás apostol hirdette itt a kereszténységet, és hét egyházat alapított. Ez a hét közösség Kerala tartományban található. Székhelye Kocsín. A keleti szír egyház (Rómához csatlakozott 1599-ben) nagyérseke jelenleg George Alencherry. Az egyháznak kb. 3,6 millió hívője van.



Szent Tamás megérinti Jézus sebeit

Tomás apostol Indiában végzett apostoli tevékenysége révén a dél-indiai keresztények az úgynevezett szíriai irányzatot követik, amelynek két ága alakult ki: a keleti (káld) és a nyugati (antióchiai) kereszténység. Az általa alapított egyik legnagyobb mai egyház neve a Szír-Malabár Katolikus Egyház és az indiai Malankara Ortodox egyház.



Szent Tamás bazilika – Chennai, India

Szent Tamás apostol

Egy, a 3. századból származó apokrif irat a *Tamás cselekedetei*, amely az apostol későbbi életét mondja el. Eszerint Pünkösöd után megjelent neki az Úr, és Indiába küldte őt. Nem bizonyított legendák alapján Tamás először a Pártus Birodalomban térített, majd 52 körül érkezett meg az indopártus uralkodó, IV. Gondofarész (az apokrif iratokban Gondofer) udvarába, ahol meggyógyította a király öccsét, majd segített felújítani a palotáját, mivel a legenda szerint a tanult mestersége ács volt. Későbbi legendák szerint ezután a király engedélyével sikeresen térített India nyugati partvidékén. A déli Kerala tartomány lakosságát 55 körül Tamás apostol térítette meg a szír-malabár kereszténységre.



Tamás-kereszt

Téríteni próbált a keleti partvidéken is, de 72. július 3-án mártírhalált halt Indiában, Chennai városában a Szent Tamás hegyen. Chennai városban található többek között a Kis Hegy, ahol a legenda szerint Szent Tamás apostol élt egy bizonyos ideig egy kis barlangban, amely felett a portugál gyarmatosítók egy templomot is emeltek. Chennai-ban később egy katedrális építettek (Szent Tamás-bazilika) a sírja felett – amely egyike a világon lévő három katedrálisnak, amelyet Krisztus apostolainak sírja felett építettek. Holttestét 232 körül szír keresztények Szíriába, Edessza (Urfa) városába vitték, és ott temették el. 258. szeptember 6-án kerültek a relikviák végső nyughelyükre Olaszországba, Ortona városába a Szent Tamás bazilikába. – Attribútumai: öv, mérőlécs és tör vagy lándzsa, amellyel leszúrták. (*Aradi Éva. Indoszkiták. HUN-idea, Budapest, 2012*).



A Szent Tamás-hegy

Az Abgár-legendában Jézus Tamással szervezteti meg Edesszában az evangélium hirdetését, ezért Tamást Szíria északi részében a kereszténység egyik megalapítójának tekintették, és mindig nagyon tisztelték (ET I,13). Maga Euszebiosz Origenészre hivatkozva

azt mondja, hogy Tamás a pártusok földjén hirdette az evangéliumot (ET III,1). A 3. századi apokrif Tamás apostol cselekedetei szerint viszont Tamás Indiában térített és ott halt vértanúhalált (11,16).



Kápolna a Tamás-hegyen

Ennek egyik beszédes leírása a Tamás cselekedeteit bevezető részben olvasható, amely az apostolok missziós területeinek a kijelöléséről tájékoztat. Midőn az apostolok egy ideje már mind együtt voltak Jeruzsálemben – Simon Péter és András, Jakab és János, Fülöp és Bertalan, Tamás és Máté, a vámos, Jakab, Alfeus fia, és a kánaáni Simon, valamint Júdás, Jakab fia –, felosztották egymás között a tájakat, hogy mindegyikük a neki jutott vidéken és azon a tájon prédikáljon, ahová az Úr küldte.



Zarándokok a Tamás-hegyen

A sorsolás és a felosztás következtében India Tamás apostolnak jutott. Ő azonban nem akart odamenni, mondván: „Nem vagyok rá képes, mert gyenge és mert zsidó vagyok. Hogyan is taníthatom az indiaiakat?” Midőn Tamás apostol ezen töprengett, egy éjszakai látomásban megjelent neki az Úr és ezt mondta neki: „Ne félj, Tamás, mert a kegyelmem

veled van.” Ő azonban erről egyáltalán nem volt meggyőződve, és azt mondogatta: „Uram, oda küldj, ahova akarsz, de Indiába nem megyek.” (Tamás csel. 1,1–3) Az Úr azonban keresztülvitte akaratát, és Tamást eladta rabszolgának egy éppen ács mestert kereső indiai (perzsa) kereskedőnek. Így került az apostol mégis Indiába (a valóságban perzsa/pártus területre), ahol missziós tevékenységét siker koronázta. Több előkelőség megtért, létrejött egy keresztény közösség, ő pedig elnyerte a vértanúság koronáját.

Földi maradványai azonban nem maradtak Indiában (Perzsiában), mivel egy testvér ellopta és a nyugati vidékre vitte. Tamás sírját Edesszában tisztelték a keresztények, s emléke fennmaradt a szír (kald) egyházban. A későbbi ázsiai missziók eredményességéről tanúskodó indiai keresztény közösségek ezért kapták a Tamás-keresztények elnevezést, amely Kr. u. a 3. század első felében, Szíria keleti részén, feltehetően Edesszában keletkezett.

A több részből álló és több szerkesztési rétegről tanúskodó ókeresztény irat Tamás apostolra vonatkozó információját Euszébiosz is megerősíti (ET 3,1,1.), aki erre vonatkozólag Origenésznek (†253/254) a Teremtés könyvéhez írt kommentárjára hivatkozik. Ennek értelmében az egyes apostolok az oikumené (a lakott föld) különböző részein hirdették az Evangéliumot: Tamás a pártusok földjén, András Szkítiában, János Ázsiában (Efezusban halt meg), Péter pedig a Pontusz vidékén, Galáciában, Bitíniában, Kappadóciában, Ázsiában és Rómában.

Itt végül elfogták, és fejjel lefelé keresztre feszítették. Pál missziós tevékenysége Jeruzsálemtől Illíriáig terjedt, mielőtt Néró idején Rómában vértanúságot szenvedett. (ET 3,1,1-3; *okorportal*)



Egy mai szír-malabár keresztény kislány

Bizánc – Konstantinápoly

A mai Isztambul területén az első, emberi jelenlétet tanúsító őskőkorszaki leleteket a Yarimburgaz barlangban találták. Az első rézkori település a Fikirtepe dombon, az anatóliai oldalon volt található, itt Kr. e. 5500-3500 közötti leleteket fedeztek fel. 2009-ben újabb leletekre bukkantak, melyek alapján a régészek kijelentették, hogy Isztambul valójában már 8000 évvel ezelőtt is lakott terület volt, feltárták egy 8000 évvel ezelőtti négytagú család sírját is. A közelben egy föníciai települést is felfedeztek, Kalkhédónt (Kalcedon), amelyet megarai görögök alapítottak Kr. e. 685-ben. Az európai oldalon trákok építettek települést Lügosz néven, illetve egy másikat Szemisztra néven Sarayburnunál (Szeráj-csúcs) a Kr. e. 13. és a 11. század között. Ennek helyére kezdte el a megarai király, Búzasz, Bizánc építését Kr. e. 667-ben. Lügoszt Plinius is említi írásaiban.



A császárkori Bizánc (rekonstrukció)

A legenda szerint Bizánc alapítójának azt jóslták, hogy városát a vakok városával szemben fogja felépíteni. A „vakok városa”, Kalcedón (ma Kadiköy) elhelyezkedése pontosan megfelelt a jóslatnak, hiszen a város lakói úgy tűnik, nem vették észre, hogy a másik oldal sokkal megfelelőbb terület, kiválóan védhető az Aranyszarv-öböl sajátosságai miatt. Miután a város Pescennius Niger római császárt (193-194) támogatta Septimius Severus-szal (193-211) szemben, a rómaiak 196-ban ostrom alá vették a várost, ami súlyos károkat szenvedett el. Septimius Severus újjáépíttette Bizáncot, melyet fia után Augusta Antoninának nevezett át.



A pátriárka trónja

Nagy Konstantin 324-ben egy látnoki álom hatására választotta Bizáncot a birodalma jövődő fővárosának. De az is lehet, hogy a Licinius ellen vívott chrysopoliszi csata idején figyelt fel a városra. Miután a társzászárók harca Konstantin győzelmével 330-ban lezárult, Bizánc először Nova Roma, majd Konstantinápoly (Constantinopolis, „Konstantin városa”) néven a Római Birodalom fővárosa lett. A császár uralkodásának ideje alatt a város korábbi méretéről körülbelül a háromszorosára nőtt. I. Theodosius 395-ben bekövetkezett halála után két fia a birodalmat kettéosztotta, és Konstantinápoly a Keletrómai Birodalom fővárosa lett. Földrajzi helyzete a kereskedelem és a kultúra egyik legfontosabb központjává tette Konstantinápolyt, a bizánci időkben pedig Európa legnagyobb városa volt.

Bizánci Birodalom

Kis-Ázsiát a rómaiak fokozatosan meghódították, és az elfoglalt területeket közigazgatásilag provinciákra osztották: Ázsia (Kis-Ázsia nyugati része, Kr. e. 129), Bitínia (Kr. e. 74), Galácia, Pamfília, Pontusz, Szíria. Ezen a területen is kiválóan járható római utakat építettek a hadsereg, az adminisztráció és a kereskedelem számára. Caracalla kiadott egy rendeletet (212), a *Constitutio Antoniniana*-t, amellyel a Római Birodalom teljes felnőtt férfilakosságára kiterjesztette a római polgárjogot, miáltal a provinciák lakosai azonos jogállásba kerültek az itáliai néppel. A rendelkezés értéke azonban kevésbé politikai, mint inkább történelmi volt: megvetette a Földközi-tenger térségében a gazdasági és közjogi integráció alapjait. Természetesen ez nem egységesen jelentkezett: a Rómához erősebben kapcsolódó területek (mint Hellász) ennek több előnyét élvezhették, mint a távoli, szegényebb régiók (Britannia, Egyiptom stb.)

A Birodalom felosztása a tetrarchia (quadrumvirátus, négyesuralom) időszakában vált általánossá a 3. század legvégén. Diocletianus császár terve az volt, hogy így hatékonyabbá tegye a hatalmas kiterjedésű császárság irányítását. A kettéosztott birodalom két felét egy-egy augustus (isten-császár) uralta, akik társuralkodóval rendelkeztek (címük caesar). A tetrarchia számára előírt öröklési rend nem működhetett: polgárháború tört ki, melyből I. (Nagy) Konstantin került ki egyeduralkodóként (324).



A császárkori Bizánc (rekonstrukció)

Konstantin 337-ben a fiaira, mint társzászárókra hagyta birodalmát. Mivel a társzászárók képtelenek voltak megegyezni, háborújuk során a birodalom észak-déli irányban a Balkán mentén kettészakadt. A hivatalos kettéválás 395-ben következett be,

amikor I. Theodosius, az ortodox kereszténység élharcosa két fia közt osztotta fel a Római Birodalmat. Egyik fia, Flavius Arcadius lett a keleti rész uralkodója, másik fia, Flavius Honorius pedig a nyugati részé. 381-ben, Theodosius uralkodása idején a keresztény vallás a Római Birodalom hivatalos vallása lett, Konstantinápoly ez által vált az ortodox kereszténység vallási központjává.



Nagy Konstantin és Szent Ilona

Kr. u. 500 körül a Római Birodalom nyugati része hanyatlásnak indult mind politikai, mind kulturális és gazdasági téren, miközben a Keletrómai Birodalom virágzott. Ekkoriban kezdték el Bizánci Birodalomnak nevezni, hogy megkülönböztessék a Római Birodalomtól. Ez a birodalom kultúráját tekintve teljes egészében görög volt, majd az egyházszakadást követően az ortodox kereszténység központja lett. Számos templom épült a városban, köztük az akkor a világ legnagyobb székesegyházának tartott Hágia Szófiával. Itt székelt az ortodox egyház pátriárkája is.

Az egészen 1453-ig fennálló birodalom kulturálisan görög, államiságában római, vallása tekintetében pedig keresztény volt. Lakóinak száma: a 4. században 34 millió fő, a 8. században: 8 millió fő, a 11. században 12 millió fő, a 12. században 10 millió fő, a 13. században 5 millió fő volt.

A császárság lakossága mindvégig rómainak tekintette magát, annak ellenére, hogy kultúrájában a görög és keresztény elem dominált. A bizánciak erőteljes nemzettudattal rendelkeztek, amint pl. a határvédő katonákat dicsőítő költemények is mutatják. Ez az oszmán hódítással sem szűnt meg, és a hellén önmeghatározás a mai napig fennmaradt Görögországban.

Hágia Szófia

Az első nagy templomot II. Constantinus – a városalapító Nagy Konstantin fia – itt építtette egy IV. századi, kisebb (pogány) templom helyén. Az építkezés 360-ban ért véget, és az épületet Eudoxius pátriárka szentelte fel. Ez 404-ben megsemmisült, amikor június 20-án, az Aranyszájú Szent János püspök száműzésén felháborodott tömeg felgyújtotta. II. Theodosius bizánci császár építtette újjá 415-ben.

A Nika-felkelés⁴¹ 532-ben ismét lerombolta a bazilikát, melyet ezután I. Justinianus (527-565) felügyelete mellett, az alapoktól kezdve teljesen újjáépítettek. A birodalomból

⁴¹ Bizáncban 532 januárjában a kocsiversenyek rendezésére szolgáló Hippodromban kitört felkelés, amely I. Jusztinianus császár uralma ellen irányult. A felkelés eleinte az egyes löversenyistállók hívei közötti összetűzés volt, majd a szemben állók egyesültek, és politikai követelésekkel léptek fel. A felkelés neve is a cirkuszban

összegyűjtött 100 építőmester alá beosztott 10 ezer munkás 5 év alatt építette fel. A templom elődjének sorozatos tüzesetei miatt építésénél fát nem használhattak. Annak ellenére, hogy az építőanyagok többsége a tartományok ajándékaaként került a fővárosba, az építés költsége rendkívül tetemes összeg volt.



Mozaik a Hágia Szófiában
(IX. Konstantin és Zoé császárnő)



Nagy Konstantin a Hágia Szófia makettjével

kiabált Nika! azaz Győzz! felkiáltással van összefüggésben. A fővárost tűzbe borították, mintha csak ellenség kerítette volna hatalmába. A Szófia-templom, a Zeuxippos-fürdő, meg a császári palotának a Propylaiától az ún. Ares házáig terjedő része elpusztult a lángokban, s ezenkívül a tűzvész martalékává lett a Konstantinról elnevezett fórumig húzódó mindkét oszlopcsarnok is, valamint módos emberek házai és nagy vagyona is. A császár pedig, meg a hitvese, s a szenátus egyes tagjai a palotába zárkózva tétlenek maradtak. A lázadást végül kegyetlenül elfojtották. Állítólag 30-40 ezer halálos áldozattal járt a lázadás leverése. A császár kivégeztette a lázadás vezetőjét, Hüpatioszt, a lázadó szenátorokat pedig száműzette.

A matematikus tralleszi Anthemiosz és az építész milétoszi Iszidórosz nagy képzelőerővel és tudományos pontossággal dolgozott együtt az új terveken, hogy egy évszázadokon át páratlan remekművet hozzanak létre. 532. február 3-án indultak meg a munkálatok a lerombolt templom maradványainak elhordásával. A templom 537-ben készült el, 537. december 27-én Menas pátriárka szentelte fel. 557-ben a kupola egy földrengés hatására beomlott. Az újjáépítés azonnal elkezdődött az ifjabb Izidóroszként ismert építőmester irányításával, aki már félgömb kupolát helyezett a pillérekre bordázatos tartóelemekkel. Ezzel egy időben a támasztószervezet megerősítése is megtörtént. 563. december 24-én szentelték fel az elkészült épületet.



A Hágia Szófia ma

A következő évszázadokban a politikai és pártharcok, a gazdasági nehézségek okozta pénzhiány nyomot hagytak az épület állagában, így például a belső díszítés és a mozaikok megsínylették a képrombolás (ikonoklazmosz, 725-843) időszakát is. A megbékélés időszakában, 867-886 között helyreállítási munkálatok indulhattak el, amelyeket földrengés zavart meg 869-ben. A 7. századtól a 15. századig huszonhárom természeti csapás okozott kárt az épületben. A 10. század utolsó éveiben a kupolája ismét beomlott, 989-ben Tiridatész örmény származású építész építette újjá.

Nagyjából ezer évig a Hágia Szófia volt a Konstantinápolyi Patriarchátus székhelye. A Latin Császárság idejében (1204–1261) a templomot komoly károk érték, díszeit elszállították, többek között pompás bronz főkapuját is. A keresztések kifosztották, és római katolikus templommá alakították át. 1261-ben a bizánci birodalom restaurálásának nyitányaként a görög seregek visszafoglalták Konstantinápolyt, és a níceai Mikhael Palailogoszt VIII. Mikhael néven a Hágia Szófiában koronázták meg. Fénykorában a templomot 80 pap, 150 diakónus, 60 aldiakónus, 160 olvasó, 25 kántor és 75 kapus szolgálta.

1391-ben, ugyancsak földrengések hatására hatalmas károk keletkeztek az épület statikai rendszerében, bár a kupola épen maradt. A török hódítók által veszélyeztetett városnak ekkor már nem volt elég anyagi erőforrása a helyreállításokra, és a hosszú távú állagmegóvásra.

1453-ban Konstantinápoly eleste után az Oszmán törökök vették birtokukba. Amikor II. Mehmed, a „Hódító” (Fatih) 1453. május 29-én elfoglalta Konstantinápolyt, már aznap elrendelte a Hágia Szófia muszlim imaházzá (dzsámi) való átalakítását, és június 1-jén már részt is vett az itt tartott istentiszteleten. Fa-minbart építettek, és helyreállították a háborúban megsérült falrészeket, a templom mellé pedig minareteket állítottak. A hosszabb távú állagmegóvási munkálatokat a város elfoglalása után százhusz évvel Szinán felügyelete és

tervei szerint 1573-ban kezdték el. Szinán mester új támpillérekkel erősítette meg a boltozatrendszert, illetve kialakította az iszlámra jellemző kötelező épületegyüttest a templom körül (medreszék, minaretek, népkonyhák).

Mivel az iszlám általában tiltja az emberábrázolást, a templom mozaikjait bevakolták. Az elkövetkező ötszáz évben a Hágia Szófia volt Konstantinápoly fő mecsete. 1934-ben, már a Török Köztársaság idején, Kemal Atatürk alatt az épületet szekularizálták, és megnyitották, mint Ayasofya Múzeumot.



Nagy Konstantin pénze

2006 novemberében XVI. Benedek pápa látogatást tett Isztambulban, és megtekintette a Hágia Szófiát is. Sok török fundamentalista ezt úgy értelmezte, hogy a pápa ezzel a látogatással a Hágia Szófia keresztény újraszentelésére tett szimbolikus lépést. Mondanivalójukban utaltak XVI. Benedek egy korábbi beszédére, amelyben a bizánci császárt idézve, az Iszlámot erőszakos vallásnak nevezte.

Építészetiileg a Hágia Szófia úgy jellemezhető, mint az összes akkor ismert építészeti elem tökéletes szintézise. A templom különlegessége a többszörös kupolamegoldás, ami első pillantásra rendkívül instabillá teszi. Az újdonságot az épület óriási méretei jelentik: a 31 méter átmérőjű és 55,6 méter magas főkupola, valamint a megtámasztását biztosító rendszer. (Összehasonlításképpen: a magyar Országház kupolacsarnoka belül 27 méter magas, a kupola a toronnyal együtt 96 méterre magasodik. A szegedi fogadalmi templom kupolája belül 33,4, kívül 53,6 méter magas.) Előcsarnokaival együtt a 7570 m² alapterületű épület a sevillai katedrális megépítéséig (1196) a Hágia Szófia volt a legnagyobb egyházi építmény.

A császár részére fenntartott középső kapu felett látható a 9. században készült mozaik, amely Jézust Pantokrátorként ábrázolja, Máriával és Gábor arkangyallal.



A Bizánci Birodalom Nagy Konstantin halálakor (337)
narancs, zöld: Nyugati Birodalom – a többi: Keleti Birodalom

A Hágia Szófia egyes berendezései Budán készültek. A magyarországi reneszánszkutatás szempontjából értékes műtárgyakat Karácson Imre azonosította. A feltehetőleg olasz mesterek által, de magyarországi öntőműhelyben készített alkotásokról 2005-ben másolat készült, amelyeket 2006. szeptember 2-án, Buda töröktől való visszafoglalásának 320. évfordulója alkalmából helyeztek el Budán, a Mátyás-templom oltárának két oldalán.



Budán készült gyertyatartó

Nagy Konstantin

I. vagy Nagy Konstantin, teljes nevén: Caius Flavius Valerius Aurelius Constantinus; a keleti katolikus egyházakban és ortodox egyházban: Szent Konstantin a Római Birodalom császára (sz. Naissus, kb. 272. február 27. – elhunyt Nikomédiában, 337. május 22.).



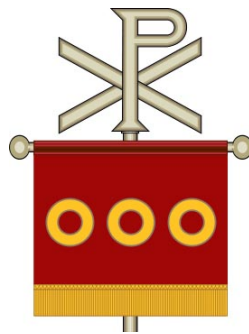
Konstantin (mozaik a Hágia Szófiában)

A császárok arcmását viselő érmék gyakran árulkodnak személyes felfogásukról. Konstantin uralmának korai éveiben Mars, majd (310 után) Apollón, mint napisten ábrázolása gyakran jelenik meg érméi hátoldalán. Marsot a tetrarchiával (négyesuralom) hozták összefüggésbe – azzal, hogy ezt a szimbólumot használta, hangsúlyozta uralma törvényességét. Miután 309-310-ben szakadás következett be közte és apja régi társcsászára, Maximianus között, Konstantin azt állította, hogy *Marcus Aurelius Claudius Gothicus* 3. századi császárnak, a naisszusi csata (268. szeptember) hőségének leszármazottja. A 4. századi *Historia Augusta* azt írja, hogy apai nagyanyja, Claudia, Crispus lánya, Crispus pedig állítólag II. Claudius és Quintillus testvére. A történészek azonban azt gyanítják, ez csak kitaláció, melyet azért találtak ki, hogy hízelegjenek a császárnak.

Konstantin, születési nevén *Constantinus Naissus* (ma Niš, Szerbia) városában született, Moesia Superior provinciában, 272-ben vagy 273-ban. Apja Constantius Chlorus, akkoriban még csak magas rangú tiszt, később római hadvezér volt. Anyja Constantius Chlorus ágyasa,

Heléna, egy kocsmáros lánya. A 300-as évek első évtizedeitől ismertek olyan történeti források, amelyek szerint feleségül is vette, ez azonban nagyon kevésbé valószínű. 292 körül Diocletianus parancsára viszont feleségül vette Flavia Maximiana Theodórát, Maximianus leányát vagy örökbefogadott leányát. Theodórától Constantius Chlorusnak még hat gyermeke született, köztük Flavius Iulius Constantius, a későbbi Julianus császár apja.

Az ifjú Konstantin Diocletianus császár nikomédiai udvarában szolgált, miután apját 293-ban kinevezték a Diocletianus által létrehozott tetrarchia egyik caesarjának. Ekkor még az ún. tetrarchia-rendszer volt érvényben, ami azt jelentette, hogy a Birodalomnak két „augustus”-a és két „caesar”-ja volt egy időben. 305-ben lemondott Diocletianus és Maximianus is, azaz a tetrarchia mindkét augusztusza. A fia, Konstantin, Konstantin várakozása ellenére nem kapott caesari rangot. Erre Nikomédiából Galliába utazott, hogy csatlakozzon apja seregéhez, és miután apja hamarosan meghalt, annak halála után a csapatok azonnal augusztus-szá kiáltották ki őt.



Konstantin hadijelvénye (labarum)

312 elején csapataival átkelt az Alpokon Itáliába, és megtámadta Maxentiust, Maximianus fiát, aki a főváros támogatását élvezve *princeps*-nek kiáltotta ki magát Rómában. Konstantin a Torino és Verona mellett zajlott csatákban gyorsan meghódította Itália északi részét, és Róma felé nyomult előre. Róma városának szélén, a Tiberisen átívelő Milvius-hídnál nagy csata kezdődött. A csata tétje az volt, hogy ki lesz az új császár. Róma városa Konstantin ellenlábását, Maxentiust támogatta, ezért Konstantinnak erővel kellett elfoglalnia a várost. A csata előtt égi üzenetet kapott: a Milvius-hídi csata előtt, 312. október 28-án, amikor katonáival Róma felé menetelt, egy kereszt jelent meg előtte a Napban, e szavakkal: „E jelben győzni fogsz!” (*In hoc signo vinces*). Később álmában azt az utasítást kapta, hogy új jelet tegyen a zászlóira (*labarum*, hadijelvény). Ez a motívum egyben utalhat a Győzedelmes Nap (*Sol Invictus*) kultuszára is, így a pogány katonák számára is elfogadható lehetett.

Ennek a győzelemnek a révén a teljes Nyugatrómai Birodalom augusztusza, azaz császára lett.

A következő években a tetrarchia összeomlása során fokozatosan konszolidálta a riválisaival szemben meglévő katonai fölényét. 313-ban Milánóban találkozott Licinius caesarral, hogy a szövetségüket megerősítsék azáltal, hogy Licinius feleségül veszi Constantia nevű féltestvérét. Ezen a találkozón egyeztek meg az úgynevezett Milánói Ediktum kiadásáról is, ami hivatalosan is teljes toleranciát biztosított a birodalomban minden vallás számára, beleértve a kereszténységet is. Riválisa, Maximinus Daia közben átkelt a Boszporuszra, és betört Licinius területére. Licinius hazatért, és legyőzte Maximinus Daiát, ezáltal megszerezve az ellenőrzést a Római Birodalom minden keleti területe felett.

Két győztes császár uralkodott tehát, de közöttük is hamarosan megromlott a kapcsolat, és 314-ben vagy 316-ban Konstantin és Licinius már egymás ellen csatáztak. Ez a csata

Konstantin győzelmét hozta. 317-ben a Campus Ardiensis-i csatában újra összecsaptak, de ezután megállapodást kötöttek egymással, amiben Konstantin fiait, Crispust és II. Constantinust, valamint Licinius fiát Licinianust caesaroknak nevezték ki.

320-ban Licinius visszavonta a vallásszabadságra tett kijelentéseket, amit 313-ban a Milánói Ediktumban deklaráltak, és újabb keresztényüldözésbe kezdett. Ez ürügy volt Konstantin számára, hogy újabb polgárháborút indítson ellene, ami 324-ben ért a tetőfokára. Konstantin seregét létszámban feltehetőleg felülmúlta Licinius serege, mégis Konstantin aratott győzelmet Hadrianopolisnál, Hellészpontosznál és Chrysopolisnál is. Licinius vereségével, és egy évvel később bekövetkezett halálával⁴² Konstantin lett az egész Római Birodalom egyetlen császára.

326-ban bíróság elé állította, majd kivégeztette legidősebb fiát, Flavius Julius Crispust egy hamis vád alapján, miszerint Crispusnak viszonya lett volna Konstantin második feleségével, Faustával. Néhány hónappal később, amikor rájött, hogy a hamis vádak forrása Fausta volt, őt is kivégeztette.

Licinius veresége a régi Róma számára a vég kezdetét jelentette, a Kelet-Római Birodalom számára pedig ez jelentette a kezdetet. Bizánc vált a kultúra megőrzésének és a prosperitásnak a központjává. Konstantin az új fővárosban római mintára létrehozta a szenátust, a polgárok intézményeit, és az új várost Krisztus keresztjének védelme alá helyezte. A régi istenek alakjait a keresztény jelképek kezdték felváltani. Afrodité templomának helyén épült meg az Apostolok Székesegyháza.



Nagy Konstantin

Európában Konstantin ma leginkább a 313-ban kiadott Mediolanumi, ismertebb nevén Milánói Ediktumról, és a 325-ben tartott első Níceai Zsinaton kiadott *Symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum* (Níceai Hiszekegy) elnevezésű keresztény hitvallásról ismert; mindkettő fontos lépést jelentett a kereszténység elterjedésében. Lactantiustól és Cézareai Euszébiosztól kezdve napjainkig sokan őt tartják az első keresztény császárnak, bár hite felől kétségek merülnek fel, mivel csak halálos ágyán vette fel a kereszténységet. Euszébiosz azt írja róla, hogy csak röviddel a 337-ben bekövetkezett halála előtt keresztelkedett meg, más egykorú források nem említik a keresztelkedését.

Konstantin 321. március 7-én a vasárnapot rendelte a hét pihenőnapjává. Pénzein most már megjelent a Krisztus-monogram is. A római püspöknek, a pápának adományozta a

⁴² Konstantin elleni összeesküvéssel vádolták meg, és kivégezték, holott őt Konstantin, az önmagát augustus-szá nyilvánító trónbitorló támadta meg a teljes mértékben legitim módon uralkodó Liciniust.

lateráni palotát. Elrendelte a Születés temploma, a Szent Péter-bazilika, a Falakon kívüli Szent Pál-bazilika, a Hágia Szófia, a mai Basilica di San Lorenzo fuori le Mura, a Szent Sír Bazilika és a Szent Apostolok Temploma építését (Konstantint ez utóbbiban temették el).

Halála után három fia – II. Constantinus, Constans, és II. Constantius – egymás között osztotta fel a birodalmat. II. Constantinus a nyugati provinciákat örökölte, Galliát, Britanniát és Hispániát; Constans Itália, Illyricum, az afrikai provinciák és Makedónia felett uralkodott, míg II. Constantius a birodalom keleti felét kapta.

Azáltal, hogy Konstantin 330-ban a székhelyét Rómából Bizáncba helyezte át, a konstantinápolyi püspök (pátriárka) tekintélye is növekedni kezdett, aki ugyanakkor a császár teljes kiszolgálójává vált. Ezzel egyidejűleg a római püspök (pápa) helyzete is megváltozott. Konstantin elköltözése után a római püspökök kezdtek úgy viselkedni, mint a Nyugat egyedüli és kizárólagos urai (nemcsak vallási, hanem ún. világi ügyekben is), akikre a hatalmat a császár ruházta át.

Konstantin és utódai magukat a „keresztény alattvalók legfőbb felügyelőjének” tartották, és irányító szerepük volt a keresztény egyház belső életében. Magukat nem imádtatták istenként sem életükben, sem haláluk után, de hatalmukat Istentől származtatták, és magukat a környezetükkel együtt „szent”-nek hirdették.

Szent András apostol

Apostoli tevékenységéről csak későbbi, legendás leírások számolnak be⁴³. Elsőként Kis-Ázsiában hirdette az evangéliumot, de nem a Szent Pál apostol által látogatott tengerparti területeken, hanem a szkíták földjén.



Szt. Andás vértanúsága

Az ún. királyi szkíták Kr. e. a 111. esztendőben VI. Mithridatész pontuszi király seregeitől vereséget szenvedtek, s függetlenségük elveszett. A görögök hatalma alá kerültek, majd a Római Birodalom alattvalóiként folytatták életüket. András apostol ezen szkíták között vetette el a keresztény hit magvait.

Szkítiai működése után András apostol járt Elő-Ázsia több városában (pl. Níceában), azután Görögországban, Akhájában térített. Amikor az akhájai Patrai városába ment,

⁴³ Pl. Jacobus de Voragine, Legenda Aurea

Aegeates prokonzullal hitvitát folytatott, és bizonyoságot tett az uralkodó igen alacsony szellemi képességeiről, aki a hitvita végeztével börtönbe vetette, majd keresztre feszítette. András Kr. u. 60-ban (vagy 70 körül) a legendák szerint az ún. „Andráskereszt”-en (X-formára ácsolt kereszt) halt vértanúhalált. A görög Orthodox Egyház őt tekinti a bizánci egyház alapítójának, első pátriárkájának.

Konstantinápoly pátriárkái: **1. Szent András** (Andreasz) püspök: született 38-ban, meghalt 70 körül, más néven András apostol. – **2. Szent Sztakhüsz** püspök: 38-†54., más néven Sztakhüsz apostol.

26. Szent Metrophanész püspök: 306-314, †326. – 27. Szent I. Sándor (Alexandrosz, 237/240) püspök: 314-330, érsek: 330-337; 330-tól lehet igazán érseknek nevezni.

Jelenleg: 269. I. Bartholomaiosz pátriárka, 1991-től.

Milánói Ediktum

Az Ediktumot megelőzően 311-ben Galerius császár Nikomédiában a halálos ágyán már kiadott egy rendeletet, mely a keresztények számára jogokat biztosított. Így a mediolanumi rendelet már valójában az ebben adott jogoknak a megerősítése és kibővítése volt.

Konstantin és Licinius 313-ban Mediolanumban (ma Milánó) találkozott, ahol megünnepelték Licinius házasságkötését Konstantin húgával. Ekkor tárgyaltak a keresztényekkel szembeni politikájukról. Ezután Konstantin rendeleteket küldött a tartományok kormányzóinak a keresztényekre vonatkozóan, Licinius pedig, miután legyőzte Maxentiust Nikomédiában, császári székhelyén kifüggesztette a rendeletet 313. június 13-án.

A Milánói Ediktum, melyet I. Konstantin, a Birodalom nyugati felének császára, és uralkodótársa, Licinius, a Kelet császára adott ki, engedélyezte minden ember számára, így a keresztények számára is a szabad vallásgyakorlást. Mindkét türelmi rendelet latin szövegét Lactantius örökítette át „*De mortibus persecutorum*” című munkájában. Cézáreai Euszébiosz Egyháztörténetében közli ezeknek a görög fordítását (ET 8,15; 10,5). Az Ediktum egy részlete latin és magyar fordításban:

„Cum feliciter tam ego [quam] Constantinus Augustus quam etiam ego Licinius Augustus apud Mediolanum invenissemus atque universa quae ad commoda et securitatem publicam pertinerent, in tractatu haberemus, haec inter cetera quae videbamus pluribus hominibus profutura, vel in primis ordinanda esse credidimus, quibus divinitatis reverentia continebatur, ut daremus et Christianis et omnibus liberam potestatem sequendi religionem quam quisque voluisset, quod quicquid (est) divinitatis in sede caelesti. Nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti, placatum ac propitium possit existere.”

„Amikor én, Constantinus Augustus, és én, Licinius Augustus, kedvező előjelektől kísérvé Mediolanumba érkeztünk, és mindent fontolóra vettünk, ami a köz hasznára és javára szolgál, a többi dolog közt, amelyekről úgy tűnt, hogy mindenkinek hasznára válnak, úgy döntöttünk, hogy mindenekelőtt és elsősorban olyan rendeleteket bocsátunk ki, amik biztosítják az istenség iránti tiszteletet és imádást, azaz hogy megadjuk a keresztényeknek és mindenkinek azt a szabad választást, hogy azt a vallást kövesse, amelyiket akarja, úgyhogy bármelyik istenség vagy mennyei hatalom jóakarattal lehessen irántunk, és mindenki iránt, aki hatalmunk alatt él.”

A rendelet hatására a bebörtönzött keresztények kiszabadultak, a száműzöttek visszatérhettek otthonaikba, az elkobzott javak eredeti tulajdonosukhoz visszakerültek.

Eltörölte a kereszténység gyakorlásáért korábban kirótt büntetéseket is, melyek miatt rengetegen szenvedtek mártírhalált.

Az Ediktum után a keresztények előtt új lehetőségek nyíltak meg, versenghettek a pogány rómaiakkal a cursus honorumban a magas kormányzati pozíciókért, és a társadalom is jobban befogadta őket. Új templomokat szentelhetek fel, a keresztény püspökök pedig közjogi kérdésekben is nyilvánosan állást foglalhattak, ahogy más vallások képviselői nem merték volna ezt megtenni. Ahol a kisebb közigazgatási egységekben keresztény vezetés jutott hatalomhoz, ott kisajátították vagy lerombolták a pogány templomokat, és helyenként pogromokat is rendeztek a „pogányokkal” szemben.

A keresztények számára a szabadság magával hozta a kereszténységen belüli ellentmondásokat is, melyek már a 2. század közepén felmerültek. Ezek most nyílt ellentétékké fajultak, és gyakran a keresztény egyházon belül is erőszakba torkolltak. Konstantin a következő intézkedéseket tette a vallási zavargások elsimítására:

- 314-ben összehívta az Arles-i zsinatot a donatisták ellen,
- 325-ben az első Níceai Zsinatot (május 20. – július 25.). Ez volt az első egyetemes zsinat.

A zsinatok célja a nézeteltérések feloldása volt, amelyek mindenekelőtt az alexandriai egyházban éleződtek ki. Konstantin azt szorgalmazta,

hogy a püspökök között egyetértés szülessen Jézusnak az Atyához viszonyított természetéről, nevezetesen, hogy Jézus egylényegű-e az Atyaistennel vagy hasonlatos hozzá. Alexandriai Szent Alexandrosz az előbbi nézetet vallotta; a népszerű presbiter, Áriusz (akinek nevéből az arianizmus kifejezés származik) az utóbbit. A zsinat elsöprő többséggel az ariánusokkal szemben foglalt állást (a 250-318 főnyire becsült tanácskozási testületből 2 fő kivételével mindenki az ariánusokkal szemben szavazott). A döntés eredményét a Níceai Hitvallásban (Hiszekegy) foglalták össze.



Áriusz elítélése a Níceai Zsinaton

Konstantin és a zsidóság

Konstantin több megszorítással is nehezítette a zsidók életét: a római szabad polgárokkal ellentétben nem volt szabad keresztény rabszolgákat tartaniuk vagy körülmetélni a

rabszolgáikat. A keresztényeknek tilos volt áttérniük a zsidó hitre. A vallásgyakorlást is korlátozták, de *Tisá be'av* napján⁴⁴, a jeruzsálemi Templom lerombolásának évfordulóján beengedték a zsidókat Jeruzsálembe. Azt is támogatta, hogy a Húsvét és a Pészah dátumát elválasszák egymástól. Konstantin a Níceai Zsinat után így írt egyik levelében:

„...méltatlannak tűnt, hogy az ünnepek ezen legszentebbikének megtartásában a zsidók szokásait kövessük, akik hatalmas bűnnel szennyezték be kezüket, emiatt megérdemelten sújtja őket a lélek vaksága. [...] Ne legyen hát semmi közös bennünk a megvetendő zsidó csöcselékkel, mert minket másképpen áldott meg a mi Megváltónk.”

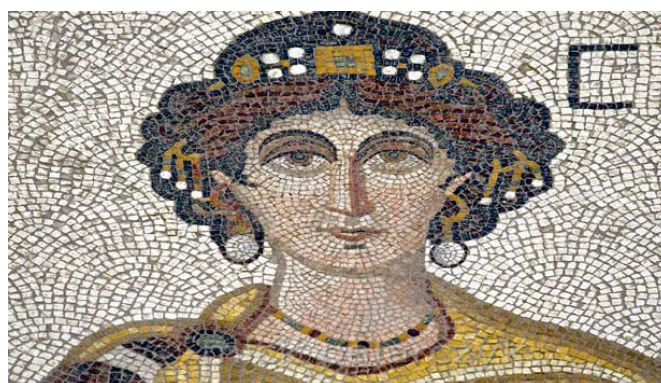
Szent Ilona

Flavia Julia Heléna, más néven Szent Ilona, Szent Heléna (248 – kb. 329.) Constantius Chlorus első felesége, Nagy Konstantin császár édesanyja. Születési helyét nem ismerjük biztosan, a kutatók a nikomédiai öböl partján fekvő Drepanumra (ma: Karamürsel) gondolnak, mivel 327-ben Nagy Konstantin császár a várost édesanyjáról Helenapolis-nak nevezte el.

Gyerekkoráról nem sokat tudunk. Szent Ambrus szerint egyszerű családból származott, apja vendéglős volt, s Ilona is ott dolgozott. Itt ismerte meg és vette feleségül Constantius Clorus, aki 293-ban császár lett. Mivel a császárhoz később már nem illett a vendéglős lánya, ezért elbocsátotta, és új házasságot kötött: Maximianus császár mostohalányát, Theodórárt vette feleségül. 306-ban Szent Ilona fia lépett a trónra, Nagy Konstantin néven. Fia maga mellé vette anyját a császári udvarba, és megajándékozta a császárné címmel, úgyhogy Ilonát ettől kezdve Flavia Julia Helena Augustának hívták.

Szent Ilona ezt az új helyzetet jóra használta fel. Utazásai során mindenütt törődött a szegényekkel, sokakat kiszabadított a börtönből és a bányákból, másokat visszahívatott a számkivetésből.

326-ban szentföldi zarándokútra indult. Végiglátogatta Palesztina szent helyeit, és templomot építtetett Jeruzsálemben Jézus sírja fölé, Betlehemben az Úr születésének helye fölé, és az Olajfák hegyén a Mennybemenetel helyén.



Szent Ilona (mozaik a Hágia Szófiában)

A 4. század végéről való legenda szerint a Golgotán megtalálta Jézus és a két lator keresztjeit, és a keresztrefeszítés eszközeit is. A megtalált keresztek közül a Szent Kereszt kiválasztása úgy történt, hogy Jeruzsálem akkori püspökének a javaslatára egy gyógyíthatatlan betegségben szenvedő nőhöz vitték el a darabokat, és azon keresztet,

⁴⁴ Az (első és) a második jeruzsálemi Templom lerombolásának emléknapja, aug. 10-11.

melynek érintésére a nő meggyógyult, nyilvánították Jézus keresztjének. A szegeket, melyekkel Jézus testét a fára szegezték, elvitte a fiának Konstantinápolyba. Ő ezekből zablát és sisakot csináltatott, melyeket hadviselés közben használt.

A császárné a kereszt egy részét Rómába vitette, és felépíttette a Szent Kereszt (Santa Croce in Gerusalemme) bazilikát, a másik részét ezüst tokba foglaltatta, és ott hagyta Jeruzsálemben. Szintén az ő nevéhez kötik a napkeleti bölcsek – jelenleg a kölni dómban őrzött – maradványainak megtalálását is.

Szentként tiszteljük. Ünnepe a katolikus egyházban augusztus 18-án, az anglikán és ortodox közösségekben Konstantinnal együtt május 21-én, az etióp egyházban szeptember 15-én van. Őt tartják a régészek és bányászok védőszentjének, valamint a problémás házasságok, elvált emberek patrónája is.

Szent Ilona szarkofágja – Kétségtelen, hogy Helénát Rómában temették el, amint arról Euszébiosz is beszámolt: „A megboldogult tetemét is szokatlanul buzgó tisztelet övezte. Számos katona díszkíséretével vitték a császárvárosba, és ott a császári sírhelybe temették.”



Rómában a San Pietro e Marcellino templomhoz tartozó mauzóleum (a Tor Pignattara) egy szépen kidolgozott maradványa még ma is látható a Via Labicanán. Itt találták meg azt a porfírszarkofágot, amit napjainkban a Vatikáni Múzeumban őriznek. Ez a csatajelenetekkel gazdagon díszített, úgynevezett Heléna-szarkofág eredetileg bizonyára nem a császár anyjának, hanem magának Konstantinnak készült. A császár ugyanis kezdetben maga is Rómában akart temetkezni, szándékát azonban 324 után megváltoztatta, és pompás sírhelyét Konstantinápolyban készíttette el. Heléna holttestét később állítólag Konstantinápolyba vitték, de ezt a bizánci hagyományt a történészek nem tartják hitelesnek.



Szent Ilona szarkofágja

Efezus

Az Ókorban Efezus Kis-Ázsia legfontosabb metropolisza volt a Prion-hegy lábánál, a Kaüsztrosz folyó torkolata közelében, Kolophón és Magnészia között a Nyugatot Kelettel összekötő egyik fontos kereskedelmi út mellett. Fénykorában – Kr. u. az 1. században – lakóinak száma elérte a félmilliót. Róma után a birodalom második legfontosabb városa volt.

A terület már a neolitikus korban, Kr. e. a 7. évezredtől lakott volt, és a mükénéi korban is. A várost Kr. e. a 14. században hettita források Apasza (Apaša) néven említik. Ekkor az arzavai királyság fővárosa volt, és II. Murszilisz idejéig nagyhatalmat kormányoztak innen.



A patmoszi öböl

Később az athéni Kodrosz fia, Androklosz vezetésével attikai iónok foglalták el. Efezus ekkor tipikus ión várossá vált, Athéné és Apolló tiszteletére emelt templomokkal díszítették. Ekkor épült fel az első Artemisznek szentelt templom is.

Kr. e. 560 körül a várost a lídiaiak királya, Kroiszosz (Krőzus) foglalta el, aki megkímélte a lakosságot, és újjáépíttette az Artemisz templomot. Az új templom, az ókori világ hét csodája közül az egyik, Kr. e. 550 körül készült el. Márványból építették, a cellát kettős oszlopsor vette körül, a naoszban (a templom cellájában) Artemisz ébenfából faragott kultusz-szobrát helyezték el. Már az ókorban igazi „túristalátványossággá” vált.

Diana apja Jupiter volt, az anyja Juno. A 12 főisten közé tartozott. Ikertestvére Apolló, akit a rómaiak az etruszk panteonból – Apulu – `importálták` (nem közvetlenül a görögből), de tisztelete igazán csak Kr. e. 443-tól mutatható ki.

Diana kultusza a klasszikus köztársaság korában tovább bővült. A görög panteon más isteneinek átvétele mellett a meglévőket is azonosították a görög istenekkel, így Dianát Artemisszel.

Artemisz Zeusz és Létó gyermeke a görög mitológiában. Neve a görög *artemész* (egészséges) szóval rokonítható. A Hold és a vadászat szűz istennője, ő segít a szülésnél, és védelmezi a nőket és a gyermekeket. A vadállatok úrnője is. Melléknevei: Nyilakat-ontó, Nyíl-szerető, Zajongó, Vadúzó.

Amikor Kr. e. 27-ben Augustus császár lett, Efezust Asia provincia (a mai Törökország nyugati része) fővárosává tette. A város Róma után a birodalom második legnagyobb városa lett, fénykorát Kr. e. az 1. és 2. században élte. Lakosainak száma elérte a félmilliót, közülük

sokan kézművességgel vagy kereskedelemmel foglalkoztak. Minden év áprilisában nagyszabású ünnepeket tartottak Artemisz istennő tiszteletére, melyeken közel egymillió ember vett részt. A kereskedelemben betöltött szerepét tovább növelte olyan mértékben, hogy Kis-Ázsia bankjának tekintették.



Diana

Fontos szerepet játszott a kereszténység korai időszakában is. Kr. u. 50 körül Pál apostol éveket töltött a városban, és itt írta meg 53-ban első levelét a korintusiaknak. Tanítványaival együtt térített, majd a színházban kitört zavargás alkalmával elüldözték őket.



Az Artemisz-(Diana) templom

Efezus egyike volt annak a hét városnak, melyeket megemlítenek a Jelenések könyvében, ez bizonyítja milyen erős volt a helyi keresztény közösség. Kr. u. az 1. század végén 90 és 100 között János evangélista itt töltötte életének utolsó tíz évét, és írta meg evangéliumát. Sírja fölé a 6. században emeltek templomot Kr. u. 263-ban a gótok kifosztották és felgyújtották a várost, később 395-ben bizánci uralom alá került.

Celsus könyvtára

Az osztrák régészek által feltárt könyvtár páratlanul gazdag épületét Caius Julius Aquila emeltette 135-ben apja, Tiberius Julius Polemeanus, Ázsia provincia konzuljának emléke előtt tisztelegve. Az épület egyszerre volt könyvtár és Celsus emlékműve.

Becslések szerint a könyvtárban őrzött tekercesek száma elérhette a húszezret is. A 3. században, amikor a várost gót támadás érte, a könyvtár belseje teljesen kiégett, de a

homlokzat nem szenvedett komolyabb károsodást. A könyvtárnak csak a homlokzatát díszítették ki, másik három oldala összeépült a szomszédos házakkal. A napjainkra majdnem teljesen elpusztult hátsó fal kör alakú fülkéjében állt Athéné istennő kultikus szobra és Celsus szépen faragott márvány szarkofágja.



Celsus könyvtára (rekonstruált)

János evangélista temploma

Néhány kilométerre a romvárostól állt a János evangélista sírja fölé emelt bazilika. Justinianus és felesége, Theodóra császárné rendeletére épült a Kr. e.-i 6. században egy korábbi kisméretű templom romjaira.

Szűz Mária háza

A hagyomány azt tartja, hogy János efezusi működése idején Szűz Máriát magához vette. Mária a város közelében egy kis házban lakott, és az apostol gondoskodott róla jeruzsálemi mennybeviteléig.



Mereyana – Mária háza

Emmerich Anna Katalin, a látnok apáca – többek között – megálmodta, hogy Szűz Mária élete utolsó éveit „Efezustól három órányira” egy házban töltötte. A német apáca álmait, látomásait Clemens Brentano jegyezte le, és kiadásra került Szűz Mária élete címmel.

A könyv hatására 1881-ben egy francia pap, Julien Gouyet abbé fedezett fel egy Égei-tenger felé néző kis ősi romos kőházat. Felfedezésének a helyi szerzetesek és az izmíri érsekség sem tulajdonított jelentőséget, hiszen a hagyomány szerint Mária Jeruzsálemben halt meg. Később egy természettudós, Henry Jung három társával és a könyvvel a kezében átkutatta a vidéket, és egy forrás mellett megtalálták a romot 1891. július 29-én.

Hamarosan további expedíciókat szerveztek papok, tudósok, régészek és építészek vezetésével. Ők is bizonyítottan találták a látnok adatait. Legeredményesebbek a Szűz Mária házában és annak közvetlen közelében végzett ásások voltak, amelyek egy korábbi

keresztény település létezését bizonyítják Szűz Mária háza körül. Többek között megállapították azt is, hogy az épületmaradványok alapjai még az első századból valók, míg az alapoknak megfelelő felépítmények már bizánci eredetűek és jellegűek. A kutatások igazolták, hogy az egész terület zárt település volt, aminek központja *Panaya Kapulu* volt, ahogyan a helybeliek ősidők óta nevezték. A „*Panaya*” az Istenanya görög elnevezése, a Panhagia (Legszentebb) törökös formája; a török *kapulu* pedig kaput, ajtót, házat jelent.



Mária háza

Szűz Mária feltételezett háza egy majdnem teljesen újjáépített kápolna nem messze Efezus romjaitól. Az apszisban található Mária szobra és egy egyszerű oltár. A kis, középső helyiséget egy konyha foglalta el, az ásatások során szén- és famaradványokat tártak fel. A ház mellett található a Szűz Kútja, a legenda szerint vize csodatévő hatású.

A hagyomány szerint Szűz Mária Krisztus halála után 37-től 48-ig ebben a házban élt. A ház a római katolikusok, az ortodox keresztények és a muzulmánok számára is fontos zarándokhely. Az emlékhelyet a 20. században három pápa látogatta meg, XXIII. János, VI. Pál és Szent II. János Pál.

Szent János apostol

János apostol kb. Kr. u. 6-ban született, és 100-ban hunyt el. A galileai Betániából származott, apja, Zebedeus halász volt. János bátyjával, Jakabbal apja mesterségét folytatta. Anyja, Szalómé, Jézus követői közé tartozott. Keresztelő János fellépésekor a tanítványa lett, majd a Keresztelő tanúságtétele után Andrással együtt Jézushoz csatlakozott.

Az Úr a többi tizeneggyel együtt apostolává választotta. Jézus Péter és Jakab mellett őt is megkülönböztetett bizalmában részesítette. Jelen volt Jézus színeváltozásánál, az utolsó vacsoránál az Úr mellett foglalt helyet, és az apostolok közül csak ő kísérte el Krisztust a Golgotára. A kereszt alatt Jézus az ő gondjaira bízta édesanyját, Máriát (Jn 19,25-27). Jézus feltámadását követően az asszonyok híradása nyomán Péterrel együtt futott az üres sírhoz, hogy megbizonyosodjon a Mester feltámadásáról.



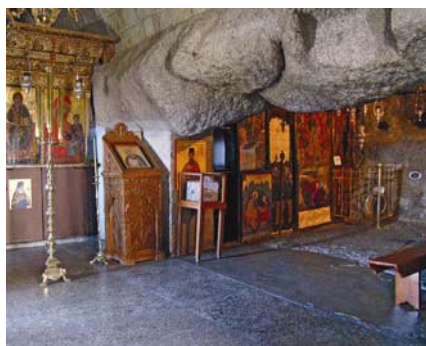
Szent János-kolostor Patmoszon

A Szentlélek eljövetele (Pünkösöd) után a hagyomány szerint egy ideig Jeruzsálemben maradt, s ott a környéken és Szamariában térített. Pál apostol Péterrel és Jakabbal együtt az Egyház oszlopai közé sorolja. Pál halálát követően Efezusban apostolkodott. Ő tanította a második apostolnemzedék több jelentős képviselőjét: Papiász hierapoliszi, Polikárp szmirnai, Ignác antióchiai püspököt. Domitianus császár (81-96) Patmosz szigetére száműzte. Itt részesült azokban a látomásokban, amelyeket a Jelenések könyvében leírt. (MKL)

A Jelenések könyve őrzi azokat a leveleket, amelyeket a Kis-Ázsia-i egyházaknak írt. Az efezusiakat megdicséri, de meg is feddi:

„Így szól, aki a hét csillagot tartja a jobbájában, aki a hét arany gyertyatartó között jár: Ismerem cselekedeteidet, fáradozásodat és béketűréseidet, és hogy nem szenvedted a gonoszokat; hogy próbára tetted azokat, akik apostoloknak mondják magukat, holott nem azok, és hazugnak találtad őket. Béketűró vagy, és szenvedtél az én nevemért, és nem fáradtál el.

De kifogásom van ellened: az, hogy elhagytad első szeretetedet. Emlékezz tehát arra, honnan estél ki, térj meg, és tedd azt, amit korábban tettél; mert különben föllépek ellened, és elmozdítom gyertyatartódat helyéről, ha nem térsz meg. De az megvan benned, hogy gyűlölöd a nikolaiták cselekedeteit, amelyeket én is gyűlölök.” (Jel 2,1-6)



A patmoszi János-barlang

Nerva (96-98) uralkodása alatt visszatért Efezusba, és a környéken is szervezte, erősítette a keresztény közösségeket:

„Miután meghalt a zsarnok, Patmosz szigetéről Efezusba ment, és mivel hívták, elment a pogányok lakta szomszédos vidékekre is, hol azért, hogy püspököket rendeljen, hol azért, hogy egész egyházakat szervezzen, hol azért, hogy a Lélek által kijelölt személyek közül egy valakit kiválasszon a papi tisztségre.” ET 3,23

Már száz éves lehetett, amikor Traianus (98-117) uralkodásának idején, az apostolok közül egyedülként természetes halállal halt meg.

Legendás leírások

Az idős apostolt elfogták, és a bírói ítélet alapján Rómába vitték Domitianus császár elé. Rómában halálos ítéletet hoztak ellene, és úgy határoztak, hogy egy forró olajjal teli üstbe dobják. A Porta Latina mellett került sor erre, de János, aki a tanítványok közül egyedül

szenvedte végig Mesterével a keresztalál kínjait, sértetlenül lépett ki a gyilkos fürdőből. Akkor méregkelyhet itattak vele, s mivel az sem ártott neki, így Patmosz szigetére száműzték.



Szent János a forró olajban

A szigeten egy viharos éjszakán, amikor a tenger dübörögve és tajtékozva ostromolta a sziklás partot, Isten egy hatalmas látomásban megnyitotta előtte a menny és a föld titkait, és föltárta neki az Egyház jövőjét. A látottak olyan félelemmel töltötték el, hogy ájultan rogyott a látomást mutató angyal lábához. Sokáig maradt elragadtatásban, s mikor magához tért, már fényes nappal volt, és a látottakat egy kővel feljegyezte a sziklafalba. Mikor később végre egy halász hozott neki írószerszámokat, akkor pergamentekercsre írta a látomásait, és elküldte a Kis-Ázsia-i egyházaknak. Így beszél el a hagyomány a Jelenések könyve születését. (*Giotta di Bondone: Jelenetek Szent János evangélista életéből – Szent János Patmosz szigetén (1315 körül)*)

Halála közeledtével az oltár mellett ásatta meg a sírját. Leszállt a sírgödörbe, és imádságra tárta a karját. Ekkor vakító fény villant, s mire a körülállók újra láttak, a Szent teste eltűnt a szemek elől.

A téli napforduló archaikus időszakában János hozta vissza a föld fiainak a sötétség és téli hideg zsákmányából kiragadott napsugarat, azaz a világosságot és meleget, az új esztendőt. Jézussal és Máriával való bensőséges kapcsolata révén, kezdettől fogva nagy segítő és gyógyító hatalmat tulajdonítottak neki. A régi paraszti vélekedésben a küzdelmes hétköznapokon és a halálon is átsugárzik Szent János apostol oltalmazó ereje, páratlannak érzett segítőkézsége. Különleges foganatosságot tulajdonítottak evangéliumának is, főként az első szakaszainak. „Az Ige testté lett és közöttünk lakozott” részt röpimaként is imádkozták.

János tiszteletének sajátos fejleménye a 11. század óta a „Szent János áldása”, vagyis a borral, János poharával való köszöntés, áldomás. János-napon megszentelt borral kínálták az útra kelőket, a haldoklókat (az égi útra indulókat), a halotti tor résztvevőit, gyógyhatásába vetett hittel a betegeket; használták fül- és fejfájás, torokbajok ellen, és hígítva a beteg jószágnak is jutott belőle. Mint esküvői italt a János és az Úr Jézus közötti szeretetre emlékezve itták és itatták az ifjú párral: „Igyátok Szent János szerelmét” szavakkal kísérve.

Néhanapján a Patmosz szigeten élő emberek az Égei-tengeren át a közeli Számosz szigeti hegy lankái fölött villódzó fény irányába tekintenek. Némelyek azt mondják, hogy a titokzatos fény statikus elektromosság, Patmosz vallásos lakói viszont ragaszkodnak ahhoz, hogy ők jobban tudják, mi ez. Sietve elmondják szomszédjaiknak, hogy újabb jelet kaptak a sziget leghíresebb hajdani lakójától, akit mintegy 1900 évvel ezelőtt száműzték e Kis-Ázsia partjainál fekvő, kicsiny görög szigetre.

Patmosz

Kicsi, meglehetősen kopár, terméketlen sziget az Égei-tengerben, Efezus romjaitól mintegy 90 km-re délnyugatra. A szigetet a Jel 1,9 említi úgy, mint ahol János apostol a kinyilatkoztatást kapta látomásban. Az „Isten Igéjéért és Jézus bizonyoságtételéért” kifejezést kezdettől úgy értelmezte az egyház, hogy János száműzetésben, büntetésként tartózkodott a szigeten (aminek meg is felel a sziget jellege).

Kikötője jó, egy kis városka van a szigeten, és a hagyomány által a kijelentés helyének tartott barlang felett az ún. »Apokalipszis-kolostor« található.

Az Apokalipszis-kolostort, melyben a kicsinyke Szent Anna-kápolna található, 1090-ben építették annak a barlangnak a bejárata köré, ahol a hagyomány szerint János apostol a látomásait kapta.

Öregsége – Csak a hagyomány beszél János apostol öregségéről. Prédikációja minden vasárnap ez volt: „Fiacskáim, szeressétek egymást!” – „Miért mondja mindig ugyanezt?” – kérdezték tanítványai. „Mert az Úr parancsa, és ha ezt az egyet megtesszük, elég az üdvösségre.” – Szent János az Úr keblén pihent az utolsó vacsorán. Mint a sas, ő jutott fel a legmagasabb titkokhoz. Látja az eljövendő világot Patmosz szigetén, és most ennyire leegyszerűsödik minden – pedig nagyon sok mondanivalója volt (Jn 20,30; Jn 21,25).



Patmosz szigete

János a lényegét látta, és csak ezt mondta el. Sokszor az öregeknél is unalmas, amit mondanak. Elszíntelenednek a dolgok, élmények, az igazságok jellegüket veszítik. Ezekből szűrődik le az élet tapasztalata: rájönni az egyszerű igazságok és formulák belső gazdagságára, s így tanúságot tenni az emberi formák telítettségéről. Ez örök hivatása az öregségnek. Így lehet legjobban megközelíteni az Istent, aki maga az Egyszerűség. (*Gyürki László*)

Olajbanfőtt Szent János

a magyar népnyelvben *Babevő János* az apostol neve, a Münchener-kódexben *Szent János olajbanfőzete*. – Szt. János apostol legendája (első említései: 2. sz.: Tertullianus, 4. sz.: Szt. Jeromos, 5. sz. apokrif) szerint Domitianus császár (81-96) idejében Róma kapuja előtt forró olajjal telt katlanba vetették az apostolt, de ő sértetlenül került ki. Ennek emlékére emelték az első Szt. János-templomot (*S. Johannes ante portam Latinam* (Olajbanfőtt Szent János kápolnája, Róma) azon a helyen, melyet az emlékezet őrzött meg. A Középkor során ezt (Olajbanfőtt Szt. János) gyakran választották templomok titulusaként. Ennek oka az lehetett,

hogy Szent János apostol főünnepét, dec. 28-át Karácsony nyolcadában nem lehetett kellő hangsúllyal megünnepelni, mint búcsúnapot.

Szent Pál Efezusban

Pál apostol többször is járt Efezusban, és egy alkalommal két évig tanított ott. A korintusiaknak írja: „Efezusban pedig pünkösdig maradok. Nagy és tágas kapu nyílt meg ugyanis előttem, de sok az ellenség is.” (1Kor 16,8-9) Mind a pogányok, mind a zsidók, mind pedig az egyéb egzotikus vallások képviselői megnehezítették térítő munkáját. De nyilván eredményesnek ítélte ottani fáradozásait, azért maradt ott két évig. Így például egyik csodájával kapcsolatban Lukács feljegyzi:

„Megtudta ezt Efezus valamennyi zsidó és pogány lakója, mire félelem fogta el mindnyájukat, és magasztalták az Úr Jézus nevét. A hívek közül is sokan eljöttek, bevallották és elmondták tetteiket. Azok közül pedig, akik a rendkívüli dolgokat hajhászták, sokan összehordták a könyveket, és mindenki szeme láttára elégették. Megbecsülték azok értékét is, és úgy találták, hogy az értékük ötvenezer ezüst. Így tehát az Úr igéje rendkívüli módon gyarapodott és megerősödött.” (Csel 19,17-20)

Azt mondhatjuk, hogy ő hozta létre és szilárdította meg az efezusi egyházközösséget, amely a továbbiak során a környék egyik vezető egyházává fejlődött.

Szent Timóteus

a kilíki Tartzusban született, apja pogány, anyja zsidó származású keresztény volt (Csel 16,1; 2 Tim 1,5), édesanyja által ismerte meg a Szentírást. Pál legkedvesebb tanítványa volt. A 2 Tim 1,4-5-ben így ír róla:

„Szeretnélek látni, hadd teljek el örömmel. Eszembe jut a benned levő képmutatás nélküli hit, amely előbb nagyanyádban, Loisban, majd anyádban, Eunikében élt, és bizton tudom, tebenned is megvan”



Szent Timóteus

A keresztséget Szent Páltól nyerte el 45-49 táján (1 Tim 1,2). Az efezusi egyház feje, Pál leveleinek egyik címzettje, (a másik Szent Titusz), ezek a levelek intelmeket tartalmaznak az előjárók és a hívek oktatására.

Pál különleges megbízatással küldte Timóteust előbb Makedóniába, majd Korintusba (1Kor 4,17; Csel 19,22). Pál kísérője és munkatársa volt a második és harmadik úton, és Pál apostollal volt egészen annak haláláig, 67-ig.

Pál apostol halála után Timóteus (körülbelül 50-től) még sok éven át Efezus püspökeként hirdette az örömhírt, egészen 80-ban bekövetkezett haláláig. Ekkor a hagyomány szerint egy Diana-ünnepség (bakkhász felvonulás) ellen szólalt fel, és a pogány efezusiak halálra kövezték.



Szent Timóteus és Szent Títusz

A fiatal görög Timóteus jellemképében talán az a legszebb vonás, hogy sohasem a saját személyét érvényesíti, hanem minden igyekezete az, hogy a szüntelenül tevékenykedő Pál útjából elhárítson minden akadályt. Amikor Efezus püspökeként nem kímélte egészségét, ezt a gondoskodó, atyai tanácsot kapta Páltól: „Ezentúl ne csak vizet igyál, hanem gyomrod és gyakori rosszulleted miatt egy kevés bort is” (1 Tim 5,23). A halálra készülő Pál utolsó levelében így vall Timóteusról: „Te követtél a tanításban, életmódom és életcélom tekintetében, a türelemben, az üldöztetésekben és a szenvedésekben” (2 Tim 3,10-11). És szeretettel kéri őt római börtöncellájából: „Gyere, siess mielőbb! ... Köpenyemet Troászban hagytam, ha jössz, hozd magaddal. A könyveket is, főleg a pergamen tekercseket.” (2 Tim 4,9.13)



Szent Polikárp

Szmirnai Szent Polikárp

vagy Polükarposz (latinul: Polycarpus, sz. 69 előtt, elhunyt Szmirnában). A kis-ázsiai Szmirna (a mai Izmir) keresztény püspöke volt a 2. században. Életéről kevés hiteles adat maradt fenn. Polikárp hallgatója és tanítványa volt János evangélistának, és tanítómestere Szent Iréneusznak. 145-155-ben részt vett az úgynevezett húsvét-vita megoldási kísérletében.

A 2. század derekán Kis-Ázsia egyik legjelentősebb egyházi személyisége volt, Szmirna püspöki hivatalát több mint 50 évig töltötte be.

A filippiekhez írt levelében kifejti a keresztény hit alapigazságait. 155. február 23-án szenvedett vértanúhalált.

Hieropoliszi Szent Papiász

(született 60-70 körül Hierapoliszban, elhunyt 120-130 körül). A Kis-Azsia-i Hierapolisz (ma Pamukkale, Törökország) püspöke volt. Egy késői legenda szerint vértanú lett. Az `Úr mondásainak magyarázata` című, Kr. u. 130 körül íródott ötkötetes műve csak más szerzők műveiben található idézetekben, töredékesen maradt fenn. Bár Papiász az apostolok közül senkit sem ismert személyesen, azonban mindent összegyűjtött azoktól, akik találkozhattak velük. Fő forrásai Arisztion és Johannes Presbiter voltak. Papiász a kánonon kívüli apostoli hagyományt is megőrizte, és tanúságtétele döntő érv az ókeresztény irodalom nem egy legendás szereplőjének történetisége mellett. Ő még említi azt, hogy egyes legendás iratok eredetileg héberül készültek – és Máté evangéliuma is. (MKL)



Szent Papiász

Euszébiosz részben fenntartással fogadja Papiász feljegyzéseit, de kiemeli, hogy értékes információkkal szolgál a korai egyház életéről:

„Beszél egy ezer esztendő korszak eljövételéről, mikor testi értelemben valósul meg ezen a földön. Véleményem szerint mindez az apostoli mondások félreértéséből származik, melyeket ők csak képletesen, misztikus módon mondtak el, és nem az egészet megvilágítva. Valójában úgy látszik, nagyon kevés értelmi képességgel rendelkezett, amint ez a könyveiből kiderül, mégis ő volt az oka, hogy utána olyan sok egyházi író az övével azonos véleményt vallott, tekintettel arra, hogy ez a férfi régen élt; így Iréneusz és más is, aki ugyanazt gondolta, mint ő. Saját művében az előbb említett Arisztiónnak az Úr szavaira vonatkozó más magyarázatait és János presbiter hagyományait adja még át. Ezekre felhívom a tudni vágyók figyelmét. A fentebb említett szavaihoz szükséges hozzátennünk azt a hagyományt is, amelyet Márk evangélistáról jegyeztek le: `A presbiter ezt mondotta: Márk Péter szavainak a magyarázója volt, és mindazt pontosan lejegyezte, amire csak emlékezett. Az Úr mondásait és tetteit nem egymás utáni sorrendben írta le, mivel ő maga nem hallgatta az Urat, és nem is tartozott a kísérői közé, hanem – mint ahogyan már mondtam – Péter kísérője volt, aki a tanítást a szükség

követelménye szerint alakította, és így nem az Úr mondásainak rendszerezését állította össze; ezért nem hibázott Márk, amikor úgy írt le mindent, ahogyan ő arra emlékezett, mert egyedül csak arra fordított gondot, hogy semmit se hagyjon el azokból, amit hallott, és hogy semmiféle hamis tanítás ne kerüljön közéje. Ezeket közölte Papiász Márkról, Mátéről pedig ezt mondja: 'Máté a héber gondolkodásmódnak megfelelően írta le a mondásokat, magyarázattal is ellátta ezeket, amennyire csak tudta, mindegyiket.' Tanúskodik még János apostol első levele mellett is, és Péteré mellett hasonlóan." (ET 3,39)

Róma – Az egyetemes egyház születése

Róma alapítása

Itália területét Róma felemelkedése előtt számos különböző nép lakta. Az indoeurópai bevándorlás előtt honos népekhez tartoztak északon a ligurok, valamint Szardínia (szárdok), Korzika és Szicília őslakói. A vaskor kezdetén (Kr. e. a második és első évezred fordulója) megjelentek az indoeurópai nyelvet beszélő italikus törzsek. A latinok és a velük rokon népcsoportok a Tiberisztől délre (Róma, Alba Longa, Praeneste stb.) telepedtek le, az oscus-umber népek pedig Közép- és Dél-Itáliát foglalták el. Ugyanebben az időszakban települtek meg az Itáliai-félsziget északi részén a szintén indoeurópai illírek és venétek. A legjelentősebb itáliai civilizációt azonban az ismeretlen eredetű etruszkok és a gyarmatosító görögök hozták létre. Az etruszkok keleti és görög jegyeket egyaránt mutató városállamokban éltek Itália középső és északi területein, a görög gyarmatosítás pedig Dél-Itália és Kelet-Szicília területére terjedt ki (Neapolis, Tarentum, Szürakusza, azaz Nápoly, Taranto, Szirakúza stb.).



Romulus és Remus

A monda szerint Róma városát Romulus és Remus, Mars hadisten és Rhea Silvia ikergyermekei alapították. Romulus és Remus madárjóslással döntöttek, és Romulus lett Róma első királya. A város alapítását a hagyomány Kr. e. 753-ra tette. Az etruszk eredetű Tarquinius-dinasztia uralkodóinak korában jelentős gazdasági-társadalmi változások mentek végbe, Róma etruszk típusú városállammá fejlődött. Róma területi hódításait az ötödik király, a Kr. e. 6. század elején uralkodó Lucius Tarquinius Priscus római király kezdte meg a szomszédos etruszk városok leigázásával.

Kr. e. 60-48 között létrejött az első triumvirátus, amely három államférfi, Julius Caesar, Pompeius és Crassus hatalmi szövetsége volt. A galliai háborúban, Kr. e. 58-51 között Cézár megszerezte Galliát Rómának, és teljesen új provinciapolitikát valósított meg. Crassus halálát követően Pompeius és Cézár között háború tört ki, amelyből Cézár került ki győztesen, és Kr. e. 30-ban elfoglalta Alexandriát, s egyben Egyiptomot is. Egyiptom nem provincia lett, hanem Octavianus személyes birtoka, melyet személyes megbízottaival igazgatott. Az egyiptomi gabonatermelés nagy hatalmat adott a kezébe: Róma élelmezését.



Etruszkok

A Szenátus az Augustus („fényes”) nevet adományozta neki, és a neve így Imperator Caesar Augustus, divi filius, azaz „az isten fia” lett.



Etruszk festmény

A császárság kora két nagyobb szakaszra tagolódott: a principatus (Kr. e. 27-től – Kr. u. 284-ig) és a dominatus (Kr. u. 284-476) időszakára. A principatus korában a köztársasági intézmények, noha sokáig még léteztek, teljesen kiüresedtek, és jóformán minden jelentőségüket elvesztették. Diocletianus (284-305) átszervezte a birodalom közigazgatását, a polgárokból alattvalók (subiecti) lettek, s a birodalom dominatusszá, abszolút monarchiává vált.



Róma egykor

A Kr. u.-i 3. század elejétől egyre több nép támadta a Római Birodalom határait. A nagyobb támadások elhárítására hatalmas hadsereget kellett fenntartani. Ennek ellátását csak az adók növelésével és új hódításokkal tudták biztosítani. Az is előfordult, hogy a szomszédos népek egyszerre három oldalról támadták a birodalmat.



A birodalom békéjét és egységét erősíteti majd meg Konstantin császár, amikor megszünteti a keresztényüldözést.

Az Ókeresztény Egyház a 2. században

Tertullianus (kb. 160-225) a 2. századi kereszténység terjedését így foglalta össze az egyik római helytartónak címzett levelében:

„... ami pedig a karthágói keresztényeket illeti, a csak tegnapi kis létszámuk ellenére ma betöltik a köztetek lévő terek összességét – a városokat, szigeteket, erődöket, településeket, a piactereket, a tábornokot, törzseket, közösségeket, helyeket, a szenátust, a fórumot – semmit nem hagyunk nektek, az isteneitek templomain kívül”

A kereszténység csodálatos gyorsasággal terjedt. A 2. század közepén már a Római Birodalom legtávolabbi tartományában is voltak keresztény közösségek. Ezekben a tartományokban a hívók többsége ekkor még – akárcsak a Szentföldön – az alsóbb néprétegekből került ki. A filozófiai műveltséggel rendelkezők számára a világvégét és a test egyetemes feltámadását meghirdető keresztire feszített Istenről szóló elképzelések nyilván fantasztikus hiedelmeknek tűnhettek. De már a Krisztus utáni első néhány évszázadban klasszikus műveltségű teológusok és filozófusok (mint Origenész és Hippói Szt. Ágoston) is megjelentek az egyházban, és ők dolgozták ki a keresztény teológiát, hitelméletet.



Keresztények a Birodalomban

Minthogy a keresztények nem elégedtek meg azzal, hogy csendben ápolják hitüket, hanem serény missziós tevékenységet fejtettek ki, továbbá nemcsak az állami istenek tiszteletétől és a császárkultusztól tartották távol magukat, hanem azt, mint romlottat, s az

egész fennálló államrendet elutasították, és vonakodtak azt katonaként vagy hivatalnokként szolgálni, a kormányzat és a keresztények között állandósult a konfliktus.

A keresztény egyház ezen korai szerveződésének első szakaszában a fő gondot az időnkénti, de nagyon súlyos üldöztetések okozták. A mártírok, akik inkább a halált választották, semmint hogy feladják Krisztusba vetett hitüket, életükkel és áldozatukkal a kor legnemesebb erényeit testesítették meg. Ebben az időben állították össze a hitelesnek elismert írásokból a kánoni Újszövetséget, ekkor készültek el az első korai fordítások, kialakult az egyházi szervezet, és a legfőbb egyházi központokban: Alexandriában, Antióchiában, Konstantinápolyban, Jeruzsálemben és Rómában lévő főpapi székek püspökei felvették a pátriárka vagy pápa (azaz Atya) címet.



Traianus oszlopa Rómában

Miután Jézus nem tért vissza azzal a gyorsasággal, ahogy az őskeresztények azt remélték, a 2. század első évtizedeitől változás állt be a keresztény közösségek életében. Létrejött egy új, egyetemes egyház, amely egyre inkább elszakadt a zsidó gyökereitől. Elvetették a zsidó vallás előírásait, és a keresztény térítés irányát a pogány-keresztény közösségek szervezése felé fordították.

Ifjabb Plinius, a kis-ázsiai Bithynia követe (111-113-között) Traianus császárhoz írott egyik levelében így fogalmazott:

„Nemcsak a városokban, hanem a falvakban és a tanyákon is elharapódzott ennek a babonaságnak (a kereszténységnek) a ragálya.”

A levél egyéb részeiből az is kiderül, hogy a kereszténység a 2. század elején rohamos térhódításnak indult az egész tartományban. A pogány istenek templomai hovatovább teljesen elnéptelenedtek. Plinius arra a kérdésre, hogy milyen eljárást kövessen a keresztények ellen, a császártól ezt a feleletet kapta:

„Nem kell utánuk nyomozni, ha azonban feljelentik őket és vádolják őket, büntetendők; de úgy, hogy aki nem vallja magát kereszténynek, és ezt kézzelfoghatóan bizonyítja, azaz áldozatot mutat be isteneinknek, megbánása alapján bocsánatot nyerjen.”

Traianus utódja, Hadrianus (117-138) még tovább korlátozta a keresztények elleni vádemelés lehetőségét. Azt a rendelkezést hozta ugyanis, hogy csak nyílt törvényszegésért büntessék meg a keresztényeket, továbbá kiemelte a vádemelők felelősségét is, abban az esetben, ha vádaskodásuk hamisnak bizonyul. A későbbiek során azt tapasztaljuk, hogy a hatóságok meglehetősen ellentmondásosan viselkedtek a keresztényekkel szemben.

A püspökök döntő szerephez jutottak a keresztény élet irányításában, és meggyorsult a vezetői hatalom egy kézben történő összpontosítása is. Antióchiai Szent Ignác – aki maga is püspök volt – azt tanította, hogy a helyi püspök az egység középpontja, Isten földi képviselője, a mennyei egyeduralgó földi megfelelője, így tehát „úgy kell a püspökökre tekintenünk, mint magára az Úrra.” Vértanúhalála előtt nem sokkal elsőként ő használta a „katolikus egyház” (= 'egyetemes' egyház) kifejezést is.

A feltehetőleg a 2. század első felében keletkezett Didakhé így ír:

„Kézfeltétellel válasszatok magatoknak az Úrhoz méltó püspököket és diakónusokat, szelíd és nem pénzéhes, igazmondó és kipróbált férfiakat; ők látják el ugyanis nektek a tanítók és próféták szolgálatát... Imáitokat, adakozásokat és minden cselekedeteket úgy végezzétek, ahogy Urunk evangéliumában áll.”

E században vita nélkül valósult meg a három szintből álló rendszer: egy városban egy püspök volt, diakónusokkal és presbiterekkel. A püspök kiemelkedése a presbitertársai közül azzal egy időben történt, ahogy a missziós papság helyét fokozatosan a pasztorális papság vette át. A püspökség intézményével létrejött az egyház, és az 1. századi keresztények liturgiája egyre inkább átalakult a szentmise szertartásává.

A kereszténység mind jobban elhatárolódott a zsidóságtól, és a misszió súlypontját a pogány eredetű hívek közösségeire tette át. Ez természetesen azt hozta magával, hogy mind kifejezésmódjában, mind pedig gondolatvilágában a pogányok szokásmódjaihoz is alkalmazkodni kényszerült.

Ebben a korszakban kezdődött el a viszonylag állandó istentiszteleti rend kialakulása is. Az ősegyház szabad, szabályoktól mentes közösségi összejövetelei helyébe lassan a kultikus cselekmények bonyolult rendszere lépett, amelyeket kötött rend szerint, szertartásosan hajtottak végre. Az áldozat fogalmának mintegy szükségszerű következményeként a pap, mint fogalom is egyre inkább meghonosodott az egyházban. Az istentiszteleti együttlétek vezetése, a közösség szolgálata a klérus kizárólagos előjogává vált. Kialakult a szentmise liturgiája. A keresztséghez is további kiegészítő szertartások társultak.

A keresztények a 2. század végétől rendelkeztek már saját istentiszteleti épületekkel; ezt megelőzően magánházaknál jöttek össze. Az első ismert közlés, amely templomépületre

vonatkozik, az edesszai (Urfa) krónikából származik (az edesszai templom elpusztulása a 201-es árvízben). A bazilika stílus a 3. században keletkezett.



Jó Pásztor
(4. század, Giresun, Törökország)

A szentmise első részletes leírását Justinus (103-166) *Apológiá*-jában találjuk meg. Eszerint a szertartásokon csak a megkereszteltek vehettek részt. A jelenlévők közös imádságot végeztek. Ezután következett a kenyér és a bor feletti hálaadás, majd az áldozás. Később – a 3. századtól – a misztériumvallások hatására kifejlődött a *disciplina arcani*, vagyis az a szokás, hogy a keresztények az ő áldozatukról nem beszéltek és nem is írtak, és szertartásaikat az „avatatlanok” felé a titokzatosság ködébe burkolták.

A Mária-tisztelet első nyomai a 2. század kereszténységében kezdtek megjelenni. Egyes korai keresztény írók Máriát, mint Isten anyját kezdték magasztalni. Mária legrégebbi ábrázolása is a 2. század közepéről való, de a Mária-ünnepeknek az első három században nyoma sem található.



Szűz Mária-freskó (4. század)

A keresztények közül egyre többen – részben mivel el akartak térni a zsidó gyakorlattól – a heti pihenőnapot Jézus feltámadásának a napjára, a vasárnapra tették. Justinus mártír (103-166) *Apológiájában* így írt:

„A közös összejövetelt pedig azért tartjuk vasárnap, mert ez az első nap, amelyen Isten a sötétséget és a káoszt megszüntette, s a világot megteremtette, és mert Jézus Krisztus, a mi Megváltónk, ezen a napon támadt fel halottaiból, ... és vasárnap jelent meg apostolainak és tanítványainak.”

A 2. század közepén már a Római Birodalom legtávolabbi tartományaiban is létrejöttek keresztény közösségek.

Többek között a cselekvő szeretet volt talán a kereszténység sikerének egyik legtermészetesebb. A pogány népek nem ironikusan jegyezték meg: „Nézzétek, hogy szeretik

egymást a keresztények!” A keresztény szeretet a szegények, özvegyek és árvák gondozásában, a bebörtönzött vagy a bányákban halálra dolgoztatott testvérek meglátogatásában, és a szerencsétlenségek idején – éhínség, földrengés, járványok vagy háborúk alatt – a szociális támogatásokban nyilvánult meg. A kölcsönös szeretetnek egy másik fontos megnyilvánulása volt például az utazók vendéglátása: a keresztény testvérnek csak hitéről kellett bizonytságot tennie, és rögtön szállást kapott – akár három éjszakára is – minden további kérdezősködés nélkül. (Ez keleti és zsidó hatás.)

160 körül vezették be a Húsvét ünnepét.

A 2. század második fele előtt még nem határozták meg, hogy melyek a „szent” könyvek, és melyek az elvetendő. Ezután viszont felgyorsult a kanonizálódási folyamat. A montanizmusnak az egyházra tett hatása leginkább abban nyilvánult meg, hogy megerősítette azt a meggyőződést, hogy a kinyilatkoztatás az apostoli korról lezárt, ez pedig az Újszövetség lezárt kánonjának megszületését segítette elő. (Bár a bibliai kánon csak a 4. században fektették le véglegesen.) Iréneusz püspök beszélt először `Újszövetség`-ről, és ő volt az utolsó író, aki még a csoda és a kinyilatkoztatás korához tartozónak tekinthette magát.

Az ókori egyház a 160-180 közötti évtizedekben egységgé szerveződött. Ez az egység a külső és belső veszélyek, köztük elsősorban a gnoszticizmus okozta válság hatására jött létre. A válságon azzal sikerült úrrá lenni, hogy a jogilag mindaddig független gyülekezetek szövetségbe tömörültek, és megegyeztek bizonyos állandó irányelvekről. Ettől kezdve ezek az alapelvek határozták meg azt, hogy kit lehet kereszténynek tekinteni, és kit kell „eretnekként” az egyházból kirekeszteni.

180 körül Iréneusz művében meghatározta az „eretnek” szó fogalmát, valamint elsőként próbált meg választ adni a gnosztikus és más, a katolikus tanítástól (a kereszténység fő irányától) eltérő mozgalmak tanításaira.

Katakomba-egyház

A keresztények üldözése nem volt folyamatos, de folytatódott a 2. században is. Nagyon sokan haltak mártírhalált, de az evangélium tovább terjedt, és követőinek száma gyorsan nőtt. Krisztus követői az üldözés elől kénytelenek voltak elhagyott, néptelen helyeken rejtőzködni. A Róma környéki hegyek alatti katakombák ezreknek nyújtottak menedéket. A nagyobb méretű katakombák azonban csak 250 után keletkeztek. Bár a katakombák alkalmasak voltak istentisztelet tartására, a rendes istentisztelet helye azonban – még az üldözések idején is – többnyire a városban, nagyobb magánházakban volt.



Katakombák Róma alatt

A 2. század utolsó nagy üldözése Marcus Aurelius (161-180) nevéhez fűződik. A pestisért, az éhségért, a barbár népek támadásaiért a keresztényeket okolták. A filozófus

császár a keresztény vértanúság vállalásának háttérében csupán makacsságot látott. Tertullianus ezt írta:

„Ha meggyilkoltok, megkínoztok, elítéltek bennünket... Igazságtalanságotok tanúsítja, hogy ártatlanok vagyunk... Minél több embert kaszaboltok le közülünk, annál többen csatlakoznak hozzánk. A keresztények vére magvetés.”

A rendszeres hitelesítés eredményeként a 2. század végére a Birodalom majdnem minden városában volt már kisebb-nagyobb keresztény közösség. A keleti provinciákban a keresztények száma már elég jelentős volt. Kis-Ázsia, Szíria, Egyiptom és Afrika városi lakosságának már legalább a harmada keresztény, vagy legalábbis a kereszténységgel rokonszenvező. A nyugati tartományokban azonban – Róma kivételével – számuk viszonylag elenyésző. Jellemző, hogy a század végéig az egyház hivatalos nyelve még a görög; a római püspökök is görög nyelven leveleztek.



A Mamertinuszi börtön,
ahol Péter és Pál apostolokat fogva tartották

A 2. század egyházatyái tudatosan törekedtek a művelt emberek megnyerésére is. A kereszténység kezdett behatolni a felsőbb társadalmi osztályokba is. Nem egy magas rangú személyiség ébredt fel arra, hogy felesége éjszaka virraszt és imádkozik. Marcia, Commodus császár (180-192) ágyasa is keresztény lett, és az egyház számára Rómában komoly kedvezményeket eszközölt ki a császárnál.

3. század

A korai katolikus atyák idejében került sor a katolicizmuson belüli első nagy tanvitára, a monarchista⁴⁵ vitára. Miután a hit szabályai és az Újszövetség általánosan elfogadottá lettek, még mindig nyitva állt Krisztus Istenhez való viszonyának kérdése. 200 körül három krisztológiai irányzat élt egymás mellett:

⁴⁵ A monarchisták tagadták a Szentháromságban a személyek különbözőségét.

- a logosz-krisztológia⁴⁶
- és két monarchiánus⁴⁷ irányzat:
- az adopcianizmus⁴⁸
- a modalizmus⁴⁹

Heves küzdelmek után a logosz-krisztológia vált egyeduralkodóvá, míg a monarchista irányzatokat elvetették, noha azok is a *regula fidei* alapján álltak. A kezdeti határozatok Rómában születtek Viktor és második utóda, Kallixtusz püspökök idején. Keleten a monarchianizmus elvetése csak évtizedekkel később történt meg.



Mameritnuszi börtön oltára

Megjelentek a keresztény vallásgyakorlat új elemei is, részben a judaizmus, a misztériumvallások és a gnoszticizmus hatására. A napkultusz és napmisztika hatására kezdték nevezni Krisztust az Üdv Napjának (*Sol Salutis*); a császárkultusz mintájára és ellensúlyozására alakult ki a Krisztus-király tisztelete. Mária, az Istenanya kultusza Egyiptomból kiindulva terjedt el.

⁴⁶ Szt János kifejti a szinoptikusoknál is előforduló főbb tételeket, de Krisztus előrelétezése nála már egészen szentháromsági jellegű. A Fiú (a Logosz, a Szó) az Atyánál volt, s az Atya mindent általa teremtett. A Logosz maga is Isten, tehát az Atya és a Fiú különbözősége nem osztja meg Isten egységét. A Logosz Istennek teljes és végső szava az emberiséghez: ő az Atya képe, azért aki őt látja, az az Atyát látja (Jn 14,9). Ő maga az Atya megnyilatkozása. (MKL)

⁴⁷ Tanításuk abban áll, hogy az egy Isten nem áll három személyből, hanem Jézus és a Szentlélek csak különböző megnyilatkozásai azon isteni lénynek, mely már előbb mint Atya nyilatkozott meg. E tanítás adott okot ama nem kevésbé téves véleményre, hogy maga az Isten szenvedett a földön, midőn mint Fiúisten megnyilatkozott. E tannak követői voltak a patripassiánusok.

⁴⁸ Az igazi adopcianusok szerint Jézus csupán ember, akit Isten utólag fiává fogadott; Isten természetesen nem Szentháromság, hanem egy személy.

⁴⁹ A modalizmus (a lat. modus, 'mód, megjelenési forma' szóból): Szentháromság-tagadó eretnecség. A modalizmus szerint a Szentháromság személyei, az Atya, a Fiú és a Szentlélek az isteni lényeknek az üdvrendre korlátozott megnyilatkozásai, melyek mindegyikében az Atya jelenik meg.



Alexander Severus

A 3. század elejéig a római egyház elsősorban a város görög nyelvű lakosságából állt. Majd ahogy az Egyház tanítása behatolt a felsőbb társadalmi osztályokba is, Rómában lassanként a latinul beszélő keresztények lettek többségben.

E században az egyház megváltozott társadalmi helyzetét jól mutatja, hogy míg korábban a keresztényüldözés helyi indíttatású volt, most magának a császárnak a véleménye egyre inkább döntővé vált az egyház sorsának alakulásában. A császárok hozzáállása a kereszténységhez meglehetősen különböző volt:

– Septimius Severus (193-211) eltűrte a keresztényeket, és azt, hogy környezetének egyes főnemes tagjai kereszténnyé legyenek.

– Alexander Severus (222-235) a házi kápolnájába Krisztus szobrát is beállította, és hivatalosan is az istenek sorába készült iktatni.

– Philippus Arabs (244-249) oly mértékben pártfogolta a keresztényeket, hogy egyes írók az első keresztény császárként említik.

– Decius császár (249-251) aztán komoly keresztényüldözéseket kezdeményezett, és hitének megtagadására próbált kényszeríteni minden keresztényt.

– Valerianus (253-260) császár is erőteljesen üldözte a kereszténység követőit, mivel úgy gondolta, hogy az ősi istenek megsértésével a keresztények okozzák azokat a csapásokat, amelyek a birodalmat válságba sodorták. Rendelete ugyan minden alattvalójának lelkiismereti szabadságot biztosított, de megkövetelte a császárkultuszt. Továbbá minden püspöknek és egyházi vezetőnek áldozatot kellett bemutatnia az isteneknek. Egyben megtiltotta, hogy a keresztények bármilyen összejövetelt tartsanak. Azokat, akik továbbra is keresztény istentiszteleten vesznek részt, és akik megtagadták az áldozatbemutatást, halállal sújtották. Rendeletével a keresztények `szervezetét` próbálta szétzúzni.



Tertullianus

– Aurelianus császár (270-275) a napisten imádását támogatta, sőt, kötelezővé tette, mint olyan átfogó monoteizmust, amely a birodalom összes kultuszát felölelheti, így az Egyház zavartalan békében élt 303-ig. A tartományi kormányzóknak azt is elnézték, hogy áldozati és keresztény szertartásokon is részt vesznek. Hispániában az együttműködés odáig ment, hogy 300-ra néhány keresztény boldogan volt egyszerre az egyház tagja és municipális pap.

A kor teológusai, mint Origenész, Alexandriai Kelemen, Cipriánusz stb. írásaiban olyan tanítás alakult ki, amely mintául kívánt szolgálni minden hívő számára. Origenész (184-254) a görög filozófia, különösen a gnoszticizmus és az újplatonizmus számos elemét mentette át a keresztény tanokba. Alexandriai Kelemen⁵⁰ (150 k.-215/220) szemben állt a gnoszticizmus áramlatával, de kapcsolatot teremtett az antik filozófia és a keresztény hit között.

Az ő gondolkodásával viszont Tertullianus (160-225) álláspontja állt szemben. Szerinte a filozófia káros a hitre nézve. Írásainak egy része a pogány világban élő keresztények helyes viselkedésével foglalkozik. Azt követelte, hogy a keresztények maradjanak makulátlanok a világ romlottsága közepette. Megdöbbsent, amikor a katolikus egyház egyik vezetője – akit nem nevezett meg, de a püspökök püspökének titulálta őt – kinyilvánította, hogy az egyház még a megkeresztelkedés után elkövetett súlyos bűnöket is megbocsáthatja. Kilépett az Egyházból, és azt, mint világias, intézményesített és szegyenbe jutott közösséget, elítélte. A montanizmus⁵¹ karizmatikus mozgalom hódította meg őt a megalkuvásokkal gyökeresen szakító, puritán, komoly életvitelével.



Pál apostol
ősi festmény egy katakombában

E századra a püspöki intézmény megszilárdult. A püspök feladata volt a tanítás hűségese őrzése, a rábízott keresztények vezetése, irányítása, a közös liturgia vezetése. Több felszabadított rabszolgából lett püspök, hiszen az egyházban a gazdák és a rabszolgák testvérek voltak. Róma, Alexandria, és Antióchia püspökei különleges méltóságot nyernek. A `pápa` címet elsőként Héraklász, Alexandria püspöke viselte.

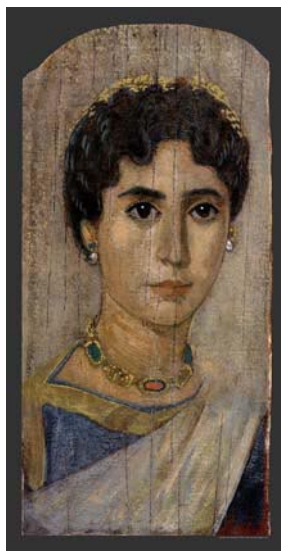
Az ókereszténység vezetői többnyire mindannyian az apostolok utódainak tekintették magukat püspöki székükön. A 3. század közepén a római egyház hatalma már igen nagy volt, és tekintélye kifelé is erősödött. Ugyanakkor a 4. századi Níceai Zsinat (325-ben) még éppoly

⁵⁰ Alexandriai Szent Kelemen szemben állt a gnoszticizmus áramlatával, de nem vetette el a görög bölceletet. Szerinte a filozófia Isten akaratából való. A görög filozófusok híján voltak a kinyilatkoztatásnak, azonban ők is az Istentől nyert természetes megvilágosodás hatása alatt álltak, amikor például a világ ősoát feltételezték.

⁵¹ Eretnek karizmatikus mozgalom Kis-Ázsiában a 2-3. században. Elindítója, Montanosz. Sajátos egyházszervezetet alakítottak ki (a hierarchiába bevonták a nőket is). A montanizmus kísérletet tett arra, hogy feltámassza a karizmatikus ősegyházat. Semmiféle új tanítása nem volt, a régi, szigorúbb, a Didakhé prófétáira jellemző egyházi fegyelmet sürgette. Ápolta a vértanúság szellemét, ébren akarta tartani az Úr közeli eljövételének eszméjét, a szigorú értelemben vett monogámia híve volt, amely a házafél halála után tagadta a második házasság lehetőségét, az erkölcsi hanyatlást az eszkatologikus szellem kialakulásával hozta összefüggésbe. Elgondolásait a Jelenések könyvéből merítette, s azt hirdette, hogy a mennyei Jeruzsálem Frígiába, Pepuza városába fog alászállni. (MKL)

központnak tekintette Alexandriát, Antióchiát és Jeruzsálemet, mint Rómát, s püspökeiknek ugyanolyan jogokat biztosított. Később pedig Konstantinápoly püspöke vált a római püspök fő riválisává.

Egyre többen lettek keresztények a felsőbb társadalmi osztályokban is. A görög szellemiség is kezdett teret nyerni. Először a görög filozófiát használták fel az etika és a keresztény eszmevilág kialakítására. Körülbelül 220-tól kezdtek a görög misztériumok hatást gyakorolni az egyházra, és egy évszázaddal később antik példák nyomán kifejlődött a szentek és képek kiterjedt tisztelete is.⁵²



Arckép egy múmián

Az egykori pogányok számára Egyiptomban is természetes volt az istenek és a hozzátartozók képi ábrázolása. Sok olyan múmiát fedeztek fel, amelyeken az elhunyt hozzátartozó képmását festették. Ezért a pogányságból megtért keresztények számára egészen természetes volt, hogy Jézust, az apostolokat, a vértanúkat képekben ábrázolják. A római katakombákban számos ilyen festmény maradt fenn.

Keleten megmaradtak a sík alapra festett képeknél (ikonok), nyugaton viszont idővel domborművek és szobrok is készültek a szentekről.⁵³

Kallixtus (217-222) Róma püspöke bevezette a bűnbocsánatot, a megbánt bűnnek a felhatalmazott papok által való elengedését. A gyónás szélesebb körben csak később, a 7. századtól terjed el.

Megalakult több keresztény iskola, így elsők között az alexandriai és az antióchiai, ahol a pogány és zsidó tudósokkal szemben védelmezték a kereszténységet, és itt nevelték azokat a keresztény ifjakat is, akik tanításra szánták el magukat. Az alexandriai iskola a teológiában előtérbe helyezte az allegorikus értelmezést, a misztériumot a Szentírás szövegeiben.

⁵² Ma a zsidóknál és a muszlimoknál a személyek mindennemű ábrázolása tilos, a keleti keresztényeknél az egysíkú képi ábrázolás (ikon) megengedett, a katolikus egyházban a kép és a szobor is természetes része a vallásgyakorlatnak.

⁵³ A képek tiszteletét sokan veszélyesnek („bálványimádás”-nak) tartották, ezért többször, többfelé történtek képprombolások (ikonoklazmosz) az egyházban. A képtisztelők és képprombolók közötti vita akkor vált polgárháborús méretűvé, amikor 725-ben III. León bizánci császár parancsot adott a khalkéi Bronzkapu feletti, csodatévő erejűnek hitt Krisztus-ábrázolás elpusztítására. A vita a Középkorban többször is fellángolt (725-787-ban, 815-843-ban, és a 16. században a protentansizmus indulása idején).



Libellus

Egyiptomban, ahol az emberek tömegesen váltak kereszténnyé, a deciusi üldözések idején – a század közepén – egyesek a sivatagban kerestek menedéket, hogy elkerüljék a kínvallatásokat, a kínzásokat, továbbá a világi kísértéseket. A század végétől már a Nílus völgyének teljes hosszában és a folyó deltájának ágai mentén is szerzetesek éltek, és a sziklafalok üregeiben, illetve a sivatag szélén egyszerű kalyibákban húzták meg magukat. Az őket irányító öregeket a sivatagi atyák néven ismeri az utókor. Ugyanakkor tudunk Decius idejéből olyan keresztényekről is, akik áldoztak a pogány isteneknek, és erről igazolást is kaptak (*libellatici*). Az egyiptomi ásatások több ilyen „libellust” napvilágra hoztak. Egy ilyen libellus 250-ből:

„Mi, Aurelius Serenus és Aurelius Hermas, láttuk, amint áldoztál. Én, Hermas, tanúsítom. Caesar Caius Messius Quintus Traianus Decius Pius Felix Augustus (uralkodásának) 1. évében, Payni hónap 22-én.”



A Decius-féle keresztényüldözést követően Karthágói Ciprián 251 Húsvétja táján zsinatot hívott össze, ahol a hitehagyókat (*lapsi*) az alábbiak szerint osztályozták: *sacrificati*: akik áldoztak a pogány isten(ek) előtt; *thurificati*: akik tömjénillattal tiszteltek a pogány istenségek előtt; *libellatici*: akik igazolást (*libellus*) kaptak az áldozatbemutatásról, bár

áldozatot nem mutattak be; *acta facientes*: akik hazudtak vagy másféle tettel mentették meg életüket; és *traditores*: akik átadták a szent iratokat, kegytárgyakat, vagy feladtak más keresztényeket.

4. század

Diocletianus császár hatalmának növelésére a vallást is fel akarta használni és mindenkitől megkövetelte az állami istenek tiszteletét. Magát isteni lénynek, Jupiter (Iuppiter) leszármazottjának tekintette, és istenként kellett őt imádni. Miután a keresztények ezt megtagadták, Diocletianus üldözni kezdte őket. Először a radikális keresztény-manicheus irányzatot, majd az egész kereszténység megsemmisítését tűzte ki célul. Nevéhez fűződik a legvéresebbnek tartott keresztényüldözések megindításának egyike (303-ban), mely gyakorlatot utódja, Galerius császár (305-311) is folytatta.



A három ifjú a tüzes kemencében (Dániel)
(falfestmény a Priscilla katakombában)

Egy leírás a 4. század elején kezdődő keresztényüldözések időszakából:

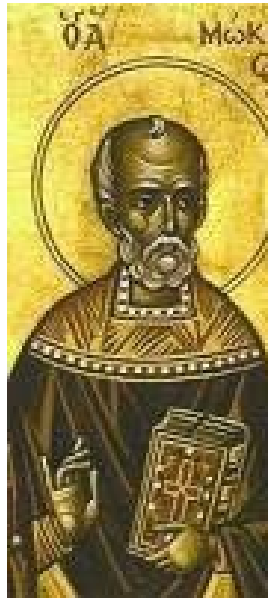
„Most utaztam keresztül Galerius Maximianus országain, s ezért nem tudok másról álmodni, csak korbácsokkal, kínpadokkal, karóba húzott asszonyokkal, vadállatok elé dobott gyerekekkel. Az Alpeseektől idáig kereszttek szegélyezik az országutakat, és azokról keresztények rothadt húsát szagatják le a vadállatok. Derékig a farkasok, azon felül a hollók és a keselyűk. Ahogy ezelőtt minden provinciának megvolt a nemzeti viselete, most nemzeti kínzóművészet alakult ki mindenütt. Szíriában a forró szurokkal töltött üst védi az isteneket, Kappadóciában az olvasztott ólom, Júdeában a fejsze, Pontuszban a kerék (keréketörés). Galerius császár nekem magamnak dicsekedett vele, hogy ő mennyivel emberségesebb isten, mint a keresztényeké. Az egy almatolvajt is örök tűzben sütögettet. Ő olyan rostélyt talált ki, amelyen a legöregebb keresztény is puhára sül egy óra alatt.”

A kereszténység Kr. u. 325-től

Nagy Konstantin császár uralkodása alatt az események gyökeres fordulatot vettek. Miután Konstantin és Maxentius császár között hatalmi harc robbant ki a Nyugatrómai

Birodalom birtoklásáért, amely 312-ben zárult, Konstantin a Maxentius feletti győzelmét egy álom hatására a keresztények Istenének tulajdonította. Ennek hatására fordult igazán a kereszténység felé. Visszavonta az üldözési rendeleteket, és 313-ban Licinius császárral közösen kiadták az úgynevezett Milánói Ediktumot, amellyel engedélyezték a birodalomban a keresztények számára a szabad vallásgyakorlást.

Konstantin igyekezett a keresztény eszméket néhány törvényében is megvalósítani. Helytelenítette a vasárnapi munkát, és elrendelte a bíróságok zárva tartását „a Nap tiszteletre méltó napján”. A felirat szerint Konstantin ezt részben a napisten iránti tiszteletből vezette be, ugyanis a pogányoknál a vasárnap a Nap napja, `ünnepe` volt, amit ekkor már Aurelianus császár óta (270-275) legfőbb istenként tiszteltek. 321-ben a vasárnapot ediktummal állami ünneppé is tette, amelynek következtében minden közhivatal szünetet tartott.



Áriusz

Vasárnap a keresztények a feltámadást ünnepelték. Éjszaka gyűltek össze (vigília), és még napfelkelte előtt istentiszteletet tartottak, amelynek része volt a „szent lakoma” („kenyértörés”) és az igemagyarázat is.

A császár utasította a helytartókat, hogy adják vissza a lefoglalt egyházi javakat. A püspököknek nagyobb pénzüsségeket utalt át, „a szent katolikus kultusz papsága számára”. A tartományok jövedelmének meghatározott részét az egyház javára fordította.

Konstantin bőkezűen adakozott a keresztény bazilikákban és templomokban folyó kultusz fényének emelésére, és a papság ellátására is. A császár által építtetett bazilikák közül a legismertebbek a Szent Péter és a Szent Pál-bazilikák Rómában, továbbá a Szentföldön épített bazilikák. A keresztény papságot felruházta azokkal a kiváltságokkal, amelyekkel korábban a pogány papság rendelkezett. A püspökök még az igazságszolgáltatásban is részt kaptak, mert a pereket – az egyik fél kívánságára – át lehetett vinni a püspök elé, akinek ítélete megfellebbezhetetlen volt. Az egyház az új, kedvező viszonyok között, a császárság érdekeit is figyelembe véve tanításának és szabályrendszerének részletes kiépítéséhez fogott.

318 körül Áriusz (Árij), az arianizmus tanának szellemi létrehozója elkezdte hirdetni nézeteit. Áriusz alexandriai pap, diakónus volt, akinek az volt a meggyőződése, hogy Jézus nem öröktől való, hanem Isten teremtménye. Nem egylényegű (homoúszion), hanem hasonló lényegű (homoiúszion) az Atyával. Ezzel a Szentháromság tanát tagadta. Erre válaszul 325-ben az egyház megfogalmazta a Níceai Hitvallást, amelyben elismerik és vallják Jézus

istenségét, valamint az egyháznak a Szentháromságban való hitét. De az ariánusok felekezete ezzel nem szűnt meg, sőt annyira megerősödtek, hogy ahol tudták, a náicei tanítást vallókat háttérbe szorították. Egymás után épültek az ariánusok keresztény templomai, amelyek még száz év múlva is, Rómában is ott álltak a katolikus irányzat templomai mellett.

Konstantin 330-ban székhelyét Rómából Bizáncba helyezte át. Az „Új Rómát” a régihez hasonló fényvel és pompával építtette ki, és gazdasági, kulturális központtá tette. Ezzel a konstantinápolyi püspök (pátriárka) tekintélye is növekedni kezdett, aki ugyanakkor a császár teljes kiszolgálója lett. Ezzel egyidejűleg a római püspök helyzete is megváltozott. Konstantin halála után ugyanis a római püspökök kezdtek úgy viselkedni, mint a Nyugat egyedüli és kizárólagos urai (nemcsak vallási, hanem az ún. világi ügyekben is), akikre a hatalmat a császár ruházta át.

Hamarosan hivatalos keresztény ünneppé nyilvánították Jézus születését. Ezt az eseményt a 4. századtól kezdték ünnepelni, január 6-án Epifánia (Epiphaneia) néven. Január 6-án ugyanis a pogányok a Nappal azonosított Dionüszosznak, a szőlőtermelés és bor istenének a születésnapját ünnepelték.

Karácsony ünnepe 354-ben került át december 25-re, amikor pápai rendeletben a téli napfordulót az egyházi ünnepek közé iktatták. A választás nagy valószínűség szerint azért esett december 25-re, mert ezzel akarta a katolikus keresztény egyház ellensúlyozni a pogány Napisten kultuszát, és hogy a december 25-én végződő római Saturnália ünnep helyére állítsák a keresztény Karácsonyt. Így a császár és az egyház könnyebben áttérítette a pogányokat a kereszténységre, miután új vallási tartalommal töltötték meg a pogány ünnepeket, és a pogány jeles napok helyére keresztény ünnepek és szertartások kerültek. A római egyház is december 25-én kezdte ünnepelni Jézus születését, január 6-án viszont Jézusnak a Jordán folyóban való megkeresztelését (Vízkereszt ünnepe).

A zsidó vallás két nagy ünnepét, a Húsvétot (Pészah) és a Pünkösdot (Sevuót⁵⁴) is megtartották a keresztények, de kezdettől fogva új tartalommal töltötték meg. Húsvét Krisztus feltámadásának, Pünkösöd pedig a Szentlélek eljövételének az ünnepe lett. Ekkor kezdődött el az Egyháznak az a gyakorlata is, hogy a húsvéti nagy ünnepre 40 napos böjttel (Nagyböjt) készültek, mivel az evangéliumok alapján Krisztus 40 napig böjtölt a pusztában. E húsvét előtti böjt eleinte igen szigorú volt. Bizonyos ételektől tartózkodniuk kellett a keresztényeknek, és 40 napig naponta csupán egyszer vagy pedig csak alig ettek.

344-ben Alexandria Szent Atanáz megalapította az első európai kolostort a mai Bulgária területén. Atanáz volt az első, aki húsvéti levelében (367-ben) először sorolta fel a Biblia kánonját a ma is ismert összeállításban.⁵⁵

354-ben a *Depositio Martyrum*⁵⁶ említi először a Szent Péter apostol székfoglalása ünnepét *Natale Petri de cathedra* néven, mint Péter tanító székének ünnepét, az apostolra alapított Egyház egységének kifejezését. Az ünnep napját február 22-re tették, hogy az ősök kultusza helyett a keresztények kialakuló kultuszát mozdítsák elő. (Ezen a napon volt a Charistia, egy őspogány népnépnep⁵⁷.)

⁵⁴ A hetek ünnepe, a Sínai-hegyen történt törvényadás emléknapija, az új kenyér ünnepe.

⁵⁵ A szentírási kánon története szempontjából igen jelentős irat Atanáz 39. számú levele, amelyben felsorolja az összes ószövetségi és újszövetségi könyvet, kiemelve az ún. deuterokanonikus (második kánonhoz tartozó) könyveket: Ósz.: Tób, Jud, Bölcs, Sír, Bár, 1Mak, 2Mak, és némely függelék (Dán 3,24-90; 13,1-14,42, Eszt 10,4-16,24); Újsz.: Zsid, Jak, 2Pét, 2Jn, 3Jn, Júd, Jel. Atanáz szentírási kánonja teljesen megegyezik az egyház által ma is érvényes szentírási kánonnal.

⁵⁶ A legkorábbi lista a római vértanúkról.

⁵⁷ Az ősi pogány Charistia vagy cara cognatio helyettesítésére rendelték már a legrégebbi időben a Cathedra Petri ünnepet. Miután ugyanis február 13-ától a rómaiak egy hétig az elhunyt rokonok emlékét gyászolták, február 22-én az élő rokonság egészségére zajos mulatozással és nagy ünnepélyességgel összekötött víg napot

A már kereszténynek nevelt Julianus császárt (361-363) keresztény rokonainak képmutató volta vitte a kereszténység ellenségeinek a táborába. Bár nem üldözte őket, de megszüntette az egyház adómentességét és a püspökök bíraskodási jogát is, és igyekezett a régi államvallást feltámasztani. A kereszténységet belsőleg úgy igyekezett bomlasztani, hogy visszahívta az eretnekeknek nevezett száműzötteket. Az egymással vitatkozókat maga elé hívatta, majd megállapította, hogy a vadállatok nem ellenségesebbek az emberek iránt, mint amennyire egyes keresztények gyűlölik egymást.

A pogányság fenntartására és újjáélesztésére irányuló, elsősorban Julianus császár alatt történt kísérletek ellenére a keresztények győzelme már véglegessé vált. Ettől kezdve a kereszténység ugyanolyan türelmetlenséggel harcolt a pogány kultusz ellen, mint amilyen türelmetlenségtől előzőleg maga is szenvedett.

A keresztény katolikus egyház akkor tett újabb óriási lépést előre, amikor Nagy Theodosius császár 380-ban a *'De Fide Catolica'* ediktumával kizárólagos államvallássá tette a kereszténységet, és elrendelte, hogy a Birodalom minden alattvalója „Szent Péter hitét köteles követni”.



Nagy Theodósziosz császár bevonulása

„Megparancsoljuk, hogy mindazok a népek, amelyek a mi kegyelmes kormányzatunk uralma alatt állnak, abban a vallásban éljenek, amelyet a hagyomány szerint Szent Péter apostol adott át Róma népének. Meghagyjuk, hogy akik ezt a hitvallást követik, a `katolikus keresztények` nevét viselhetik, a többiek azonban, akiket eszteleneknek és örülteknek ítélünk, az eretnek hitvallásuknak megfelelő gyalázatos nevet viseljenek..., az isteni bosszúnak adjuk át őket, de amidőn isteni sugallatból erre utasítást kapunk, magunk is gondoskodunk megbüntetésükről.”

A császár alávetette magát az egyháznak, és a 391-es rendeletével betiltotta az összes pogány szertartást, miután Szent Ambrus hatása alá került. A rendelkezés életbelépésével a keresztények egymás után rombolták le vagy zárták be a pogány szentélyeket és szent helyeket, és az új keresztény templomokat gyakran azokon a helyeken építették fel, ahol

rendeztek. Ez a szokás természetesen mély gyökeret vert a nép lelkében, és így eltörlése helyett jónak látták az egyházfők, ha inkább más keresztény ünneppel helyettesítik.

azelőtt a pogány isteneket tisztelték. Mindezek ellenére egyes vidéki területeken még jó ideig fennmaradt a régi hit.

E század előtt nem volt egyöntetű hagyomány arra vonatkozóan, hogy mely könyveket kell szentnek tartani, az istentiszteleteken olvasni, és melyeket nem. Euszébiosz, aki korának kánoni helyzetét tanulmányozta, arról tanúskodott, hogy az ő idejében erősen kételkedtek öt újtestamentumi levél isteni eredetében, a Jelenések könyvét pedig kifejezetten gyanúsának tartották.

Hivatalosan a 382-ben tartott római zsinat, I. Damazus pápa ideje alatt rögzítette a Biblia kánonját. A pápa Szt. Jeromos egyházatyát bízta meg a Biblia latin szövegének (a *Vetus Latina* néven ismert korábbi latin fordításnak) revíziójával, amit ma *Vulgáta* néven ismer a világ.

A keleti egyház a 4. századtól kezdve Jézus élete helyszínén végigjártatta az ő utolsó napjainak az eseményeit. A jeruzsálemi nagyheti szertartásokból nőttek ki aztán szerte Európában is ezek a szertartások, amelyek helyenként különbözőképp módosultak.

Az efezusiak elsőként szenteltek templomot Mária tiszteletére, miután úgy tartották, hogy Szűz Mária Efezusban élt későbbi éveiben. Máriának, mint Isten anyjának a kultusza oly mértékben kibontakozott, hogy tiszteletére máshol is templomokat emeltek. Az első Mária-ünnep, a „Mindig szűz szent Istenszülő” ünnepe ebben az időszakban keletkezett.

A Gyertyaszentelő Boldogasszony, azaz Szűz Mária megtisztulásának ünnepe is a kereszténység államvallássá tétele idején keletkezett (a *Lupercalia* ünnepe helyett, amikor a pogány rómaiak a természet rituális megtisztulását és a totemisztikus farkas-öst ünnepelték.) A 4. századtól kezdve már nagy mennyiségű liturgikus szöveg magasztalta Máriát.

A szentek és képek tisztelete kezdetben a kereszténység gyakorlatától távol állt. A 4. század elején megtartott elvirai zsinat (305-306 vagy 309) kimondta: „Az egyházakban ne legyenek képek. Azért határoztuk, hogy az egyházakban nem szabad képeknek lenniük, hogy a tisztelet és imádat tárgyát a falakra senki ne fesse.”

Ez az álláspont azonban hamarosan megváltozott. Krisztusról, Máriáról és más szentekről ikonokat, freskókat, szobrokat kezdtek el készíteni. A pogányságból áttértek igényelték az istentiszteleti helyeken a képeket, freskókat, ezért fokozatosan megjelentek a szobrok és képek is a keresztény templomokban. Ezek először abból a célból kerültek az istentiszteleti helyekre, hogy a Szentírás helyett az olvasni nem tudókat eligazítsák, továbbá hogy az emberek lelkében kegyességet ébresszenek.

A kereszténység bekerült a császárok és az előkelők udvarába, felcserélte Krisztus és az apostolok alázatosságát és egyszerűségét az uralkodók pompájával és hivalkodásával. A papság nemsokára olyan fényűző életmódot folytatott, hogy nem egy egyházatya (így például Szent Jeromos is) szót emelt ellene.

A római püspökséget „*Sedes apostolica*”-nak, vagyis Apostoli Széknek kezdték nevezni, és a világi hatóságokkal is elismertették azt, mint a többi püspökség fellebbviteli fórumát. A 4. század végének római püspöke, Sziriciusz már olyan hatalmasnak érezte magát, hogy bevezette levelezésében az uralkodói stílust és hangnemet. Kialakult hatalma miatt sokan őt tartják az első igazi pápának. Tevékenysége több évszázados hagyományt, szabályokat teremtett. Átformálta a keresztséget, a szenteléseket, a böjtöt és a gyónást is. 386-ban zsinatot hívott össze, amelynek legfőbb eredményeként bevezették a papi nőtlenséget, azaz a cölibátus intézményét.

Az államilag támogatott, majd a század végén államvallássá lett egyház részesült a hatalomból, és ezzel a hatalommal való visszaélésnek, az erőszak igénybevételének kísértése is állandóvá lett a középkori egyház életében.

Az utolsó császár

Azt, hogy ki volt az utolsó nyugatrómai császár, többen vitatják, hiszen Julius Nepos (474-475) uralma négy évvel túlélte a Birodalom bukását Dalmáciában, de Glycerius (473-474, meghalt 480 után) is életben volt még ekkor. A császárok közül legtovább mindenesetre Romulus élt, és ő kapaszkodott fel utoljára az ingadozó trónra (475. október 31.), valamint az is igaz, hogy trónfosztásakor, 476. szeptember 4-én a szkír származású patrícius, Odoaker hivatalosan is megszüntette a nyugatrómai császárságot, és felvette az Itália királya címet (476–493). Az is szerepet játszhat abban, hogy Romulus Augustuluszt tekintjük az utolsóknak, mert nevében mély szimbólum rejlik. Ahogy Róma alapítóját Romulusnak hívták, végzettszerű, hogy a birodalom utolsó uralkodójának is ez legyen a neve, mégha csak Augustuluszként is („Augustuska”).



Romulus Augustulus

A bukás belső okai

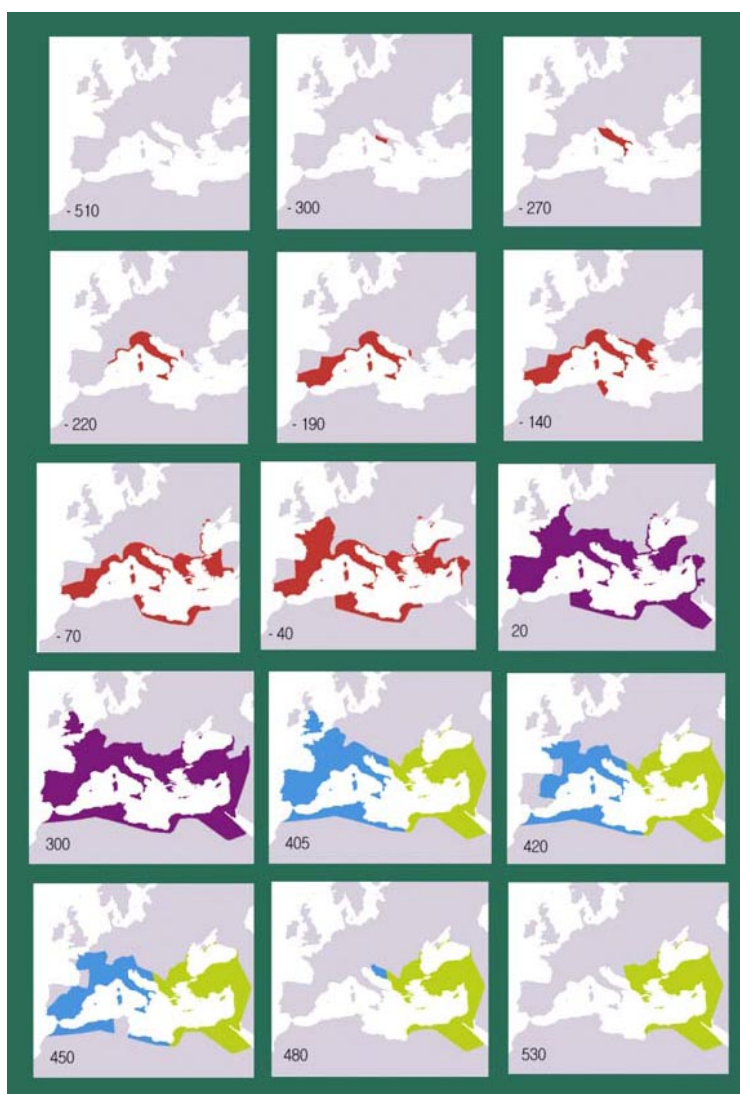
A történelem minden nagy birodalma elbukott eddig, de egyiküket sem csupán külső támadás pusztította el. A bomlás oka mindig belül keresendő, amit legfeljebb felgyorsít vagy kihasznál a külső fenyegetettség. A Római Birodalom két része közti különbség egyre nagyobbá vált. A nyugati területeken a városok szerepe gyorsan hanyatlott, míg a mezőgazdasági termelés – hatalmasra nőtt nagybirtokok irányításával – leginkább a környékeliek önellátását szolgálta. Diocletianus és Konstantin rendeletei megeremtették az állami jövedelmek alapjait, a császárok értékálló aranypénzt is verettek, de az ezüstpénz állami értékrontásából fakadó jövedelemről nem akartak lemondani. Az állam pénzhiánya annál nagyobb volt, minél nagyobbra nőtt a hadsereg és a hivatali apparátus. A hadsereget a barbár fenyegetettség miatt fenn kellett tartani, meg kellett fizetni, de ez egyre inkább úgy történt, ahogyan azt Septimius Severus tanácsolta fiainak: az állam csak a katonák (és a hivatalnokok) jólétéről gondoskodott, a többiek nem számítottak.

Jórészt a túladóztatás tette tönkre a városokat is. A városi vezetők, a decuriók saját vagyonukkal feleltek az adóbevételekért, az utak és a védművek karbantartásáért. A megtisztelő hivatalból apáról-fiúra szálló, egyre elviselhetlenebb teher lett. A decuriók inkább elszöktek a városokból, csakhogy kicsúszszanak az adóbehajtók karmai közül. Az iparosok röghözkötésük elől a vidéki birtokközpontokba menekültek egy-egy helyi földbirtokos védelme alá, és ezt tették a szegényedő parasztok is. Ezt a védelmi viszonyt nevezik patrocíniumnak, amit leginkább a „keresztapa” védelméhez hasonlíthatunk. Az állam a kieső bevételeket az adók emelésével próbálta kompenzálni, ami az árucseré csökkenése, az ipari termelés hanyatlása következtében egyre elviselhetlenebbé vált. A szegények terhére terjeszkedő nagybirtokosok kegyetlen módszerei ellen kelt ki Ambrus milánói püspök:

„A tehetősök közül vajon ki nem törekszik arra, hogy a szegény embert kicsiny birtokáról elkergesse, a szűkséget szenvedőt pedig a földjéről elűzze? Nap mint nap gyilkolják a szegényeket!” (Nabothról, 1.)

Az 5. századi keresztény szerző, Salvianus, aki látta a vandál pusztításokat, nem a hunokról, hanem a birodalom állapotáról festett sötét képet:

„Egy olyan időszakban, amelyben a római állam vagy már meghalt, vagy legalábbis biztos, hogy a végét járja, és akkor, amikor úgy tűnik, hogy még él, az állam az adók bilincsetől, mint rablókéztől fojtogatva hal meg...” (Isten uralmáról 4,30.)



A Nyugatrómai Birodalom területének változása
a kezdettől a megszűnéséig (Kr. e. 756-Kr. u. 476).

Piros, lila: egységes Birodalom, kék, sárga: Nyugatrómai és Keletrómai Birodalom

Aki nem tudott egy nagybirtokos védelmébe húzódni, az adók elől elmenekülve, rablóbandákba tömörülve fosztogatott, vagy a sivatagba vonult el remeteként. Nem csoda, hogy az elnyomorodott és elkeseredett tömegek, sőt a nagybirtokosok egy része is, valóságos

felszabadítóként üdvözölték a barbár királyságokat. Ezt a folyamatot Salvianus idézett művében így foglalja össze:

„Van-e nagyobb bizonyága a római gonoszságnak annál, hogy sok tisztas nemes ember, aki rómaiként fényben, ragyogásban és tisztességben élt, e gonoszság miatt nem akart többé római lenni? Így hát azok is, akik nem menekültek a barbárokhoz, kénytelenek maguk is barbárokká válni, ahogyan a hispánok nagy része, a gallok sokasága, és mindazok, akiket a rómaiak gonoszsága a római világon belül tett nem rómaiakká.”

Ami 476-ban megszűnt, az már Itáliában sem kellett sokaknak. A korábbi nyugati provinciákban pedig már évtizedek óta keresztény hitű germán királyok uralkodtak. A hétköznapi emberek számára a különbség nem volt túl nagy, de ami változott, az egyértelműen az új királyságok mellett szólt.

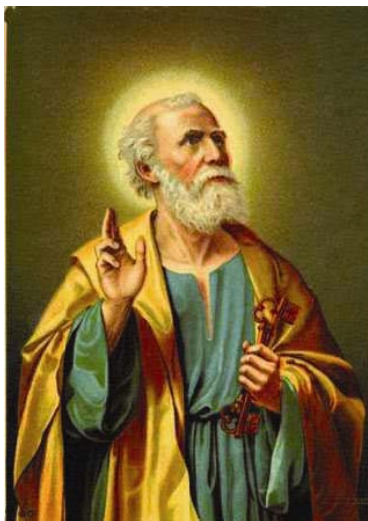
Jordanes a Gótok története című munkájában így számolt be a birodalom utolsó napjairól:

„Odoaker a szkírekkel, herulokkal és más népek segédcsapataival együtt elfoglalta Itáliát. Orestest megölte, fiát, Augustulust elűzte a trónról, és a campaniai Lucullus kastélyban eltöltendő száműzetésre ítélte. Így a római nép nyugati birodalma, amit a város alapításától számított 709. évben az Augustusok közül elsőként Octavianus Augustus kezdett irányítani, ezzel az Augustulussal együtt leáldozott az előtte hivatalban levő császárok uralkodásának 522. esztendejében. Ezután Rómát és Itáliát a gótok királyai tartották kezükben.”

Jordanes beszámolója tömör és korrekt, de annak semmi jele sincs, hogy a történetírói tehetségét a gótok szolgálatába állító szerző ezt a kétség kívül meghatározó jelentőségű fordulatot különösebben bánta volna. Ő már, bár tökéletes római műveltséggel rendelkezett, a következő korszak, a germán királyságok gyermeke volt.

Római pápák

1. Szent Péter (Simon, zsidó származású, 33-67) – Hagyományosan Róma első püspökeként – vagy első pápaként – tartják számon, és a keleti keresztény hagyomány szerint Antióchia első pátriárkájaként. Az ősi egyházak mindannyian nagy szentként ünneplik őt, mint az antióchiai és római egyházak alapítóját.



Eredetileg Simonnak nevezték. Jézustól kapta az arám Kéfás nevet, amit később görögre fordított Petrosz-ként, valószínűleg már maga az apostol. Mivel a „kэфás”-szó magyar jelentése „kőszikla”, a katolikus hagyomány a Mt 16,18-ban a névadáson túlmenő hivatal-alapítást is lát, különösen Jézus kommentárja miatt: „Te Péter (*petrosz*) vagy, és én erre a kősziklára (*petra*) fogom építeni egyházamat.”

Péter útja a csodálatos jeruzsálemi szabadulás után nem közvetlenül Rómába vezetett. Ennek a legfontosabb jele az, hogy a Rómaiaknak írt levél végén a nagyszámú üdvözlés között nem találjuk Péter nevét (vö. Róm 16).

Az evangéliumokból tudjuk, hogy családos ember volt. A későbbi korok legendái írnak arról, hogy Péter apostolnak volt egy lánya, Petronella, de ezt a legendát kellőképpen semmi sem támasztja alá.

Szent Petronella vagy Petronilla

(+Róma, 80 körül) szentként tisztelt ókeresztény nő, a hagyomány szerint Péter apostol leánya. A lányt a róla szóló legenda szerint feleségül kérte magának egy Flaccus nevű előkelő ifjú. A szüzességet szerető Petronella ismételtelen elutasította Flaccust, és így szólt hozzá: „Miért akarsz erőszakot használni ilyen gyöngye, fegyvertelen leány ellen? Hisz a hajadon szívét nem fenyegetéssel kell megnyerni, hanem szelíd szeretettel. Ha feleségül akarsz venni, engedj még három napot, hogy elkészülhessek a menyegzőre. Akkor küldj értem nemes szüzeket, azok majd palotádba kísérnek.” Petronella a háromnapi várakozási idő alatt azért imádkozott Istenhez, hogy vegye magához őt, és megőrizhesse szüzességét. A legenda szerint magához vette az eucharisziát, majd valóban el is hunyt. Így az ünnepi menetből temetési menet lett.

Péter apostol halálának időpontja bizonytalan. Tacitus szerint, amikor Néro felgyújtatta Rómát, a keresztényeket vádolták meg a tűzvész okozásáért. A hagyomány úgy tartja, hogy Pétert az ekkor bekövetkezett üldözési hullám idején fogták el, és valamikor 64 és 67 között végezték ki. Kivégzése előtt a Mamertinuszi börtönben tartották fogva Rómában.

Halálával kapcsolatban két legendát ismerünk, melyek alapján véve kiegészítik egymást. Mind a kettő vértanúként ismeri el Pétert. A *‘Quo vadis’*-legenda szerint Péter apostol a Via Appián⁵⁸ menekült Rómából a császár kegyetlen keresztényüldözése elől, amikor megjelent előtte Jézus, aki éppen Rómába tartott. Péter megkérdezte tőle: „*Quo vadis, Domine?*”, vagyis „Hová mész, Uram?” Jézus a következőt mondta neki: „Visszamegyek Rómába, hogy ismét megfeszítsenek.” Erre Péter visszatért a városba, és vállalta a vértanúságot.

A másik legenda szerint Pétert fejfelé feszítették keresztre, mert nem akarta magát Jézussal egyenrangúvá tenni a halálban.

Szent Pál apostol

(zsidó származású, Kr. u. 4/8-67) – Kis-Ázsia-szerte végzett térítő munkája, apostoli levelei és római vértanúsága által a Jézus életében meghívott első apostollal, Péterrel együtt a kereszténységnek és a római egyháznak az alapítója.



Kr. u. az 1. század első évtizedében született.⁵⁹ A kilíki Tarzusban élő zsidó családból származott, Benjamin törzséből, de apja révén római polgárjoggal rendelkezett. A gazdag szülői házban Saul szigorú rabbinikus nevelésben részesült, jól beszélt görögül, és megtanult héberül is. Zsidóként a Saul, római polgárként a Paulus nevet viselte. Valószínűleg 12-15 évesen Jeruzsálembe ment, és egy kiváló zsidó tanító, Gamáliél rabbiképző iskolájában tanult, közben elsajátította a sátorkészítő mesterséget is.

A damaszkuszi úton történt megtérése után Pál megkeresztelkedett, és az új vallás leglelkesebb és legbefolyásosabb védelmezőjeként terjesztette a kereszténységet. Az apostolok először Tarzusba küldték, majd Barnabással Ciprusra és Kis-Ázsiába utazott téríteni. A zsidók közül azonban kevesen fogadták el Pál tanítását, de az úgynevezett pogányok tömegesen csatlakoztak hozzá. Visszatérve Antióchiába az apostolok előtt

⁵⁸ A Dél-Itália-i Appiába vezető római út.

⁵⁹ Születésének éve a hivatalos katolikus álláspont szerint K.u. 8.

igazolnia kellett eljárását (hogy pogányokat is keresztel a zsidó törvények megkövetelése nélkül). Az Apostoli Zsinat (50) után Pál lett a nem-zsidók, a pogányok apostola, és ezentúl ő a kimondottan pogány vidékeken végezte missziós ténykedését. Térítő útjain először ő is a zsinagógákat kereste fel, és csak amikor a zsidók elutasították, akkor fordult a pogányokhoz.

Második körútja Szilás kíséretében Macedóniába vezetett, ahonnan menekülniük kellett. Ezután Athénban és Korintusban térített, majd visszatért újra Antióchiába. Harmadik útján végigjárta Galácia és Frígia egyházait, s innen ment Efezusba, ahol hosszabb ideig tartózkodott. Itt az ezüstművesek Demetrius vezetésével rátámadtak, mivel Pál sikerei miatt féltették az általuk készített Diana (Artemisz) szobrok kelendőségét. Innen Makedóniába ment, azután Jeruzsálembe indult, hogy nazíreus fogadalmát teljesítse, és a szórványban élő hívek adományait elvigye a Jeruzsálemben ínséget szenvedőknek. (Csel 21,18) Jeruzsálemben a zsidók meg akarták ölni, ezért a rómaiak fogolyként kimenekítették őt, és Cézareába vitték. Kétévi fogság után rabláncon Rómába szállították, mert Pál, mint római polgár, a császárhoz fellebbezett.

Útközben hajótörést szenvedtek, és Málta szigetére vetődtek. Az apostol végül egy alexandriai hajón jutott el Rómába, ahol két évig magánőrizetben készülhetett a perére, de közben is tanított. A hagyomány szerint kiszabadult, folytatta a térítést, és Hispániába is eljutott, bár ennek ténszerűségét több forrás is cáfolja. A Néró császár uralkodása alatt kezdődött keresztényüldözés során Kr. u. 64-ben újra elfogták, és ekkor a fogsága 67. június 29-én lefejezésével végződött. A legenda szerint a hóhér pallosa alól feje elgurult, hármat szökken, és ezeken a helyeken három forrás fakadt (Tre Fontane, Róma). Sírja helyén Konstantin császár idejében hatalmas bazilika épült, ez az ún. Falakon kívüli Szent Pál Bazilika. Pál apostol sírját a bazilika rejti.

XVI. Benedek pápa így beszélt a sír feltárásáról 2009. június 28-án, a Szent Pál jubileumi év lezárása alkalmából:

„A régészek átfúrva a követ, szondát vezettek be a szarkofág belsejébe, és abban csontmaradványokat, textilszálakat találtak. A radiokarbonos vizsgálat (C-14) kimutatta, hogy a koporsóban eltemetett ember a Krisztus utáni 1. vagy 2. században élt.” A kőkoporsóban arannyal átszőtt bíborszínű lenszővet és azúrkék vászon nyomait fedezték fel, továbbá vörös tömjént, szerves és mészkőtartalmú anyagokat azonosítottak.

2. Szent Línusz (római, 67-76/79) – Línusz életéről szinte semmi történeti dokumentum nem maradt fenn. A hagyomány szerint Toszkánában, Volterra városában született. Zedlerius leírásaira hagyatkozva anyját Claudiának, apját Herculeanusnak hívták, akinek utasítására ment Rómába. Szent Pál említést tesz Línuszról a Timóteusnak írt második levelében több más római hívő között: „Köszöntenek Eubulusz, Pudensz, Línusz, Klaudia és a testvérek mind.” (2 Tim 4,21) Ez megalapozza azt a hagyományt, hogy Línusz azután vált római püspökké, miután Szent Péter és Szent Pál megalapították Róma keresztény közösségét.



Línusz Péter prédikációjának hatására vált buzgó keresztény hívővé, majd erkölcsössége, nagy tudása és lelkesedése annyira megtetszett Péternek, hogy püspökké szentelte, és maga mellé vette. Péter jeruzsálemi útja során őt kérte fel Róma keresztény közösségének az irányítására, majd visszatérve egy galliai misszió vezetésével bízta meg, és ő ott, Besançon környékén számtalan új hívőt szerzett. A Néró-féle keresztényüldözés során tért vissza Rómába, hogy Péter és Pál apostolok segítségére legyen. Ekkor jelölte ki Péter utódjául, és amikor börtönbe került a két apostol, át is vette az egyház irányítását. Állítólag ő temette el néhány más kereszténnyel együtt Péter holttestét.

Pontifikátusa – A legtöbb forrás szerint Línusz volt Péter után a második római püspök. Egyedül Tertullianus ír arról, hogy Szent Pétert Szent Kelemen követte az utódlásban. A hagyomány szerint Línusz 12 éven át birtokolta a Róma püspöke címet, pápaságának a kezdetét azonban nehéz megállapítani. A sokféle dátum a kutatók szerint azért lehetséges, mert Línusz már Szent Péter életében segítette a főapostol tevékenységét.

A legtöbb írásos emlékről, amelyet hosszú évszázadokon keresztül Línusznak tulajdonítottak, kiderült, hogy nem bizonyítható egyértelműen, hogy Línusz a szerzője. Így kétségesé válik az a feltevés is, hogy Línusz volt az, aki elrendelte, hogy a nőknek csak fedett fővel szabad belépni a templomba.

Halála és emlékezete – Halálának időpontja kérdéses. Valószínűleg Kr. u. 79, de lehet 81, 76 vagy 78 is. Vértanúságának tényét az írásos emlékek nagy többsége alátámasztja. Állítólag egy Saturninus nevű római konzul leányából üzte ki egy alkalommal az ördögöt, aminek hatására a lány áttért a alkalommal az ördögöt, aminek hatására a lány áttért a keresztény hitre. Erre a feldühödött apa letartóztatta és lefejeztette Línuszt. A *Liber Pontificalis*⁶⁰ szerint őt is Szent Péter sírja közelében, a Vatikán-dombon temették el. Szülőhelyén, Volterrán egy szerény kolostori templomot emeltek Línusz egykori háza helyére a 15. században.

3. Szent Anaklét (Anencletus/Cletus, görög, 76-79) – A *Liber Pontificalis* szerint görög származású volt, Athénban született, apját Antióchosznak hívták. A római egyház kormányzásában Péter koadjutoraként működött közre. Péter apostol emlékére sírboltot emelt. – Más hagyomány római polgárként tartja számon, aki 12 évig birtokolta a Róma püspöke címet, amíg mártírhalált nem halt. Földi maradványait a Vatikánban őrzik, a Szent Línusz templomban.



4. Szent Kelemen (Clemens, zsidó származású, 76/79-88/90/92) – Néhány ókeresztény szerző, mint Origenész is a Filippiekhez írt levélben említett Kelemennel azonosítja (Fil 4,3), ennek megfelelően Kelemen nem csak Szent Péter utóda lenne, hanem Pál apostol tanítványa

⁶⁰ A *Liber Pontificalis* (magyarul **Pápák könyve**) a pápák életrajzainak kronológikus gyűjteménye. Az első összeállítás 530 körül keletkezett, ismeretlen szerzője jelentősen kibővítette a Libériusz pápáig terjedő katalógust, és III. Félix pápa pontifikátusáig folytatta.

és munkatársa is. Origenész emellett zsidó-keresztény származásúnak tartja, amit a történészek is valószínűnek tartanak, ugyanis Kelemennek a Korintusiakhoz írt levele elárulja, hogy kitűnően ismerte az Ószövetséget, és sokszor idézi is; ezenfelül a jeruzsálemi Templom liturgikusrendjének ismerete is amellel szól, hogy a zsidóságból származott. Nem valószínű, hogy előkelő családból származott volna, többen azt tartják elképzelhetőnek, hogy a Flavius család egyik fölszabadított rabszolgája volt.



Uralkodása – Uralkodásával kapcsolatban több tisztázatlan tény merült föl. Szent Iréneusz szerint Szent Péternek a harmadik, Szent Jeromos szerint ellenben negyedik utódja volt. Tertullianus pedig azt írja, hogy Kelemen maga Péter rendelte utódjául. Epiphániosz hozza összhangba ezeket úgy, hogy bár Kelemen Péter rendelte utódjául, de ő visszalépett Línusz javára a békekesség kedvéért. Többen úgy gondolják, hogy Péter apostol Rómában maga szentelte püspökké Línuszt, Klétoszt és Kelemen. Kelemen valószínűleg többször is helyettesítette a Pétert követő Línuszt, majd Klétoszt, és ezért gondolták többen, hogy Kelemen a harmadik a szukcesszióban.

Hogy mettől meddig volt Róma püspöke, eltérnek a vélemények (valamikor 88 és 101 között).

Vértanúsága – A Liber Pontificalis vértanúként tartja számon. Passiója szerint, amelyet a 4. században írtak, Traianus császár az uralkodása alatt kirobbant keresztényüldözés során a Krím-félszigetre, Khersonba száműzte. Kelemen kétezer keresztényt talált ott, akik hozzá hasonlóan kényszermunkára voltak ítélve. Panaszkodtak, hogy nagyon messzire kell vízért járniuk. Ekkor Kelemen a többiekkel együtt vízért kezdett imádkozni. Ekkor meglátott egy bárányt, amint lábával kapar egy helyen. Kelemen odament, és a megjelölt helyen csákányát belevágta a földbe, és olyan bővizű forrás fakadt, hogy pataként folyt tovább. A környék lakói úgy megrendültek az eseménytől, hogy nagyon sokan megkeresztelkedtek.

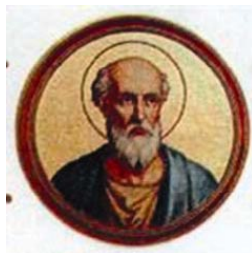
Amikor ez a császár tudomására jutott, elrendelte, hogy kössenek követ Kelemen nyakába és fojtsák a tengerbe. Horgonnyal a nyakában a tengerbe vetették, ezért a horgony lett az attribútuma. Miután vértanú lett, a legenda szerint a tenger több mérföldre visszahúzódott, hogy a hívek a holttestét kivihessék a szárazföldre.

Kelemen-levél – A levél nem nevezi meg íróját, hanem úgy fogalmaz, mint aki a római egyház nevében ír a korintusi egyháznak: „Isten egyháza, mely Rómában tartózkodik, Isten egyházának, amely Korintusban időzik...”. Kelemen szerzőségét nemcsak a 4. században élő történész, Euszébiosz tanúsítja, hanem már a 2. században is az ő levelének tartották. Dionüsziosz korintusi püspök 170 körül ezt írta Szótér pápának: „Ma megünnepeltük tehát az Úr szent napját, melynek folyamán felolvastuk leveleteket [ti. Szótér pápáét]; mindig meg fogjuk őrizni, hogy [az egyházban] felolvassa emlékeztessen bennünket, amint az első levél is, amit [Római Szent] Kelemen írt nekünk.”

A korintusiak tehát a szentmise keretében olvasták fel mind Kelemen, mind Szótér pápa levelét, ahogyan az apostolok leveleit volt szokás. A Kelemen által írt levél így került be az apostoli levélgyűjteménybe, majd innen átmásolták a szentírási kéziratokba, illetve kódexekbe, ezért hosszú időn keresztül sugalmazott írásnak tekintették. A Codex

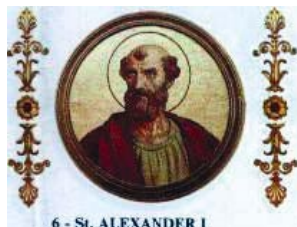
Alexandrinus, és a szír kéziratok a katolikus levelek után közlik. Néhány évszázaddal később elvesztette ugyan kánoni tekintélyét, de sohasem tették az apokrif „vadhajtások” közé.⁶¹

5. Szent Eucharisztosz (Evaristus/Aristus, sz. Betlehemben, görög, 97-107 k.) – Életéről keveset tudunk.



A Liber Pontificalis szerint egy görög eredetű családból származott. Domitianus császár uralkodásának idején választották Róma püspökévé, amikor éppen keresztényüldözések zajlottak. A hagyomány szerint Eucharisztosz volt az a római püspök, aki megalapította a bíborosok testületét, amely később a pápaválasztás testülete lett. A hagyomány vértanúként tiszteli, bár erre nincs megfelelő bizonyíték.

6. Szent Sándor (Alexander, római, 105-116 körül) – Neki tulajdonítják a szenteltvíz bevezetését, és az eucharisztikus bornak a vízzel való elegyítését. Legendája szerint vértanúságot szenvedett. Lefejezték, de a börtönben még megtérítette őret és annak leányát.



7. Szent Sixtus (római, 115/116-125) I. Sándor pápa utódjaként több liturgikus és egyházfegyelmi rendeletet is kiadott. A kereszténység népszerűsítéséért és megerősítéséért sokat küzdő pápát a hagyomány vértanúként tiszteli, azonban ezt a tényt történelmi dokumentum nem támasztja alá.



⁶¹ Kiadva: Római Szent Kelemen levele a korintusiakhoz In: Apostoli atyák, Szent István Társulat, Budapest, 1980. – A világhálón: churchofgod.hu. – A római Szent Kelemen neve alatt ránk maradt Korintusiakhoz írt második levél In: Apostoli atyák, Szent István Társulat, Budapest, 1980.

8. Szent Teleszforosz – (Telesphorus, görög, 125-136/138) – Ő volt az első keresztény egyházfő, aki után írásos emlékek maradtak fenn. Iréneusz írásaiból tudjuk, hogy a 2. században Szent Péter után ő az egyetlen olyan pápa, akinek a vértanúsága bizonyított.

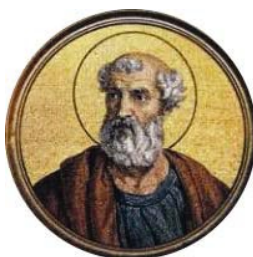


Az egyháztörténészek neki tulajdonítják a karácsonyi éjféli szentmise hagyományát, emellett ő vezette be Húsvét vasárnapjának ünneplését, és az azt megelőző hét hetes nagyböjti időszakot. A katolikus egyházban mindmáig fontos liturgikus szöveget, a *Gloria in Excelsis Deo*-t (Dicsőség a magasságban Istennek) is az ő pápasága idején vették be a szertartásrendbe. – A karmelita rend védőszentje, mivel a hagyomány szerint a Kármel-hegyen élt remeteéletet.

9. Szent Hüginosz (latinul: Hyginus, Higinus, sz. Athénban, görög, (pápa volt 136/138-tól 140/142-ig). A hajdani krónikák arról szólnak, hogy Hüginosz athéni származású volt. Görög származása lehetővé tette, hogy már fiatalon kiváló filozófiai képzést kapjon hazájában. Pápasága idején költözött Keletről Rómába. Néhány gnosztikus, köztük a legnevesebb, Valentinus élénk reakciót váltott ki ellene a római papság körében, mely ahhoz vezetett, hogy Valentinusnak el kellett hagynia Rómát. Uralkodásának legfontosabb mozzanata volt, hogy az alsó papságot öt rendbe sorolta. A hagyomány szerint vértanúként halt meg.



10. Szent I. Piusz (Pius) (140/142-155) – Neve magyarul kegyes-t jelent. A hagyomány szerint Aquileia városában született egy Rufinus nevű férfi gyermekeként. Egy korabeli írás szerint I. Piusz testvére Hermasz apostoli atya volt, akinek feljegyzései szerint ők rabszolga sorból kerültek a kereszténység vonzáskörébe. A rabszolgaságból való felszabadulása után lett a kereszténység vezetője. Harcolt a gnosztikusok és markioniták ellen, és 144-ben ő közösi tette ki Markiónt.



11. Szent Anicét vagy Anikétosz (Anicetus, 155-166) – A hatalmas Római Birodalom egy keleti tartományában, Szíriában, Emesza városában született. Anicét pápa idejében kezdett körvonalazódni a kereszténység elkövetkezendő évszázadainak történelme. Ezek később igen fontosak lettek. Pápasága idején az egyik legjelentősebb feladata az volt, hogy a Birodalom keleti részéről származó püspök (mármint Róma püspöke) a római egyház életében jelentkező problémákat megoldja. Szent Polikárp, Szmirna püspöke az ő pápasága alatt ment Rómába, hogy megvitassa a Húsvét időpontjával kapcsolatban felmerült nézeteltéréseket.



Polikárp szmirnai püspökségében ugyanis a Húsvét ünnepét Niszán (kb. április) hónap 14. napjára tűzték ki, amely egybeesett a zsidó Pészah ünneplésével. A birodalom keleti részében nem tulajdonítottak jelentőséget annak, hogy Krisztus feltámadásának ünnepét a hét melyik napján tartják. Ezzel szemben Anicét a Húsvét ünnepét a vasárnaphoz kötötte. A hosszas megbeszélések azonban nem vezettek közös megegyezésre. Polikárp és Anicét végül megegyeztek abban, hogy békés úton elfogadják egymás időpontjait, és a keleti tartományok Niszán hónap 14-én tarthatják a Húsvétot, míg Nyugaton Anicét akarata szerint.

Sokan ezt a momentumot tekintik az egyházszakadás első jelének. Erre meg is van minden okuk, hiszen ez a különbség később még sok ellentétet szült.

Róma szerepe – A keresztény vallás újdonsága már lecsengett a Római Birodalom határain belül, és egyre több követőre talált, s mind nagyobb területeket hódított meg. A birodalom központjának, Rómának a püspökei mindig fontos szerepet játszottak ennek a vallásnak az összefogásában, azonban Anicét pápasága idején ez kiemelt fontosságúvá vált. Ezt a fontosságot mutatja Polikárp zarándoklata is, valamint az is, hogy egyre több történetíró szegődött a pápa mellé. Ez a központosuló tekintet is előrevetítette Róma későbbi vezető szerepét.

„*Eretnek*” – Ugyan már I. Piusz pápa uralkodása alatt megjelent az eretnokség fogalma, mégis az első pápa, aki kimondta és használta ezt a szót, Anicét volt. Az új vallást sokan sokféleképpen próbálták népszerűsíteni és értelmezni. A különböző fejtegetések néhány esetben már túl messzire mentek, és az egyház betiltotta azokat. Jusztiinos apologéta, Valentinus és Markion ebben a korban léptek fel Rómában. A pápa elutasította tanaikat, eretneknek nevezve azokat, és kiközösítette őket az egyházból. Így azután neki is meggyűlt a baja a gnosztikusokkal és a markionitákkal.

Vértanúság – Anicét mozgalmas uralkodást tudhatott maga mögött, amikor 167. április 17-én Róma egyik katakombájában vértanúként halt meg. Erre ugyan nincsenek kellő bizonyítékok. Holttestét 1604-ben találták meg a római Callixtus-katakombában.

12. Szent Szótér (latinul: Soterus, 166-175) – Szokás őt a Könyörületesség Pápájának is nevezni. Az olaszországi Fondi városában született, és családja révén került kapcsolatba a

keresztény vallással. Ennek vezetőjeként az ő nevéhez kötődik, hogy a házasságot csak olyan formában tekintik érvényesnek, ha *az isteni alázattal és a pap áldásával* kötöttet.

Szótér volt az a pápa is, aki Rómában évenként megrendezendő ünnepként vezette be a Húsvétot. A legendák szerint vértanúként végezte, és a római Callixtus katakombában helyezték örök nyugalomra.



13. Szent Eleutherosz (Eleutherios, görög, 175-189) – Neve görögül szabad embert jelent. Ezt a nevet egyesek arra vezetik vissza, hogy Eleutherosz felszabadított rabszolga volt, megint mások viszont csak utalásnak tartják arra a hivatásra, hogy mint pápa a római egyház szolgájaként élt, mégis teljes szabadságban. – Az epiruszi Nikopoliszban született. Hivatalában folytatta elődei harcát az eretnek montanisták ellen. Sikeresen vette fel a küzdelmet a frig Aberciusszal, Hierapolisz püspökével is, aki Rómába jött tárgyalni. – A Liber Pontificalis leír Eleutheroszról egy történelmileg nem alátámasztott történetet, miszerint a pápa kapcsolatba került egy Lucius nevű brit királlyal, aki fel szerette volna venni a keresztény vallást. – A hagyomány szerint Eleutherosz vértanúként halt meg Rómában.



14. Szent I. Viktor (Victor, sz. Észak-Afrikában, 189-199) – Pontifikátusa alatt először került Róma a keresztény világ központjába, és tovább gyűrűzött a Kelet és Nyugat viszálya. – Fennmaradt írásai nyomán tudjuk, hogy Viktor a birodalom Észak-Afrika-i tartományából származott.



Fellépett az egyház egységesítése mellett, így aztán hamar napirendre került a Húsvét időzítésének kérdése, amelyet a nyugati zsinatok állásfoglalásaira támaszkodva a zsidó Niszán hónap 14. napját követő vasárnapon tartottak. Azonban a birodalom keleti részeiben, főként Kis-Ázsiában Jézus Krisztus feltámadásának ünnepét Niszán hónap 14. napján tartották, függetlenül attól, hogy az a hét melyik napjára esik.

Viktor be akarta vezetni a nyugati időpontot, és azokat a püspököket, akik nem voltak hajlandók ezzel egyetérteni, kizárta az egyházból. Ekkor vált ketté a keleti és a nyugati egyház először élesen egymástól.

Szent Jeromos szerint ő volt az első latinul író pápa. A pápai primátus hangsúlyozására az egyház hivatalos nyelvét a görög helyett a latint tette meg. Ez a döntése több évszázadon át érvényben maradt.



Pápák képei a Falakon kívüli Szent Pál Bazilikában
Szt. Péter, Szt. Línusz, Szt. Kelemen

15. Szent Zefirin (latinul: Zephyrinus, római, 199-217) – Rómában született, és szerepel Cézareai Euszebiosz Egyháztörténetében is. A Liber Pontificalis két liturgikus rendeletet tulajdonít Zefirin pápának. Az egyik a papok felszentelését érinti, a másik a szentmiseáldozattal kapcsolatos.



Pápaként szembe kellett néznie a kiteljesedő monarchianista mozgalommal, és súlyos veszélyt jelentett az is, hogy a Római Birodalom élére új császár került. Commodus császár békés uralkodása után Septimius Severus (193-211) parancsa ismét a keresztények ellen fordult, és vérengző keresztényüldözést indított el. Ezen üldözések áldozataként halt meg Zefirin pápa is. A Via Appia mentén elterülő katakombákat ebben az időben ásatta ki saját birtokán. Ezt a katakombát később archidiakónusról, a pápai trónon őt követő Kallixtusról nevezték el. Zefirin volt az első pápa, akit ide temettek.

16. Szent I. Kallixtus pápa (Callixtus/Callistus, római, az ő idejében ellenpápa volt: Hippolitosz) – 217-től viselte ezt a címet egészen haláláig (222). Az ő uralkodásának kezdetén lépett fel a történelem első ellenpápája, Hippolitosz. Életéről és munkásságáról főként Hippolitosz leírásai alapján, a *Philosophoumena* című műve alapján vannak ismereteink, azonban ellenlábasként nem feltétlen írt igazakat I. Kallixtus életéről. Mindenesetre életrajzát a *Philosophoumena* a következőképpen írja le:

„Itáliában született egy szolgacsaládban. Amikor elérte az érett kort, ura, Carpophorus egy pénzügyi szolgálatába adta. Azonban Kallixtus elveszítette a keresztények befektetett pénzét, így jobbnak látta, ha elmenekül Rómából. Azonban Portusnál elkapták, és hajóval akarták visszavinni ura elé.

Kallixtusz átvette magát a korláton és a tengerre akarta bízni sorsát. Végül kimentették, és így vitték ura elé. A keresztények, akiknek pénzét Kallixtusz elhagyta, megbocsátottak neki, és elengedték büntetését”

Azonban hamarosan ismét letartóztatták a későbbi pápát, mert egy zsinagógában kisebb harc kezdődött, amikor adósságot akart begyűjteni. Hamarosan kiderült róla, hogy keresztény. Az ítéletét immár nem kerülhette el, és Szardínia szigetére küldték egy bányába. Végül több keresztény társával együtt felszabadították, Marciának, Commodus császár szeretőjének a közbenjárására.

A legyengült Kallixtuszt Rómába visszavitték, és ott a keresztény közösség ápolta. Felépülése után Zefirin pápa mellé szegődött, és hamarosan a pápa archidiakónusa lett. A Via Appia-i katakombák vezetőjévé vált, amelyet évek múltán róla neveztek el.

Pápasága – Zefirin pápa halála után I. Kallixtuszra szállt át a legfőbb keresztény méltóság viselése. Elődjének erős fellépése, az egyház egységesítésére tett rendeletei és kiközösítései miatt főként a birodalom keleti részében hanyatlott a római püspök hatalma és népszerűsége. Ezért kellett I. Kallixtusznak számolnia Hippolitosz ellenpápával.

Pontifikátusa alatt sokat küzdött a különböző Szentírás-értelmezésekkel, főként a Szentháromság körüli vitákban kellett kiállnia. Így elítélte Szabelliosz elméletét, a szabellianizmust, amely Isten három személyét (Atya, Fiú és Szentlélek) úgy tekinti, hogy az Atya a fő alak, míg a másik két személy valójában csak az Atya egyfajta kisugárzása. A modalizmus követői is hasonló elveket vallottak. Ők az isteni megjelenés egységére helyezték a hangsúlyt a Szentháromsággal szemben. Kallixtusznak ezekkel az irányzatokkal komoly gondjai voltak.

Az adopcianizmus is ebben a korban bontotta ki nézeteit arról, hogy Jézus Krisztus egyszerű ember volt, akire születésekor szállt le az istenség. Többek között a bizánci Theodosz terjesztette nézetet eretneknek tartották. Ugyan nagyon sok megbeszélést tartottak a Szentháromság kérdéséről, mégsem sikerült közös megegyezésre jutniuk, és a viták I. Kallixtusz pontifikátusa alatt nem simultak el.

Bűnbocsánat – Az eretnokség mellett azonban I. Kallixtusz pápa legfőbb cselekedete volt az, hogy ő vezette be a megbánt bűnök bocsánatát. Azt vallotta, hogy az egyháznak a fő feladata az iránymutatás, a bűnök bocsánata, vagyis a hívők felé fordulás, és nem a belső dogmatikus viták.

Hippolitosz elképedve hallotta ellenfele különös rendeletét, amely alapján a bűneit megbánó gyilkosokat, házasságtörőket és paráználkodókat is befogadja Jézus hívei sorába. Az akkori kocsmárosok között az a szóbeszéd járta, hogy a pápa egy kocsmára (szégyenházra) épít szentélyt. Ez a cselekedet elnyerte a császári hatalom támogatását, hiszen az udvarban azt vallották, hogy akármilyen isten tisztelete többet ér, mintha kocsmába járna a csőcselék.

A császári támogatás végül oda vezetett, hogy Kallixtusz Róma egyik külvárosában, a Trasztiverén építhette fel legendás bazilikáját, a Santa Mariá-t, amelynek utóda ma is áll. A legendák szerint a bazilika központjában volt egy kút is, amelybe 222-ben római katonák belefojtották Kallixtuszt. Ennek a hagyománynak valószínűleg nincsen alapja.

A szélesebb körben elfogadott álláspont szerint a Via Aurelia mellett temették el, majd testét III. Gergely pápa vitette át a Santa Maria in Trastevere-templomba.

Római Szent Hippolitosz ellenpápa

(Hippolytus, 217-235) – Egyházi író, az első ellenpápa az egyház történetében. Több egyházi vitában is részt vett, és sokat foglalkozott az írások értelmezésével. Ezért nem akarta elfogadni pápaként Kalixtuszt, I. Orbánt és Ponciánuszt sem, és ezért nevezte ki magát

ellenpápanak 217-től egészen 235-ig. A keleti egyházak támogatására mindenképpen számíthatott, még ha nem is értett feltétlenül mindenben egyet azok nézeteivel. – Mint minden korai keresztény pápa esetében, Hippolitosz esetében sem tudunk igazán megalapozott tényeket felidézni életének indulásáról és származásáról. Saját életrajzát nem írta le, de fennmaradt életéről egy legenda.



Hozzávetőleg 170 körül születhetett Rómában. Pogány családban látta meg a napvilágot. Életét a birodalom seregéhez csatlakozva folytatta, Valerianus császár uralkodása alatt katonatiszt volt. Ekkor őrizte a fogoly Szent Lőrincet (225?-258), aki megtérítette Hippolitoszt. Valószínűleg hamarosan otthagyta a katonaságot, és egyre közelebbről megismerkedett a keresztény tanokkal. Sokat olvasott, és megtanult írni és olvasni. Photius azt írja róla, hogy magának Iréneusznek volt a tanítványa.

Hamar megismerkedett Zephyrinus püspökkel is, aki megtette őt presbiterré, és tanítatását személyesen felügyelte. Hippolitosz kiemelkedő teljesítménye a tanulmányaiban és az ékesszólásban nemsokára ismertté vált az egész keresztény világban.

Mivel egyre alaposabban megismerte a Szentírást, saját véleményét kezdett formálni az egyházzal. Gyakran bírálta Zefirint pápát, mert szerinte túl engedékeny volt több eretnek irányzattal, sőt, néha még a pártjukra is állt. A konzervatív nézeteket valló Hippolitosz az egyre romló egyházi erkölcsök, a szabályok tiszteletének hiánya miatt döntött úgy, hogy nem fogadja el pápának Kalixtuszt, és ellenpápaként küzd majd ellene.

Eleinte külön egyházat szervezett maga körül, és annak élére állva toborozta híveit. Azonban az új pápa kinevezésekor követőinek támogatásával kettészakította a keresztény Egyház fő tisztségét, a pápaságot. Így lett ellenpápa, ugyanazon egyház nem legitim vezetőjeként. Az egyház megtisztítását hirdette, és amikor Kallixtusz pápa meghirdette a megbánt bűnök bocsánatát, akkor nyíltan szembefordult vele. Az írást nem hagyta abba, és több értelmezést, kommentárt is kiadott kezei közül. Az élénk viták Kallixtusz halála után is folytatódtak.

Heves szónoklatok, vitaírások, megbeszélések követték egymást, ellenpápasága ideje alatt immár a harmadik pápa foglalhatta el Szent Péter trónját. Ekkor történt, hogy a Római Birodalom élére Maximinus Thrax császár állt, aki felújította a keresztényüldözéseket. Ennek során fogságba esett Hippolitosz és Ponciánusz pápa is. 235-ben mindkettőjüket Szardínia bányáiba deportálták, és ott kellett dolgozniuk valószínűleg életük végéig. A szardíniai rabság idején kibékült Ponciánusszal, majd kölcsönösen lemondtak a pápaságról, Anterósz javára. Ezzel véget ért az első kettős pápaság intézménye. A hagyomány szerint itt érte őket a halál. Fabiánusz pápa évek múltán Rómába vitette földi maradványaikat, és ott temettette el őket. Hippolitosz a Via Tiburtina menti temetőben nyugszik. A megbékélés után a keresztény egyház vértanúvá és szentté avatta Hippolitoszt.

Műveit görögül írta meg, ami közrejátszott abban, hogy azok nagyrészt ismeretlenek maradtak a latinul beszélő klérus számára. Hippolitosz nagyon széles műfaji palettát tudhatott magáénak. Írt szövegmagyarázatokat, hitvédelmi iratokat, szentbeszédeket, és az egyházi jog első útmutatásait is lejegyezte. Az Egyház azonban hamarosan megfélekedett róla. Legtöbb írása nem maradt fenn eredeti alakban, hanem főleg a keleti szláv egyház szerzeteseinek másolataiban öröklődtek át korunkra.

Munkássága során tanulmányt írt az eretnekségek megcáfolására, ez volt a *Szüntagma*. De ebben a témában nem ez volt az egyetlen írása. Az eretnek tanokat különböző pogány filozófiákból levezető *Philoszophumena* is nagy jelentőségű művei közé sorolandó. Az *apostoli hagyomány* című alkotásában kora liturgikus gyakorlatát írta le. Ez volt az első kísérlet arra, hogy egy egyházi tankönyv szülessen. Kommentárt írt Dániel könyvéhez, az Énekek énekéhez és a Teremtés könyvéhez is. Sokat foglalkozott a Húsvét időpontjának meghatározásával, és Szent János logosz-tanait is megvédte egyik művében.

17. Szent I. Orbán (Urbanus, római, 222-230, ellenpápa: Hippolitosz) – Hivatalát akkor töltötte be, amikor a Római Birodalom békés császára, Alexander Severus uralkodott. Valószínűleg Rómában született, Euszébiosz is megemlíti történeti művében.



A katolikus egyház Breviáriuma arról ír, hogy I. Orbán jelentős erőfeszítéseket tett a vallás kiterjesztése érdekében, így sok embert térített meg. Ezek közé tartozott Valerianus, Szent Cecília férje, és saját bátyja, Tiburtius. Ugyanebből a forrásból tudjuk, hogy Szent Orbán pápa valószínűleg vértanúhalált halt, és a *Coemeterium Praetextatib*ban temették el. – A szőlő, a szőlőművelők, kádárok, kocsmárosok védőszentjeként tisztelik. Az Orbán-napi hideg a szőlőnek árt a leginkább. A néphagyomány szerint ha Orbán megvédte a termést a fagytól, akkor borral vendégelték meg a szobrát a gazdák, ha viszont fagykáruk lett, akkor megvesszőzték. – Ereklýje a Monoki Római katolikus templomban található. 1773-ban XIV. Kelemen pápa (1769-74) ajándékozta azt az Andrássy családnak.

18. Szent Ponciánusz (Pontianus, görög, 230-235, ellenpápa: Hippolitosz) – Pontifikátusát beárnyékolta Hippolitosz ellenpápasága, aki nem értett vele egyet a keresztény egyház vezetésében, és ezért nem ismerte el őt vezetőként. A kiváló szónokkal sok baja volt Ponciánusznak, mert egyre több hívet szerzett, és megosztotta a keresztény világot.



Regnálása idején ő hívta össze a Római Zsinatot, amelyen elérte, hogy az Origenész nevéhez kötődő tanokat az egyház elítélje, és feloszlassa a követőit Alexandriában. Ötéves uralmáról egyéb lényeges eseményt nem őrzött meg számunkra a történelem, bár azt sejtethetjük, hogy sok vitában és megbeszélésen vett részt.

235-ben Maximinus Thrax császár keresztényüldözéseinek áldozata lett, és a legtöbb magas rangú keresztény vezetővel, így Hippolitossal együtt Szardínia szigetére deportálták őket. A bányában dolgozva kibékültek Hippolitossal, és közösen lemondtak a pápai trónról Anterósz javára. A hagyomány szerint őrei verték agyon Szardínián.

Fabiánusz pápa hozatta el mindkettőjük földi maradványait Rómába, és Ponciánuszt a Kallixtusz-katakombában temették el. Sírfeliratát 1909-ben találták meg a katakombában, amelyen szerepelt lemondásának pontos dátuma, 235. szeptember 28. Így ez lett a pápaság történetének első pontos dátuma. Ünnepét Hippolitoszéval egy napon, augusztus 13-án tartjuk.

19. Szent Anterósz (Anterus, görög, 235-236) – Rövid uralkodásáról, amely mindössze néhány hétig tartott, mindössze annyit tudunk, hogy görög származású volt, és gyűjtötte a vértanú pápák aktáit. A hagyomány szerint ő is mártírhalált halt, azonban ezt mindmáig nem sikerült bebizonyítani. Ő volt az első pápa, akit a Kallixtusz-katakomba pápatriptájában helyeztek örök nyugalomra.



20. Szent Fábían (Fabianus, 236-250) – Egyháztörténeti, történeti művében Euszebiosz is ír Fábían pápáról.

Az ő feljegyzéséből tudjuk, hogy a hirtelen elhunyt Anterósz pápa trónjának utódlását a Rómában összegyűlt keresztények választással döntötték el. Ekkor egy fényes galamb jelent meg Fábían pápa fölött. Az isteni jelet látva azonnal az ismeretlen Fábíanra szavaztak, noha a jelöltek között nála ismertebb keresztények is voltak.



Ezek után sok legenda és hagyomány szól pápai cselekedeteiről. Az elsők között említendő, hogy Philippus római császárt és fiát is megkeresztelte. Ennek azért volt jelentősége, mert így a császári hatalom segítségével berendezhetett több részt a Kallixtusz-katakombában, Rómába hozathatta Ponciánus és Hippolitosz földi maradványait, illetve szabadon terjeszthette a kereszténységet Rómában. Sikerült elérnie, hogy hivatalnokokat nevezzenek ki a vértanúk teteteinek feljegyzésére.

A későbbiekben a Katolikus Enciklopédia számol be arról, hogy Fábián volt az a pápa, aki térítőket küldött Galliába. Decius császár uralma alatt ugyanis véget ért a keresztény világ békéje. Az ő keresztényüldözése alatt fogyatkozott meg a galliai keresztények száma is. A legenda szerint ennek orvosolására küldött a mai Franciaország területére hét püspököt, hogy hirdessék az evangéliumot. Végül Fábián pápa is áldozatul esett Decius keresztényüldözésének. Nagy tiszteletnek örvendett Ciprus szigetén és Karthágó püspökénél is.

21. Szent Kornél (Cornelius, 251–253, *ellenpápa: Novatianus*) – Amikor Rómában összeültek a püspökök, hogy megválasszák az új egyházfőt, Decius császár féktelen keresztényüldözése éppen lanyhulni kezdett. Ezért két hónappal elhalasztották a választás időpontját, remélve a békésebb időszak eljöttét. Kornél ebben a két hónapos intervallumban került szembe Novatianusszal. A bűnbocsánat kérdésében Kornél képviselte az irgalmasabb, kegyesebb vonalat. Szerinte ugyanis a gyilkosság, házasságtörés és a hitehagyás is megbocsátható bűnök, ha azokat teljes szívéből megbánja az ember. Az Egyház tehát feloldozhat még ezen bűnök alól is, igaz ehhez püspöki gyóntatást szabott meg. Ellenfele ettől radikálisabb nézeteket vallott, és szerinte ki kellene közösíteni az egyházból azokat, akik ezeket a bűnöket elkövették.



Végül Szent Ciprián segítségével megnyerte a vitát, és hatvan püspök szavazott Kornélra. Az új pápának azonban pontifikátusa végéig szembe kellett néznie Novatianus ellenpápaságával. 251 őszén kiközösítette ellenfelét az egyházból. 252-ben a császár újra üldözni kezdte a keresztényeket. Így Kornélt is száműzték Rómából *Centumcellae*-be, a mai Civitavecchiába. Így száműzetésében halt meg. Az ősi nemzetség sarját a Kallixtusz-katakombában temették el.

Novatianus ellenpápa

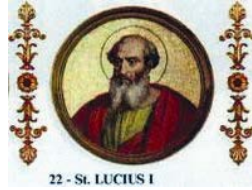
(251-258) – Elismert író és teológus volt. Fábián pápa halála után három püspök választotta Novatianust Szent Péter utódjául. Kornél pápa rendeleteivel és jó néhány teológiai kérdésével nem értett egyet, és ezért is tartotta meg címét, még ha az nem is volt legitim.

Legnagyobb vitáinak a témája a bűnbocsánat volt. Ebben a kérdéskörben olyan nagy hatású műveket írt, hogy hívei, a novatianusok egészen a 6. századig fenn tudták tartani közösségeiket a pápák kiátkozásai ellenére. A szélsőséges irányzat azt vallotta, hogy a keresztység felvétele után elkövetett bűnöket nem lehet megbocsátani. Az egyháznak meg kell tagadnia a feloldozást a nagy bűnök elkövetői előtt (például: hitehagyás, gyilkosság), még akkor is, ha az elkövetők őszintén megbánták tettüket. Ezzel a felfogással azonban nem tudott egyetérteni Kornél pápa, így hamarosan kiközösítette őt és követőit az Egyházból.

Ennek hatására alapította meg a novatianusok közösségét, és ennek éléről vitázott a Szentszékkal. Azonban a felerősödő keresztényüldözések miatt gyakran el kellett menekülnie Rómából. Végül azonban elfogták és kivégezték.

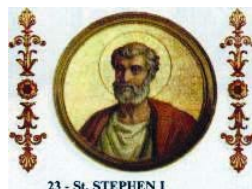
22. I. Szent Lúcius (Lucius, 253-254, *ellenpápa: Novatianus*) – Nyolc hónapig töltötte be egyházfői tisztségét.

Elődjét, Kornél pápát Trebonianus Gallus császár idején száműzték Centumcellae-be, és felszentelése után a császári hatalom Lúciust is erre kényszerítette. 253-ban lépett trónra Valerianus császár, aki engedékenyebb volt elődjénél, így Luciuszt szabadon engedte.



Ciprián szerint Lúciusz kötött egy írásbeli megállapodást Kornél pápával arról, hogy a bűnbocsánat kérdésében nem engednek a novatianusoknak. Ennek megfelelően is cselekedett, hiszen amikor visszatért száműzetéséből, megbocsátott azoknak, akik Decius császár idején a keresztényüldözések miatt megtagadták hitüket. Ezzel szembekerült az ellenpápa Novatianusszal. A vitákban azonban nem tudott elmélyedni, hiszen újabb üldözések törtek ki, és Valerianus ezúttal nem kímélte meg Lúciusz életét sem. Vértanúságát március 4-én ünnepeljük. A Kallixtusz-katakomba földjébe temették el. Földi maradványait később átvitték a trasztverei Szent Cecília-templomba, Szent Cecília relikviáival együtt. Fejét egy ereklyetartóba helyezték, és a dán főváros, Koppenhága Szent Ansgar-katedrálisába szállították. 1100 körül a relikvia átkerült Roskildébe, miután Lúciust a dán Sjalland védőszentjévé választották.

23. I. Szent István (Stephanus, 254-257, *ellenpápa: Novatianus*) – Elődeinek gyakorlatát alkalmazva ő is elítélte a nováciánusz tanokat. Szent Cipriánnal és a karthágói egyházzal támadt vitája. Szent Ciprián néhány Kis-Azsia-i püspökkel azt vallotta, hogy azok a keresztények, akiket eretnekek kereszteltek meg és visszatértek az egyházba, újra keresztelkedjenek meg, mivel az eretnekek által kiszolgáltatót keresztelések érvénytelenek. Az, hogy az egyházba visszatért eretnekeket nem kell újból megkeresztelni, általános gyakorlat volt Rómában, Palesztinában, Egyiptomban és egyéb területeken. E tekintetben a római gyakorlat volt a legrégebbi. A pápa tehát létező hagyományokra hivatkozva utasította el a karthágói álláspontot. Továbbá, a pápa senkit sem közösített ki az ügy nyomán, pedig erre megvolt a joga és a hatalma is.



A hagyomány szerint hozzá kapcsolódik az is, hogy León valamint Astorga püspökét megerősítette hivatalukban, azok után, hogy elfordultak a keresztény egyháztól az üldözések idején. Mivel megbánták bűneiket, István visszafogadta őket, és tisztségükben is meghagyta a két hispániai püspököt. 257-ben ő is áldozatul esett Valerianus keresztényüldözéseinek.

24. Szent II. Szixtus (Sixtus, görög, 257-258, *ellenpápa: Novatianus*) – Pontifikátusa kevesebb mint egy év múltán ért véget. Békét hozó pápaként is emlegették korának politikusai és teológusai. Ugyanis Szixtus szakított elődjeinek politikájával, és elfogadta Szent Ciprián elveit, miszerint azoknak, akik hitüket megtagadták az üldözések során, újra

meg kell keresztelkedniük. A megtért eretnekek ilyen formájú befogadásával kibékítette a római klérust a keleti egyházakkal. Azonban ez kevésnek bizonyult ahhoz, hogy Novatianus is lemondjon ellenpápaságáról. A hagyomány neki tulajdonítja a lelki tökéletességről szóló neoplatonista maximák gyűjteményét.



Uralkodásának ideje alatt adta ki Valerianus császár első keresztényellenes törvényeit. Ez alapján a császári erők augusztus 6-án elfogták II. Szixtuszt és négy diakónusát, és lefejezték őket.

25. Szent Dénes (Dionysius/Dionüsziosz, görög, 259-268) – Több szempontból is újító egyházfőként vonult be a történelembe. Valószínűleg az ókori Görögországból származott. A pápai trón hosszú megüresedését Valerianus császár keresztényellenes törvényei okozták. Amikor véget ért az üldözések legnagyobb hulláma, csak akkor tudtak összeülni a püspökök Rómában. A megválasztott új pápának mindenképpen erőskezűnek és rátermettnek kellett lennie, hiszen az üldöztetések teljesen szétzilálták az egyházi rendet, és újra kellett szervezni azt.



A nehéz feladatot Dénes pápa kapta, aki nyomban hozzá is látott a romba dőlt Egyház újjáépítéséhez. Az egyre távolodó alexandriai püspöktől megkövetelte, hogy írjon értelmezéseket a pápa vitairataihoz, doktrínáihoz.

Nagy összegű segítséget kellett nyújtania Kappadócia püspökeinek, hogy a barbár gótok támadása után a lerombolt templomokat újjáépítsék, és a váltságdíjakat kifizessék a foglyul ejtett keresztényekért. Kitartó munkájával lassan rendet teremtett a keresztény világban, de a békét még nem sikerült elérnie az udvarnál. A birodalom élére hamarosan Gallienus császár állt, akiben Dénes új lehetőségeket látott. Taktikus politikájával sikerült elérnie, hogy a császár kiadja tolerancia-ediktumát, ezzel írásban is garantálva a békét a keresztények számára. Dionüsziosz volt az első pápa, aki nem vértanúként halt meg. Egy békés környezetben rendezett Egyházat hagyott maga után.

26. I. Szent Félix (Felix, római, 269-274) – Életéről nem tudunk sokat. A hagyomány neki tulajdonítja azt a szokást, hogy a vértanúk sírjaira oltárt emeltek, és ezeken mutatták be a

szentmisét. Így az oltárok szent ereklyéket is rejtettek, ezzel tisztelegve a vértanúk emléke előtt. A későbbi korok templomainak oltára szinte kivétel nélkül tartalmazott valamilyen szent relikviát.

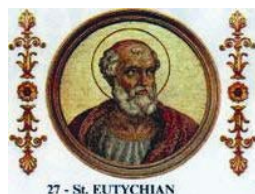


Ismerjük azonban Szamoszatai Pállal, Antióchia püspökével való összetűzéseit. Félix összesen három zsinatot hívott össze Antióchiába, hogy megvitassák Szamoszatai Pál tanait, és végül eretnekséggel vádolják meg. A püspök azt hirdette, hogy Jézus Krisztus nem volt több egyszerű embernél, akire csak tettei által illik isteni jelző. Ezzel egyúttal azt is állította, hogy Jézus egyházára is így szállt le Isten áldása. Ezek mellett a zsinatokon élénk vita folyt a Szentháromság és az isteni megtestesülés mibenlétéről is. Félix végig kitartott az Atya, Fiú és Szentlélek hármasságánál. A zsinatok végül eretneknek kiáltották ki Szamoszatai Pált, és megfosztották püspöki címétől. Ekkor nevezték ki Domnuszt Antióchia püspökének, akivel Félix egyházi közösségre lépett.

A gőgös Szamoszatai Pál azonban nem akarta elhagyni a püspöki palotát, és új egyházat akart alapítani. Az egyre kényesebb ügyet végül úgy zárták le, hogy a pápa az újonnan trónra lépett császár, Aurelianus segítségét kérte Pál ellen. A császár úgy döntött, hogy a püspökök a pápának tartoznak engedelmességgel, így segített Félixnek eltávolítani Pált.

Az új császárral fenntartott jó politikai kapcsolatok hamarosan felborultak. Aurelianus egyre rosszabb szemmel nézte, ahogy Félix keresztény egyháza egyre nagyobb teret hódít, és egyre több embert térít meg. Így aztán a császár radikális döntést hozott: felújította a keresztényüldözéseket. Ennek esett áldozatul Félix is 274-ben.

27. Szent Eutükhianosz (Eutychianus, római, 275-283) – Félix pápa halála után kevesebb, mint egy héttel választották egyházfővé Rómában. Uralkodásáról kevés biztos adatunk van. Az itáliai Luniban született, keresztény családban. Pápává választása után a szentmise rendjének egységesítéséért küzdött. Egyik újítása a liturgikus szertartásban az volt, hogy az oltáron kezdetben szőlőt, babot és gabonaféléket is szenteltek. A hagyományok szerint ő volt az, aki a meggyilkolt vértanúk holttestére dalmatikát, a római császárok palástjához hasonló takarót terítettett a tisztelet kifejezése jeléül. Ebből a palástból alakult ki a későbbi diakónusi öltözet, az ún. dalmatika.



A hagyomány egyébként úgy tartja, hogy 324 vértanút temetett el, ezért alakulhatott ki éppen az ő esetében a dalmatika hagyománya. Halála után a Kallixtusz-katakombában temették el.

28. Szent Kájusz (Caius, dalmata, 283-296) – Dalmáciában született, és személye miatt a történelem egyik legkülönösebb pontifikátusát vezethette le. Ugyanis felszentelése után pár héttel a Római Birodalom élére unokaöccse, Diocletianus került. Mindenki visszafogott kíváncsisággal figyelte, hogy Aurelianus üldözései után hogyan alakul a császárság és az Egyház kapcsolata. Ezért nagy bizalommal harmóniát vártak a tiltott vallás és a hatalom közös útján.



Diocletianus valóban békét hozott a kereszténység számára. A birodalom határait kitolta, és főhadiszállást rendezett be Nikomédia városában, a Fekete-tenger szorosaira felügyelve. A gyarapodó császárság egyre gyarapodó Egyházat is jelentett. Kájusz idején jólét köszöntött Jézus Krisztus követőire, és nagy tömegeket sikerült ebben az időszakban megtéríteni.

Azonban Diocletianus hamar úgy döntött, hogy az egyház terjedésének útját kell állni, mert annak terjeszkedése az ő hatalmát gyengíti. Így történt, hogy nikomédiai palotáját felgyújtatta, és az egészet a keresztényekre fogta. Ezzel kezdődött a történelem egyik legnagyobb keresztényüldözése. Hiába volt rokoni kapcsolata a pápával, a császár kegyetlen megtorlást alkalmazott. Eleinte Örményország és Szíria hívő népét sújtotta a rendelet, ám hamarosan börtönbe vetettek majdnem minden egyházi vezetőt. Kájusz életére azonban mindig is nagyon vigyáztak. Több falvat és házat romboltak porig, de Diocletianusnak ez sem volt elég, és elrendelte, hogy a keresztényeknek áldozatot kell bemutatniuk a pogány istenek előtt. Ennek megtagadásáért rengetegen kerültek kényszermunkára az állami bányákba.

Azonban hiába akarta a császár eltaposni a kereszténységet, az makacsul fennmaradt, és tovább élt. 296 áprilisában Kájusz vértanúhalált halt unokaöccse egyik munkatáborában.

Mindaz, amiről a fentiekben szó volt, mindennek ellenére nem tekinthető történelmileg feltétlenül hitelesnek. Már Kájusz uralkodásának időtartama sem biztos, hiszen Euszébiosz szerint mindössze 10 hónapig töltötte be hivatalát. És persze az sem biztosan igaz, hogy Diocletianus rokona volt, vagy hogy vértanúként halt meg. Az igazság a történelem nagy titka, a fentieket sem cáfolni, sem bizonyítani nem lehet. Szent Kájuszt Dalmácia és Velence védőszentjeként tiszteli.

29. Szent Marcellinusz (Marcellinus, 296-304) – Biztos adatokat az ő esetében sem sorakoztathatunk fel. Pontifikátusának története a beszámolókból gyakran összefolyik elődjének, Kájusznak a történetével, de utódjával, I. Marcell pápa uralkodásával is. A hagyomány szerint Marcellinusz olyan korban lépett trónra, amikor Diocletianus még nem indította el a keresztények elleni véres hadjáratát. A birodalom terjeszkedett, és fejlődést hozott a béke a birodalom minden területén. Az Egyház pedig rengeteg embert megnyert a hitnek.



302-ben azonban a császári hatalom szembefordult Marcellinusz egyházával. Eleinte azt követelték, hogy a keresztény katonák távozzanak a hadseregből. Később elkobozták az egyház tulajdonát, és az összes könyvet, szent iratot, amelyet megtaláltak, elégették. Végző sorban pedig Diocletianus vallásuk megtagadását követelte a keresztényektől. Aki nem engedelmeskedett, az meghalt. Ebben a zavaros korszakban a pápai hatalom is megingott.

A Liber Pontificalis azt írja Marcellinuszról, hogy Diocletianus tőle is megkövetelte hitének megtagadását. A pápa a kényszer alatt meg is tagadta kereszténységét, és áldozott a pogány istenek oltárán. Azonban kis idő múlva emiatt borzalmas lelki válságba került, és önként jelentkezett a császárnál, megerősítve Krisztusba vetett hitét. Ekkor több társával együtt vértanúhalált szenvedett. Egy 5. századi püspök, Petilianus feljegyzései szerint Marcellinusz az Egyház megmaradt szent iratait és könyveit is kiszolgáltatta a császárnak, aki elégette azokat.

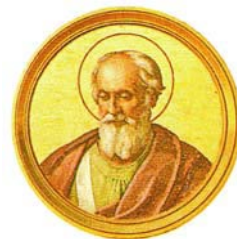
Uralkodása a keresztény Egyház egyik legnagyobb erőpróbája volt, hiszen a hit a legfelsőbb rétegeknél is megingott. A Liber Pontificalis alapján 304-ben vértanúhalált szenvedett, és a Via Salaria menti Priscilla-katakombában temették el.

30. Szent Marcell (Marcellus, 308-309) – A Diocletianus indította vérengzések olyan nagy zavart keltettek az Egyház életében, hogy új pápát csak az üldözések végeztével választhattak, vagyis csak négy év múlva, Maxentius császár uralkodása alatt. Marcell pápa hamar elvesztette a népszerűségét. Az üldözések utáni egyházat ugyanis még jobban szétzilálta intézkedéseivel.



Szigorú rendeleteket hozott azok ellen, akik az üldözések során megtagadták hitüket. A sok éven át sanyargatott nép nem erre várt a Szentszéktől, így nem is csoda, hogy zavargások törtek ki Rómában, és 309 elején elűzték trónjáról a pápát. A menekülő pápa még abban az évben meghalt. Egy másik legenda szerint nem száműzték, hanem Maxentius császár istállójában rabszolgaként dolgoztatták. Évek múltán mégis szentté avatták.

31. Szent Euszebiosz (Eusebius, görög, 309) – Mindössze áprilistól augusztusig töltötte be hivatalát. Kényes politikai és zaklatott vallási környezetben lépett trónra, elődje Marcell pápa elűzése után. Nyilvánvaló volt, hogy az üldözések alatt hitüket megtagadókkal szemben nem léphet fel olyan szigorúan, mint elődje. Így rendeleteiben úgy határozott, hogy vezeklés után elnyerik a bűnbocsánatot azok, akik elfordultak Jézus Krisztus egyházától.



A gyors változás, és az enyhülés azonban nem jelentette feltétlenül a sikert. Egy bizonyos Heraclius vele szemben azt hirdette, hogy aki megbánta hittagadását, az nem köteles vezekelni. Ebből szakadás és zűrzavar támadt Rómában, Maxentius császár pedig kezdte unni, hogy a keresztények immár másodsor dűlják fel Róma békéjét. A császár határozott, és mindkettőjüket száműzte a városból. A források szerint Szicília szigetén élte le életének hátralevő részét. Vértanúként tisztelték. Földi maradványait a Kallixtusz-katakombában helyezték el, később szentté avatták.

32. Szent Miltiadész/Melkiadész (Miltiades/Melkiadész, 311-314) – Uralkodását egy kisebb interregnum előzte meg, hiszen elődjét, Euszébioszt is száműzték a pápai trónról, és a zavargások elüléséhez időre volt szükség. Pontifikátusa alatt helyreállt a keresztény Egyház stabilitása, és begyógyultak az üldöztetések okozta sebek.



Valószínű, hogy Szent Miltiadész a birodalom afrikai provinciáinak egyikéből származott. Pontifikátusának ideje a császári hatalom és a keresztény Egyház kibékülésének időszaka volt. 313 júniusában Nagy Konstantin császár és társascsászára, Licinius császár kiadta a Milánói Ediktumot. A Mediolanumban (Milánó akkori neve) kiadott ediktum rendeletileg véget vetett a keresztényüldözéseknek, és teljes vallásszabadságot hirdetett a birodalom egész területén. A császár megadta Miltiadésznek azt a jogot is, hogy Róma prefektusától visszakövetelje az üldöztetések alatt elkobzott egyházi birtokokat. Ezt a nagy jelentőségű lépést Konstantin azzal is megpecsételte, hogy megajándékozta a pápát a Lateráni Bazilikával, amely ettől kezdve mind a mai napig a pápa székhelye, és így a keresztény Egyház egyik legfőbb irányító központja.

A vallásszabadság és a császári hatalommal való megegyezés talpra állította a Római Katolikus Egyházat és a pápai hatalmat. A hitehagyókat visszafogadta az anyaegyház, és az építkezések, helyreállítások ismét felvirágoztatták a kereszténységet. 313-ban tartották meg az I. Lateráni Zsinatot, amelyen Miltiadész a Donatus által vezetett donatista tanokat eretneknek bélyegezte.

33. I. Szent Szilveszter (Silvester, 314-335) – Életéről és uralkodásáról Cézareai Euszébiosz Konstantin-életrajzából maradtak fenn adatok. Rómában született, és Miltiadész pápa pontifikátusa alatt már magas rangú, elismert egyházi vezető volt, aki belevetett a pápa politikai ügyeibe. Így amikor megválasztották, nem csoda, hogy Konstantin császárral nagyon jó kapcsolatot épített ki, és ezt fenn is tartotta.

Szilveszter pápa uralkodása idején jelentős templomépítések is folytak. Ekkor épült a római Lateráni Szent János-Bazilika is.



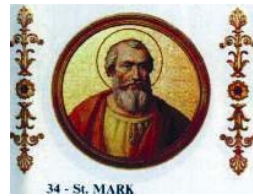
Pontifikátusának legfontosabb eseménye volt a 325-ben összehívott első Níceai Zsinat, amelyen maga Szilveszter pápa betegsége miatt nem vett részt, de két követével képviseltette magát. Ez volt az Egyház történetének első egyetemes zsinata, amelyet Nagy Konstantin császár hívott össze. A zsinat célja az volt, hogy egységesítsék a Jézus személyéről és természetéről vallott nézeteket. A megbeszélés eredménye a 325. június 19-én elfogadott Níceai Hitvallás volt. Ezt Euszébiosz püspök tárta a zsinat elé. Ebben elfogadják azt a hitelvet, miszerint az Atya és a Fiú egylényegűek, és egyik sem áll alárendelt viszonyban a másikkal.

Ezen a zsinaton ítélték el az arianizmust is, amely a Szentháromságról egészen más elveket vallott.

A hagyomány szerint Konstantin leprától szenvedett, melynek a gyógyítására pogány papjai egy vérrel teli medencében történő fürdözést ajánlottak. Végül a császár elvetette az ötletet, és egy álombéli látomás hatására Szilveszter pápához fordult, aki megkeresztelte őt egy keresztelőmedencében. Megtéréseinek tulajdonították a leprától való csodás gyógyulását is. A császár ez után olyan hálás volt a pápának, hogy a kereszténység pártfogója lett. Noha a hagyomány a keresztelést is Szilveszternek tulajdonítja, ez történelmileg vitatott tény. A császári hála nem merült ki ennyiben. Ugyanis Konstantin császár kiadta adománylevelét, a Donatio Constantini-t amelyben az állt, hogy a császári hatalom elismeri a pápai jogok felsőbbrendűségét a keleti pátriárkák felett minden hitbéli kérdésben. Ráadásul az adománylevelél világi hatalommal is felruházta a mindenkori római püspököt, a szent város, Róma és a nyugati világ felett. Ez az adománylevelél azonban nem volt igazi. I. Adorján pápa készíttette, akinek a 8. században szüksége volt jogainak megerősítésére ezen a téren.

Szilveszter pápa olyan jelzőkkel vonult be a pápák történetébe, mint aki jó és közeli kapcsolatokat ápol a világi hatalmakkal. A későbbi egyházfők, akik szintén ezt a nevet választották uralkodói nevüknek, hasonló célokat követtek.

34. Szent Márk (Marcus, 336) – Egyike a legrövidebb pontifikátust levezető pápáknak, hiszen 336. januárjától októberéig volt pápa. Pápasága az idősödő császár uralkodása alatt zajlott. Életéről és uralkodásáról egyaránt keveset tudunk. Az egyetlen biztos pont Márkkal kapcsolatban, hogy a vértanúk és püspökök névsorát és történetét rögzítő *Depositio episcoparum*-ot és a *Depositio martyrum*-ot az ő pápasága idején kezdték el lejegyezni.



35. Szent I. Gyula (Iulius, 337-352) – Majdnem négy hónapos vita után választották pápává. Gyula pontifikátusának kezdetén halt meg a keresztény Egyház legnagyobb támogatója, Nagy Konstantin császár. A két részre szakadt Római Birodalom nyugati részén Constans császár léphetett a trónra. – Gyula pápa uralkodása nagyrészt az ismét fellángoló arianizmus elleni vitákban merült ki. 340-ben Rómába zsinatot hívott össze, melyre meghívta a keleti püspököket is. Nikomédiai Euszébiosz követői, az euzébiánusok azonban nem jelentek meg a zsinaton, sőt levélben fejezték ki nemtetszésüket. A zsinaton résztvevő mintegy 50 püspök azonban csatlakozott Gyula pápa ítéletéhez, teljesen rehabilitálták Atanáz alexandriai püspököt, és a többi, az ariánusok által 335-ben hivatalától megfosztott püspököt is.



A határozatot Gyula pápa méltóságteljes levélben közölte az ariánusokkal, ők azonban nem nyugodtak bele a döntésbe. 341-ben Nikomédiai Euszébiosz követői zsinatot tartottak Antióchiában. Itt felújították vitájukat Atanáz elmozdításáról. Euszébiosz ugyan a Níceai-Konstantinápolyi Hitvallást aláírta, mégsem értett egyet vele, és az ariánusokhoz közeledett. Atanáz pedig egyike volt az arianizmust leginkább bíráló püspököknek. A kiújuló viták odáig vezettek, hogy Euszébiosz követeket küldött Gyulához és Constans császárhoz is.

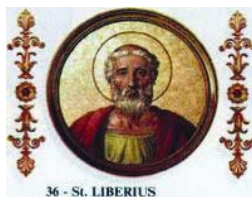
Gyula pápa védelmébe vette Atanáz, ugyanis egyetértett a Níceai Hitvallással, és ellene szegült az ariánus nézeteknek. A császár pedig nem avatkozott bele az egyházi ügyekbe. Az első zsinaton a pápa kinyilvánította álláspontját, szembekerülve így a keleti püspökökkel. 342-ben a római zsinaton Gyula pápa személyesen erősítette meg tisztségében Atanáz. A vita széles körű lezárására hívott össze 343-ban Serdica (a mai Szófia) városába egy zsinatot. A zsinaton mindössze 76 keleti püspök jelent meg, akik hamarosan kivonultak a megbeszélésről, és Serdicától nem messze, Philippopoliszban ültek össze. Itt megfosztották hivatalától Gyula pápát és Atanáz is. Ezt az eseményt gyakran nevezik az első egyházszakadásnak is.

A vita lezárulta után 349-ben Atanáz visszatérhetett a számkivetésből, Gyula pápa pedig nagy tisztelettel fogadta Rómában, és gratuláló levéllel bocsátotta útjára.

A vitákon és hatalmi villongásokon kívül Gyula pápa átszervezte a pápai irattárat a császári hivatalok mintájára, legalább öt templomot is építtetett, és temetőt nyitított. Megtiltotta, hogy klerikusokat polgári bíróság elé idézzenek. – Gyula pápa a csatornatisztítók védőszentje lett. Ereklýei az egyik hagyomány szerint a Szent Praxedesz, a másik szerint a Santa Maria in Trastevere Bazilikában vannak.

36. Libériusz (Liberius, római, 352-366) – Pontifikátusának legnagyobb részében az arianizmus ellen kellett hadakoznia, úgy, hogy a császár teljesen megvonta tőle bizalmát, és az arianisták pártjára állva II. Félix ellenpápát segítette trónra. – Valószínűleg Rómában született. Az első olyan pápa, akit nem avattak szentté. A római zsinat befejezése után első

dolga volt, hogy az akkoriban Arles-ban székelő császárhoz, II. Constantiushoz levelet küldjön Capuai Vincentiusszal. Ebben a levélben az állt, hogy Libériusz egyetemes zsinatot szeretne összehívni Aquileia városában. Ezen a zsinaton Alexandriai Atanáz tevékenységét szerette volna tisztázni. Atanáz ugyanis az arianizmus egyik legádázabb ellenségének számított az Egyházban, és Libériusz meg akarta őt erősíteni nézeteiben.



A császár nem akarta elfogadni Libériusz elveit, és így két év múltán Arles-ban II. Constantius összehívott egy tanácskozást, amelynek végső határozata az volt, hogy Atanáz alexandriai püspököt ki kell közösíteni az Egyházból, és a császár száműzetésre ítéli. A rendeletet minden püspöknek alá kellett írnia. 355-ben a milánói zsinaton Libériusz pápa és néhány hűséges püspöke nem írta alá a dokumentumot, mert ezzel elismerték volna az arianista tanokat. A császár nem akart engedni, és Libériuszt száműzte Rómából a trákiai Beroea városába.

A száműzetés alatt II. Constantius az Egyház élére II. Félixet ültette ellenpápaként. Ekkor több zsinaton szentesítették az arianizmus tanait. Azonban Félix nem tudta ellátni az Egyház problémás ügyeit, és ez a lelki életben is válságot okozott. Egyre népszerűtlenebb lett, és Rómában mind többször vonult fel ellene a tömeg. A császár végül megelégedte ezt, és két év után visszahívta Libériuszt az egyház élére. Félix eltávolítása 358-ban történt, ekkor az ellenpápa elmenekült a szent városból.

Ugyan a császári hatalom visszahívta Libériuszt, de nem hitelvi meggyőződése miatt, hanem csak Félix ellenpápa népszerűtlenségétől félve. Így a pápa személye csupán megtűrt lett Rómában, a császár valójában nem támogatta. 361-ben meghalt II. Constantius császár, és ezzel véget ért az egyház és a világi hatalom huzavonája. Ekkor Libériusz végre a gyakorlatban is visszakapta az irányítást az Egyház felett.

Sok dolga volt, mert az Egyházat ismét össze kellett fognia. Először semmissé nyilvánította az összes olyan zsinati határozatot vagy egyéb rendelkezést, amely ariánus jegyeket mutatott. Ez bizonyult feladata könnyebbik részének, ahhoz képest, hogy a milánói zsinaton aláírt dokumentum püspökeit ismét fel kellett esketnie a Níceai Hitvallásra. Miután a birodalom nyugati felén végzett, 366-ban megegyezett a keleti püspökség nagy részével is. Eszerint a mérsékelt arianista tanokat valló püspökök ismét egyesültek a Római Egyházzal.

II. Félix ellenpápa

(?-365). – A milánói zsinaton II. Constantius római császár alá akarta íratni a keresztény Egyház legfőbb vezetőivel azt a dokumentumot, amelyben Alexandriai Atanáz elítéli, és elfogadják az arianista tanokat. Ezt Libériusz pápa megtagadta, és ezzel kiváltotta a császár haragját. Miután 355-ben száműzték Libériuszt, Constantius az archidiakónusi tisztségből emelte Félixet a pápai székbe.

Sem a klérus, sem a római nép nem akarta II. Félixet a trónon látni. Így a császár udvarából három arianista püspök szentelte fel. Már uralkodásának kezdetén sem tisztelték, ugyanis korábban ígéretet tett, hogy nem fog engedelmeskedni a császár nyomásának, és nem lesz pápa.

Több zsinatot is tartott, amelyen egyházába beengedte az arianizmus követőit is. A római nép egyre gyakrabban zúgolódott ellene, és amikor 357-ben a császári udvarba befolyásos

római hölgyek egy csoportja érkezett panaszaival, II. Constantius kiadta a 3. *Sirmiumi formulá*-t, amely alapján Libériusz pápa visszatérhetett száműzetéséből. Ebben az állt, hogy a két püspöknek egymást elismerve, együtt kell irányítaniuk a keresztény Egyházat. Ezt a szerződést elfogadta Libériusz is. Azonban amint Rómába ért az elűzött pápa 358-ban, olyan üdvrivalgás futott végig a városon, hogy Félix úgy döntött, hogy lemond a tisztségéről, és elmenekül a városból. A krónikák többet nem is írtak a sikertelen ellenpáparól. Mindössze annyit lehet tudni róla, hogy a Porto melletti birtokán élt egészen 365-ig, haláláig.

A hatodik századtól kezdve pápáként tisztelték, és miután szarkofágját felnyitották, a vértanúk közé is felvették nevét. A szarkofágba ugyanis a következő volt belevésve: Félix pápa és vértanú. Csak később derült fény az igazságra, hogy nem is volt vértanú. Mivel valószínűleg a császár papjai temették el, ezért volt félrevezető a felirat.

37. Szent I. Damazus (Damasus, 366-384) – Személyében igen jelentős pápa lépett trónra, akinek uralkodása sok tekintetben újat hozott, és az elkövetkezendő évszázadok pápáinak pontifikátusát határozta meg.

A krónikák alapján hozzávetőleg 306-ban született Hispániában vagy Rómában. Apja hispániai volt, Antoniusnak hívták, anyját Laurentiának. Rómában nőtt fel, ahol Szent Lőrinc templomában tanult és nevelkedett. Így került egyre közelebb a keresztény világ vezetőihez.

366-ban meghalt az előző egyházfő, Libériusz pápa, és a római zsinaton két részre oszlott a választó püspökök tábora. Az egyik tábor Ursinust támogatta, aki Libériusz egyik diakónusa volt. Velük szemben álltak a II. Félixet támogató püspökök, akik Damazus püspököt szerették volna a pápai trónon látni. A két csoport nem tudott megegyezni egymással, és végül Rómát hatalmas felfordulás kerítette hatalmába. Damazus és Ursinus ellentéte három napos vérfürdőhöz vezetett. I. Valentinianus császár kénytelen volt seregével közbelépni, hogy vissza tudja állítani a békét a városban. Az öldöklésből Damazus került ki győztesen, és végül őt szentelték fel Róma püspökének.



Miután kezében volt a hatalom, Damazus nem ült békében babérjain, hanem híveivel megtámadta Ursinust és annak megmaradt követőit, akik a Liberianus-bazilikában kerestek menedéket. Itt egy éjszaka alatt 137 embert öltek le Ursinus hívei közül. Ezután magát Damazust is gyilkossággal vádolták, de a pápa befolyásos udvari barátai elhárították a törvény pallosát. 370-re teljesen megszilárdult Damazus vezető pozíciója, azonban az egyház szétzilálódott a véres hatalmi csatákban.

371-ben és 374-ben is zsinatot hívott össze, amelyen elítélte a zavargások idején feltörekvő eretnek irányzatokat, és betiltotta azokat. Kortársai azt írták róla, hogy inkább hódolt evilági ambícióinak, mint az egyház pásztori feladatainak. Pontifikátusára a fényűző

pazarlás is jellemző volt. Hatalmi összefonódásaira pedig az, hogy 378-ban házasságtöréssel vádolták meg. A súlyos bűn vádját maga Gratianus császár háritotta el a pápa feje fölül. Továbbá, noha Gratianus éppen azért vált meg a pontifex maximus címtől, mert Jeromos meggyőzte annak „bálványimádó és Istenkáromló” voltáról, Damazust ezután választották meg pontifex maximusnak.

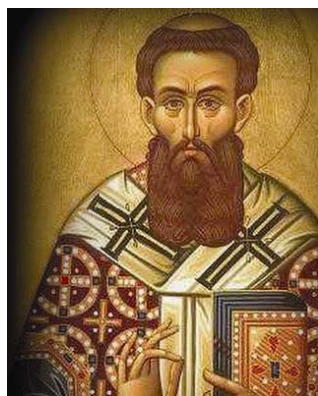
Damazus pápaságáról azért is tudunk ennyit, mert titkárává fogadta Szent Jeromost, egyik legjobb barátját. Szent Jeromos intézte a pápa levelezéseit a keleti és nyugati egyházakkal egyaránt. Ő volt az, aki Damazus kérésére átdolgozta a Bibliát: az idejétmúlt latin szövegről egy modernebb, újabb latin fordítást készített. Ez lett a Vulgata.

A sötét múlt ellenére Damazus nagy erőfeszítéseket tett arra, hogy egyházát tovább fejlessze és egyben tartsa. 381-ben hívta össze az első konstantinápolyi zsinatot, amelynek dogmatikai döntéseit elfogadta, de abba nem egyezett bele, hogy a keresztény világban Konstantinápoly legyen az első számú központ. Felháborodása nyomán 382-ben Rómába hívott össze még egy zsinatot. Itt megerősítették Róma primátusát Alexandriával, Antióchiával és Konstantinápolyval szemben. Ezen döntéseket a későbbiekben minden római pápa nagyon fontosnak tartotta.

Damazus pápa hatalmas összegekkel támogatta a keresztény művészeket, több műalkotás készült az ő idejében, és két bazilika is felépült pontifikátusa alatt. Ez a fényűzés a legtöbb rómainak, és főleg a patríciusoknak azt mutatta, hogy a régi istenek elhagyták a birodalmat, és a keresztények Istene biztosítja immár csak a jövő termékenységét és a jólétet. Ezért ebben a korban sokan „tértek meg”. – 384. december 11-én halt meg, majdnem 80 évesen, Theodosius császár uralkodása alatt. Hamvait az általa építtetett Szent Lőrinc bazilikában őrzik.

Szent Iréneusz

A második század legfontosabb teológusa. Születésének időpontja 140 és 160 közé tehető. Szülővárosa valószínűleg a Kis-Ázsia-i Szmirna. Florinushoz írt levelében beszámol arról, hogy fiatal korában hallgatta Szent Polikárp tanítását. Ismeretlen okból Galliába távozott. Onnan 177-ben vagy 178-ban őt küldte, immár presbiterként, az üldözött lugdunumi egyház Rómába, hogy a montanizmus kérdésében tárgyaljon Eleutherosz (174-189) pápával. Utazása idején Photinus püspök vértanúhalált halt, és Iréneusz lett az utódja. Ezután már semmit sem tudunk életének további folyásáról, halálának időpontja is bizonytalan, talán 202-ben hunyt el.



Teológiai munkásságának egyik érdeme, hogy kimutatta a gnoszticizmus álkeresztény jellegét. Ahogyan ő ismerteti az Egyház tanítását és értelmezését, olyan alapos, hogy joggal tekinthetjük a keresztény teológia megalapozójának. Nem törekedett új elméletek

megalkotására, sőt ezeket kifejezetten gyanakodva fogadta. Az „*Eretnekségek ellen, avagy a hamis gnózis cáfolata*” című művét *Adversus haereses* címen szoktuk emlegetni. A mű első könyve az eretnek nézetek ismertetésével foglalkozik, a többi négy könyv pedig a cáfolattal.

Krisztológiájának lényeges tanítása, hogy Krisztus csak egy van, aki az Isten Fia, a Logosz, az Istenember Jézus, a Megváltó és a mi Urunk. Talán még fontosabb a *recapitulatio* gondolata. Ez eredetileg Szent Páltól ered, de Iréneusz továbbfejlesztette. Szerinte Isten az emberiség egész megelőző életét Krisztusban foglalta össze lerövidítve, hogy megújítsa és helyrehozza mindazt, amit Ádám bűne elrontott.

Ez a gondolat Iréneusz mariológiájában is megjelenik, amikor kifejti a már Jusztinosz által kiemelt párhuzamot Éva és Mária között: Mária engedelmissége révén az egész megváltott emberiség anyjává lett.

A recapituláció gondolata megjelenik egyháztanában is. Isten Krisztusban nemcsak a múltat foglalja össze, hanem a jövőt is. Az Atya őt tette az egész Egyház fejévé. Iréneusz meg van győződve arról, hogy az apostolok tanítása változatlanul tovább él. A hagyomány a hitnek forrása és mércéje. A Hitvallás tartalmazza az igazság kánonját. Csak az apostolok által alapított egyházak tanítása megbízható, mert a folytonos apostoli szukcesszió (utódlás) garantálja ezt. Az eretnekeknél éppen ez az apostoli eredet hiányzik, és nincs meg bennük az igazság karizmája.

Róma primátusa fontos a számára. A rövidség kedvéért nem áll szándékában, hogy az összes apostoli alapítású egyház valamennyi püspökét felsorolja, ezért csak a legnagyobb egyházra, Rómára figyel.

Meg van győződve arról, hogy az Eucharisziában az Úr teste és vére valóságosan jelen van. A test feltámadását szerinte éppen az teszi lehetővé, hogy Krisztus teste és vére táplálta. Az Eucharisztia áldozat-jellege is nyilvánvaló számára, ezzel kapcsolatban Malakiás jövendölésére hivatkozik.

Az Újszövetség könyveinek gyűjteményét az Ószövetséghez hasonlóan Szentírásnak tekinti, mert a sugalmazottság éppen úgy jellemző rájuk. A Szentírást elsősorban önmagával kell magyarázni, mégpedig az apostoli hagyomány alapján. A szószerinti értelmezés mellett alkalmazza a tipológiát, ahol az összevetett két tényező közül az egyik történelmi valóság.



Pápák képei a Falakon kívüli Szent Pál bazilikában

A Szentmise története⁶²

1. A szentmiseáldozat lényeges részét maga az Úr Jézus alapította az utolsó vacsorán. Ez alkalommal a zsidó Pászka ünnepét ülte meg az Úr tanítványaival együtt, és ehhez kapcsolta az Oltáriszentség megalapítását. A Pászka ünnepe hálaünnep volt a zsidóknál annak emlékére, hogy kiszabadultak az egyiptomi fogságból és az öldöklő angyal pusztításából. Ezért megemlékeztek az Úristen nagy jóságáról, és nagy hálaadó imádságokat mondtak, melynek szertartása meg volt szabva. Útra készen, felöltözve fogyasztották el a húsvéti bárányt és a kovásztalan kenyeret, és közben a családatya egy serlegből bort adott a jelenlevőknek. Ezt a szertartást végezte el az Úr Jézus, de valamit hozzátett: a kenyér átadása előtt azt átváltoztatta Szent Testévé, és a bort átváltoztatta Szent Vérévé, és meghagyta, hogy ezt cselekedjék az ő emlékezetére.

Valahányszor tehát az apostolok és az első keresztények megemlékeztek az Úr parancsairól, ezt a Pászka szertartást végezték el, de nem a zsidóknál szokásos módon, hanem ahogy azt az Úr Jézus végezte az utolsó vacsorán.

2. E mellett az évenként megismétlődő Pászka-szertartás mellett volt a zsidóknak egy hetenként ismétlődő istentiszteletük: a szombatnapi (sabbath) istentisztelet. Az evangélium egyik elbeszéléséből tudjuk, hogy az Úr Jézus maga is részt vett ezen (Luk 4,16). Ez a zsidóknál nagy vonásokban a következőképpen folyt: elmondtak néhány imádságot, azután két olvasmány következett, az egyik Mózes öt könyvéből, a másik a prófétákból. A két olvasmány közt énekeltek, és utána pedig a jelenlevők közül valaki beszédet mondott. Ilyen alkalommal prédikált az Úr Jézus is, meg az apostolok is. A zsidóból lett keresztények is megtartották ezt a szokást, és ehhez hasonló istentiszteletet tartottak.

3. Az „Apostolok Cselekedetei”-ből világosan látható, hogy ez eleinte két, teljesen különböző istentisztelet volt. Az elsőt este tartották, és hozzátartozott a szeretetlakoma is (agapé). Mivel azonban ez esetleges visszaélésekre is alkalmat adott, nagyon hamar eltérték ettől a gyakorlattól: nem este végezték, hanem hajnalban. (Plinius levele szerint már Traianus császár idején is így volt.) Előtte azonban egész éjjel virrasztottak, és az éjjelt imádsággal, énekkel, szent olvasmányokkal töltötték. Ennek volt a neve: vigília. Ezeket a vigíliákat úgy végezték, mint a zsidó szombat-napi istentiszteletet – és így ebből az eleinte két külön istentiszteletből alakult ki a mai szentmise.

4. A szentmise szerkezetében ma is világosan meg lehet ezt a két részt különböztetni. Az első rész a zsidók szombat-napi istentiszteletéből, illetve az őskeresztény vigíliákból fejlődött ki, és ma is imádságokból és énekekből, azután szent olvasmányokból és azok magyarázatából áll. Ezt nevezték a hittanulók miséjének, mert ezen az első keresztény századokban a még meg nem keresztelt hívők is részt vehettek, akik csak készültek a keresztség felvételére.

A szentmise második részét, mely az utolsó vacsora szertartását követte, úgy, ahogy az Úr Jézus végezte, a hívők miséjének nevezzük. Ezen csak a megkeresztelt hívők vehettek részt, mert csak ők áldozhattak. Ez a rész ugyanis a szentmisében a tulajdonképpeni áldozat.

5. Ehhez a két fő részhez csatlakozott a X. századtól egy bevezető rész, mely addig a pap egyéni előkészülete volt a sekrestyében. Továbbá egy befejező rész, mely kerek egészé teszi a szentmisét. Ezek után könnyű megérteni a szentmisének mai szerkezetét.

A szentmisének igen változatos és sok tekintetben bonyolult története van. Ezért, mielőtt a szentmise egyes imáinak és szertartásainak történetén olvasóinkat végigvezetnénk, s azok

⁶² Pétery (Petró) József, A szentmise története, 1931, PPEK 164, részletek.

keletkezéséről, fejlődéséről, esetleg visszafejlődéséről a történeti adatok alapján számot adnánk, tekintsük át a kezdeteket.

1. Az apostolok idejében

A szentmise története természetesen a szentmise alapításával kezdődik. Azon az örökemlékezetű „utolsó vacsorán” az Üdvözítő kezébe vette a kenyeret, megáldotta, megtörte és tanítványainak nyújtotta e szavakkal: „Vegyétek és egyétek, ez az én testem”. Majd kezébe vette a kelyhet, hálat adott és apostolaihoz így szólt: „Igyatok ebből mindnyájan, ez az én vérem, az újszövetségé, mely sokakért kiontatik a bűnök bocsánatára”. Így örökíti meg ezt a jelenetet az egyik szemtanú, szent Máté apostol (26,26-28). Szent Lukács kiegészíti e szűkszavú leírást az Úr eme szavaival: »Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre« (22,19). Ez utóbbi szavak, amelyek szent Pálnál is olvashatók (1Kor 11,24), kifejezik az Úr azon határozott akaratát, hogy az apostolok és utódaik a kenyeret és a bort megfelelő szertartások keretében a jövőben is változtassák át az ő testévé és vérévé, s ez által mutassák be az Újszövetség áldozatát „a bűnök bocsánatára».



Utolsó Vacsora – freskó az egyik római katakombában

Az apostolok, az Úr parancsának engedelmeskedve már a kezdet kezdetén bemutatták a szentmisét, még pedig úgy, hogy mindenben utánozták az Úr szavait és cselekedeteit, ahogy azok az Oltáriszentség rendelkezésénél az utolsó vacsora alkalmával történtek. Az apostoli misére vonatkozóan szent Lukács a következő megjegyzést teszi: „naponkint egy szívvel-lélekkel időztek a templomban, házanként végezték a kenyérszegést” (Csel 2,46). E szavak kétségtelenül bizonyítják, hogy az első keresztényeknek kétféle szertartásuk volt: az egyik a jeruzsálemi templomban folyt le, ahol a keresztények részt vettek a zsidó szertartásokon, a másikat egyes magánlakásokban tartották s ez utóbbi volt a tulajdonképpeni keresztény istentisztelet, vagyis a szentmise. Később a keresztények megszakították a liturgikus közösséget a zsidókkal, nem jártak már fel a zsidó templomba, de azért a zsidó szertartást, melyet az isteni Üdvözítő is földi életében minden szombaton jelenlétével, sőt közreműködésével megtisztelt, a keresztény gyülekezetekben is megtartották. Itt is zsoltárénekléssel, közös imádsággal, kétféle szentírásolvasással, szentbeszéddel kezdődött az istentisztelet. A mise eucharisztikus része is nagyon hasonlíthatott a zsidó liturgiához, nevezetesen a Pászka-vacsora, vagy még inkább a Sabbat-vacsora szertartásához, mert hiszen az Úr éppen egy ilyen rituális vacsora keretében alapította a szentmisét s annak az utánpótlását („Ezt cselekedjétek”) parancsolta meg az apostoloknak.

Részletes leírásunk az apostolok szentmiséjéről sem a Szentírásban, sem az 1. századbeli keresztény írásokban nincsen. Bizonyos általános tájékoztatást a keresztény közösség istentiszteletéről a Szentírás egyes elejtett megjegyzései szolgáltatnak. Olvassuk, hogy a keresztények zsoltárokat (1Kor 14,26) és himnuszokat (Kol 3,16) énekeltek, közös imákat (Csel 2,42) végeztek. Azután a szentírási könyvekből (1Tim 4,13) és az apostolok leveleiből (Kol 4,16) olvastak fel részleteket, melyeket az apostol (Csel 20,7), vagy a püspök megmagyarázott. A hitvallás után (1 Tim 6,12) alamizsnákat ajánlották fel (1Kor 6,1-2), s egymást békecsókkal köszöntötték (Róm 16,16). Ezután következett maga az eucharisztikus áldozat. Részletesen kidolgozott liturgia az őskeresztény gyülekezetekben természetesen még nem volt. Ennek hiányát a karizmatikus imádság pótolta, amelynek a szövegét a Szentlélek természetfölötti módon közölte az előimádkozóval. Megemlíjtük még, hogy a keresztények már az apostolok idejében a szombat helyett a vasárnap megünneplésére tértek át (Csel 20,7; 1Kor 16,2).

2. Az apostoli atyák idejében

A szentírási könyvek mellett a legrégebbi irat, mely bennünket az őskeresztény liturgiáról tájékoztat, az 1. század végén keletkezett szertartáskönyv, a Didaché, azaz a Tizenkét Apostol Tanítása. Ebben az iratban két hálaadási imát találunk (IX. és X. fejj.), amelyeket a keresztény közösségekben a kehely és a megtört kenyér felett imádkoztak. Még ma is nyílt kérdés azonban, hogy ezek az imák miseimák, áldozási imák vagy pusztán asztali áldások voltak-e? Ugyanebben az időben írta Szent Kelemen római pápa híres levelét a Korinthusiakhoz. Ebben a levélben figyelemreméltó az az intelme, hogy a szent szertartásokat »abban az időben és órában» végezzék, »ahogy az Úr meghagyta«. »Ő ugyanis legfölségesebb akarásával pontosan megjelölte, hogy hol és kik által akarja a szent áldozatot bemutatni« (1Kor 4,1-3). Az 1. század végén tehát a legilletékesebb tanú, a római pápa bizonyítja, hogy már akkor is volt megállapodott liturgia, amelynek idejét, óráját, vezetőit, sorrendjét még maga az Úr rendelte el. Erről az ősliturgiáról részletesebb adataink, sajnos, nincsenek.

3. A 2. és a 3. században

Az első részletesebb leírást az őskeresztény miseszertartásról szent Jusztin vértanú adja a II. század közepén. Ez a nagyműveltségű keresztény bölcselő a kereszténység ártatlanságát bizonyító védelmi iratot írt, melyet Antoninus Pius császárnak, a szenátusnak és a római népnek ajánlott. Ebben az ún. első Apológiájában elmondja, hogy a megkeresztelteket bevezetik a keresztények gyülekezetébe, hol a jelenlevők közös imádságokat végeznek, majd így folytatja: „Az imák végével egymást békecsókkal köszöntjük. Ezután az előljárhoz kenyeret és vízzel vegyített bort hoznak. Ezeket ő átveszi, és dicséri s magasztalja a mindenség Atyját a Fiú és a Szentlélek nevével, majd hosszú hálaadó imát végez mindazokért a javakért, amelyeket őtőle kaptunk. Mikor befejezte a hálaadást, az egész jelenlevő nép felkiált: Amen. Ez után szent Jusztin elmondja, hogy a segédkezők, „akiket mi diakónusoknak nevezünk”, kiosztják a jelenlevők között a kenyeret és a bort. A 66. fejezetben megemlíti, hogy a keresztények ezt a szent kenyeret Eucharisztianak nevezik, és elmondja, hogyan alapította Jézus az utolsó vacsorán az Oltáriszentséget. Majd a 67. fejezetben a vasárnapi istentiszteletről szól: „Vasárnap a városból és a falvakból összejönnek a hívek egy helyre, s ott – amíg az idő engedi – az apostolok emlékirataiból és a próféták írásaiból felolvasnak. Mikor a felolvasó az olvasást bevégezte, az előljáró beszédet intéz hozzánk, amelyben a szép tanítások követésére int, és lelkesít bennünket. Ezután felállunk, és közösen, hangosan imádkozunk. Ezután – mint már előbb említettem – az ima befejezése után kenyeret, bort és vizet hoznak és az előljáró legjobb emlékezete szerint elmondja a

hálaímlát, amelyre a nép lelkes Amen-nel felel. E leírás szerint a 2. századbéli szentmisében van tehát könyörgés, lecke, evangélium, szentbeszéd, békecsók, felajánlás, átváltoztatás, az Úr halálára való emlékezés, Amen-éneklés, a pap áldozása, a hívek áldoztatása. Sajnos azonban mindezeknek az imáknak a szövege ismeretlen előttünk. Ez a leírás elsősorban a Rómában szokásos keresztény szertartásokról szól. Ez azonban nagyrészt megegyezhetett a keleti egyházak liturgiájával. Szent Jusztin ugyanis, aki Jeruzsálemben született és a kisázsiai Efezusban élt s tanított, és így bizonyára jól ismerte a keleti liturgiát, kétségtelenül megemlítette volna, ha a keleti egyházak liturgiája a rómainál lényegesen eltért volna. Ugyancsak a különböző országok szertartásainak egyöntetűségére következtethetünk Szent Iréneusz lyoni püspök egy megjegyzéséből. Szent Iréneusz ugyanis az I. Viktor pápához írt levelében említi, hogy mikor a keleti egyház díszes, szent Polikárp szmirnai püspök (†168 körül) látogatóba Rómába jött, Anicét pápa tiszteletből átengedte neki az ünnepélyes szentmise bemutatását (ET 24.). Ez is mutatja, hogy a római és a keleti liturgia között nem lehetett nagy eltérés.

A 3. században mindjobban kifejlődik az ún. disciplina arcani, vagyis az a szokás, hogy a keresztények az eucharisztikus áldozatról és a szertartásokról nem beszélnek és nem írnak, nehogy ezeket a legszentebb dolgokat az avatatlanok gúnyolódásainak kitegyék. Ezért a 3. században olyanféle leírást a szentmiséről, mint amelyet szent Jusztin közölt velünk, nem találunk. Egyes részleteket megemlítenek az afrikai egyházból Tertullianus (†220) és Szent Ciprián (†258), az alexandriai egyházból Szent Kelemen (†kb. 215), Origenész (†251), Szent Dénes (†254), mint azt az egyes szertartások történeténél említeni fogjuk.

4. A 4. században

1907-ben egy felső-egyiptomi kolostorban, Dér-Balyzeh-ben találtak egy papiruszt, mely a 6-7. századból származik, de a szövege visszavezethető a 3-4. századig. Sőt egyes tudósok ennek a papirusznak a misekánont is a 2. század végéről keltezik.

Körülbelül ugyanabból a korból származnak az ún. egyiptomi apostoli rendeletek, amelyeknek latin szövege az ún. Veronai Kódexből ismeretes.

A bayzehi kánon prefációja pl. így hangzik:

„Neked szolgálnak a szeráfok. Mindegyiknek hat szárnya van, kettővel az arcukat, kettővel a lábukat takarják, és kettővel repülnek. Valamennyien azonban állandóan dicsérnek Téged. De a Téged dicsérő összes lelkekkel együtt fogadd a mi magasztalásunkat is, mikor mondjuk: Szent, szent, szent a seregek Ura, az ég és föld telve vannak a dicsőségeddel.”

A veronai kódexben, mely Schuster O.S.B. kardinális szerint is a II. század liturgiájáról tanúskodik (Lib. sacr. 1.3.60.), a prefáció szövege a következő:

„Az Úr legyen veletek. És mindnyájan mondják: És a te lelkeddel. Fel a szívekkel. Emeljük fel az Úrhoz. Adjunk hálát az Úrnak. Méltó és igazságos! És azután így folytatja: Hálát adunk neked, Isten, kedves fiad, Jézus Krisztus által, kit az idők teljében küldött el nekünk, mint üdvözítőt, megváltót, a te akaratod küldöttét, aki a te Igéd, téled elválaszthatatlan, általa alkottál mindent, s művében örömet találtad. Elküldted őt az égből a szűz anyai ölébe, kinek méhében fogantatott és megtestesült. És fiad lett neked, mikor a Szentlélekből és a szűzből megszületett. Parancsodat teljesítette, és szent népet szerzett neked. Mikor szenvedett, kiterjesztette a kezeit, hogy szenvedésével mindazokat, akik csak benned hisznek, megváltsa. Mielőtt megkezdte volna

önként vállalt szenvedését, ... kezébe véve a kenyeret, hálát adva, így szólt: Vegyétek, egyétek, ez az én testem, mely érettetek megtöretik. Hasonlóképen kezébe vette a kelyhet e szavakkal: Ez az én vérem, mely érettetek kiontatik. Mikor ezt teszitek, az én emlékezetemre teszitek.”

Ezután következik az Úr halálára való emlékezés, a Szentlélek segítségül hívása, stb.

Mások szerint a legrégebb misekánon, amelynek a szövegét ismerjük, az ún.

Constitutiones Apostolorum (Apostoli rendeletek) iratban van meg, mely Szíriában 380 körül keletkezett. Ennek az iratnak különösen a VIII. könyve nagyjelentőségű, mert leközi a miseimák szövegét, s így nagyon értékes forrásmunka az őskeresztény mise részleteinek a megismerésére. Ezt a liturgiát klementin-liturgiának szokták nevezni, bár annak római szent Kelemtől való származása nem bizonyítható. Elsősorban a szír-antióchiai liturgiát ismerjük meg belőle. De a tudósok általában azt tartják, hogy az itt közölt imák egyes részletei sokkal régebbiek a 4. századnál, sőt egyik-másik tudós azt törekszik bizonyítani, hogy ezek az imák az 1. század ősliturgiájának a maradványai.

E leírás szerint a szentmise a 4. században a következő részekből állott: Először is ötféle szentírásolvasást végeztek: a törvényből, a prófétákból, az apostolok leveleiből, az Apostolok cselekedeteiből és az evangéliumokból. Ezután a püspök buzdító szentbeszédet intézett a jelenlevőkhöz. Majd külön imák keretében elbúcsúztatták és elküldték egymásután a pogányokat, a katekumenek különböző osztályait és a bűnbánókat.

Itt kezdődött meg a hívek miséje hosszú, litániaszerű könyörgésekkel az Egyház tagjaiért és szükségleteiért. Ezután a püspök hosszabb imát mondott, mely után a békecsók, a kezek megmosása és a felajánlás következett. A tulajdonképpeni kánon prefációval kezdődött, amelynek külső alakja majdnem olyan volt, mint a mai prefációké, csak a szövege volt lényegesen hosszabb.

A Sanctus után a püspök elmondta az Oltáriszentség alapításának a történetét, s ez alatt történt a konszekrálás. Majd megemlékezett az Úr haláláról (anamnesis), és kérte az Atyát, küldje el a Szentlelket az átlényegülés végrehajtására (epiclesis). Ezután hosszabb ima következett az élő és megholt keresztényekért (papokért, királyokért, elöljárókért, katonákért stb.).

Majd a püspök áldást adott a népre és felemelte imáadásra a konszekrált kenyeret e szavakkal: »Szent dolog a szenteknek« (»Sancta sanctis«). Ez után a püspök a szent kenyérral megáldozta a híveket e szavak kíséretében: »Corpus Christi« (»Krisztus teste«), a szerep pedig a szent kelyhet nyújtotta nekik e szavakkal: »Sanguis Christi, calix vitae« (»Krisztus vére, az élet kelyhe«).

A hívek áldozása alatt a 33. zsoltárt énekelték (»Benedicamus Domino«). Azután hálát adtak, a püspök ismét megáldotta a jelenlevőket, a szerep pedig felszólította őket, hogy távozzanak („Ite in pace”).

A 4. századból az alexandriai pátriárkátus területéről származik Szerapion thmuisi püspök misekánonja (Euchologium), amelynek érdekessége az, hogy epiklízisében a Fiúistent kéri a konszekráció végrehajtására. Ugyancsak a 4. századból keltezhető a »De sacramentis« című irat, melyet újabban ismét szent Ambrus milánói püspöknek vagy az ő közvetlen környezetének tulajdonítanak. Ebben az iratban is van misekánon, amelynek imái a mai »Quam oblationem«, »Unde et memores« és „Supplices” imákkal majdnem szó szerint megegyeznek.

Mindezek után Nagy Konstantin császár uralkodása, mely meghozta az Egyház szabadságát és az első egyetemes zsinat (325) nagy hatással voltak a liturgia fejlődésére.

5. Az 5-6. századokban

Úgy a keleti, mint a nyugati egyházban a liturgia nagy arányokban fejlődik. Ez a fejlődés azonban az egyes egyházakban nagyon eltérő. Keleten leginkább Antióchia és Alexandria, nyugaton pedig Róma és Milánó a mérvadó a liturgia tekintetében. Ebben az időben ugyanis még nem sikerült egységet teremteni a szertartásokban. Az egyes liturgikus családok egymás mellett önállóan fejlődtek, terjedtek. Kisebb városok a főbb liturgikus központok szokásait követték. Egyik-másik város többféle liturgiából is kölcsönzött részleteket, úgyhogy ma már szinte lehetetlen egészen pontos leírást adni ezeknek a liturgiáknak keletkezéséről, egymáshoz való viszonyáról.

a) Nyugati liturgiák. Nyugaton az 5. század körül két rítus-forrást ismerünk: a rómaid és a gallikánt. A római liturgiáról sajnos, aránylag nagyon kevés adatunk van. A legfőbb forrásmunkáink ebből az időből három szacramentárium (így hívták akkor a misekönyvet), amelyek azonban a szertartásokról semmit sem említenek. Az imaszövegekből is csak a kollektákat, a prefációt, esetleg a kánont is hozzák. Ebben az időben ugyanis a pap a felolvasások (lecke, evangélium) és a zsoltáréneklések (graduale) alatt semmit sem imádkozott, hanem csak figyelt a felolvasásra vagy az énekekre, így a misekönyvben ezek a részek nem is voltak meg.

Történetileg legnevezetesebb a Szacramentarium Gregoriánus, mely Nagy Szent Gergely pápa (590-604) liturgikus reformjai alapján készült, bizonyára már csak a nagy pápa halála után. Ezt a szacramentariumot, mely azonban csak a stációs ünnepek liturgiáját tartalmazza, I. Hadrianus pápa 784 és 791 között elküldte Nagy Károlynak, aki azt a frankoknál szokásos miseszövegekkel kiegészítette, és ebben az alakjában egész birodalmában elterjesztette. Ez a szacramentarium tehát lényegében azt a liturgiát tartalmazza, mely Nagy Szent Gergely pápa idejében használatban volt. E nagy pápának elévülhetetlen érdemei vannak a liturgia fejlesztése és állandósítása terén. Ő határozta meg a római mise végleges formáját. Megparancsolta, hogy a kánon mindennap ugyanaz legyen, s hogy azon senki se változtasson. A karácsonyi három mise kivételével a többszöri misézést megtiltotta. A prefációk számát 54-ről 10-re redukálta. A Miatyánkot ő tette arra a helyre, ahol még ma is van. A túl hosszú imákat megrövidítette, a szövegüket kijavította. Ő rendelte el a hetvened-, hatvanad-, ötvenedvasárnapok és a húsvéti időszak vasárnapjainak a megünneplését. Ha a mostani misekönyvet ezzel a szacramentáriummal összehasonlítjuk, mondhatjuk, hogy lényegében ma is az a szentmise szövege, ami volt Nagy Szent Gergely pápa idejében.

Ennek a régi, gallikán liturgiának még most is van Európában két érdekes maradványa, tudniillik az ún. mozarab és az ambrózián-liturgia. Az előbbit a spanyolországi Toledóban II. Orbán pápa (1088-1099) ideje óta már csak egynéhány templomban, ma pedig már csak a székesegyház ún. mozarab kápolnájában használják. Az ambrózián-liturgia pedig, amely a római liturgiához nagyon hasonlít, Milánóban maradt fenn.

b) Keleti liturgiák. Ezek között a legelterjedtebb a bizánci vagy konstantinápolyi liturgia, melyet görög, arab és ószláv nyelven még ma is használnak a görögkatolikusok, a melkiták és a szakadár keleti egyházak. Ennek a liturgiának három alakja van: a szent Vazul, az Aranyszájú szent János és az előre megszenteltek liturgiája. Az első kettőnek ugyanaz a beosztása, csak részben a szövegek mások.

A szent Jakab-liturgia a hagyomány szerint szent Jakab apostoltól, az első jeruzsálemi püspöktől származik. Ez a legrégebb liturgia a keleti egyházban. A szír nyelvű szent Jakab liturgiát még ma is használják a nyugat-szíriai jakobiták, az egyesült szírek és maroniták. Viszont az örmények egy régi liturgiát követnek, mely a kappadóciai Cézáreában keletkezett.

6. A középkorban

A szentmise Ordó-ja (rendje) az első római Ordó szövege a 8. századból származik ugyan, de lényegében a Nagy Szent Gergely (†604) által megreformált pápai mise szertartását tartalmazza. A legrégebbi Ordókban nincs imaszöveg, csak a szertartás leírása. Az imákat a szakramentáriumokból vették. – A szerzetesrendek is megtartották sajátos szertartásaikat.

7. V. Piusz reformja

A római misekönyv végleges, mai napig kiható reformja V. Piusz pápa nevéhez fűződik. A misekönyv reformja, főleg annak egységesítése nagyon foglalkoztatta a Tridenti Zsinat (1545-1563) atyjait. Nem újíítani akartak tehát, hanem a régi liturgia értékeit a hozzájuk tapadt idegen és kevésbé értékes elemektől megszabadítani. E fáradságos munka szent V. Piusz pápa (1566-1572) alatt fejeződött be, aki az új misekönyvet 1570. július 14-én Quo primum kezdetű bullájával kötelezően elrendelte. E bulla értelmében senkinek sem volt szabad semmiféle szertartást vagy imát sem hozzáadni az új misekönyv miserítusához, sem abból valamit elvenni. A pápa azonban egy kivételt tett. Megengedte ugyanis, hogy megtartsák azokat a liturgikus szokásokat, amelyek több mint kétszáz év óta használatban vannak. Ezen engedmény alapján a lyoni egyházmegye, azután néhány szerzetesrend, így a domonkosok, karmeliták és a karthauziak még ma is sajátos, a rómainál eltérő liturgiát követnek. Hasonlóképpen érvényben maradt a fennebb említett ambrózián-liturgia Milánóban és a mozarab-liturgia Toledóban.

Az V. Piusz-féle reformmal tulajdonképpen bevégeződik a misekönyv története. Azóta a misekönyv lényeges változáson nem ment át.

8. Az V. Piusz-féle rítus elterjedése hazánkban

A középkorban Magyarországon is nagyon sokféle misekönyvet használtak. Ezek közül a misekönyvek közül bizony aránylag nem sok maradt fenn. Ennek okát a törökök és a fanatikus hitújítók pusztításaiban kell keresnünk. Ez utóbbiakra jellemző a református Báthori Istvánnak 1603-ban készült végrendelete, melyben meghagyja, hogy a hagyatékában található misekönyveket »elmetéllýék«, vagy »hogy sem mint ismét pápista kézbe essék«, rakassanak egy nagy tüzet és égessék meg, fújja el szél porát, nem akarom, hogy tovább bálványozzanak benne». Ilyenfajta eljárásnak igen sok nagy értékű középkori misekönyvünk esett áldozatul.

Magyarországon az V. Piusz-féle liturgikus előírásokat, valamint általában a Tridenti Zsinat rendeleteit Pázmány Péter bíboros prímás juttatta érvényre.

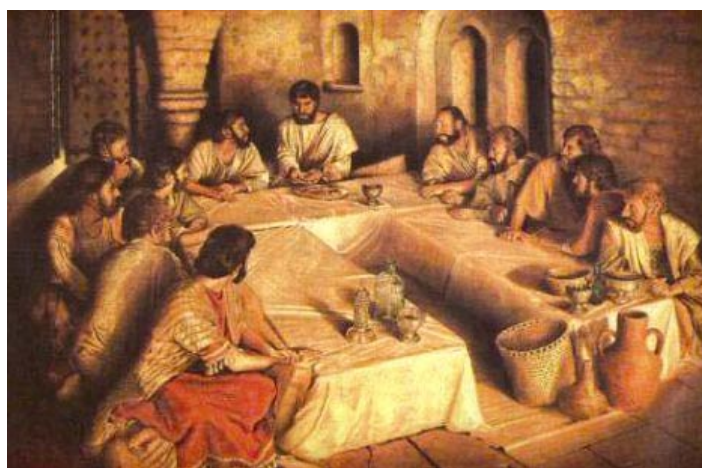
Szentmisének ez a rendje a II. Vatikáni Zsinatig volt érvényben. A Zsinat átalakította az eddigi miserendet, elkészítette annak népnyelvi fordításait, és azóta a ennek magyar változata van érvényben hazánkban, és minden magyarok körében.

Az ókeresztény liturgia kialakulása⁶³

Az Oltáriszentség krisztusi szerzése és a mai fogalmak szerinti mise létrejötte közt több évszázadon át tartó fejlődési folyamat játszódott le, amelynek legelső, szoros értelemben vett őskeresztény szakasza meglehetősen homályban van.

⁶³ Medvigy Mihály piarista tanár, Az ókeresztény liturgia kialakulása, PPEK 696

A fejlődés főbb állomásai: a családi kenyértörés, amely hamarosan, már az első Pünkösdt követő évtizedekben az egyházközség közös cselekményévé válik; keresztény igeliturgiák felbukkanása, minthogy a hívek kénytelenek voltak távol maradni a zsidók zsinagógái igeliturgiáitól (kb. 80 után); az igeliturgia összekapcsolása az Eucharisziával (ami 100 táján még nem mindenhol történik meg); a püspöki egyházközségek rendszeres vasárnapi liturgiája rögtönzött anaforával (a 2. század közepén már általános, Keleten és Nyugaton egyaránt); nem-kötelező szövegű minta-anaforák, áldozat-bemutató hálaimádságok írása (a 3. században); az ének bevonulása a liturgiába, amelyet immár nagy bazilikákban végeznek (4. század); papi ill. püspöki misefüzetek (*libelli missarum*) összeállítása és miseszöveg-gyűjtemények (szakramentáriumok) szerkesztése (az 5-6. század fordulójától), és ezek lassankint kötelezővé is válnak; az antifónaszerzés (tropárok) virágkora és énekgyűjtemények készítése (nagyjából a 6. századtól), végül a rubrikás-könyvek (ordó-k) felbukkanása a középkor első századaitól.⁶⁴



Az Utolsó Vacsora

Jellegzetes középkori jelenség a csendesmise, amely azonban csak Nyugaton alakul ki (kezdődik a 6. századtól, de általánosságban akkor terjed el, amikor a monostorok zsolozsmára kötelezett szerzeteseit túlnyomórészt pappá is szentelik). Egyre fokozódik a miseliturgia klerikalizálódása, a nép néma szemlélővé és hallgatósággá válik, nem is érti Nyugaton a liturgia nyelvét.

A miseliturgia fejlődése lényegében a középkorral befejeződik Keleten és Nyugaton egyaránt. Középkori eredetű a bűnbánati szertartás („Confiteor” stb.) a mise elején, az áldás a mise végén, és a misébe becsúsztott számos papi magánimádság (többes szám helyett egyes szám első személyben): mindez a nyugati, latin misében. A bizánci liturgia a 6. században, vezeti be a képfalat (ikonosztaszisz-t) a templomhajó és a szentély elválasztására. Ez – a rajta nyíló ajtókkal – hozzájárult a miseliturgia két papi körmenetének, a „kisbemenetnek” és a „nagybemenetnek” kialakulásához. Szent Maximosz „Confessor” (megh. 662) Müsztagógiája szerint a liturgia a kisbemenettel kezdődött (a püspök máig ezzel kezdi). Ám a 8. század végére már eléje került az úgynevezett „enarxisz” (három ekténia azaz egyetemes könyörgés, és mindegyik után egy-egy antifóna éneklése). Ez elé a képrombolás korában került az adományok előkészítése (proszkomídia) a sekrestyében ill. egy oldal-asztalkánál. A misetányérra (diszkoszra) kirakott kenyérdarabkák szertartása még későbbi, Athosz-hegyi

⁶⁴ A legrégebb a 8. századból.

eredetű a 12. századból. Az „ambó-mögötti” szép papi imádság a liturgia befejező részei közt nem régebbi a 8. századnál.

Nyugaton, az első nyomtatott misekönyv – a római szertartás szerint – 1474-ben Milanóban jelent meg, és hűségesen ismétli a III. Ince idejéből való kéziratot. A Tridenti egyetemes Zsinat a pápára bízta a misekönyv új kiadását, és ennek V. Szent Piusz pápa eleget is tett 1570-ben, mégpedig a kifejezett szándékkal, hogy a szertartásokat „az egyházatyák ősi irányelvei szerint állítsa vissza”. Ám ő sem ment vissza a milánói kiadásénál régebbi hagyományra, hiszen csak a protestánsoktól megtámadott, nem túl régi hagyományt akarta megőrizni. Sőt még újított is, kötelezővé téve az „utolsó evangéliumot” a mise záró áldása és az elbocsátás után. Azóta bizony sokat haladt a liturgiátörténeti kutatás, és ennek eredménye mutatkozott meg a II. Vatikáni egyetemes Zsinat kívánalmainak megfelelő Missale Romanum-ban, amelyet VI. Pál pápa 1970-ben jelentetett meg. Ez valóban visszanyúl az egyházatyák hagyományára, felújítva például a válaszos zsoltár és az egyetemes könyörgés ókori gyakorlatát. Súlyosan igazságtalan tehát Marcel Lefèbre érsek és követői vádaskodása az új misekönyv ellen, amikor azt állítják, hogy „Szent Piusz pápa misekönyve” őrzi az ősök szakadatlan hagyományát.



Ikonosztáz

A kenyértörés

1. Az Apostolok Cselekedeteiből értesülünk, hogy a zsidóból lett első keresztények továbbra is minden nap eljártak a jeruzsálemi zsidó Templomba (Csel 2,46), szombatoként szokásszerűen részt vettek a zsinagógai igeliturgián (Csel 9,2; 17,2; 18,4), családonként pedig elvégezték a „kenyértörést” (Csel 2,42.46). Az úgynevezett kenyértörés voltaképpen szintén zsidó szertartás, amit szombatoként és ünnepnapokon a zsinagógából hazatérve a családapa végez fehér vászonnal letakart asztalnál, két égő gyertya fényénél. Ez a cselekmény (a „Qiddús”) a kehelyben lévő bort és az asztalra tett kenyereket megáldó istendicséretből áll. A jelenlévők aztán isznak a kehelyből, és esznek a megtört kenyérből. Ez a szertartás még nem a tulajdonképpeni vacsora, és áldozat jellege sincsen. A keresztények azonban ebben a keretben ismételték meg azt, amit Jézus az utolsó vacsorán művelt, és így teljesítették a Mestertől kapott parancsot: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” (Csel 10,16; 11,24-25; Lk 22,19).

Eszerint azt kell mondanunk, hogy eleinte a családapa „miséztek”, hiszen a kenyértörés szertartását a zsidóknál akkor is a családapa végezte, ha nálánál jelesebb személy volt jelen. Természetesen lehetséges, hogy az ilyen szertartás nem volt sem érvényes miseáldozat, sem szentségi áldoztatás. Ám feltételezhetjük azt is, hogy az első Pünkösödöt közvetlenül követő

években az apostolok a keresztelest követő („bérmálási”) kézzel átadták teljes gazdagságában a „Szentlelket”, vagyis az összes átadható kegyelmi ajándékot mindennemű korlátozás nélkül, krisztusi nagylelkűséggel: „Ingyen kaptátok, ingyen adjátok!” (vö. Mt 10,8) Így aztán a hívek – legalábbis ezek a férfiak – a szó szoros értelmében „királyi papsággá” lettek (vö. 1Pét 2,9), mert mai fogalmaink szerint valamennyien püspökké voltak szentelve. Az apostolok utóbb ráeszméltek, hogy a Lelket „meg lehet osztani”, mint Isten tette Izrael népének pusztai vándorlása idején, amikor egy-egy részt juttatott hetven idősebb férfinak, mint „presbiternek” a Mózeset eltöltő Lélekből (4Móz 11,17.24-25; vö. Illés Lelkének megosztása, 2Kir 2,9). Belátták azt is, hogy nem szükséges – és nem is ajánlatos – bárkinek mindent átadni, és ettől kezdve meggondolták, hogy kit részesítenek az ily teljes értelmű Szentlélek-közli kézzel átadásban (1Tim 5,22; Ti 1,6-9; vö. 1Tim 4,14; Csel 8,13-21).

A cselekmény részeinek sorrendje

2. Az utolsó vacsorai cselekmény megismétlésének ősförmájánál a részek sorrendje nem volt egyértelmű. A zsidók a maguk kenyértörésénél előbb isznak a megáldott borból, és csak utána esznek a megtört kenyérből. Természetes, hogy az őskeresztények is így jártak el. A szertartás lefolyásának ilyen értelmű egymásutánjára utal Pál apostol (1Kor 10,16; ugyanígy 10,21): „Az áldás kelyhe, amit megáldunk, ugye Krisztus vérében való részesedés? És a kenyér, amit megtörünk, ugye Krisztus testében való részesedés?” De a Didachéból is az derül ki, hogy előbb „eucharisztizáltak” a kehellyel (9,1), és csak azután a megtört kenyérral (9,3). Mielőtt azonban az evangéliumokat írásba foglalták volna, már megfordult a sorrend, és követte Jézus utolsó vacsorai cselekményének egymásutánját. Az elbeszélés hagyományos sorrendje tehát megváltoztatta a „kenyértörés” eredeti sorrendjét.

A szent cselekmény egyre inkább a közös egyházközsegi vacsora keretében folyt le, és igazodott a zsidó húsvéti lakoma szertartásrendjéhez, amelyben a részek egymásutánja nem azonos a zsidó Qiddússal, vagyis a hetenkénti kenyértöréssel. A kenyér és a bor „eucharisztiaja” és elfogyasztása azonban nem közvetlenül követte egymást. A bort csak a vacsora végén változtatták át és vették ragukhoz („vacsora után” Lk 22,20; 1Kor 11,25). De az is kitűnik az elbeszélésből, hogy az apostoli kor „szentségi böjtöt” nem ismert, ugyanis csak több pohár bor elfogyasztása után áldoztak meg Jézus Vérével (vö. 1Kor 11,21).

A keresztény ige-liturgia

3. A fejlődés következő szakaszában egyszerre két lépéssel haladt előre a liturgia: létrejött a keresztények saját igeliturgiája, és kialakult a keresztény eucharisztia-imádság belső, gondolati váza.

a) Jeruzsálemnek 70-ben bekövetkezett pusztulása után a zsidózó kereszténység – az „Ecclesia ex circumcissione” – elveszítette addigi vezető szerepét. Ráadásul a következő évtizedek folyamán a hívek kénytelenek voltak végképp felhagyni a zsinagógák látogatásával. Ott ugyanis nemcsak hogy nem tűrték meg többé őket, hanem ellenük szerkesztett imádságot kezdtek mondani.

A rendszeres zsinagógai imádság kiemelkedő része a Semóne eszré berákóth („Tizenhét áldás”), amelyet naponta háromszor mondanak el. „Vásznas Simon” fogalmazta II. Gamálieel zsidó pátriárka rendeletére a 2. század küszöbén, Jabne városában. Kezdőszavai: „Uram, nyisd meg ajkamat, és szájam a te dicséretedet fogja hirdetni!” A benne szereplő tizenkettedik áldás több változatban is ránk maradt; az egyik változat így hangzik: „Az elpártolóknak semmi reményük se legyen, és pusztítsd el gyorsan a kevélység országát; a nazarénusok és az eretnekek egy csapásra vesszenek el: töröltessenek az élők könyvéből, és az igazakkal együtt be ne írássanak! Áldott vagy te, Uram, aki megalázod a kevélyeket.”

A zsidóknál minden tíz férfiú megalapíthatta a maga saját zsinagógáját. Így aztán a keresztények is külön zsinagógákat (helyi egyházakat) kezdtek alapítani, városenként általában csak egyet. Ez a gyakorlat látható már a Jelenések könyvéből (2,1-3,22). Az egyházközség élén a keresztény közösség vezetője, a püspök állt (episzkoposz), körülvéve az öregebbek (preszbüteri) csoportjával, mint a zsinagógákban. A keresztényeknél ezek kézrátétellel felavatott személyek voltak, mai fogalmaink szerint mindannyian püspökké szentelve.

Mind a Jelenések könyve (a 90-es évek végéről), mind pedig Szent Ignác antióchiai vértanú-püspök ránk maradt levelei (megh. 107) feltételezik, hogy a legtöbb egyházközségben egyszemélyi püspöki vezetés volt. Érdekes kivételnek látszik épp a római egyházközség, amelynek elsőségét Ignác igen ékesszólóan elismeri, ugyanakkor azonban – eltérően egyéb leveleitől – püspököt nem említ benne. – Efezus a Jelenések könyvének idejében püspöki egyházközség, 58-ban viszont, amikor Pál el akar búcsúzni az ottani egyházközség vezetőitől, Milétoszba hivatja Efezusból „az egyházközség preszbütereit”, és lelkükre köti: „Vigyázzatok magatokra és az egész nyájra, amelynek élére a Szentlélek rendelt benneteket episzkoposzokként, hogy igazgassátok az Isten egyházát!” (Csel 20,28).

Az eucharisztia-imádság

A liturgián püspök elnökölt, és saját fogalmazású áldásszöveget (eucharisztia-imádságot) rögtönzött. Miskönyv nem létezett. Előfordulhatott viszont az is, hogy ezt az imádságot egy „karizmatikus” személy mondta, akit az áldó imádkozás rendkívüli kegyelmi ajándékával esetleg csak a Szentlélek egyedül szentelt fel. Az ilyenek, mint vándor apostolok jártak egyházközségről-egyházközségre, és a püspökökhöz hasonló hivatásszerű, (professzionális) imádkozók voltak. A püspökök és a karizmatikusok rögtönzéseiből kezdett kialakulni a hagyományos tartalmú anafora (áldozat bemutató imádság), amely valósággal szónoki remekművé fejlődött, és egyre inkább eltávolodott a zsidók áldás-hagyományától.

Ez az eucharisztia-imádság – meglepő módon – nem feltétlenül tartalmazta Jézus utolsó vacsorájának elbeszélését és a Mesternek akkor mondott szavait a kenyérről és a borról. Nem gondolták, hogy Jézus szavait kimondani lényeges. Olykor beérték annyival, hogy Jézus példájára áldották Istent a kenyér és bor fölött. Ez a „magasztalás” vagy „hálaadás” (görögül eucharisztia) vált aztán az Oltáriszentség elnevezésévé is.

Mínt hogy kezdettől fogva hitték, hogy a kenyér Krisztus teste lesz, a bor pedig Krisztus vére, továbbfejlesztve az imádságot, kérni kezdték Istentől, hogy – többnyire a Szentlélek küldése által – hajtsa végre az átváltoztatás csodáját. Így lett az eredeti hálaadó imából (eucharisziából) egyúttal hívó-imádság is (epiklészisz). Ez egyenesen ősbib mozzanatok látszik itt, mint az utolsó vacsora elbeszélése, annak ellenére, hogy mind a zsidóság, mind az egyiptomi pogányság hitt a kimondott szó valóságát „befolyásoló”, lényegét megváltoztató titkos erejében. Ezt gondolták már az emberi szóról is; az isteni ígéknek meg egyenesen teremtő erőt tulajdonítottak (vö. 1Móz 1,3-24; Ez 37,7-10; Mt 4,3).

A gyakorlat persze – szabályozó központok híján – eleinte ebben sem volt egységes. A 2-3. századi apokrifok például leírják, hogyan miséztek az apostolok. Ezek a leírások persze csak annyiban történeti kútfők, amennyiben a saját keletkezésük korában – és a saját köreikben – használatos liturgiaszövegeket vetítik vissza az apostoli korba, és adják az apostolok szájába. Az Acta Ioannis szerint János apostol Krisztushoz szól a hálaimádságban, és őt hívja meg, de nem mondja el az oltáriszentség szerzésének történetét (85. és 109. szakasz). Az Acta Thomae szerint Tamás apostol már szereppal misézik, vászonnal leterített asztalnál. Ő nemcsak Jézust hívja meg, hanem a „szent Galambot” is, akit „Titokzatos Anyának” nevez (apokrüphosz Métér), tehát női jellegű valóságnak tart (49-50. szakasz). Egy másik alkalommal misézve azt mondja: „Jöjjön el az áldás ereje, és telepedjék meg a

kenyérben!” (133. szakasz) A káld katolikus szertartásban ma is szereplő egyik anaforaszöveg, amelyet az apostoli korból eredőnek vélnek, és „Adda és Mari apostoloknak” tulajdonítanak, eredeti formájában még szintén nem tartalmazta az utolsó vacsora elbeszélését. Ezzel szemben a kánoni János-evangélium, amely már a századfordulón keletkezett, és – eltérően a másik három evangéliumtól – nem hithirdető (a kereszténységbe bevezető) kérügmát foglal össze, hanem egyenesen liturgiai felolvasás célzatával készült, az utolsó vacsora elbeszéléséből kihagyja az Oltáriszentség szerzését, alighanem arra való tekintettel, hogy az minden egyes alkalommal úgyszólván elhangzik az eucharisztia-imádságban.

A hittudomány mindebből talán levonhatná azt a tanulságot, hogy az Egyháznak sokkal messzebbmenő jogosultsága van a szentségek szövegének és így a misebeli átváltoztató szavaknak meghatározására is, mint a dogmatikai kézikönyvek régebbi szerzői vélték. Az Egyház ma Jézus utolsó vacsorai szavaihoz (a „szerzési igékhez”) köti az átváltozást; de kijelölhetné erre a célra akár az átváltozást kérő mondatot (a szoros értelemben vett epiklézist), vagy akár a hálaadás szavait is.

A görögök úgy vélték, hogy a nyugatiak helytelenül járnak el, mert miseliturgiájukból hiányzik az epiklézis. Hittudósaik, mint Nikolaosz Kabaszilász (világi személy, megh. 1396 után), akinek Az isteni liturgia értelmezése (Herméneia) című munkáját még a Tridenti Zsinat résztvevői is nagyra becsülték, továbbá Tesszaloniki Simon (megh. 1429), és a firenzei uniós zsinaton harcias ellenzéki magatartást tanúsító Markosz Eugenikosz efezusi érsek (megh. 444) kidolgozták azt az elméletet, hogy egyaránt szükségesek Jézus igéi is, az epiklézis elimádkozása is, de az előbbieknél az utóbbi kölcsönzi az átlényegítő erőt (a legtöbb eucharisztia-imádságban ugyanis az utolsó vacsora elbeszélése megelőzi az epiklézist).

Epiklézis egyébként a római misekánonban is van, mégpedig átváltoztatás előtt és a mennyei Atyához címezve: „Kérünk, szenteld meg ezt az adományt, áraszd le rá Szentlelkedet, hogy számunkra a mi Urunk, Jézus Krisztus teste és vére legyen” (II. kánon). Volt Nyugaton a gall és az úgynevezett mozarab liturgiában is.

A ma használatos két bizánci anafora az Atyától kéri a Szentlélek küldését.

Több keleti liturgiában – az egyiptomi típusúakban – mint például a görög „Szent Márk”, a görög Dejr-Balizeh-i, a kopt „Szent Cirill” liturgiában találunk az utolsó vacsora elbeszélését megelőző, átváltozást kérő epiklézist (bár – az antióchiai-típus hatására – utána is van). Az epiklézis rendes helye a keleti jellegű liturgiákban az utolsó vacsora elbeszélése után következik, mégpedig csaknem közvetlenül. Ezen nem kell megütköznünk. Ma is mindnyájan úgy tudjuk, hogy a szerzési igék elmondása egymaga nem elegendő, hanem szükséges még a miséző pap átváltoztató szándéka is, amelyet az epiklézis nem Istent kényszerítő akaratnyilvánítással, hanem Istenhez intézett alázatos könyörgéssel fejez ki. A régiek gondolkodása szerint az átváltoztatást a teljes eucharisztia-imádság eszközli. Az imádkozó fölött mintegy megáll az idő, nem számít az „előbb” és az „utóbb”; Isten is – a maga örökkévalóságában – egyszerre „hallja” az egészet.

Míg azokban a Kis-Ázsia-i egyházközösségekben, amelyek használatára a János-evangélium íródott, már egybeforrta az ige-liturgia az eucharisztia liturgiájával, addig más – szintén Kis-Ázsia-i, de nem „Asia”, hanem Pontusz és Bithínia tartományokban – a kétféle istentiszteletre még két különböző időpontban jöttek össze a hívek: az agapés szent cselekményre este, az igeliturgiára pedig korán reggel, virradat előtt. Ezt Plinius tanúsítja (Epist. 10,96) Kr. u. 112 táján.

Egy félszázaddal később Justinus a „filozófus és vértanú” részletes leírást ad arról – a császárhoz beadott védőiratában – hogy miként folyik le Rómában az immár egyetlen vasárnapi liturgia. Csak egy van a város és a környék keresztény lakosai számára. Ige-liturgiával kezdődik, amelyben az ószövetségi prófétákból, továbbá „az apostolok visszaemlékezéseiből” (az evangéliumok valamelyikéből) olvasnak fel. A gyülekezetben a püspök elnököl, és buzdító beszédben vonja le az olvasottak erkölcsi tanulságát (homília).

Míg az ige-liturgia tart, egy másik helyiségben – „ahol víz van” – megkeresztelik az újonnan közéjük állni szándékozókat, utána pedig mindjárt be is vezetik őket a „testvérek”, vagyis a többi hívő gyülekezetébe. Következik „a hívek imája” (az egyetemes könyörgés): felállnak, és közösen imádkoznak az egyházközségért, a „megvilágosítottakért” (vagyis az újonnan kereszteltekért) és „világszerte mindenki másért”. Utána testvéri csókot váltanak. Most következik a felajánlás: az elnöklő püspök elé viszi ki-ki az adományait, amelyekből ő a rászorulókat segíyezi majd. Kenyeret és egy serlegben vízzel vegyített bort is adnak át neki. Ezek fölött hangzik el a püspök hosszú, rögtönzött hálaimája, amelyre végül az egész gyülekezet Ámen-nel felel. Azután a szerepök megáldoztatják a híveket a kenyérből és a borból, amely most már Krisztus teste és vére, miután elhangzott fölöttük a hálaadó imádság. Visznek el belőle a megjelenésben akadályozott híveknek is. – Ez a liturgia már csaknem egybevág a mai szentmisével.

Az Újszövetségi Szentírás kánonja

Az apostoli korban (Kr. u. 30-100) elkészült az Újszövetségi Szentírás minden egyes könyve. Ezeket rendre másolták, terjesztették, és istentiszteleteiken rendszeresen felolvasták az egyes keresztény közösségek. A 2. századtól kezdve egyre több egyházi személy volt képzett, és ők nemcsak szóban tanítottak, hanem gondolataikat, nézeteiket írásba is foglalták és terjesztették. Voltak ezen iratok között olyanok is, amelyek nagyon népszerűek lettek, és az Újszövetség könyveihez hasonlóan felolvasták az istentiszteleteken.

Az egyház azonban mindig csak az apostoli korban született írásokról vallotta, hogy Isten sugalmazta őket, tehát szentek és hasznosak a keresztény hitélet szempontjából. Ezért mindinkább szükségessé vált, hogy mindenki számára nyilvánvaló legyen, hogy mely könyvek „apostoliak”, tehát sugalmazottak, ezért az egyházi vezetők és zsinatok ismételten meghatározták a szent könyvek jegyzékét, a Szentírás kánonját. Kezdetben voltak még bizonytalanságok, de az egységes és végleges megoldás idővel megszületett.

Az alábbiakban ismertetjük az első négy századból ismert kánonokat, pontosabban azoknak az Újszövetségre vonatkozó részét.

1. Muratori kánon (170) latin

Ezt az értékes kézirat-töredéket Ludovico Antonio Muratori a milánói Biblioteca Ambrosiana könyvtárában, egy kódex lapjai között találta meg. A lap latin nyelven íródott, valószínűleg görögből fordították. Az irat eredetije Kr. u. 150-170 körül íródott. Az eleje elveszett. A megmaradt szöveg így hangzik:

„melyeknél jelen volt. Az evangéliumok harmadik könyve a Lukács szerinti. Lukács orvos volt, Krisztus mennybemenetele után Pál őt, mint jogban (útban?) jártast magával vitte, saját neve alatt (az evangéliumot) összeírta, az Urat azonban ő sem látta testi alakjában. E's aminek ő maga utána tudott járni, így János születésétől kezdi (az eseményeket) elbeszélni.



Muratori töredék (32-85 sor)

A negyedik evangélium a tanítványok közül való Jánosé. Buzdítva tanítványtársait és a püspököket, ezt mondotta: bőtöljetek velem együtt ma (mától) harmadnapig és bármi kinyilatkoztatást nyerünk, mondjuk el egymásnak. Ugyanazon az éjszakán Andrásnak kinyilatkoztatása volt, hogy János mindenre visszaemlékezve (az evangéliumát) saját neve alatt leírja. E's ezért, bár minden egyes evangélium más kezdetről számol be, mégis a hívők hitének anyagában semmi különbség nincsen, mivel egyetlen irányító Lélek jelentett ki mindenben mindent, a születésről, a szenvedésről, a feltámadásról, a tanítványokkal való beszélgetésről és az Ő kettős eljövételéről, az alázatosságban megvetett első-(eljövétel)-ről, ez már megtörtént, az Atya királyi hatalmában dicsőséges második eljövételéről, amely ezután lesz. Tehát mi a csodálatos abban, ha János önmagára vonatkozólag annyira állhatatosan minden egyes dolgot még a leveleiben is előad: amiket szemünkkel láttunk és fülünkkel hallottunk és kezünkkel érintettünk, azokat írtuk le nektek. Így nemcsak szem- és fültanúnak, hanem természetesen az Úr minden csodálatos dolgának rendezett elmondójának is vallja magát.

Az összes apostolok tettei pedig egyetlen könyvben vannak leírva. Lukács kedves Theophilnak foglalja össze, mivel az ő jelenlétében történtek mindezek a dolgok, ahogyan Péter távoli haláláról nyilvánvalóan kijelentést tesz, és az utazó Pálnak a városból (Rómából) Hispaniába való utazásáról is.

Pál levelei pedig a megérteni akaróknak saját magukat megvilágítják, hogy milyen helyről vagy milyen okból küldettek. Legelsőnek a korintusiak között a szakadásokat és a szakadárokat ítélve el, azután a galatáknak a körülmetélkedést, a rómaiaknál pedig bőségesen leírta az írások sorrendjét, de elmélyítve, hogy ezeknek az alapja Krisztus.

DISCIPLINE SCIFICATESUNT PERTURETIAM
LAUDCENSES ALIA AD ALEXANDRINOS PAULINO
MINE FINCTE AD HERESEM MARCIONIS ET ALIA PL
RAQUAE IN CATHOLICAM ECCLESIAM RECEPINO.
POTEST FELENIM CUM MELLE MISCERI NON CON
CRUIT EPISTOLAS ANE LUD ETSUPERSCRITIC

Muratori töredék, 63-68. sorok:

discepline scificate sunt fertur etiam ad
laudcenses alia ad alexandrinos paulino
mine fincte ad heresem marcionis et alia plu-
ra quae in catholicam ecclesiam recepi non
potest fel enim cum melle misceri non con-
cruit

Ezekről külön-külön vitatkoznunk kell, amikor Szt. Pál apostol, követve elődjének, Jánosnak sorrendjét név szerint csak hét egyházközségnek írt ilyen sorrendben: a korinthusziaknak az elsőt, az efezusiaknak a másodikat, a filippieknek a harmadikat, a kolosszeieknek a negyediket, a galatáknak az ötödiket, a tesszalonikaiaknak a hatodikat, és a rómaiaknak a hetediket. A korintusiaknak és a tesszalonikaiaknak megfedés miatt még egy levelet írt. Egyet pedig azon az alapon tudunk megkülönböztetni, hogy az az egész földkerekségen elterjedt. Ugyanis János az apokalipszisében bár hét egyháznak írt, mégis mindhez szól. Bár a Filemonhoz és a Tituszhoz írt egy-

egy levél és a Timóteushoz írt két levél oka a szeretet és a barátság, mégis a katolikus egyház tiszteletére az egyházi tanítás (fegyelem) elrendezésére szerzetek.

Beszélnek egy laodiceaiakhoz írt levélről és egy alexandriaiakhoz írtól, ezek Pál neve alatt a Marcion-eretnységgel kapcsolatban koholtattak és (mint) több mások, a katolikus egyházba nem fogadhatók be, nem megfelelő (nem congruit) ugyanis az epét mézzel összekeverni. (63-68. sorok).

Judás és az előbb említett János két levele pedig megtartatnak a katolikus egyházban, és Salamon barátainak származó bölcsesség könyvét az ő tisztelete alatt tartják. Jánosnak (az apokalipszisé) és Péternek az apokalipszisé annyiban fogadjuk be, amennyire néhányan közülünk az egyházban nem akarják olvastatni.

A Pásztort pedig a minap (nemrégiben) a mi időnkben, Róma városában Hermas írta, amikor Pius püspök ült a Római Egyház székében, aki neki testvére volt. E's ezért azt ugyan olvastatni kell, de nem hirdetheti magát az egyházban a népnek sem a próféták között, mivel számuk már betelt, sem az apostolok között az idők végezetéig. Arsinoust pedig, akár Valentinust vagy Miltiadist nem fogadtuk be teljesen, akik Marcion számára egy új zsoltárkönyvet írtak, Basilides Asaianus-szal a Cataphrigok szerzőjével.”

2. Melito kánonja (180 előtt) görög

Melito Sardis püspöke volt Kis-Ázsiában. Kánonjában csak az Ószövetség könyveit sorolja fel (Eszter könyvének kivételével). Ószövetségi listáját Euszébiosz Egyháztörténetéből ismerjük (ET 4,26).

3. Origenész kánonja (250 körül) görög

Origenész Alexandriában tanított, kánonját szintén Euzébiosz jegyezte fel görögül (ET 6,25) Az első zsoltárhoz írt kommentárjában az Ószövetség 22 könyvét sorolja fel. Origenész a Máté szerinti evangéliumhoz írt magyarázatainak első könyvében az egyházi kánonhoz ragaszkodva arról tanúskodik, hogy csak négy evangéliumot ismer:

Az Újszövetség könyvei – Amint a hagyományban tanultam a négy evangéliumról, melyek egyedül vitathatatlanok Istennek az ég alatt levő egyházában, először íródott az egykor város, később Jézus apostola, Máté szerinti evangélium, amit a zsidóságból megtért hívők számára adott ki, és héber betűkkel alkotta meg. Másodikként íródott a Márk szerinti, aki úgy alkotta meg, amint Péter mutatta neki, és akit a katolikus levelében fiának is nevez ezekkel a szavakkal: „Köszönt titeket a veletek együtt kiválasztott egyház Babilonban, és Márk, a fiam” (1Pét 5,13). Harmadikként íródott a Lukács szerinti, akit Pál megdicsért, és aki a pogányokból megtért hívők számára készítette evangéliumát. Mindezek után íródott a János szerinti.

A János szerinti evangéliumhoz fűzött „Magyarázatok” ötödik könyvében pedig ugyanő ezt mondja az apostolok leveleiről: „Mivel alkalmassá lett arra, hogy az új szövetség szolgája legyen, nem a betű, hanem a léleké, Pál, miután hirdette az evangéliumot az egész vidéken Jeruzsálemtől Illíriáig, nem írt minden egyháznak, amelyet tanított, hanem amelyeknek írt is, csak néhány sort küldött. Péter, akire Krisztus egyháza épül, melyen az alvilág kapui sem vesznek erőt, egy vitathatatlan levelet hagyott hátra, és talán még egyet, ezt

ugyanis vitatják. Mit mondjak, aki Jézus keblén pihent, aki egy evangéliumot hagyott hátra, és bevallotta, hogy annyi könyvet alkothatna, hogy a világ sem tudná befogadni, és aki a Jelenések Könyvét is megírta, ahol az a parancsot kapta, hogy hallgasson, és ne írja le a hét mennydörgés hangját? Egy néhány sorból álló levelet is hátrahagyott, és talán egy másodikat és egy harmadikat is, mivel nem mindenki mondja hitelesnek őket; különben mindkettő együttvéve nincs száz sor.”



Origenész

A Zsidóknak írt levélről a róla mondott „Homíliák”-ban ezt a magyarázatot adja: „Mindenki, aki ért a stílusok megkülönböztetéséhez, bevallhatja, hogy a Zsidóknak címzettnek nevezett levél stílusának jellege nem tükrözi az apostol egyszerű szóhasználatát, aki maga vallja be, hogy egyszerűen beszél, vagyis nem ért az ékesszóláshoz, hanem a levél stílus szempontjából nagyon is görög. Újból le kell szögezni, hogy a levél gondolatai csodálatosak, és nem maradnak le a vitathatatlanul apostoli iratok gondolatai mögött. ... Ha saját véleményemet kérdeznék, azt mondanám, hogy a gondolatok az apostoltól erednek, a kifejezés és megfogalmazás azonban olyan valakitől, aki az apostol tanítását mondja el, és mintegy fogalmazótól, aki lejegyzí az, amit mester mondott. Ha tehát valamely egyház Pálénak tartja ezt a levelet, ezért is illesse tisztelet, hiszen nem véletlenül hagyományozták át páli levélként a régiek. Hogy azonban ki írta a levelet, valójában Isten tudja, a hozzám eljutott hagyomány azonban beszél egyesekről, akik azt mondják, hogy Kelemen, aki római püspök volt, írta a levelet, és másokról, akik azon a véleményen vannak, hogy Lukács, aki az evangéliumot és az Apostolok cselekedeteit írta.” Ebből azonban legyen ennyi elég! (ET 6,25,3-14).

A négy evangélium – „Máté szólaltatta meg először a papi kürtöt evangéliumában. Márk is, meg Lukács és János szintén hangot adtak papi trombitájukkal. Péter súlyosan zeng leveleiben kettős kürtjével, ugyanígy Jakab és Júdás. Hogy a szám teljes legyen, János zeng tovább trombitájával leveleiben és a Jelenések könyvében, Lukács pedig lejegyzí az apostolok cselekedeteit. Végül jött az, aki azt mondta: `Úgy gondolom, hogy Isten minket, apostolokat az utolsó helyre állított’ (1Kor 4,9), ő leveleinek tizennégy trombitájával ledöntötte Jerikó falait is, azaz a bálványimás minden eszközét és a filozófusok tanítását” (Origenész, *Kr. u. 240 körül, Homília Józsvue könyvéről, 8,1*)

„Az Újszövetségben `sokan megkísérelték`, hogy evangéliumot írjanak, de nem mindegyiket fogadták el. Nem csak négy evangéliumot írtak, hanem az evangéliumok egész sorát, ezek közül négyet választottunk ki, és adtuk át az egyházaknak. Figyeljünk arra, hogy Lukács előszavával, amely így hangzik: `Már sokan megkísérelték rendben elbeszélni a közöttünk végbement eseményeket`, mit akar mondani. A `sokan megkísérelték` ki nem mondott vádat tartalmaz azok ellen, akik a Szentlélek kegyelme nélkül gyorsan hozzá fogtak evangéliumot írni. Máté és Márk, Lukács és János nem „kísérelte” meg az evangélium-írást, hanem a Szentlélekkel eltelve írtak.” Ezután megemlíti az apokrif evangéliumokat, az Egyiptomi evangéliumot, a Tizenkét apostol evangéliumát, Tamás evangéliumát, „Mi azonban csak azokat fogadjuk el, amelyek méltók az elfogadásra.” (*Origenész, Homilia Lukács evangéliumáról*)

4. Cézáreai Euszébiosz kánonja – (324) görög

Cézáreai Euszébiosz (263/265.339) – Euszébiosz 263–265 körül született Cézáreában, elhunyt Kr. u. 339 körül, 74-76 évesen. Az origenészi hagyományt folytató Pamphilosz pap felszabadított rabszolgája volt, majd tanítványa lett. 313-tól Cézárea püspöke volt.



Euzébiosz

Cézáreai püspökként az ottani püspöki könyvtár kezelője volt, ennek állományát lelkesen gyarapította és tanulmányozta. Egyháztörténetében olvashatjuk a következőket:

„Ezután ésszerű lesz összefoglalni az Újszövetségnek azokat az írásait, melyekről szó esett. Első helyen kell említeni az evangéliumok szent négyességét, melyekhez az Apostolok cselekedetei című írás kapcsolódik. Ez után kell sorolni Pál leveleit, melyeket János első és ugyanúgy Péter első levele követ. Ezek után következik, ha úgy tetszik, János Jelenéseinek könyve, amiről a véleményeket majd adott időben ismertetem. Ezek azok a könyvek, amiket elfogadunk.

A vitatottak (antilegomenon) közé sorolják, bár a legtöbben mégis (kánoninak) ismerik el Jakab és Júdás levelét, meg Péter második levelét, és János másodiknak és harmadiknak nevezett levelét, akár az evangélista, akár valaki más, vele azonos nevű írta is őket.

A gyanúsak (nothosz) közé kell sorolni Pál cselekedeteit, a „Pásztor” című könyvet, Péter Jelenéseinek könyvét, ezen felül a Barnabásnak tulajdonított levelet és az `Apostolok tanításai`-nak nevezett művet, valamint – mint már említettem – János Jelenéseinek könyvét, ha úgy tetszik. Ezt egyesek, mint

már említettem, elvetik, mások viszont az elfogadottak (homologumenon) közé sorolják. Egyesek ide sorolják már a Héberék szerinti evangéliumot is, melyet azok a zsidók használnak, akik elfogadják Krisztust. Mindezek a vitatott könyvek közé tartoznak, ezért szükséges, hogy ezeket is összefoglalólag felsoroljam, így különböztetve meg egymástól azokat az írásokat, melyek az egyházi hagyomány szerint igazak, hitelesek és elfogadottak, azoktól, melyek ezektől eltérőleg nem tartoznak a Szövetséghez, hanem vitatottak, bár számos egyházi (író) ismeri őket.

Mindezt azért teszem, hogy ezeket is ismerjük, és azokat is, melyeket az apostolok neve alatt hoztak fogalomba az eretnekek, vagyis mintha azok Péter, Tamás, Mátyás vagy valamely másik apostol evangéliumát tartalmazzák, vagy András, János vagy a többi apostol cselekedeteit. Ezeknek egyikét sem méltatta soha említésre egyetlen olyan egyházi férfi sem, aki részt vett az egyházi utódlásban. Egyébként a beszédmód is megváltoztatja az apostoli jellegét, a jelentése és a bennük rögzített döntések pedig a legmesszebb esnek az igazi ortodoxiától, mert eretnek férfiak tévedései, amiket ők találtak ki. Úgyhogy nemcsak a gyanúsak közé sem vették fel őket, hanem mint helyteleneket és félrevezetőket, el kell vetnünk.” (ET 3,25)

5. Jeruzsálemi Szent Cirill kánonja (350) görög

Jeruzsálemi Szent Cirill 313-ban született Jeruzsálemben, vagy annak közelében. Először a szerzetesi életet követte. Jeruzsálemben pappá szentelték, és ékesszólásának hamarosan híre támadt. Egyszerű pap létére bőjti időben ő helyettesítette a püspököt a hitújoncok keresztelési előkészítésében. Katekézisei, amelyek szerencsés módon ránk maradtak, igazolják hírét. 350 táján, Maximosz püspök halála után a metropolita hozzájárulásával jeruzsálemi püspökké választották.



Jeruzsálemi Szent Cirill

A kánoni listát *Lectiones catecheticae* című írásából vesszük:

(Ószövetség...) „Ezután ott van a csupán négy evangélium, a többinek hamis a címe és félrevezető. A manicheusok is írtak egy evangéliumot Tamás szerint, amely azzal kérkedik, hogy evangélium, de megrontja az egyszerű lelkeket. Elfogadjuk a tizenkét apostol cselekedeteit, ezekhez jön hozzá a hét katolikus levél, Jakabé, Péteré, Jánosé és Júdásé, és mindezek pecsétje, az apostolok utolsó alkotása, Pál tizennégy levele. De a többit tedd félre, mint másodrendűt. És minden könyvet, amit nem olvasnak az egyházban, tegyél félre, ezeket még egyedül se olvasd, ahogyan tőlem hallottad. Ez minden ebben a tárgyban.”

6. A Níceai Zsinat kánonja (351)

Valószínű, hogy a zsinati atyák a Szent Atanáz kánonjában (ld. alább) is szereplő szent könyveket fogadták el hiteleseknek, erről azonban feljegyzés nem található. Ugyanakkor egységesen döntöttek arról, hogy az elfogadott szentírási könyveken kívül semmiféle más iratot (az apokrifokat, az egyház tanítónak időközben már szép számmal megjelent és közkézen forgó írásait, sőt Hermász Pásztorát és Római Szent Kelemen levelét) sem szabad Isten által sugalmazott írásnak tekinteni, és a Szentírás könyveihez hasonlóan az istentiszteleteken nyilvánosan felolvasni.

7. Poitier-i Hilárius kánonja latin

Poitier-i Hilárius (300-368) a galliai Poitier város püspöke volt. Ebben a korban ő volt az egyetlen ezen a vidéken, aki olvasni tudta a görög szövegeket. Listája csak az ószövetségi könyveket sorolja fel, és Origenész listáját követi. (Csak a teljesség kedvéért említettük őt).

8. Cheltenham- vagy Mommsen-lista (360) latin

Az ún. Cheltenham- vagy Mommsen-lista a kánoni könyvek azon jegyzéke, amelyet először Theodor Mommsen fedezett fel az angliai Cheltenham városában, egy magánkönyvtárban. A kérdéses kézirat más munkából átvett anyagokat tartalmaz, valószínűleg a 9-10. században készült, de az átvett anyag a 4. század közepéről származik. A lista újszövetségi része a következő táblázatból áll, és ún. stichometrikus⁶⁵ adatokat tartalmaz (a római számokat⁶⁶ arab számokkal mi adtuk meg az utolsó oszlopban):

III evangélium	Máté	IIIDCC vers	2700
	Márk	MDCC vers	1700
	János	MDCCC vers	1800
	Lukács	IIICCC vers	3300
Összesen		X vers	10000 ⁶⁷
Pál levelei		XIII	
Apostolok cselekedetei		IIIDC vers	3600
Jelenések		MDCCC vers	1800
János III levele [egyetlen egy]		CCCL vers	350
Péter II levele [egyetlen egy]		CCC vers	300

⁶⁵ Stichometria (gör., sormérés), így nevezték az ókoriak a kéziratok sorainak (stichosz) szokásos megmérését vagy megszámlálását, ami arra való volt, hogy valamely mű terjedelmét illetően hozzávetőleg tájékozódjanak.

⁶⁶ A római számok középkori használatában a szám fölé írt vonás (vinculum) a szám ezerszeresét jelenti.

⁶⁷ A négy evangélium verseinek összege helyesen 9500.

9. Alexandriai Szent Atanáz (367)

Szent Atanáz (296-373) a negyedik században a legjelentősebb keresztény teológus volt. Alexandriai püspökként szolgált.



Kánonlistája a *Thirty-Ninth Festal Epistle* (367) olvasható:

„Nem unalmas az, hogy az Újszövetség könyveiről beszéljünk. Ezek a következők: a négy evangélium, Máté, Márk, Lukács és János szerint. Ezek után az Apostolok cselekedetei, és a hét levél, amelyeket katolikusnak nevezünk: Jakabé egy, Péteré kettő, Jánosé három. Ezek után még Júdásé egy. Ezekhez járul Pál apostol tizennégy levele, amelyeket a következő sorrendben írt: a Rómaiaknak, kettőt a Korintusiaknak, ezek után a Galatáknak, a következőt az Efezusiaknak, azután a Filippieknek, majd a Kolosszeieknek. Ezek után kettőt a Tesszalonikieknek, majd a Zsidóknak, majd ismét kettőt Timóteusnak, egyet Títusznak, és végül Filemonnak. Ezek mellett van még János Jelenései.

Ezek az üdvösség forrásai, ezért aki szomjazik, kielégítheti szomját az ezekben található mondások által. Ne tegyünk ezekhez semmit. Ne vegyünk el belőle semmit. Ezzel kapcsolatban szégyenítette meg Jézus a zsidókat, mondván: `Tévedtek, nem ismeritek az Írásokat.` És elmarasztalta a zsidókat: `Vizsgáljátok az írásokat, azok rólam szólnak.`”

10. Nazianzi Szent Gergely kánonja

Nazianzi Szent Gergely (329-389) a negyedik század második felében eltökélt védelmezője volt az orthodox keresztény hitnek (a Níceai Zsinat Hitvallása szerint). Híres *Discursi de Trinitate* című műve nagy hatással volt a konstantinápolyi orthodox irányzatra, amikor ott püspök volt (378-382). A szentírási kánonot élete vége felé egy költeményből vette, melynek címe: Az Isten által sugalmazott írások hiteles könyveiről. Az Ószövetség könyveinek felsorolása nála is, mint Atanáznál, Eszter könyvével végződik. János Jelenései is hiányzik az Újszövetség könyvei közül. Szent Gergely kánonja így hangzik:

„Most sorold azokat is, melyek az új misztériumhoz tartoznak. Máté megírta Krisztus csodáit a zsidók számára,
Márk Itália számára, Lukács Görögországnak,
János mindenkinek, ő a nagy hírnök, aki az égben járt.

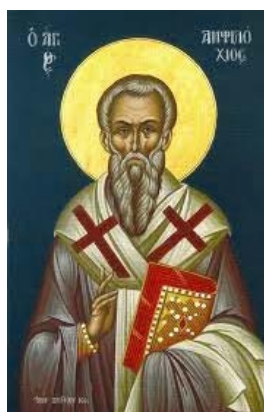
Azután a bölcs apostolok Cselekedetei,
Páltól van tizennégy levél,
És hét katolikus, (köztük) egy Jakabé,
Kettő Péteré, három Jánosé is,
És Júdás a hetedik. Megvan neked mind.
És ha van még néhány ezeken túl, azok nem hitelek.”



Nazianzi Szt. Gergely

11. Ikóniumi Amphilochius kánonja (380)

Ikóniumi Amphilochius Nazianzi Szent Gergely unokaöccse volt, és püspökként szolgált a galáciai Ikóniumban 373-tól 394-ig. Több könyvet is írt, és néhány költeményt. Írásainak töredéke jutott el hozzánk. A kánonról szóló tanítása a *Iambi ad Seleucum* című írásából ismert.



Amphilochius

Ez tanító költeményeket tartalmazó írás, amelyet korábban Nazianzi Szent Gergelynek tulajdonítottak. A kánon szövege a következő:

„Ideje számomra, hogy felsoroljam az Újszövetség könyveit:
Elfogadva csak négy evangélista,
Máté, aztán Márk, akikhez harmadikként Lukácsot
add, számítsd Jánost hamar
negyedikként, bár ő az első a dogmák mélységében,
Mennydörgés fiának hívják őt joggal,
mert hangosan hangzott általa Isten Szava.

Elfogadva Lukácstól a második könyv is,
 az apostolok katolikus Cselekedetei,
 add még ezekhez a választott Edényt,
 Pált, aki a bölcsességet írta az egyházaknak,
 kétszer hét levelet, egyet a Rómaiaknak,
 ehhez hozzá kell adni kettőt a Korintusiaknak,
 és a Galatáknak szólót, és az Efezusiaknak,
 ez után ott van egy a Filippieknek, aztán a
 Kolosszeiknek, kettő a Teszalonikieknek,
 kettő Timóteusnak, és Títusznak és Filemonnak,
 mindegyiküknek egy, és a Hébereknek egy.
 Egyesek a Héberékét gyanúsnak tartják,
 de nem jól mondják, mert a kegyelem igazi.
 Mi maradt még? A katolikus levelekből
 egyesek szerint hetet, mások szerint csak hármat
 kell elfogadni, Jakabtól egyet,
 egyet Pétertől, egyet Jánostól.
 Másként viszont három Jánostól, és velük kettő
 Pétertől, és Júdásét, a hetediket.
 János Jelenéseit, nos ezt ismét
 egyesek elfogadják, de a többség
 gyanúsnak akarja nevezni. Ez volna a legkevésbé téves
 kánonja az Isten által sugalmazott írásoknak.”

12. Az Apostoli Kánon (380)

Az **Apostoli Kánonok** (*Canones apostolici*) c. iratot egy az egyház rendjével foglalkozó régi szír könyvnek, az *Apostoli Constitutions*-nak a kiadója készítette. Az írás magáról azt állítja, hogy az apostoloktól származik, mivel azonban a 4. századi szír egyházi viszonyokat tükrözi, valószínűleg később keletkezett. A Szentírás kánonja (85. kánon) 380 körül kerültetett bele. A kánon szövege így hangzik:

„És a miénk, azaz az Újszövetség a négy evangélium, Máté, Márk, Lukács és János, Pál tizennégy levele, Péter levelei, Jánosé három, egy Jakabé, egy Júdásé, Kelemen két levele, és a `Határozatok`⁶⁸ hozzátok, püspökökhöz, általam, Kelemen által, nyolc könyvben, amely a bennük rejlő titkok miatt nem alkalmas arra, hogy nyilvánosan, mindenki előtt felolvassák, és a mi Cselekedeteink, az apostoloké.”

13. Szent Epiphánusz kánonja (383)

Epiphánusz Szalamisz püspöke volt Cipruson 367 és 402 között. Az ő kánonja az eretnekek ellen írt nagyobb művében, a Panarion-ban található, amely művet *Adversus Haereses* (Tévtanok ellen) címmel is ismerjük. Ennek 76. részében a következőket olvashatjuk:

⁶⁸ Constitutiones sanctorum apostolorum (görög és latin)

„Ha a Szentlélek megragadott, és kiművelődtél a próféták és az apostolok által, végig kell menned a világ teremtésétől Eszter idejéig az Ószövetség huszonhét könyvén, amelyet huszonkettőnek is számolnak, és a négy szent evangéliumon, Szent Pál apostol tizennégy levelén, és azokon az írásokon, amelyek ezeket megelőzik, ide értve az Apostolok cselekedeteit a maguk idejében, és Jakab, Péter, János és Júdás katolikus leveleit, valamint a böl csességi könyveken – Salamonéra gondolok, és Sírák fiára – röviden: az összes isteni íráson.”



Szent Epifánusz

14. Szent Jeromos kánonja (400 körül)

Szent Jeromos (340-420) Aquileiában született. Egy ideig Rómában élt, de élete nagy részét Szíriában és a Szentföldön élte le. Korának legképzettebb egyházi írója volt. Róma püspöke azzal bízta meg, hogy készítsen új bibliafordítást. Írásaiban több helyen ír a Szentírás könyveiről. A *De Viris Illustribus sive de Scriptoribus Ecclesiasticis* c. művében ezt olvassuk:

„Simon Péter ... két levelet írt, amelyeket katolikusoknak nevezünk, ezek közül a második annyira eltér az első stílusától, hogy sokan nem neki tulajdonítják. A Márk szerinti evangéliumról is mondják, hogy az övé, akinek Márk a hallgatója, közvetítője volt. Ugyanakkor a neki tulajdonított Cselekedeteket, Evangéliumot, egy harmadikat, a Prédikációit, a negyediket, az ő Jelenéseit visszautasítjuk, mint apokrifokat.”

Egyik levelében (*Ad Hedibiam*, 120) pedig ezt olvassuk:

„Títusz is közvetítője volt (Pálnak), éppúgy, mint Péternek volt Márk, aki az evangéliumát úgy írta, hogy Péter beszélt, ő pedig írt. Ezen kívül a két levél, amelyek Péternek tulajdonítva körbejárnak, nagyon különböznek egymástól stílusukban és szóhasználatukban, ezért úgy tekintjük őket, mint két különböző szerző írását.”

A Nólai Pál püspökhöz írt levelében (*Ad Paulinum*, 53,8) Kr. u. 394-ben ezeket írja:

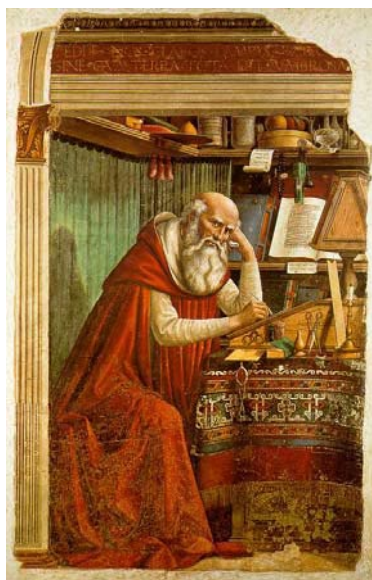
„Most röviden foglalkozni szeretnék az Újszövetséggel. Máté, Márk, Lukács és János az Úr négyes fogata, igazi kerubok és tudástárok. Átaluk a test bővelkedik szemekben, szikráznak, száguldanak és visszatérnek, mint a

villám. A láb egyenes láb, felemelkedik, hátukon szárnyak, hogy repüljenek mindenfelé. Mind összetartanak, egymással összefonódnak, mint egyik kerék a másikkal, gördülnek hosszan, és mennek, amerre csak röpíti őket a Szent Lélek lehelete (Ez 1,7-21).

Pál apostol hét egyháznak ír (mert a hetediket, a Hébereknek szólót általában nem számolják a többi közé). Felkészíti Timóteust és Títuszt, közbenjár az elmenekült rabszolga, Filemon ügyében. Róla jobb semmit sem mondani, mintsem méltatlanul szólánánk.

Úgy tűnik, az Apostolok cselekedetei változatosan elbeszélnek az újon született egyház ifjúkorát, de ha figyelembe vesszük, hogy a szerzője Lukács, az orvos, `akit dicsér az evangélium`, akkor látni fogjuk, hogy szavai gyógyszerek a beteg lélek számára. Jakab, Péter, János és Júdás hét levelet jelentettek meg, melyek egyszerre lelkiek, rövidek és hosszúak, szavakban és nem hosszúságban, úgy, hogy kevesen vannak, akik ezeket olvasva nem találják magukat sötétben⁶⁹. János jelentéseiben több a misztérium, mint a szó. Ha ezt mondom, kevesebbet mondok, mint amit a könyv érdemel. Minden dicséret elégtelen, hisz többféle jelentést tartalmaz minden szava.

Kérlek, kedves Testvérem, élj e könyvek között, elmélkedj róluk, és ne érdekeljen semmi más, ne keressél semmi mást.”



Szent Jeromos

15. Szent Jeromos levele Dardanushoz (414)

Szent Jeromos levelet írt a gall keresztény Dardanushoz, melyben a pogány és bibliai zeneszerszámokat ismerteti (Epistola ad Dardanum, 129,3) Ebben a Szentírás két könyvéről ezeket írja:

„Meg kell mondani népünknek, hogy azt a levelet, melynek címe `A Zsidóknak`, Pál leveleként fogadják el nem csak a keleti egyházakban, hanem elfogadja azt minden régi, görög nyelvű egyházi író, bár egyesek úgy ítélik

⁶⁹ Más kéziratban: „felébresztve”

meg, hogy Barnabás vagy Kelemen írta. Nem igazán fontos, hogy ki a szerző, mivel ez egy egyházi személy írása, és elfogadják azt nap mint nap, amikor nyilvánosan felolvassák az egyházakban. Ha a latinok gyakorlata nem fogadja el azt, mint kánoni iratot, ugyanazzal a szabadsággal élnek a görögök egyháza János Jelenéseinek esetében. Mi mindkettőt elfogadjuk, nem követvén a jelen idők gyakorlatát, inkább az előző, korai írókét, akik általában mindkét könyvről szabadon tanúskodnak. És ezt nem úgy teszik, mintha ők apokrif iratot idéznének.”

16. Szent Ágoston kánonja (397)

Szent Ágoston püspök volt az Afrika északnyugati partján lévő római településen, Hippóban. Fiatalabb korában nagyon képzett volt a pogány tudományokban, de nem találta a helyét. Egyik milánói barátjának kertjébe húzódott vissza magányt keresve. Sírt és imádkozott, sőt kiáltozott kilátástalanságában: „Meddig még, Uram?” A Zsoltáros szavában újra meg újra magára ismert. És akkor váratlanul meghallott egy vékony gyermekhangot, amely ezt ismételte: „Tolle, lege, tolle, lege”, azaz „Vedd és olvasd, vedd és olvasd”.



Tolle, lege, tolle, lege!

Ő volt az első nevezetes egyházi személy, aki közölt egy listát az Ószövetség könyveiről, amelyben nem tett különbséget az igazi kánoni könyvek és a kevésbé elfogadott írások között. Az újszövetségi könyvek kánonja nála (in: *De doctrina Christiana*, 2,8) így alakul:

„Az Írások teljes kánonja, amelyekről ítélni kell, a következő könyveket tartalmazza: (ószövetségi könyvek:...) Az Újszövetségből tartalmazza a következőket: az evangélium négy könyve, Máté szerint, Márk szerint, Lukács szerint, János szerint, Pál apostol tizennégy levele, egy a Rómaiakhoz, kettő a Korintusiakhoz, egy a Galatákhoz, az Efezusiakhoz, a Filippiekhez, kettő a Tesszalonikiekhez, egy a Kolosszeiekhez, kettő Timóteushoz, egy Títuszhoz, Filemonhoz, a Zsidókhoz, Pétertől kettő, három Jánostól, egy Júdástól és egy Jakabtól, az Apostolok cselekedeteinek egy könyve, János jelenéseinek egy könyve.

E könyvek mindegyikében azok, akik Istent félik, és szelíd és jámbor lelketűek, megtalálják Isten akaratát.”

17. A III. Karthágói Zsinat kánonja (397)

A III. Karthágói Zsinattal kapcsolatban, amelyet 397-ben tartottak Karthágóban, az elsődleges forrásunk Codex Canonum Ecclesiae Africanæ-ként ismert írás, amely a 4. és az 5. században Karthágóban rendezett zsinatok határozatait tartalmazza. Valószínű, hogy ezt az összeállítást Dionysius Exiguus készítette 419-ben. E kódex egyik fejezetében a III. Karthágói Zsinat által hozott rendelkezések olvashatók, ebben található a Szentírás kánonjára vonatkozó rész:

„Azt is elhatározták, hogy a Kánoni Írásokon kívül semmi más nem olvasható isteni írásként. (Következik az ószövetségi kánon...) Az Újszövetségből: az evangéliumok négy könyve, az Apostolok cselekedeteinek egy könyve, Pál apostol tizenhárom levele, egy levél ugyanattól a Zsidóknak, Péter apostol két levele, János három levele, Jakabtól egy, Júdástól egy, János Jelenéseinek egy könyve. Hozzák ezt a mi barátunknak, Bonifácnak is a tudomására, mert mi ezeket a könyveket Atyáinktól kaptuk, azzal, hogy ezeket olvasni kell az egyházban. Azt is engedjük meg, hogy a Mártírok Szenvedését felolvassák, amikor az ünnepeiket tartják.”



Az ókori Karthágó

18. Aquileia-i Rufinus kánonja (400)

Aquileia-i Rufinus (340-410) Szent Jeromos barátja volt, és ahogy Jeromos, úgy ő is Keletre ment Itáliából, hogy ott éljen. Sok éven át egyiptomi szentföldi kolostorokban lakott, és megismerte a keleti egyházak életét. Élete vége felé visszatért Itáliába, és a kora-keleti atyák írásait fordította latinra. Kánonját a *Hitvallás Magyarázata* című írásában örökítette meg Kr. u. 400 körül:

„Az Újszövetségben négy evangélium van: Máté, Márk, Lukács és János, ezen kívül az Apostolok cselekedetei, amit Lukács írt, Pál apostol tizennégy levele, Péter apostol két levele, Jakabnak, az Úr testvérének, apostolnak egy levele, Júdásnak egy, Jánosnak három levele, és János jelenései.

Az Újszövetség mellett van egy könyv, amit Hermász Pászorának neveznek, és egy, amit „A két útnak”, és Péter vértanúsága. Ezeket

olvashatjuk az egyházban, de nem használhatjuk fel a tanítás alátámasztására. A többi írást, amelyeket `apokrif`-oknak nevezünk, nem kell olvasni a templomokban.

Ezeket adták át nekünk az Atyák, amit jónak láttam ezen a helyen közölni, azok számára, akiket az egyház és a hit első elemeire oktatnak, hogy ezek legyenek azok a források, amelyekből Isten Szavát meríthetjük, hogy megigyuk.”



Aquileiai Rufinus

19. A Kódex Claromontanus kánonja (400)

A Claromontanus-Kódex nagybetűs Biblia-kézirat, jele 06, Pál leveleit tartalmazza 533 lapon. A benne található újszövetségi kánon valójában sztichometrikus lista, jelzi az egyes újszövetségi könyvek terjedelmét:

Négy ev.	sor		
Máté	2600	Filemonhoz	50
János	2000	Péteré első	200
Márk	1600	Péteré második	140
Lukács	2900	Jakabé	220
Pál levelei		Jánosé első	220
Rómaiakhoz	1040	Jánosé második	20
Korintusiakhoz	1060	János harmadik	20
Korintusiakhoz	70	Júdásé	60
Galatákhoz	350	Barnabásé	850
Efezusiakhoz	365	János Jelenései	1200
Timóteushoz	209	Apostolok cselekedeti	2600
Timóteushoz	289	Pásztoré	4000
Títuszhoz	140	Pál cselekedetei	3560
Kolosszeiekhez	251	Péter Jelenései	270



Kódex Claromontanus

20. I. Innocent pápa kánonja (405)

I. Innocent (Ince) (401-417). A pápa levelében olvasható, amelyet Exsuperius Toulous-i püspöknek írt 405-ben:

„Hogy mely könyvek tartoznak valóban a kánonhoz, megmutatja ez a rövid kiegészítés. Ezek tehát azok a dolgok, amelyekről értesítést kapni akartál: (következik az Ószövetségi könyvek listája) ... És az Újszövetség: Négy evangélium, Pál apostol tizennégy levele, János három levele, Péter két levele, Júdás levele, az Apostolok cselekedetei. Azonban a többi könyv, amely Máté vagy ifjabb Jakab neve alatt jelenik meg, vagy a Péter és János neve alatt (melyeket egy bizonyos Leucius írt), vagy András neve alatt (amelyeket a filozófus Xenocharides és Leonidas írtak), vagy Tamás neve alatt, és még mások is – ezekről tudnod kell, hogy nem csak elvetendő, hanem elítélendő is.”

21. A Decretum Gelasianum kánonja (550)

Nevét onnan kapta, hogy a hagyomány szerint I. Gelasius római pápa (492–496) rendelete volt.



Gelasianus pápa

„Az Újszövetségi Írások rendje, melyeket a szent és katolikus Római egyház elfogad és tisztel: Az evangéliumok négy könyve: Máté szerint egy könyv, Márk szerint egy könyv, Lukács szerint egy könyv, János szerint egy

könyv. Ezen kívül az Apostolok cselekedetei, egy könyv, Pál apostol tizennégy levele: a Rómaiakhoz egy levél, a Korintusiakhoz két levél, az Efezusiakhoz egy levél, a Tesszalonikiekhez két levél, a Galatákhoz egy levél, a Filippiekhez egy levél, a Kolosszeiekhez egy levél, Timóteushoz két levél, Títuszhoz egy levél, Filemonhoz egy levél, a Zsidókhoz egy levél. Ezen kívül János jelenései egy könyv, Péter apostol két levele, Jakab apostol egy levele, János apostol egy levele, a másik Jánosnak, a Presbiternek két levele, a zelóta Júdásnak egy levele. Ez az Újszövetség kánonjának a vége.

22. A „Synopsis Scripturae Sacrae” kánonja

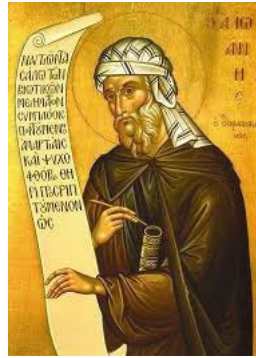
A *Synopsis Scripturae Sacrae* egy régi tanulmány, amelyet a hagyomány Szent Atanáznek tulajdonít, de sok kutató úgy véli, hogy valójában egy névtelen görög egyházi személy írta a 6. században. Az alábbiakban idézzük a kánon újszövetségi részét. A szövegben minden egyes újszövetségi könyv esetében annak első sorát is idézi a kánon, hogy a dolog teljesen egyértelmű legyen. A szöveg idézése során ezeket a kezdőmondatokat kihagyjuk:

„A mi keresztény irataink mindegyikét Isten sugallta. Számuk nem meghatározhatatlan, hanem elkülöníthető, és kánoninak kell nevezni őket. (Következik az ószövetségi könyvek listája) ... Az Újszövetségben hasonlóképpen meg vannak jelölve, és ezek azok: Máté szerint, amely így kezdődik: Jézus Krisztusnak, Ábrahám fiának a nemzetségtáblája”, Márk szerint (amely...), Lukács szerint (amely...), János szerint (amely...), az Apostolok cselekedetei (amely...), egyes apostolok katolikus levele, összesen hét, melyeket egy könyvnek veszünk: Jakabé egy (amely...), Péteré kettő (amelyek...), Jánosé három (amelyek...), Júdásé egy (amely...), Pál apostol tizennégy levele, egy a Rómaiaknak (amely...), kettő a Korintusiaknak (amelyek...), a negyedik a Galatáknak (amely...), az ötödik az Efezusiaknak (amely...), a hatodik a Filippieknek (amely...), a hetedik a Kolosszeieknek (amely...), a Tesszalonikieknek kettő (amelyek...), a tizedik a Zsidóknak (amely...), Timóteusnak kettő (amely...), a tizenharmadik Títusznak (amely...), a tizennegyedik Filemonnak (amely...), és ezután következik az isteni János Jelenései (amely...).

Ezek tehát az Újszövetség kánoni könyvei, melyek zsengei és szilárd horgonyai hitünknek, mert ezeket Krisztusnak azok az apostolai írták és adták közre, akik az ő gyermekei voltak és akiket ő tanított.”

23. Damaszkuszi János kánonja (730)

Damaszkuszi János a keleti egyház neves teológusa volt. Damaszkuszban született, és felnőtt életkorát legnagyobb részben szerzetesként töltötte Jeruzsálemben. Kánonja az általa írt „Expositio”-ban olvasható: *Exposition of the Orthodox Faith*, 4,17.



Damaszkuszi Szt. János

„Az Újszövetség négy evangéliumot tartalmaz: Máté szerint, Márk szerint, Lukács szerint és János szerint; a Lukács által írt `A Szent Apostolok cselekedei`-t, hét apostoli levelet, nevezetesen Jakab egy levelét, Péter két levelét, János három levelét, és Júdás egy levelét; Pál apostol tizennégy levelét, valamint az evangélista János Jelenéseit. Ez Kelemennek a kánonja, `A szent apostolok kánonja`.”

A Tridenti Zsinat kánonja (1546)

A Tridenti Zsinat szükségesnek látta, hogy a Szentírás kánoni könyveit felsorolja, úgy, ahogy azokat a nyugati keresztény Egyház majdnem másfélezer éve egységesen szentnek vallott.



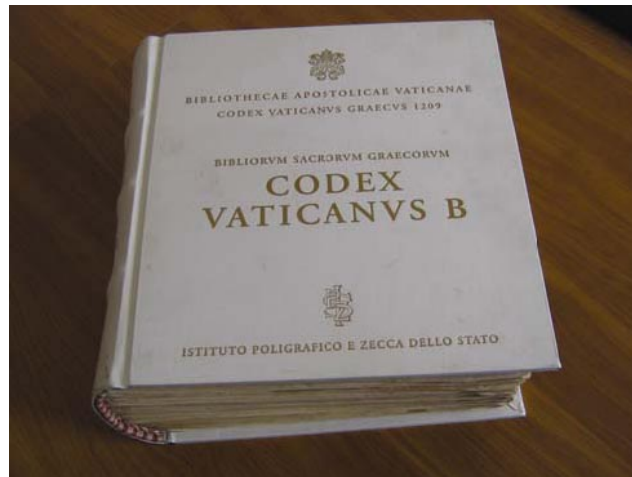
A helyszín: a trentói dóm

A protestáns hitújítók ugyanis ezek közül egyes könyveket nem tartottak sugalmazottnak, és hét könyvet az Ószövetségből a saját használatuk során kizártak. (A korai időkben vitatott újszövetségi könyveket ők is elfogadták.) A Zsinat 4. ülészakán 1546. április 8-án Katolikus Egyház kánoni könyveit egyik határozatukban a következőképpen sorolták fel:

(Ószövetségek: ...) „Újszövetségek: Négy evangélium: Máté, Márk, Lukács, János szerint, az Apostolok cselekedetei, amelyet Lukács evangélista írt meg, Pál apostol tizennégy levele: a Rómaiakhoz, kettő a Korintusiakhoz, a Galatákhoz, az Efezusiakhoz, a Filippiekhez, a Kolosszeiekhez, kettő a Tesszaloniekhez, kettő Timóteushoz, Tituszhoz, Filemonhoz, a Zsidókhoz, Péter apostol két levele, János apostol három levele, Jakab apostol egy levele, Júdás apostol egy levele, és a Jelenések Könyve János apostoltól.

Ha pedig valaki a könyveket egészükben összes részeikkel úgy, ahogyan a katolikus Egyházban azokat olvasni szokták, és az ősi latin `Vulgata`

kiadásban benne vannak, nem fogadja el szent és kánoni könyveknek, és az előbb mondott hagyományokat tudva és megfontoltan megveti: legyen kiközösítve.” (Fila Béla-Jug László, *Az egyházi tanítóhivatal megnyilatkozásai, 1502-1504.*)



A Vatikáni kódex reprint kiadása

Papiruszok

Németországban régóta működik egy tudós bizottság, amely azzal foglalkozik, hogy a régi szentírási szövegtanúk alapján, azok összehasonlítása és egyeztetése során a lehető legpontosabban meghatározza az Újszövetség eredeti szövegét. Munkájuk eredményét rendre kiadják egy kötetben, ez az Újszövetség *kritikai kiadása*, a *Novum Testamentum Graece*. Ha újabb szövegtanúk kerülnek napvilágra, azokat is figyelembe véve időnként új kiadása jelenik meg ennek a kritikai Újszövetség-szövegnek.⁷⁰



Papiruszás

Papiruszok az első négy századból

Az Újszövetség görög szövegének legrégebbi tanúi az ún. papiruszok. Az Ókorban az akkor megfogalmazott szövegeket (rendeletek, levelek, gazdasági feljegyzések) kőbe vésték, agyagtáblákra vagy cserépdarabokra (osztrakák) írták. Ezek azonban nem voltak alkalmasak hosszabb szövegek feljegyzésére. Ezért állatbőrökből lapokat készítettek, a lapokat egymáshoz varrták, így ezek a tekercsek hosszabb szövegek megörökítésére is alkalmasak voltak. Ha a szöveg túl hosszú volt, akkor több tekercsre írták, így született például Mózes öt könyve, ami valójában egy írásmű.

Az állatbőr-tekercsek azonban nagyon drágák voltak, ezért kb. Jézus idejére megszületett az ún. Papirusz, amit a Közel-Keleten honos papirusz-nád szárából készítettek.⁷¹ Bár ez a papirusz elég törekeny volt és hamar elhasználódott, nagy előnye volt az olcsóság, és így a kezdetben a keresztények is minden szövegüket erre írták. Először ezeket a papiruszlapokat is összefűzték, így papirusz-tekercsek születtek, később azonban elkezdték a papirusz-lapokat is könyv formájában összefűzni, mert így jobban védve voltak az egyes lapok.

Kb. a 4. században érkezett el az ideje annak, hogy pergamenre írt kódexek is szülessenek, mert egyes egyházak jobban megerősödtek, hogy másoló műhelyeket tartsanak fenn, és be tudják szerezni a drágább pergamen-lapokat is. Nagyobb másoló műhelyekben egy menetben több másolat is készült: egy valaki diktálta a szöveget, a másolók pedig

⁷⁰ Ennek alapján készült a latin Vulgáta javított változata, a latin Neovulgáta, így annak újszövetségi része is.

⁷¹ A papirusz készítését ld.: <https://www.biblia-tarsulat.hu/fontos.htm>.

egyszerre több kódex lapjait írták. Így készülhettek az első ismert bibliai kódexek is, a Sínai és Vatikáni kódexek.

Az Újszövetség eredeti szövegének pontosítása során a Közel-Kelet száraz vidékein, elsősorban Egyiptomban felfedezett papirusz-töredékek rendkívül értékesek mind az eredeti szöveg felderítése, mind pedig az újszövetségi iratok keletkezési idejét illetően.

A papiruszokat feltalálásuk sorrendjében p betűvel és az ahhoz illesztett sorszámmal jelzik, pl. p52; a későbbi (nagybetűs) kódexeket pedig az ábécé nagybetűivel: A, B, C stb.

Fontosabb papiruszok – Az eddig ismert legkorábbi papirusztöredék a p52-es jelzésű, mely a Jn 18,43-33.37-38 verseket tartalmazza. Ilyen kis terjedelme mellett mégis nagy jelentőséggel bír, hisz kormeghatározása szerint kb. Kr. u. 125-ből származik. Ezzel megdönti azt a feltételezést, hogy János evangéliuma csak nagyon későn, jóval Jézus és az apostolok halála után keletkezett (valamikor Kr. u. 160 körül).



P42, papirusz Rylands

P45, ún. P. Chester Beatty I) – Valószínűleg 250 körül készült Egyiptomban. Tartalma: Máté 20-21. és 25-26.; Márk 4-9. és 11-12.; Lukács 6-7. és 9-14.; János 4-5. és 10-11.; valamint Csel 4-17. fejezetei. A dublini Chester Beatty könyvtárban található, néhány lapja pedig az Osztrák Nemzeti Könyvtárban. Nagyon megsérült és töredékes. A lapokat kódexbe kötötték, amelynek 220 lapja lehetett, ezekből csak 30 maradt meg. Mindegyik lap lukacsos, kevés ép sora van. A lapok mérete 26x18 cm lehetett.



P45, papirusz Chester Beatty II.

P46, az ún. Chester Beatty II. 175 és 225 között készülhetett. Tartalma: Róm, 1Kor, 2Kor, Gal, Ef, Filem, Kol, 1essz, és a Zsid részletei. Az alsó sorok minden lapon megsérültek. A lapok mérete kb. 28x16 cm, az írás átlag 11,5 cm széles oszlopban készült, oldalanként 26-32 sorban (mind a sorok hossza, mind a száma folyamatosan bővül. Lapjai meg vannak számozva. A kutatók többsége szerint a 3. század első felében készült, de van, aki szerint már az első században.



P46, papirusz Chester Beatty II.

p47 – tartalmazza: Jel 9,10-11,3; 11,5-16,15; 16,17-17,2. A 3. században írták. Szövege a Biblia alexandriai szövegváltozatával rokon, nagyon közel áll a Sínai-kódex szövegéhez.

p66 – tartalmazza: Jn 1,1-6,11; 6,35b-14,26.29-30; 15,2-26; 16,2-4.6-7; 16,10-20,20.22-23; 20,25-21,9.12.17. Első kiadója szerint a 3. század legelején készült, de az írásmód vizsgálata alapján mások a 2. század közepét vagy elejét is lehetségesnek tartják; ismét mások szerint inkább a 4. század elején vagy közepén írhatták. Érdekessége, hogy nem közli a házasságtörő asszony történetét (Jn 7,53-8,11), éppúgy, mint a többi korai kézirat.

Három kiváló másoló készítette, két korrektor is átnézte, javította. 1952-ben találták Dzsabal Abu Mana mellett, Dishnaban (Egyiptom). Az első 26 lap teljesen ép. Az egyik legfontosabb szöveg a Chester Beatty papiruszok publikálása (1933–1934) óta. Genfben őrzik. 39 fólió (=78 lap), 156 oldal, az oldalak mérete 14,2x16,2 cm, az egyes oldalakon 15-25 sor van. Szövege az alexandriai szövegváltozatot képviseli.



P47 papirusz

P66 papirusz

p64 – Máté 3., 5. és 26. fejezetéből tartalmaz részleteket. Az első század végén készült, Kr. u. 200 körül. A kézírás a „bibliai unciális (nagybetűs) írás” kezdeteit jelzi, ami a későbbi Vatikáni és Sínei kódexek írásmódja. A szöveget mindkét oldalra írták, ez valószínűvé teszi, hogy a töredékek kódexből származnak.



P64 papirusz

p72 – P. Bodmer VII (Júd) and P. Bodmer VIII (1-2 Péter) egy könyv részei. Az egyik egyiptomi régiségpiacon bukkant fel, és a svájci Martin Bodmer talált rá.

p75 – Martin Bodmer tulajdona, Genfben található. Kb. 144 lapja volt, ebből 102 maradt meg. Nagyjából a felét tartalmazza két evangéliumnak (Lk és Jn). Írásmódja alapján 175-225-re datálható. A 4. században még használatban volt. Hiányzik belőle a Lk 22,43-44, Jézus agóniája és a házasságtörő asszony története. Szövege az alexandriai változatot képviseli, közel azonos a Vatikáni és Sínei kódexek szövegével.



P75 papirusz

További papiruszok a 3. századból: p1 (Mt-ből néhány vers); p4 (Lk részletek); p5 (Jn részletek); p9 (1 Ján részlet); p12 (Zsid 1,1); p15 (az 1Kor 7-8-ból néhány vers); p20 (Jak 2-

3-ból néhány vers); p22 (Jn 15-16-ból néhány vers); p23 (Jak 1-ből versek); p27 (Róm részletek); p28 (Jn 6 részlet); p29 (Csel 26 versek); p30 (1-2 Tessz részletek); p39 (Jn 8,14-22); p47 (Jel részletek); p48 (Csel részletek); p49 (Ef részlet); p53 (Mt, Csel részletek); p65 (1Tessz 1-2 részlet); és még további 7 papirusz. A 4. századból pedig 16 papirusz. (*Ld. Nestle-Aland, Novum Testamentum graece*).

Nemrégiben felfedeztek egy újabb régi papiruszt. Régi szarkofágból került elő Egyiptomban, amely egy szegényebb ember holttestét tartalmazta. Míg a gazdagok ékszerekkel és arany arcással temették el halottaikat, a szegények csak egy papiruszt helyeztek az elhunyt arcára. Ez a papiruszlap pedig történetesen Márk evangéliumának egy részletét tartalmazza. A tudósok Kr. u. 90 előttre datálják, tehát az első század végére, amikor még Jézus életének legalább egy szemtanúja (János apostol), és más, első generációs tanítványok (így például Márk evangélista +100 körül) még életben voltak.

Tovább emeli az új papirusz jelentőségét, hogy az eddig ismert legkorábbi Márk-papirusz a p45-ös jelű volt, mely valamikor a harmadik században keletkezett. A mostani papirusz ezért egy hatalmas lépést tesz visszafelé, egészen az evangélium írójának életidejébe, amikor még akár ő maga, vagy a könyvét ismerő közösségek ellenőrizni tudták a másolat hitelességét.

Kódexek a 4. századból

Az első nagybetűs kódexek (*maiuscula*), amelyek máig fennmaradtak, a 4. században készültek. Ezek a Sínai és a Vatikáni kódexek. Rendkívül jelentősek, mivel ezekben olvashatjuk az Újszövetség szövegét szinte teljes egészében, a szövegük pedig rendkívül megbízható és pontos, így az Újszövetség kritikai kiadása legfőképpen ezekre támaszkodik. A nagybetűs kódexek tudományos jelzése nagybetű, az ábécé sorrendjében, illetve 0-val az arab számok: 01, 02 stb.

A Sínai-kódex (jele א [héber alef], 01) kalandos története (*Gyürki László*) – A Vatikáni kódex mellett a Sínai-kódex az egyik legfontosabb szövegemléke a Bibliának. Ennek digitalizálása a közelmúltban megtörtént, és ma bárki számára megtekinthető ez a jelentős szövegemlék. A négy egymástól távoli helyen őrzött kézirat a digitalizálás által egybe lett fűzve, és mindenki számára elérhetővé vált az interneten. Ismerkedjünk meg e fontos szövegemlék kalandos történetével.

A kódex eredeti helye a Sínai-hegy lábánál épült Szent Katalin kolostor. A hagyomány szerint itt van eltemetve Szent Katalin vértanú szűz⁷². A kolostort Justinianus császár Kr. u. 530-ban alapította. Nemcsak ikonokban gazdag, hanem híres az ősi könyvtára is. Ez annak is köszönhető, hogy a kolostor a századok viharait nagyobb veszteség nélkül vészelte át, s a moszlim uralkodók is tisztelettel viseltettek e szent hely iránt.

A kolostor szerzetesei nem voltak mindig tisztában azzal, hogy milyen kincsek rejtőznek az ősi falak mögött. Az egyik legértékesebb kézirat kalandos története is bizonyítja ezt. Az ún. Sínai-kódexről van szó, amely pergamen lapokon az Ószövetség nagyobb részét és a teljes Újszövetséget tartalmazza. A szentírástudomány számára jelentős esemény volt ennek a

⁷² A legenda szerint a bálványok tiszteletére rendezett áldozatokon keresztényként nem akart részt venni, és nyíltan ellenszegült a császár parancsának. Ezért börtönbe vetették, és ötven tanult férfit küldtek hozzá, hogy a pogányság számára megnyerjék, de a jámbor szűz oly bölcsességgel védelmezte hitét, hogy mind az ötvenen keresztényekké lettek. Először éles késekkel ellátott kerékkel akarták szétmarcangolni, ez azonban darabokra tört, ezért lefejezték. Alexandriában, 305-ben halt meg. A bölcselők, a könyvtárok, a nyomdászok, az ügyvédek, a filozófusok és a magasabb iskolák védőszentje.

felfedezése. A kódex egyes részei a 19. században a világ különböző könyvtáraiba vándoroltak.



Sínai-kódex

A felfedezés a 19. századi német biblikus tudós, Konstantin Tischendorfnek a nevéhez fűződik (1815-1874). Tischendorf Lipcsében tanult, és a protestáns teológia professzora volt. A Szentírás megbízható görög szövegének kutatása állt élete központjában. A tudományos érdeklődés mellett ezzel a hitetlen és kételkedő kortársak számára a szent könyvek megbízhatóságát is bizonyítani akarta. A világ különböző könyvtáraiban kutatott. Már Párizsban is volt egy szenzációs felfedezése. Így jutott el a Sznai Szent Katalin kolostorba is, amelynek könyvtára már akkor is világhírű volt. 1844-ben tartózkodott egy ideig ebben a kolostorban. Hamarosan itt is eredményt ért el: pergamen lapokra írt görög nyelvű Ószövetségi Szentírás-kézirat 129 oldalát fedezte fel. A legrégebb ismert Szentírás-kézirat volt ez. Mint szakértő, azonnal a Kr. u. 4. századba sorolta az értékes lapokat. Viszont azt is tudta, hogy ez csak az eredeti lapok egy része. Kérdés volt számára, hogy hol lehet a kézirat többi része, és vajon ez az Újszövetséget is tartalmazza-e.

Tischendorf látta, hogy a szerzetesek milyen közömbösek kincseikkel szemben. Értékes kéziratok részei rendezetlenül hevertek az állványokon. A felfedezett szöveget is egy papírkosárban találta, amelynek tartalmát begyűjtásra használták. Tischendorf hasznot is húzott a szerzetesek értékeikkel való gondatlan bánásmódjából: a Szentírás-kéziratból 43 lapot – amelyeket nagyon jelentősnek talált – ajándékként kapott meg tőlük. Ő e 43 lapot Lipcsébe vitte, s ezek ma az ottani egyetemi könyvtár féltett kincsei. A kézirat többi része a Katalin-kolostorban maradt.

Tischendorf meg volt győződve arról, hogy az általa felfedezett pergamenlapok csak egy kis részét képezik a kéziratnak, ezért kilenc évvel később, 1853-ban másodszor is felkereste a Sínai-kolostort. Ez a látogatása azonban nagy csalódás volt. Az a 86 lap, amit ő első látogatásakor nem kapott meg, eltűnt, és senki sem tudta hova lett. Csak a teremtéstörténet egy lapját fedezte fel, mint ennek a kéziratnak részét. Ezt egy másik kódexben könyvjelzőként használták. Így aztán ez alkalommal Tischendorf új eredmény nélkül tért haza.

Mivel a kutatást nem adta fel, az 1860-as év elején újra megpróbálkozott, hogy a kéziratrészeket megtalálja. Ez alkalommal Tischendorf II. Sándor orosz cárnak, mint a Sínai-kolostor ortodox védnökének ajánlásával, valamint anyagiakkal is érkezett, hogy az esetleg megtalált kincseket a cár nevében megvásárolhassa. Először azonban ez az utazás is sikertelennek tűnt. Csak az esti búcsúzás, amelyre a kolostor gazdasági vezetője hívta meg az induló tudóst, lett a Szentírástudomány fénypontja. A szerzetesek Tischendorft nem mint betolakodó idegent kezelték, hanem egészen haláláig (1874) baráti összeköttetésben maradtak vele. Mikor Tischendorf ezen a búcsúesten a kolostorban feltételezett kincsre fordította a

szót, a gazdasági főnök egy csomag piros kendőbe takart pergamennel jött elő. Nagy meglepetés volt számára, hogy nem csak az Ószövetségből hiányzó 86 oldal volt a csomagban, amit Tischendorf első látogatásakor talált és ott hagyott, s ami elveszettnek tűnt, hanem egy csomó más lap is, amelyek a kéziratához tartoztak, és az egész Újszövetséget tartalmazták. Azután kiderült az is, hogy a kézirat még két kora-keresztény írást is tartalmazott. Ezeket – amikor a kódexet írták – a Szentírás kánonjához tartozónak vélték: a Barnabás levélről és a Hermász Pásztor c. írásról van szó. Ma ezek nem tartoznak a Biblia könyveihez.



A Sínai Szent Katalin kolostor

Ez a felfedezés a Szentírás-tudomány számára nagy szenzáció volt. Ezzel egy teljes Újszövetség és az Ószövetségből is – néhány hiányzó rész kivételével – a 4. századból származó új szöveg került elő, és ez megbízhatóbb volt, mint az addig ismert szövegek. Csak a Vatikáni Könyvtárnak van olyan Szentírás-szövege (ez a Vatikáni kódex), amely az itt megtalált szöveghez hasonló korú, de ez akkor még nem volt általánosan ismert, és még nem publikálták.

Ezután megkezdődött a kézirat vándorlása. Tischendorf engedélyt kapott a kolostor szerzeteseitől, hogy az értékes lapokat magával vigye Kairóba, a Sínai-kolostor ottani ortodox fiókjához, és ott a kódexet lemásolja. Később engedélyt kapott arra is, hogy a kéziratot Szentpétervárra kölcsönözze azzal a kikötéssel, hogy onnan a szöveg publikálása után visszahozza, ha a szerzetesek visszakerik. Tischendorfnak sikerült 1862-ben az orosz monarchia 1000 éves jubileumára a kéziratot „*Codex Sinaiticus*” címmel díszes négykötetes hasonmás kiadásban a nyilvánosságnak bemutatni.

A kézirat viszont soha sem került vissza a Sínai-kolostorba. A Szent Katalin-kolostor szerzetesei ugyanis az említett jubileumra az orosz cárnak ajándékozták. A kódex Szentpétervár könyvtárában kiemelkedő helyre került. De a kódex vándorlása ezzel még nem fejeződött be: 1933 decemberében a szovjet kormány Sztálin utasítására ezt a Szentírás-kéziratot az akkor alig hihető 100.000 fontért eladta. Az összegnek felét egy nagy gyűjtési akcióban az angol lakosság adta össze. Így került a kézirat nagy része Londonba, a híres British Könyvtár tulajdonába, ahol ma mint az egyik legnagyobb kincsüket őrzik. 1975-ben a Katalin kolostorban ebből a kéziratból még további 12 lap került elő. Az Orosz Nemzeti Könyvtárban Szentpéterváron pedig még öt töredékes darab található, amelyek az eladásnál 1933-ban ott visszamaradtak.

Amint látjuk, ez a kézirat ma négy külön helyen található: London, Lipcse, Szentpétervár és a Sínai-kolostor. A szakemberek véleménye szerint a még hiányzó ószövetségi rész (kb.

300 lap) végleg elveszett. Valószínű, hogy a 19. században, mielőtt Tischendorf felfigyelt volna rá, tudatlanságból – mivel nem ismerték fel annak hallatlan értékét – a Sínai-kolostor szerzetesei a szó szoros értelmében eltűzelték.

A Sínai-kolostor szerzetesei már a 19. század végén megpróbálták a kéziratot visszakövetelni. Ma is jogot tartanak rá, de eddig hiába. Először azt terjesztették, hogy Tischendorf ellopta a kódexet. Ez a vád ma egyértelműen megdőlt. A kézirat ugyanis teljesen jogosan került a tudós kezébe. Az az igazolás, amelyben Tischendorf 1859-ben kötelezi magát, hogy visszaadja a kölcsönkapott lapokat, melyeket először Kairóba, aztán Pétervárra vitt magával, most is megvan. Fennmaradt az a cárnak adott ajándékozási okmány is, amely 1869. november 18-án kelt, és amelyet a Sínai kolostor akkori apátja és a kolostor más tagjai írtak alá. Ezenkívül Oroszország ezt az ajándékot a Katalin-kolostornak bőséges pénzüsszeggel viszonzta. Ezért Londonban a British Könyvtár és Lipcse könyvtára is a kézirat jogos tulajdonosának tarthatja magát.

Ha a Sínai kolostorból származó eredeti pergamen aligha kerül is egy helyre, legalább virtuálisan egyesítve van, és a világ minden sarkából a www.codex-sinaiticus.net internetcímen keresztül megtekinthető. A digitalizálás során mind a négy tulajdonos békésen összedolgozott. A Sínai-kódex ma is bizonyítéka bibliaiszövegünk megbízhatóságának.

A Vatikáni kódex (jele: B, 03) – a Hetvenes fordítás teljes szövegét tartalmazza (kivéve az 1-4 Makkabeusok-at és Manassze imáját), valamint az Újszövetséget (hiányzik: 1-2 Tim, Filem és a Zsid 9,14-13-25).

Az újszövetségi könyvek sorrendje a következő: Mt, Mk, Lk, Jn, Csel, Jak, 1Pét, 2Pét, 1Ján, 2Ján, 3Ján, Júd, Róm, 1Kor, 2Kor, Gal, Ef, Fil, Kol, 1Tessz, 2Tessz, Zsid. A kézirat a Zsid 9,14-nél megszakad a szó közepén az 1518. oldallal. A Zsid levél folytatását és a Jelenések könyvét egy tizenötödik században folyóírással készült kézírassal pótolták; ennek a pótlásnak a körülményei és a használt alapszöveg ismeretlen. Nyitott kérdés, hogy a Vatikáni-kódex eredetileg tartalmazta-e a pasztorális leveleket. (1Tim, 2Tim és Tít).



A Vatikáni-kódex

Az újszövetségi szövegekből tizenhárom vers hiányzik: Mt 17,21; 18,11; 23,14; Mk 9,44; 9,46; 11,26; 15,28; Lk 23,17; Jn 5,4; Csel 8,37; Csel 15,34; 24,7; 28,29. Ezek a verseket a II. Vatikáni Zsinat határozata alapján készült Nova Vulgata (Neovulgáta, a Vulgáta revíziója) már nem tartalmazza, így a nálunk kiadott Káldi-Neovulgáta bibliafordítás sem.⁷³

A Vatikáni kódex a 4. század elején készült, valószínűleg Alexandriában. A javítások, glosszák és a szöveg- valamint a díszítésbetoldások arról tanúskodnak, hogy a kódexet elég

⁷³ Mk 16,9-20 hiányzik, de ki van hagyva a helye.

hosszú ideig szorgalmasan használták. Lehetséges, hogy idővel Konstantinápolyba került, ott fedezték fel kevéssel a görög delegációnak a Firenzei Zsinatra (1439-1445) történt elutazása előtt, és elvitték ajándékba a pápának. A feltételezés csábító, de nincs igazolható alapja. Annyi bizonyos, hogy a kódex 1475 óta a Vatikáni Könyvtár tulajdona, és csak rövid időre került el onnan: 1797-től 1815-ig Párizsban volt.



Mk16,9-20 hiányzik, de ki van hagyva a helye

Az ószövetségi részt (Hetvenes fordítás) már 1586–1587-ben nyomtatásban kiadták (Sixtina-kiadás), mert a Hetvenes fordítás volt az Egyház Ószövetsége az első századokban. 1968-ban megjelent az egész Vatikáni kódex, az eredetivel teljesen megegyező facsimile ('hasonló') kiadásban.⁷⁴

Fontos szövegtenű még az ún. Alexandriai kódex (jele A, 02), amely már az 5. században készült. A Codex Alexandrinus, azaz az Alexandriai kódex, egy a Kr. u. V. századból származó görög nyelvű kézirat, a Codex Vaticanus és a Codex Sinaiticus mellett a Biblia legrégebb és legtekintélyesebb kéziratának egyike. Eredetileg az alexandriai pátriárka könyvtárában őrizték, innen kapta a nevét. Feltehetőleg a készítési helye is Egyiptom volt.

A 773 fennmaradt fólión kisebb hiányoktól eltekintve a Biblia katolikus kánon szerinti teljes görög szövege, ezen belül a Szeptuaginta-féle Ószövetség olvasható. Az Újszövetség 143 foliót tesz ki. A kódex hézagosan tartalmazza a Máté és János evangéliumát, valamint a Korintusiaknak írt 2. levelet. A szentírási könyveken kívül tartalmazza Római Szent Kelemen pápa levelét, valamint egy homíliát, mely Kelemen 2. levele címet viseli. A kódex mérete 32,1x26,4 cm. A szöveg két oszlopba, oszloponként 46-52 sorba, barna tintával íródott.

A Codex Alexandrinus volt az első nagybetűs kódex, mely világszerte ismert volt. Amikor Cyrill Lucar, alexandriai pátriárka Konstantinápolyba költözött, magával vitte ezt a kódexet. Ő ajándékozta I. Jakab angol királynak, aki mielőtt átvehette volna, meghalt. Így kapta meg 1627-ben I. Károly angol király. A kódex a British Museum egyik büszkesége. 1973-ban a British Museum és a British Library egyesült, így most a könyvtár őrzi a Codex Sinaiticus (nagyobb részével) együtt ezt a kódexet is.

⁷⁴ A kódex részletes ismertetése megtalálható a www.bibliatarsulat.hu/doctab/vaticani.doc címen.

A keleti szertartású katolikus egyházak

A keleti katolikus egyházak a keleti keresztény egyházak egyik szerteágazó csoportját képezik. Ők az *unitus*, *uniátus* vagy *uniata* egyházak, a római pápával, mint Szent Péter utódával teljes egységben lévő önálló (latin szóval *sui iuris*, azaz „sajátjogú”) keleti keresztény részegyházak. A nyugati (latin rítusú) egyháztól elsősorban a liturgikus életük (és az arra épülő lelkiségük, teológiájuk, egyházjoguk) különbözteti meg őket. Hagyományosan Kelet-Európában, a Közel-Keleten, Észak-Afrikában és Indiában találhatóak, de manapság már a Föld számos más pontján is vannak ilyen közösségek, amelyek általában a helyi latin rítusú hierarchia alá rendelődnek.

A római pápák többször tettek kísérletet arra, hogy a keresztény egységet a saját egyházfőségük alatt létrehozzák. Ezzel kapcsolatban a legsikeresebb próbálkozás az ún. firenzei unió megkötése volt Róma (IV. Jenő pápa) és Konstantinápoly (VIII. János császár) között 1439-ben. A zsinat résztvevői elfogadták, hogy Róma püspöke, a pápa lesz az egész keresztény egyház feje. Az egyezményhez csatlakozott az orosz egyház, az örmény egyház egy része, a koptok, a szír jakobiták és a nesztoriánusok kisebb csoportjai stb. Az egység azonban röviddel a zsinat bezárása után felbomlott, mivel az egyesülés további lépéseit megakadályozta az oszmán-török hódítás.

A szerzetesrendi missziók (ebben a korban főként a ferencesek és domonkosok) továbbra is tettek kísérleteket a Rómától különálló keresztény közösségekkel kapcsolatos unió létrehozására. Elsőnek III. Gyula pápa (1549-1555) küldte a ferences rendet a Közel-Keletre, Moszulba. A térítő missziók arra törekedtek, hogy a keleti keresztény egyházak egyik vagy másik kisebbségi csoportjának megnyerésével újra létrehozzák a – legalább és természetesen részleges – egyházszervezeti egységet Rómával.

Ezek az egyházak – többségükben a 16. századtól kezdve – kiszakadtak az ortodoxiából, s újra csatlakoztak Róma közösségéhez, de eközben megőrizték ősi liturgiájukat, sajátos intézményeiket, felépítésüket. Ezen egyházak kb. 12–14 millió hívükkel többségükben az ortodox és a latin kereszténység határterületein élnek, tulajdonképpen két tűz között. Az egyesült keleti egyházakat általában szertartásuk alapján csoportosítják. Megkülönböztetnek bizánci (görög), alexandriai (kopt), antióchiai (szír), örmény és káld szertartású katolikusokat.

– *Alexandriai vagy nyugati szír szertartásúak.* Az egyiptomi – koptok egy része 1741-ben csatlakozott a katolikus egyházhoz. Liturgikus nyelvük a kopt és az arab. Az öt egyházmegyéből álló egyház központja az Alexandriai Katolikus Patriárkátus. A hívek száma 150 000. Az etiópok egy része 1846-ban csatlakozott a római katolikus egyházhoz. Liturgikus nyelvük a gíz. Az etióp katolikus egyház 1 érsekségből és 2 püspökségből áll, híveinek száma 112 000.

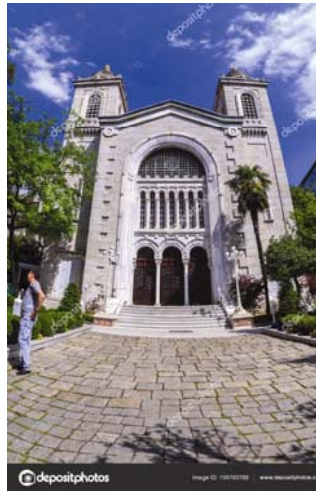


Ibrahim Iszak Szidrak
alexandriai kopt katolikus pátriárka

– *Antióchiai szertartásúak.* Az Indiában élő malankárok 1930-ban egyesültek Rómával. Liturgikus nyelvük a szír és a malayalam; 1 érsekség, 2 püspökség, 266 000 hívő. A maroniták szír nyelvű közössége jelentős részben a 12–15. sz. között csatlakozott a katolikus egyházhoz. Szerte a világban egymillió 667 ezer hívük van. Az antióchiai katolikus pátriarkátus alá 17 egyházmegyéjük tartozik. Nagy számban élnek a Közel-Keleten, Észak és Dél-Amerikában, Ausztráliában. A szírek 1781-ben csatlakoztak Rómához. 1 880 000 hívük szétszórva él Ázsiában, Afrikában, Amerikában és Ausztráliában. Liturgikus nyelvük a szír és az arab. 7 egyházmegyéjük és 3 pátriárkai vikariátusuk szintén az antióchiai katolikus pátriarkátus alá tartozik.

– *Örmény szertartásúak.* A keresztes háborúk idején az örmények egy része Rómához csatlakozott. Ma a Közel-Keleten, Európában, Afrikában, Amerikában és Ausztráliában szétszórva élnek. Vezetőjük a Kilíkiai Katolikus Patriarkátus: 8 egyházmegye, 2 pátriárkai vikariátus, 3 exarchátus, 2 ordinariátus, 152 000 hívő.

– *Bizánci szertartásúak.* A jeruzsálemi Szent Jakab-féle, illetve az antióchiai egyház liturgiájából Szent Bazil és Aranyszájú Szent János által megreformált rítust nevezik bizánci vagy görög szertartásnak. A latin után ez a második legelterjedtebb csoport az egész kereszténységben belül. E rítushoz tartozik a keleti szertartású katolikusok többsége; ők a görög katolikusok, s ugyanez a liturgiája az ortodox egyházaknak is.



Szentháromság katolikus templom Isztambulban

– *Albánok:* 1628-ban csatlakoztak Rómához. Liturgikus nyelv az albán. Joghatóság: helyi apostoli adminisztrátúra. – *Bolgárok.* A 17. században csatlakoztak. Liturgikus nyelv az ószláv. Joghatóság: helyi apostoli adminisztrátúra. – *Beloruszok:* A 17. században csatlakoztak a katolikus egyházhoz. Liturgikus nyelv az ószláv. A Szovjetunió kívül sokan élnek közülük Nyugaton. Vezetőjük apostoli adminisztrátor. – *Grúzok:* 1861-ben csatlakoztak Rómához. Liturgikus nyelv: grúz. Joghatóság: apostoli vizitátor. – *Magyarok:* 1646-ban egyesültek Rómával. Magyarországon, a környező országokban és Amerikában élnek. Liturgikus nyelv a magyar és a görög. Hívek száma: 322 800. Egy egyházmegye (Hajdúdorog) és egy apostoli exarchátus. – *Italoalbánok:* Sohasem szakadtak el Rómától. Olaszországban, Szicíliában és Amerikában élnek. 2 egyházmegye, apátság. Liturgikus nyelv: görög és italoalbán. Hívek száma: 70 800. –

Melkiták: A keresztes hadjáratok idején léptek egységre Rómával, de a hivatalos egyesülés csak a 18. században történt meg. A Közel-Keleten, Ázsiában, Afrikában, Európában és a tengerentúlon élnek. Liturgikus nyelv: országonként változik. Joghatóság: antióchiai katolikus pátriarkátus, helynökségekkel Egyiptomban, Szudánban, Jeruzsálemben,

Irakban és Kuvaitban. 16 egyházmegye, részben a tengerentúlon. Hívek száma: 1 millió. – *Románok*: 1696-ban léptek egységre Rómával. Romániában, Nyugat-Európában és Amerikában élnek. Liturgikus nyelv a román. Romániában és az Egyesült Államokban 1 érsekség és 4 püspökség. 1948-ban, amikor erőszakkal beolvasztották őket a román ortodox egyházba, másfél millió hívük volt. 1990 elején ismét visszanyerték szabadságukat, és új püspököket szentelhettek. – *Oroszok*: 1905-ben csatlakoztak Rómához. A volt Szovjetunióban, Európa más országaiban, Amerikában és Kínában élnek. Liturgikus nyelv: ószláv. 1-1 exarchátus van Oroszországban és Kínában. – *Ruténok*: 1596-ban és 1646-ban egyesültek Rómával. A volt Szovjetunió utódállamaiban, Csehszlovákiában és a tengerentúlon élnek: 1 érsekség, 4 egyházmegye, 462 000 hívő. – *Szlovákok*: 1646-ban csatlakoztak Rómához. 387 000 hívő, 1-1 egyházmegye Csehszlovákiában (Eperjes) és Kanadában. – *Ukránok*. 1595-ben csatlakoztak Rómához. A volt Szovjetunióban, Európában és a tengerentúlon élnek. Liturgikus nyelv: ukrán és ószláv. Hívek száma 4 680 000, 3 érsekség, 12 püspökség, 4 apostoli exarchátus Ukrajnában, Európában és a tengerentúlon. 1946-ban az ukrán katolikusokat erőszakkal beolvasztották az orosz ortodox egyházba. Ennek ellenére az egyház illegálisan tovább élt. 1990-ben visszanyerte szabadságát. 12 püspöke és kb. ezer papja van ma is Ukrajnában. – *Délszlávok*: A szerbek egy része 1611-ben egyesült Rómával. Liturgikus nyelv: ószláv. 1 egyházmegye, 49 000 hívő.



Keleti katolikus egyházak vezetői a pápánál

– *Szír-malabárok*. Az indiai ún. Tamás-keresztények leszármazottai, akik főleg India Kerala-Malabár tartományában élnek. Rítusuk a káld szertartás latinizált változata. Liturgikus nyelv: szír és malajalam. 2 érsekség, 19 püspökség, 3,2 millió hívő.



Mar Thoma (új) templom, Kodungaloor, India.

A keleti szertartású katolikus egyházak a római Szentszéken belül a Keleti Egyházak Kongregációja alá tartoznak.

– *Káld vagy keleti szír szertartásúak.* – *Káldok:* A nesztoriánus keresztények leszármazottai, akik 1692-ben csatlakoztak Rómához. A Közel-Keleten, Európában, Afrikában és Amerikában élnek. Liturgikus nyelv: szír és arab. Babilóniai katolikus patriarkátus, 20 egyházmegye, 1 apostoli exarchátus, a Közel-Kelet-i országokban és az Egyesült Államokban 432 ezer hívő.

Pátriárkai egyházak: Káld katolikus egyház – Maronita katolikus egyház – Melkita bizánci katolikus egyház – Örmény katolikus egyház – Szír katolikus egyház – Kopt katolikus egyház.

Nagyérseki egyházak: – Szír-malabár katolikus egyház – Szír-malankár katolikus egyház – Román görögkatolikus egyház – Ukrán görögkatolikus egyház.

Metropolitai egyházak: – Etióp katolikus egyház – Magyar görögkatolikus egyház – Ruszin görögkatolikus egyház – Szlovákiai görögkatolikus egyház.

Egyéb sajátjogú görögkatolikus egyházak: – albán – belarusz – bolgár – görög – grúz – italoalbán – Kőrösi egyházmegye (Szlavónia) – macedón – orosz egyház.

Magyar görögkatolikus egyház: a Római Katolikus Egyház része, az úgynevezett keleti katolikus egyházak egyike. Egyházszerkezetiileg 2015. március 20-án vált önálló, közvetlenül Rómának alárendelt egyházzá, amikor Ferenc pápa a Hajdúdorogi Egyházmegyét metropolitai székké emelte; előtte az Esztergom-Budapesti érsekségnek alárendelt (szuffragáneus) egyház volt. Metropolita: Kocsis Péter Fülöp. Létszám: 268 935 fő.



A pócsi Könnyező Madonna

Román görögkatolikus egyház: egyesült: 1697-ben, nyelv: román és magyar nyelv, bizánci szertartás, érsekség, érsek: Lucian Mureșan, Székhely Balázsfalva, tagság 737 900.

Ruszin görögkatolikus egyház: egyesült: 1646-ban. Mintegy fél évszázaddal a breszti unió után 63 ortodox ruszin pap esküdött hűséget XI. Ince pápának Ungvárott, de még közel száz év telt el az első önálló munkácsi görögkatolikus püspökség felállításáig, mert az új egyház kezdetben az egri egyházmegye fennhatósága alá tartozott.

Romzsa Tódor püspököt 1947-ben kivégezték, és 1949-ben az egyházmegyét bekebelezte a moszkvai ortodox egyház. 129 pap, akik nem voltak hajlandók áttérni, 1949 folyamán a Gulágra került, és 28 közülük nem tért vissza. Az egyház illegalitásban tevékenykedett tovább annak a mintegy 50 papnak a vezetésével, akik nem kerültek fogságba. 1989-ig egymást követően öt püspök működött illegálisan. A Szentszék Dudás Miklós hajdúdorogi megyés püspököt nevezte ki az egyházmegye apostoli kormányzójának, melyet 1947-től haláláig (+1972) betöltött. – Bizánci szertartás, nyelv: egyházi szláv.

A katolikus részegyházak pátriárkái		
Székhely	Név	Évtől
Róma	Ferenc pápa	2013
Velence	Francesco Moraglia érsek (IV. Ferenc)	2012
Liszabon	Manuel José Macário do Nascimento Clemente bíboros (III. Mánuel)	2013
Jeruzsálem	Sede vacante (2016. június 24. óta)	
örmények	XX. Krikor Bedros Gabroyan katolikosz pátriárka (XX. Péter)	2015
Alexandria (koptok)	Ibrahim Isaac Sidrak pátriárka (Ábrahám)	2013
Antióchia (maroniták)	Bechara Boutros al-Rahi bíboros	2011
Antióchia (melkiták)	Youssef Absi pátriárka (József)	2017
Antiochia (szír katolikus egyház)	III. Ignatius Joseph Yonan pátriárka (III. Ignác József)	2009
Babilon (kaldok)	I. Louis Raphaël Sako pátriárka (I. Lajos Rafael)	2013
Nyugat-India	betöltetlen 1963 óta	
Kelet-India	Filipe Neri António Sebastiao do Rosário Ferraó érsek (Fülöp)	2004



A Máriapócsi Kegytemplom



Máriapócs, ikonosztáz

Időrend

Az első három század

Az alapítástól a felszabadulásig (kb. Kr. e. 4 – Kr. u. 312)

- Kr. e. 4 előtt: Jézus születése. Lukács evangéliuma szerint Betlehem városában született a Júdeában uralkodó Nagy Heródes, illetve Augusztus római császár idején. Anyja, Mária szűzen foganta a Szentlélek ereje által. A keresztények Jézusban látják Isten megtestesülését, az Isten Fiát.
- Dionysius Exiguus a 6. században Jézus születését arra az időpontra tette, amelytől az időszámítást vesszük, azaz Kr. u. 1-re. Viszont ez a számítás – más adatokkal összevetve – nem állja meg a helyét, és inkább Kr. e. 6 és 4 között történhetett.
- 26-29 körül: Jézus megkeresztelkedése, nyilvános fellépésének kezdete. Lukács evangéliuma szerint ez Tibériusz császár uralkodásának 15. esztendejében történt. A tizenkét apostol kiválasztása. Simont elnevezi „sziklának”, azaz Péternek (Petrosznak), és neki ígéri a „mennyeik országának kulcsait”, ami a katolikus tanítás szerint az Egyház vezetésére való kinevezés. Megkezdődik Jézus igehirdetése (például Hegyi Beszéd), működését csodatettek követik.
- 30-33 körül: Jézus keresztre feszítése, halála, feltámadása.
- 30-40 körül: Szent István vértanú halála
- 34-36 körül: Pál apostol megtérése.
- 41 körül: A Heródes Agrippa-féle keresztényüldözés.
- 43 körül: Péter apostol Rómába megy, és ott egyházat alapít.
- 45 körül: Pál apostol elindul első missziós útjára.
- 50 körül: Apostoli Zsinat Jeruzsálemben.
- 50-55 körül: Máté evangéliumának megírása.
- 50-66: Pál apostol levelei.
- 52 körül: Tamás apostol megérkezése Indiába.
- 55-62 között: Márk evangéliumának megírása.
- 63 körül: Lukács evangéliumának és az Apostolok cselekedeteinek megírása.
- 64 körül: Néro császár a nagy római tűzvész után elkezd a keresztényüldözéseket, amelyek megszakításokkal 313-ig fognak tartani.
- 64-67 körül: Szent Péter és Szent Pál mártírhalála Rómában.
- 70. aug. 11.: Jeruzsálem bevétele és a Templom lerombolása.
- 72 körül: Szent Tamás apostol vértanúsága Milapurban.
- 92-96: A Domitianus-féle üldözés. Szent János apostol megírja a Jelenések könyvét.
- 96 körül: Kelemen első levelének hagyományos dátuma, amelyben I. Kelemen pápa ír a korinthusi egyháznak.
- 96-98 körül: Szent János megírja evangéliumát.
- 100 körül: Szent János apostol, Krisztus apostolai közül utolsóként meghal Efezusban.
- 107-110 körül: Antióchiai Szent Ignác vértanúhalála. Nem sokkal kivégzése előtt írt levelében (Levél a szmirnaiakhoz, 8,2) elsőként használja a „katolikus egyház” kifejezést. Ebben, és másik hat levelében hitet tesz többek között Jézus istensége, a Szentháromság, a püspöki tekintély, az Eucharisztia mellett, és élesen fellép a az eretnekek ellen.
- 150 körül: A Szentírás görög szövegeinek latin fordításai (az úgynevezett Vetus Latina-k) elterjednek a nem görögül beszélő közösségekben.

- 155 körül: Markión, a gnosztikus Valentinus és a karizmatikus montanisták tanításai szakadásokat okoztak az egyházi közösségekben. Antoninus Pius és Marcus Aurelius alatt is folytatódnak a keresztényüldözések a Római Birodalomban, amelynek áldozatul esik Szmírnai Szent Polikárp (155), Szent Jusztinus (163) és a Lyon-i vértanúk (177).
- 180 körül: Szent Iréneusz az *Adversus Haereses* című művében meghatározza az „eretnek” szó fogalmát, valamint elsőként próbál meg választ adni a gnosztikus és más, a katolikus tanítástól eltérő eretnekségek tanításaira.
- 195 körül: A húsvéti vita⁷⁵ kapcsán I. Viktor pápa kiközösíti a quartodecimánus Kis-Ázsia-i egyházakat a húsvéti vita során. Néhányan úgy gondolják, hogy ő az első pápa, aki a görög nyelv helyett már latinul misézett.
- 200 előtt: A Muratori kánon.
- 200 körül: Tertullianus, az első nagy, latinul író keresztény, aki olyan latin terminusokat használt, mint a „Trinitas”, „tres Personae”, „una substantia”, „sacramentum”.
- 211: Alexandria Szent Kelemen halála.
- 250. január 20.: Decius császár általános érvényes keresztényüldöző rendeletet ad ki Rómában. Fábían pápa mártírhalála.
- 250: Fábían pápa mártírhalála előtt hét püspököt küld Rómából Galliába, hogy hirdessék az evangéliumot.
- 254: Origenész mártírhalála.
- 254-256: Az eretnekek keresztységéről folyó vita I. István pápa és Ciprán között.
- 257-258: Valerianus császár üldözési rendeletei. Szent Ciprián vértanúhalála.
- 270-275 körül: Remete Szent Antal visszavonul a pusztába, és példája nyomán elkezdődik a szerzetesi élet.
- 293-305: A diocletianusi „nagy üldözés”. Számptalan vértanú halála, pl.: Szent György, Szent Sebestyén, Szent Januarius, Szent Ágnes, Szent Kozma és Szent Damján.
- 305: I. Constantius Chlorus nyugaton megszünteti a keresztényüldözéseket.
- 305-311: Galerius császár keleten folytatja a keresztények üldözését, de 311-ben, halálos ágyán kiadja türelmi rendeletét. Utóda, Maximinus Daia ezt figyelmen kívül hagyja, és folytatja az üldözést.
- 312. október 17.: „*In hoc signo vinces!*”, (E jelben győzni fogsz!) I. Konstantin római császár látomása a Milvius-híd-i csata előtt. A hagyomány úgy tartja, hogy a csata előtti éjjelen Konstantinnak látomása volt, mely szerint Krisztus jele alatt győzni fog. Ezért másnap katonái a görög „Krisztus” szó első két betűjét (görög X kí és P ró) tették pajzsukra.
- 312. október 28.: Konstantin császár győzelmet arat a milviusi hídnál. A győztes csata után Konstantin törvényessé tette a kereszténységet az egész Római Birodalomban.
- 313. febr. 3. Milánói Ediktum
- 313: A keresztényüldözések megszűnése. Nagy Konstantin és Licinius a Milánói Ediktumban kijelenti, hogy a Római Birodalom semleges marad a vallások iránt. Ezzel a kereszténységnek teljes vallás- és kultuszszabadságot biztosított, azaz engedélyezett vallás (*religio licita*) lett. Az Egyház visszakapta az elkobzott vagyonát is.
- 318: Áriusz elkezdte hirdetni nézeteit Alexandriában, amelyek gyorsan terjedni kezdenek az Egyházon belül.

⁷⁵ A vita arról szólt, hogy a Húsvét ünnepét a zsidó gyakorlatnak megfelelően Niszán hó 14-én (tehát bármely hétköznapon) tartjuk-e meg, vagy mindig vasárnap.

- 321: Az Egyház vagyionhoz való jogának elismeréseként Konstantin császár Miltiádész pápának ajándékozza a Lateráni palotát. A Lateráni Bazilika (Üdvözítőnk Bazilikája) a római püspök székhelye lett. Konstantin a vasárnapot állami ünnepnappá nyilvánítja.
- 323: Szent Pakhómiosz megalapítja kolostorát.
- 324. november 3.: Konstantin császár lerakja Byzantium (Konstantinápoly), a Római Birodalom új fővárosának az alapjait.
- 325: Kirobban az ariánus vita Alexandriában, ami széles körű erőszakhoz és szakadásokhoz vezetett a kereszténységben belül.
- 325. június 19.: Összehívják az első egyetemes zsinatot Níceában, ahol elítélik az arianizmust. Megfogalmazzák a Niceai Hitvallást, amelyben megvallják az Egyház Szentháromságban való hitét.
- 326. november 18.: I. Szilveszter pápa felszenteli a Szent Péter Bazilikát, amelyet Nagy Konstantin építtetett az apostol sírja fölé.
- 330. május 11.: Konstantinápolyt ünnepélyesen felavatják, és Konstantin átteszi ide székhelyét, Új-Rómának nevezve azt.
- 337. május 22.: Nagy Konstantin halála.
- 340: Euszébiosz történetíró halála.
- 340-350: Nagy harcok az arianizmussal.
- 342 körül: A majdnem egyetemessé váló szerdici (ma Szófia) zsinat kimondta Róma legfelsőbb egyházi hatalmát, és a római püspöknek adta a legfelsőbb bírászkodás jogát, beleértve a püspöki székek ügyeit is.
- 360: Julianus „Apostata”, az utolsó nem-keresztény császár uralkodásának kezdete. Először megszüntette a keresztény egyház adómentességét és a püspökök bírászkodási jogát. Később pedig megkísérelte a régi pogány rendet visszatéríteni. Helyreállítási programjának része lett a keresztény hit elleni kíméletlen harc.
- 367: Poitiers-i Szent Hiláriusz halála. Nagy Szent Atanáz húsvéti levelében először sorolja fel a Biblia kánonját a ma is ismert összeállításban.
- 370 körül: Nagy Szent Vazul megszervezi a szerzetességet.
- 373: Szent Atanáz halála.
- 380. február 27.: Nagy Theodósziosz császár a De Fide Catolica ediktumával kizárólagos államvallássá teszi a kereszténységet.
- 380. november 24.: Theodósziosz császár megkeresztelkedik.
- 381: Az I. Konstantinápolyi Zsinat. Az arianizmus ellen, illetve a Szentlélek istenségének határozottabb kimondása. Elnyeri végleges formáját a Nícea-Konstantinápolyi Hitvallás, amely máig a kereszténység egyik legelterjedtebb hitvallása, és a katolikus Egyház hivatalos hitvallása.
- 382: A Római Zsinat I. Damazus pápa alatt rögzítette a Biblia kánonját, felsorolva az Ószövetség és az Újszövetség elfogadható könyveit.
- 390: Szent Ambrus, Milánó püspöke kiközösíti I. Theodósziosz császárt a szalonikii vérengzés miatt⁷⁶. A császár alávetette magát az Egyháznak és bűnbánatot tartott, miután Ambrus visszafogadta. Nazianzi Szent Gergely halála.

⁷⁶ A tesszaloniki mérsárlás Theodósziosz római császár megtorló akciója volt 390-ben az ellene fellázadt Thesszaloniki lakói ellen. A lázadást a császár azon parancsa váltotta ki, amely elrendelte egy igen népszerű kocsihajtó elfogását, amiért az megpróbálta elcsábítani és megrontani a császár egyik szolgáját (Butherich). A kocsihajtót börtönbe zárták, de a város polgárai a szabadon bocsátását követelték. Buterichet a zavargások során meggyilkolták, így a császár közbelépett, és kivégzéseket rendelt el. A gót csapatok a hippodromban 7000 ember öltek meg. A szám valószínűleg túlzás, de jól érzékelteti a mérsárlás nagyságát. Szent Ambrus milánói püspököt felbőszítette az incidens, és bűnbánatra szólította fel a császárt.

- 391: Nagy Theodósziusz rendeletével betiltja az összes pogány szertartást.
- 397: Tours-i Szent Márton és Szent Ambrus halála.
- 400: Kiadják Szent Jeromos latin bibliafordítását, a Vulgátát. Az Ó- és Újszövetségi könyvek e roppant fontos összeállítása vált a későbbi katolikus bibliafordítások alapjává.
- 410. augusztus 24.: Az Alarik vezette vizigótok feldúlják és kifosztják Rómát.
- 430. augusztus 28.: Hippói Szent Ágoston halála.
- 431. június 22.: Az Efezusi Egyetemes Zsinat Nesztoriosz ellen kijelenti, hogy Jézus egyidejűleg mind ember, mind Isten, ezzel tisztázták Jézusnak a Szentháromságban betöltött szerepét. Deklarálták azt is, hogy Mária Istennek Anyja (Theotokosz), valamint, hogy a Niceai Hitvallás végleges és szent szöveg.
- 451. október 8. – november 1.: A Khalkedoni zsinat monofiziták ellen dogmaként mondja ki – I. Leó pápa dogmatikus levele alapján –, hogy Krisztus egy személy két természetben, keveredés nélkül. Eutychést⁷⁷ kiközösítik, és mindez a keleti egyházak szakadásához vezet. A zsinat megerősíti újból, hogy Jézus valóságos Isten és valóságos ember, valamint, hogy Szűz Mária az Isten Anyja.
- 452: Nagy Szent Leó pápa találkozik Attilával, a hunok vezérével, és megállítja őt Mantovánál, lebeszélve Róma feldúlásáról.
- 455: A vandálok kifosztják Rómát.
- 461: Szent Patrik, Írország apostolának halála.
- 476. szeptember 4.: Az utolsó (nyugat)római császár, Romulus Augustulus („Augusztuska”) lemondott a trónjáról, ami a Nyugatrómai Birodalom bukását jelenti. Az ókori Egyház központja a Kelet-Római, azaz Bizánci Császárság fővárosa, Konstantinápoly felé mozdult el. Ez vezetett végül oda, hogy az Egyház keleti és nyugati részre oszlott a 11. században.
- 496: I. Klodvig, frank király katolikus hitre tér.
- 502: Symmachus pápa előírja, hogy világi ember nem szavazhat a pápaválasztáskor, valamint, hogy csak a magasabb klérusból lehet jelöltet állítani.
- 529: Nursiai Szent Benedek megírja reguláját – ami a mai nyugati szerzetesség alapja –, és megalapítja monostorát Monte Cassinón.
- 529: Elkészül Justinianus császár törvénykönyve, a Corpus Iuris Civilis, azaz a római joggyűjtemény első része.
- 533. január 2.: Mercuriust választják meg pápának. Ő volt az első pápa, aki uralkodói nevet vett fel, s így lett II. János pápa. I. Justinianus bizánci császár hozzá folyamodott egy teológiai vita megoldásáért, és hűséget is fogadott neki.
- 533: A Digesta, a Corpus Iuris Civilis második részének a kiadása. Az első rész törvényerőre emelkedik.
- 536: Belizár, Justinianus császár hadvezére visszafoglalja Rómát az osztrogótoktól.
- 553: A II. konstantinápolyi zsinat elítéli Origenész tévedéseit, és az ún. „Három fejezet”-et, valamint megerősíti az első négy egyetemes zsinat döntéseit.
- 590: Nagy Szent Gergely pápa megválasztása. Megreformálja az egyházkormányzatot és az adminisztrációt. A gregorián énekek bevezetése a liturgiába. Szent Kolumbán Galliába érkezik 12 társával, és kolostort alapít.
- 596: Gergely pápa elküldi Canterburyi Szent Ágostont a pogány Anglia megtérítésére.
- 638: A muszlimok elfoglalják a keresztény Jeruzsálemet és Szíriát.
- 642: A muszlimok meghódítják Egyiptomot, majd egész Észak-Afrikát.

⁷⁷ Presbiter és archimandrita Konstantinápolyban. Eutyches a nesztóriánusokkal szembe fordulva azt tanította, hogy Jézusban az isteni és emberi természet egyetlen természetté olvadt össze.

- 664: A Whitby-i zsinat egyesíti a kelta egyházat Angliában a Katolikus Egyházal.
- 678: Az arabok megostromolják Konstantinápolyt.
- 680: A III. Konstantinápolyi Zsinat Agatho pápa (678-681) tanítása alapján elítélte a monotheizmus tanát.
- 691-692: A II. Trulluszi Zsinat⁷⁸ az egész kereszténységben egyetemessé akarta tenni a bizánci szokásokat. I. Szergiusz pápa II. Justinianus császár határozott akarata ellenére sem fogadta el a zsinat döntéseit, és a későbbi pápák sem. Ettől kezdve a császárok és a pápák viszonyában gyökeres változás kezdődött, illetve a nyugati egyház fokozatosan erősödni, míg a keleti egyház gyengülni kezdett.

Szent Piroska

Szent Piroska (1088-1134. augusztus 13.) Árpád-házi magyar királylány, bizánci nevén Priszka, Magyarországi Szent Irén (Eiréné) néven bizánci császárné. Szent László (1046–1095) magyar király és Adelhaid rheinfeldi hercegnő (?-1090) elsőszülött leánya, 1104-től Komnénosz János, a későbbi II. (Komnénosz) János bizánci császár (1087-1143, uralk.: 1118–1143) felesége, a konstantinápolyi Mindenható Megváltó Krisztus (Pantokrátor) monostora és a hozzá tartozó karitatív kórház alapítója. Mozaikképe a Hágia Szófia-székesegyházban látható. Az ortodox egyházakban szentként tisztelik. Az ortodox liturgia szerint augusztus 13-án tartják emléknapját. Kultuszát a római és görögkatolikus egyház is átvette; ugyancsak szentjei közé sorolja.



Szent Piroska
Mozaik a Hágia Szófiában

II. András Jeruzsálem királya

II. András magyar király (III. Béla fia, sz. 1176 körül, elhunyt 1235-ben). 1216-ban keresztes hadjáratot vezetett a Szentföldre. Akkon városát elérve felvette a „Jeruzsálem királya” címet. Olyannyira tékozló volt itt is, hogy Gizella királynénak a veszprémi egyháztól kölcsönként koronáját is el kellett adnia 140 márkáért. Hazafelé, 1218-ban ötletszerű házassági szerződéseket kötött. Ezekből végül Béla fia és Mária leánya esetében lett ténylegesen házasság.

A keresztes hadjárat közvetíthette II. András számára a jeruzsálemi királyság jogszokásait, melyeknek nyomát a később kiadott Aranybullában foglalt rendelkezések

⁷⁸ 227 püspök vett részt rajta, a többségük a Keletrómai Birodalomból jött.

alapelveiben felfedezhetjük. A Jeruzsálemi Királyság nemesének az ún. jeruzsálemi asszizákban foglalt szabadságjogaival – többek közt például az ellenállás jogával – minden bizonnyal megismerkedtek a királyt kísérő magyar urak is, akik útjuk során hosszabb időt töltöttek együtt a szentföldi kereszties királyságok előkelőivel. Így például Ugron királyi kancellár és Tamás egri püspök, akik a Szentföldre elkísérték az uralkodót, később az Aranybullát aláíró nemesek közt is szerepeltek.

Felmérés készült a világ vallásairól⁷⁹

A Pew kutatóközpont több mint 230 országot átfogó felmérése szerint a Föld népességének 84 százaléka tartozik valamely valláshoz.

A 2010-es adatok alapján született eredmények szerint a Föld lakosságából 2,2 milliárd keresztény (a világ népességének 32 százaléka), 1,6 milliárd muzulmán (23%), 1 milliárd hindu (15%), közel 500 millió buddhista (7%) és 14 millió zsidó (0,2%). További 400 millió (6%) különféle hagyományos, törzsi, bennszülött vallások követője. Végül mintegy 58 millió (körülbelül 1%) más vallások híve (pl. bahái vallás, szikhizmus, sintoizmus, taoizmus, jainizmus, wicca, zoroasztrianizmus stb.).

A felmérésből kiderül, hogy az emberiség 16 százaléka nem kötődik semmilyen valláshoz, bár közülük sokan hisznek Istenben vagy valamilyen kozmikus szellemi lényben. E csoport létszáma nagyjából megegyezik a világ katolikusainak létszámával.

A vallások földrajzi eloszlása nagyon eltérő. Ázsiában és a Csendes-Óceán-i térségben él a hinduk és a buddhisták 99 százaléka, a hagyományos, törzsi és egyéb vallások híveinek mintegy 90 százaléka, a muzulmánok 62 százaléka, és a nem vallásosak 76 százaléka. Kínában 700 millió vallástalan ember él, kétszer annyi, mint az Egyesült Államok teljes népessége.

A keresztények eloszlása a legegyenletesebb: nagyjából ugyanannyi keresztény él Európában (26%), mint Latin-Amerikában és a Karib-térségben (24%), illetve Afrika Szahara alatti övezetében (24%). A zsidók 44 százaléka Észak-Amerikában él, 41 százalékuk Észak-Afrikában és a Közel-Keleten (nagy részt Izraelben).

A vizsgált nyolc nagy vallási csoportot tekintve a világ népességének 73 százaléka, jellemzően a hinduk és a keresztények tartoznak lakóhelyük többségi vallásához. A fennmaradó 27% – a többi vallási csoport – vallási kisebbségben él – derül ki a Pew Forum vizsgálatából.

⁷⁹ (MK 2002.12.18)

Függelék



Jézus születése



Jézus elküldi apostolait



Szent Kelemen pápa vértanúsága (ld. 178-179 o.)

Karácsony – Betlehem – betlehem

A Karácsony időpontja

A kereszténység második legnagyobb ünnepét minden év december 25-én tartják világszerte. (A középkorban és a kora újkorban is a Húsvét nagyobb ünnepnek számított.) Történelmileg ma már tudjuk, hogy Krisztus valószínűleg nem december 25-én született, csupán a 4. században (a 325 és 350 közti években) került erre az időpontra a Karácsony ünneplése.



A Napisten tiszteletét Aurelianus római császár vezette be a 3. században. December 25-én, a téli napforduló (antik számítás szerinti) napján megünnepelték a Sol Invictus (Legyőzhetetlen Nap) ünnepét. Ebben az időben a Napot látszólag legyőzte a sötétség, azonban hamarosan hosszabbodni kezdenek a nappalok, és újjászületik a Nap. A Nap ünnepe a 4. századra igen népszerűvé vált, ünneplése sok pogány erkölcstelen kilengéssel járt együtt. A keresztények számára kézenfekvő volt Karácsony ünnepét, a Születés emléknapját erre a napra tenni. I. Gyula pápa 350-ben hivatalosan is a Megváltó születésnapjává nyilvánította december 25-ét. A római almanach szerint már 336-ban megünnepelték a Karácsonyt a Birodalom fővárosában.

A karácsonyfa-állítás szokása

A karácsonyfa-állítás szokása csupán a 15-16. századra nyúlik vissza. A 16. században a reformáció új tartalommal töltötte meg a Karácsony ünnepét. Az addigi templomi liturgia kezdett beköltözni a házakba. Az emberek a Biblia otthoni forgatása révén a vallásos ünnepeket és szertartásokat elkezdtek otthon is ünnepelni. Kialakult sok karácsonyi szokás, például a karácsonyfa-állítás is. Ennek hátterében egy középkori skandináv (és germán) gyakorlat állt, mely szerint egy-egy fiatal fa kivágása az ifjú élet feláldozását jelképezte. A pogány – kereszténységhez nem kötődő – rítust a 16. századtól Jézusra is vonatkoztatni kezdték, hiszen ő is fiatalon áldozta fel életét. Mai tudásunk szerint a legelső karácsonyfákat Skandináviában, azon belül Svédországban kezdték állítani, majd később a szokás a harmincéves háború (1618-1648) idején eljutott a népesebb Németországba is. A szokás nagyon gyorsan terjedt szerte Európában: a 18. századra már egész Németországban, a 19. századra Ausztriában, Franciaországban, illetve a kivándorlók révén az Újvilágban is meghonosodott.

Az első feljegyzés karácsonyfáról Sebastian Brant német írótól származik, Strasbourgból a 15. század végén (1490). Ekkoriban almával, ostyával díszítették. A gyertyás karácsonyfát

elsőként a 1660-as évekre emlékezve Liselotte pfalzi grófnő említette 1708-ban írt levelében. Bécsben az első karácsonyfát a Berlinből áttelepült Arnstein bankárcsalád házában állították 1814-ben, ami akkoriban olyan furcsa volt, hogy még a titkosrendőrség is jelentést készített róla. A karácsonyfa-állítás szokása Magyarországon a 19. század második felében jelent meg, kezdetben főleg a német ajkú városi lakosság körében. Az első „magyar” karácsonyfát valószínűleg Brunszvik Teréz állította Aszódon, 1824-ben. A magyar szépirodalomban a karácsonyfa első említése 1854-ből, Jókai Mór *A koldusgyermek* című, karácsonyi tárgyú elbeszéléséből van. A magyar hagyomány szerint a fát december 24-én állítják, és Vízkeresztig (január 6.) áll.

A karácsonyfákat kezdetben édességekkel és gyümölcsökkel díszítették fel, később – a 20. században – kezdett kibontakozni az üvegdíszek megjelenése. A karácsony megünneplése egyre inkább kezdett szokássá válni a nem vallásos családok körében is, a szeretet, a béke ünnepeként, a vallásos keresztényi rítusok egy részét átvéve. Napjainkban, az európai keresztény kultúrkörben a karácsony népszerű és sokakat érintő ünneppé vált, amely mindenki számára más-más jelentést hordoz.

A karácsonyfadíszek jelentése

Szaloncukor: az édes íz az égiek ajándéka. A finomság emeli az ünnep hangulatát. Ez a modern kori szokás nem tartozik szorosan a hagyományos szimbólumokhoz, mégis elengedhetetlen része lett a karácsonyfa-díszítésnek.

Dió és alma: a „Tudás fája”, az „Életfa”. Az eredendő bűnre a tudás megszerzésére emlékeztet bennünket a fára kötött alma. Bibliai szimbólum szerint az a tudás, amit Isten eltiltott: bűn. „Semmit ne tegyél, amit Isten nem áldott meg!” A dió is bölcsesség-jelkép. Az emberi agyhoz hasonlatos mintázatú, a picike dió magjában ott rejtőzik a hatalmas fa lehetősége, de ennek a fának emberöltő – vagy még annál is hosszabb idő – kell, hogy bőven termőre forduljon. A dió a jövőre nemzedékbe vetett hitet is jelképezi. Az aranyalma és az aranydió a fénylő bölcsességet hozza el hozzánk.

Apró figurák, mézeskalács díszek: kicsiny játékszerek különböző anyagokból a gyermekkor csodáját, az önfeledt örömet, játékosságot tanítják nekünk. Figyelmeztetnek az ajándékozás, az örömszerzés, a másokra való odafigyelés fontosságára, úgy, hogy közben mi is örülhetünk.

Csillagszóró: a betlehemi csillag kicsinyített utánezata. Az a fényes csillag, ami megmutatta a Megváltó születési helyét, olyan szimbólum, ami a reményt és a jó hírt testesíti meg. A csillagszóró kicsi csillagai ezt a reményt és derűt elevenítik fel.

Gyertya: A gyertya a három sík, a test, a szellem és a lélek, vagyis a viasz, a kanóc és a láng, a Szentháromság üzenete, a Fiú megszületése, a Fény megérkezése.

Csengettyű: A kis harangocska jelzi, hogy „megérkezett az angyal”. Hangja hozza meg a karácsony hangulatát sok családnál. A régebbi kultúrákban démonűző hatást tulajdonítottak a zajoknak, hangoknak. A csengettyű hangja rezgésbe hozza a levegőt, ezzel jó energiákat teremt. A megtisztítás rituáléjában játszik szerepet, akár csak a tűz elemű jelképek, mint a gyertya és a csillagszóró.

A szentmise, a böjt, az ünnepi ételek és az ajándékozás

Magyarországon a katolikus keresztények számára Jézus születésnapjának fénypontja a karácsonyi misén való részvétel (24-én éjfélkor vagy 25-én napközben). December 24-én hagyományosan a családok böjtölnek (Karácsony böjtje), és csak este fogyasztják el a böjti vacsorát. Ez eredetileg alma, dió, méz és fokhagyma, majd vajas bableves hús nélkül (böjtös bableves), végül mákos guba volt az előesti étel, de újabban kialakult, hogy hal, illetve töltött

káposzta kerül ilyenkor az asztalra. December 25-én következik a karácsonyi ebéd vagy karácsonyi vacsora. A család, esetleg a nagyobb rokonság ilyenkor összegyűlik, hogy együtt fogyassza el a karácsonyi ételeket. A magyaroknál a bensőséges családi együttlét általában 24-e estéje (szenteste), míg a Nyugat-Európa-i országokban többnyire 25-e.

Régebben a betlehemezés a legismertebb és legerőteljesebb karácsonyi szokások közé tartozott, amely egy több szereplős dramatizált játék volt, és az egész országban ismerték, nagyon sok helyen ma is gyakorolják.

A falusi betlehemezés legfontosabb eleme a betlehemi pásztorok párbeszédese, énekes játéka volt. A dramatizált játék fő eleme a Kisjézust imádó három pásztorról szóló bibliai történetre, köztük a nagyothalló öreg pásztor tréfás párbeszédére épült. A betlehemezés fő kelléke egy templom alakú betlehem volt, amelyben a Szent Család volt látható. A pásztorjáték szereplői voltak a kistemplomot vivő két angyal, a három pásztor, illetve a szatmári országrészben a csapatot kiegészítette a huszár és a betyár alakja.

A nem vallásos, de keresztény kultúrkörbe tartozók számára a Karácsony általában a szeretetet, a családi együttlétet jelképezi. Karácsonykor elterjedt szokássá vált megajándékozni szeretteinket. Az üzletek és az áruházak a Szentestét megelőző hetekben igyekeznek kihasználni az ajándékozás szokását, és reklámdömpinggel próbálják bevételüket megtöbbszörözni – ezzel sokszor pusztán fogyasztási lázzá torzítva az ünnep hagyományos és valódi lényegét.



A Szent Katalin templom (a Születés Bazilikája mellett)

Betlehem városának története

Betlehem neve: eredetileg Efrata (Gyümölcsös tele),

Betlehem (Kenyérház), Bet-Lacham

Beit Lahmo (szír nyelven, a vidék régi nyelvén) kenyérház; arabul: húsház).

A Bibliában: Júda Betleheme (Bír 17,7; 1 Kir 17,12; Mt 2,5) vagy Betlehem-Efrata (Mik 5,2).

Kr. e. 14. századi amarnai szövegekben

„bit ilu lachama” (Lachama istennő háza) néven szerepel, mint Urusalim vidékének egyik városa.

A város neve a Bibliában először a Teremtés könyvében olvasható Ráchel halálakor. Idevaló volt Elimelek, Noémi, Boóz, Obed, Izaj, Dávid, Abisaj, Joáb, Asaél.

József és Mária is innen származott. Egy apokrif könyv szerint a betlehemi Mátánnak három lánya volt: Mária (akitől Mária Szalóme született); Szóba (aki Erzsébetnek anyja, Jánosnak pedig nagyanyja); és Anna (aki a szefforiszi Joakim felesége, Mária anyja).

Jézus itt született egy barlangistállóban.

160. Justinus Flavia ír a barlangról, amit mindenki ismer. Közli, hogy Szent József a Betlehemmel szomszédos üregben lakott.

Szent Jeromos Hadrianusról írja, hogy a szent helyek meggyalázásaképpen a jászolba Adonisz bálványát fektette.

Origenész (185-252) hivatkozik arra, hogy Betlehemben mindenki, még a pogányok is tudják, hogy Jézus melyik barlangban született.

Euszébiosz is megerősíti ezt a hagyományt, és elmondja, hogy Szent Heléna, majd később a császár is a barlangot pompás szentéllyé alakították.

300. Özséb cézárei püspök írja, hogy Betlehemben számon tartják Jézus születési helyét.

A hagyományt megerősítette Socrates, Szent Jeromos, Szódzomenész és más egyházi írók is.

326. Konstantin császár Születés-bazilikát épített a „megszentelt hely” fölött, eltávolítva a pogány ligetet.

384. Szent Jeromos vezeklés és bibliai tanulmányok céljából 36 évre ide telepszik.

521-530. A templom a szamaritánus lázadók martaléka.

531. Justinianus császár új fallal védi meg a várost, újjáépíti a leégett templomot, a bazilikát restauráltatja.

614. A perzsa király, Chosroa megkímélte a templomot a mozaikjának köszönhetően. A perzsák nem nyúltak a bazilikához, mert a homlokzaton a háromkirályok ruházatában saját nemzeti viseletükre ismertek.

636. Az arabok nem pusztítják el. Ómár kalifa a betlehemi barlangba ment imádkozni, de hitsorsosai számára előírta, hogy egyszerre maximum hárman imádkozhatnak ott, nehogy elvehessék a katolikusoktól.

836. Az Apostoli Zsinat alkalmából írtak egy levelet, amiből tudjuk, hogy a bazilika homlokzatát a napkeleti bölcseket ábrázoló mozaik díszítette.

1010. Hakin moszlim hadvezér meg akarta szentségteleníteni a szentélyt, de csodás erő (egy kéz) megakadályozta ebben.

1099. Tankréd keresztes lovag a betlehemiek kérésére elfoglalta a várost.

1101. I. Balduint Betlehemben koronázták királlyá. A Jeruzsálemi királyság 1099-től 1291-ig állt fenn, amikor a két utolsó keresztesek kezén lévő város is megadta magát a muszlim seregeknek. El-Edris-i arab földrajzi író beszámol a Bazilika csodálatos mozaikjairól és festményeiről.

1110. Betlehem püspökség lett. Első püspöke Ascetin (vagy Anselin) volt 1110-1128.

1163 és 1173 között a Bazilika I. Amaury jeruzsálemi király és Comnenus Porphyrogeneta Manuel görög császár (1145–1180.) békülékenysége és segítsége folytán a templom teljes belső falfelületét festményekkel és aranyhátterű mozaikokkal borították be, csak három maradt fenn megcsonkítva. Quaresimius és Melchior de Vogüé részletesen írtak ezekről.

1150 táján nagyon előrehaladott egyesülési tárgyalások folytak Jeruzsálem (Róma) és Konstantinápoly között teológiai és egyházpolitikai kérdésekről. Az egyesülés proklamálása a Jászolnál történt volna, ezért készültek a csodaszép díszítések (kép a [346. oldalon](#)).

1187. Betlehem ismét muzulmán uralom alatt. A latin királyság bukása után az ágostonrendi szerzetesek elhagyták a templomot, az pap nélkül maradt.

1291. Szaladin muszlim vezér (1169-1193) felemelkedése után sikerült az addig megosztott iszlám világot a Szentföld elleni nagy hadjáratra egyesítenie. IV. Balduin (1174-1185) halála után a királyság vereséget szenvedett a hattíni csatában (1187. július 4.), majd 1187. október 2-án Szaladin seregei Jeruzsálemet is elfoglalták. A III. keresztes hadjárat

területi nyereségei ellenére a város muszlim kézen maradt. Jeruzsálem eleste után a jeruzsálemi királyok Akkót tették meg fővárosuknak. A 13. század folyamán az újabb kereszties hadjáratok ellenére a királyság területe fokozatosan felmorzsolódott. Az ázsiai szárazföldről 1291-ben kiszorítva a Lusignan-dinasztia utolsó jeruzsálemi királya, II. Henrik Ciprus szigetére vonult vissza. A Lusignan-dinasztia tagjai itt uralkodtak a 15. század végéig és továbbra is igényt tartottak a Jeruzsálem királya címre.

1192. Hubert Walter Salisbury érseke két papot és bennszülött papságot küldött Betlehembe.

1217. A Minorita Kusztódia, a Szentföld Őre alapításakor a szentélyeket elhagyottan találták.

1228-1244. A fegyverszünet értelmében Betlehem ismét a keresztényeké. A szentélyek megnyíltak.

1243. A karizmiták kiűzték a keresztényeket, mindent felgyújtva és lemészárolva. Elvonulásuk után telepedtek ide a ferencesek.

A 14. sz. elején görög püspökség. Modhaffer Rokn ed Din egyiptomi szultán megújítja az elődei által adott előjogokat.

A 15. sz. közepén Jó Fülöp burgundi herceg és IV. Edward angol király ólom adományával a ferencesek kijavították a bazilika tetőzetét.

1489. A szultán parancsára lerombolták a város falait, erődítményeit.

1517. A törökök elfoglalták Palesztinát, és a templomot a görögöknek adták.

1537. II. Szolimán a flottája pusztulása miatt a ferenceseket három évre fogságba hurcolta.

1645-1669. A török-velencei háború alatt eltűnt a tetőzet ólom borítása. Beázás miatt tönkrement a mennyezet és a legtöbb mozaik.

1661. Örmény püspöki székhely is létrejön.

1672. A görögök kijavíthatták a tetőzetet, de a mozaikot és a festményeket már nem lehetett megmenteni.

1757. A görögök erőszakkal elfoglalták a templomot, és a katolikusoknak csak a születési barlangban tarthattak meg némi előjogot (a Jászol oltárának használata).

1810. Az örmények elfoglalták a kereszthajó egyik ágát. 1834. A moszlimok fellázdak Ibrahim pasa ellen, aki

büntetésből elpusztította a városrészüket.

1847. A betlehemi barlang csillaga eltűnt, és csak Franciaország és a török szultán határozott követelésére állították a helyére a görög ortodoxok.

A Betlehemi szentélyek

Kalocsa testvérvárosa, Betlehem városa Jeruzsálemtől nyolc kilométerre található, olyan közel, hogy akár a külvárosának is tekinthetnénk. A város 25 ezres lakosságát zömével arab keresztények alkotják, a dolgozók 20 százaléka a turizmus területén tevékenykedik. Miért?

A kicsiny várost évente két millió turista keresi fel – és nem is akármért: ez Jézus születési helye (Lk 2,6-7; Mt 2,1), emiatt pedig a zarándoklatok egyik kötelező célpontja. A születés helyén építették föl a gigantikus Születés Bazilikáját. A város további nevezetességei a Kis Jézus Tejbarlangja, és Szent Jeromos cellája, ahol a Vulgátát fordította.

A Születés Bazilikája

„Amikor Heródes király napjaiban Jézus megszületett a júdeai Betlehemben, napkeletről bölcsek érkeztek Jeruzsálembe” (Mt 2,1).

Bár a római korban Hadrianus császár római pogány istenek szobrait (Jupiter és Vénusz) helyezte a születés helyére. Ezeket Nagy Konstantin császár a kereszténység felvétele után eltávolíttatta, és 326-ban felépítette a Születés Bazilikáját. A templom jelenleg a római, a görög és örmény ortodoxokhoz tartozik, és méreteiben óriási, öthajós, szinte erődítményhez hasonlítható. Legfontosabb látnivaló a benne található barlang, ahol Jézus született.



A Születés bazilikája

Betlehem városa 777 méter magasan fekszik a tengerszint fölött, ezért nagyon kellemes az éghajlata. A város két halmon épült, amelyek szőlővel, olajfákkal beültetett teraszokban szállnak alá a völgyekbe. A nyugati halom a magasabb, ezen épült a bibliai Betlehem. A keleti halom alacsonyabb, de szélesebb, ezen található a Születés Bazilikája.

Betlehem nevének jelentése: Lahamu háza. Később héber szóként használva „kenyér háza”-nak fordították. Ősi város, már a pátriárkák történetében találkozunk vele. Később főképpen Dávid király története kapcsolódik a városhoz, aki itt legeltette nyáját, itt írta szép zsoltárait. Itt kente fel királlyá Sámuel próféta, innen hívta el az Úr, hogy népének pásztora, legnagyobb királya legyen.

A próféták – főképpen Mikeás – jövendölése szerint Betlehemből származik majd a Messiás. Lukács evangéliuma szerint a Dávid családjából származó Mária és József Betlehembe jönnek Názáretből, amikor Augusztus császár népszámlálást rendel el birodalmában. Így született Jézus Betlehemben, a városon kívüli barlangistállóban.

Ezt a barlangot a keresztények mindig szent helynek tartották, és féltve őrizték emlékét az üldözések idején is. Amikor a keresztények szabadságot nyertek, Nagy Konstantin édesanyja, Szent Ilona fényes templomokat építtetett a Szentföldön.

Ekkor emelte a születés barlangja fölé a nagy Bazilikát, amely ma a kereszténység egyik legrégebbi temploma. Ezért magán viseli évszázadok küzdelmes történetének nyomait. Eltűntek a nagy bejáratú kapuk, a homlokzatán lévő mozaikok, amelyek a napkeleti királyokat ábrázolták.

A keresztények mindenkor nagy áhítattal keresik fel ezt az ősi bazilikát. Az előtte lévő teret Jászol-térnek nevezik. Az éjféli szentmisén ezen a téren vesznek részt a hívek, mert a Szent Katalin-templomba csak a papság és nagyon kisszámú hívő fér be. Maga a bazilika valóságos erődnek tűnik. Mindkét oldalról kolostorok veszik körül. Jobb felől a görögök és az örmények kolostora, bal felől pedig a ferencesek kolostora és vendégháza található. (Ezeket a kolostorokat zarándokok vagy turisták nem látogathatják). A templom bejárata előtt volt az átrium, s innen három nagy ajtó vezetett a narthexbe (előcsarnokba). A két szélső ajtót

már régen befalazták, s a középsőn is csak egész alacsony nyílást hagytak, ezért csak meghajolva lehet bemenni rajta. Nagyon szép a hozzá fűzött „lelki magyarázat”:

Isten Fia megalázta magát, amikor emberré lett, aki belép az ő templomába, szintén alázza meg magát, hajtja meg a fejét. Az alacsony bejárati kapuval meg akarták akadályozni, hogy a törökök lovaikkal bemenjenek a bazilikába.

A csupasz, sötét narthexből (előcsarnok) egy ajtón át jutunk be az 54 méter hosszú és 26 méter széles Bazilikába, amelyet a négy oszlopsor öt hajóra oszt. A márvány oszlopfejek korinthusi stílusban készültek. Ezek az oszlopok és a padlón csapóajtóval védett mozaikok emlékeztetnek a régi templom pompájára. Az oszlopsor tetején fagerendázat húzódik.

A 12. században mozaikokkal és festményekkel díszítették a falakat, de ezekből csak három maradt ránk igen rossz állapotban. Ezeket a képeket a Rómával való kibékülés gondolata sugallta: ebben az időben komolyan tárgyaltak a keleti és nyugati egyház egyesüléséről, amely azonban nem valósult meg. A főhajó végén bizánci stílusban épített, gazdagon aranyozott, színpompás ikonosztáz áll. A főoltár és a kereszthajó déli ága a bizánci, az északi ág az örményeké. (A ferenceseknek – latinoknak – nincs részük a Bazilikában, ezért van az éjféli mise a bazilika mellett épült Szent Katalin-templomban.)



14 ágú csillag a születés helyén

A templom szíve a Születés Barlangja. A kórus két oldaláról egy-egy lépcső vezet le a puha mészkősziklába vájt barlangba, amely majdnem téglalap alakú, 12 méter hosszú és 3 méter széles. Padlóját és falait szép márványlapok fedik. A sötét barlangot 53 lámpa világítja meg (ezek közül 19 a ferenceseké, ők gondozzák őket, a többi a görög és örmény szerzeteseké). Jézus születésének helyét egy ezüstcsillag fedi, a felirata: *Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est* (Itt született Jézus Krisztus Szűz Máriától).

Szent Lukács evangéliuma szerint Mária jászolba fektette az újszülött Gyermecket. A barlang délnyugati részén találjuk három lépcsővel mélyebben a falba vájt jászolt. Az ezüstlemezzel fedett fájászolt a 12. században Rómába vitték, és ma a Santa Maria Maggiore bazilikában található. A jászol fölött oltár van, az oltárképen a napkeleti bölcsek hódolnak Jézus előtt. Ők a pogányokat jelképezik, a pásztorok pedig a választott nép hű fiait.

A Születés Barlangja mellett több barlang is található, amelyeket kápolnává alakítottak át. Az első kápolnát Szent József tiszteletére szentelték, a második barlang az Aprószentek kápolnája, a harmadik pedig Szent Jeromos cellája volt. A nagy egyházatya ebben a barlangban élt, és itt fordította le a Szentírást latin nyelvre. Ezekben a kápolnáknak lehetnek résztvevői a zarándokok.

Bármikor is látogat el valaki Betlehembe, ott mindig karácsonyt ünnepelhet. Ha feljövünk a barlangokból, felkereshetjük Szent Katalin templomát, amely egybeépült a Születés

bazilikájával. Ez Betlehem plébániatemploma, s ebben a templomban tartják az éjféli szentmisét. Ide csak a papság fér be, a hívek a téren nagy képernyőkön követhetik a liturgiát.

Barlang vagy jászol?

A Bibliából tudjuk, hogy József Betlehembe érve a „szálláson” (karavánszeráj) keresett helyet, de ott nem fogadták be, ezért egy istállóban húzódott meg Máriával. Az istálló valójában egy barlang volt – ezt az a palesztin hagyomány bizonyítja, hogy akkoriban a házakat egy-egy balang elé építették, vagy a barlangot beleépítették a házba.

Milyen más barlangokat találunk még itt?

Szent József kápolnája, amit annak emlékére emeltek, hogy az Angyal itt figyelmeztette Józsefet:

„Kelj föl, vedd magad mellé a gyermeket és anyját, és menekülj Egyiptomba! Maradj ott, amíg nem szólok neked!” (Mt 2,13)

Szent Jeromos cellája: A hagyomány szerint ebben a cellában készültek a Szentírás-kommentárjai és híres fordítása, a Vulgáta.

A Kis Jézus tejbarlangja

300 méterre található a Születés Bazilikájától. Könnyű, fehér tufából készült. A legenda szerint itt pihent meg Mária a gyermekkel, és a lecsöppenő tej fehéřítette meg a sziklát.

A betlehemi láng

A Betlehemi láng története a 11. századig nyúlik vissza, mikor II. Orbán pápa felhívására az olaszországi Firenzéből fiatal lovagok csoportja csatlakozott a keresztes hadjáratához, és Jeruzsálembé ment, azzal a céllal, hogy a reményt jelképező békelángot elhozzák városuk lakosainak.

Az utolsó békeláng Krisztus szülőhelyéről – Visszatérésüket a pápa már nem élte meg, a lovagok ugyanis három évvel később, 1099-ben éppen Karácsony előtt érkeztek csak vissza Firenzébe, az út viszontagságaitól megtörve. A békelángot a helyi katedrálisban helyezték el, az emberek innen vitték tovább saját otthonaikba. Ez volt a középkor első és utolsó békelángja, amelyet egyenesen Krisztus szülőhelyéről hoztak.

Ausztriából indult újra útjára – A Betlehemi láng újkori története a szomszédos Ausztriában kezdődött 1986-ban. Valójában nem a cserkészek indították újra útjára, akik azóta is az egész világon terjesztik, hanem Linz város egyik televíziós karácsonyi műsorának alkotói, akik ezzel próbálták felhívni az emberek figyelmét egy sérült gyerekek megsegítése céljából szervezett rendezvényre.

Karácsony előtt egy mozgássérült fiút küldtek repülőgéppel Betlehembe, aki a Jézus Születése bazilika öröklángjánál meggyújtott gyertya lángjával tért vissza Linzbe. Két évvel később az esemény Ausztria határain kívülre is eljutott, az osztrák televízió szerte a világon sugározta a Betlehemi láng meggyújtásáról szóló híradását. Ekkor a lángot egy kambodzsai menekült kisfiú hozta el, aki Ausztriában talált új otthonra.

1989 Karácsonyán a hagyományt a helyi cserkészek folytatták, akik a lángot a posztkommunista országokba is elvitték, így az akkori Csehszlovákiába is, a prágai Szent Vencel tere. A Betlehemi Békeláng először 1990-ben jutott el Szlovákiába a szlovák cserkészek jóvoltából.

Itthon is hagyománya van – Idén a reményt, szeretetet és békét megtestesítő lángot a szlovák cserkészek a nemzetközi lángátadó ökumenikus ünnepségről, a bécsi Neusimmering plébániatemplomból hozták el, és december 13-án a poprádi Szent Egyed téren adták át Andrej Kiska szlovák köztársasági elnöknek.

A Békeláng december 12-én a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség (SZMCS) közvetítésével érkezett meg a Felvidékre, szintén egyenesen a bécsi lángátadóról, majd december 13-án Komáromból indult útjára Dél-Szlovákia magyar lakta vidékeire. A SZMCS immáron 24. alkalommal vesz részt a békeláng terjesztésében, a hagyomány gyakorlatilag egyidős a szervezettel.

Magyarországon a Betlehemi Békeláng a Magyar Cserkészszövetség jóvoltából a budapesti Sziklatemplomból indult országos körútjára szintén a bécsi lángátadó másnapján.

A betlehemi jászol

„Amikor ott voltak, eljött az ideje, hogy szüljön, és megszülte elsőszülött fiát. Pólyába takarta és jászolba fektette, mert nem kaptak helyet a szálláson.”
(Lk 2,6-7)

Pásztorok tanyáztak a vidéken, kint a szabad ég alatt, és éjnek idején őrizték nyájukat. Egyszerre csak ott állt előttük az Úr angyala, és beragyogta őket az Úr dicsősége. Nagyon megijedtek. De az angyal így szólt hozzájuk:

„Ne féljete! Íme, nagy örömet adok tudtul nektek, és az lesz majd az egész népnek. Ma megszületett a Megváltó nektek, Krisztus, az Úr, Dávid városában. Ez lesz a jel: Találtok egy jászolba fektetett, bepólyált gyermeket.”
(Lk 3. fej., Lk 2,2-12)

A jászol az Újszövetségben az újszülött Messiás fekvőhelye: Mária a gyermekségtörténet tanúsága szerint Jézust születése után jászolba (fatné) fektette. A jászol a pásztorok számára újszülött Messiás jele az angyal szava szerint (Lk 2,12). – Szent Jeromos egy karácsonyi beszédében sajnálkozva mondta (Anecdota Maredsolana III. 2), hogy az agyagjászolt (luteum praesepium) a betlehemi barlangból, ahol a hagyomány (Justinus, Jakab-ősevangélium, Origenész) szerint Jézus született, egy arany- és ezüstjászollal cserélték föl. Eszerint Jézus jászlát úgy képzelhetjük el, hogy egyik felét a barlang sziklafalába vájták bele, a másik felét agyagból építették hozzá, ahogy ez néhány palesztinai barlangban ma is látható.



A hagyomány szerint Jézus jászlának 5 deszkája Rómába került és a Santa Maria Maggiore bazilikában őrzik. A bazilikának már I. Theodorosz pápa (642-649) óta Santa Maria ad Praesepe [a Jászolos Szűz Mária templom] volt a neve. Valószínűleg III. Sixtusos pápa (432-440) óta volt másolata a betlehemi barlangnak a Santa Maria Maggiorében, de a jászol-ereklyét kifejezetten csak V. Márton pápa (1417-1431) említi egy leltárban. – Az első

„jászolt” (presepe, betlehem olaszul) Asszisi Szent Ferenc 1223 Karácsonyán Greccióban állította föl, hogy alkalmat adjon az ember számára a megtestesülés misztériuma fölötti szemlélődésre. Idővel a jászol a betlehemezés, ill. a templomokban, házaknál, tereken Karácsonykor fölállított *betlehemek* központi része lett.

A jászol a Krisztus születése-képeken általában az összkép közepén áll, nagy fényességben, ill. az égből jövő fénysugárban, fölötté angyalok. Az eredetileg sziklafalba vágott mélyedésnek megfelelő jászolt a képeken kőből, fából, agyagból készített vagy fonott etetőként ábrázolták. (*Magyar Katolikus Lexikon*)

Nagy Konstantin (I. Constantinus) nevéhez fűződik a kereszténység számára meghirdetett vallásbéke, a 313-as Milánói Ediktum. A 325-ben a Nagy Konstatin császár által összehívott Niceai Zsinat tisztázta Jézus isteni lényegének kérdését, és e hittétel elfogadásával sikerült megvalósítani a keresztény egyház teológiai egységét.

A krisztusi tanok hamarosan a császári házon belül is követőkre találtak. Noha Nagy Konstantin élete végéig áldozott Róma isteneinek, és csak a halálos ágyán vette fel a keresztiséget, míg anyja, Szent Ilona (Flavia Iulia Helena) császárné már a 4. század fordulója körül megtért. Konstantin ugyanis, amikor Diocletianus császár lemondása után 306-ban trónra került, magához vette az apja, Constantius Chlorus, Diocletianus társuralkodója által elűzött anyját, akit a nobilissima femina (a legnemesebb asszony) címmel ruházott fel, és akit megbecsülése jeleként 325-ben augusztává, császárnővé tett. A mélyen vallásos Ilona 326-ban a Szentföldre látogatott, hogy beutazza az általa rajongva szeretett Jézus életének egykori helyszíneit. A császárnő ügybuzgalma arra is kiterjedt, hogy szentföldi útján összegyűjtse a Mester életéhez fűződő szent ereklyéket.



Szent Ilona

Hosszabb jeruzsálemi tartózkodása idején Szent Ilona parancsára így többek között aprólékosan átkutatták a Golgotát is, ahol három kereszt maradványaira találtak. A háromból úgy választották ki, hogy melyik volt Jézus keresztje, hogy egy beteg asszonnal megérintették, és amelyiktől meggyógyult, az volt Jézusé.

A császárnő látogatást tett Jézus szülővárosában, Betlehemben is. A sziklaüreg fölé, ahol a bibliai leírás szerint Jézus megszületett, templomot építtetett. A 4. századtól élő hagyomány szerint ugyanitt sikerült megtalálnia a csecsemő Jézus egykori jászlának deszkamaradványait is, amelyeket a császárnő magával vitt Rómába.

A Jézus bölcsőjének tartott jászol maradványai Róma Vatikánon kívüli legnagyobb és legrégebbi ókeresztény bazilikájába, az 5. század elején épült Santa Maria Maggiore bazilikába (Basilica Papale di Santa Maria Maggiore) kerültek.

Ez a templom azért épült itt, mert a legenda szerint Libériusz pápának álmában megjelent Szűz Mária, aki felszólította Róma püspökét, hogy építsen templomot az emlékére ott, ahol a következő nap reggelén hóleplet fog találni az Örök Városban.

Másnap rendkívül szokatlan módon – lévén augusztus –, valóban vékony hólepel borította be az Esquilinus-domb egy részét. A késő-antik bazilikát itt építették fel az 5. század elején, és ugyancsak itt helyezték el egy díszes ezüstkeretes üvegládjában a betlehemi jászol famaradványait is.

A gyönyörű műemlék-templom a betlehemi jászol maradványaival együtt Róma egyik legnépszerűbb turisztikai látványossága.

Betlehemezés, betlehem

A karácsonyi esemény legbeszédesebb szimbóluma a jászol, melynek története hosszú évekre nyúlik vissza. (A magyar nyelvben – a legtöbb nyelvtől eltérően – nem a „jászol”, hanem a „betlehem” kifejezés honosodott meg.)

A ferences rend megalapítója, Assisi Szent Ferenc 1222 karácsonyán Betlehemben járt. A szent szerzetesre olyan nagy hatással volt a karácsonyi liturgia, hogy hazatérvén a pápához fordult engedélyért, hogy a következő esztendőben ő is hasonlóképpen ünnepelhesse meg a Karácsonyt. Szent Ferenc egy barlangot béleltetett ki szalmával, ahová jászlat állított, élő állatokkal, és ott tartotta prédikációját a híveknek.

Az első igazi jászlat azonban Arnolfo di Cambio készítette 1283-ban Rómában a Santa Maria Maggiore bazilikában. Az ötlet aztán gyorsan terjedt az európai városokban. Sok jászol a főszereplőket kiegészítve hétköznapi jeleneteket, mesterségeket is bemutatott. A hagyományos betlehemben a Szent Családon kívül a pásztorok, a háromkirályok és az angyalok is jelen vannak.



Betlehem látképe
(Fehér tető alatt a Születés Bazlikája)

Hazánkban is elterjedt szokás a betlehemezés, amelyet december 24-e délutánján játszanak. Ezen a napon felidézik Jézus születésének körülményeit a Bibliából ismertek szerint.

Eleinte felnőtt férfiak elevenítették meg a történetet, hazánkban ma már inkább kisfiúk és lányok játsszák. A játék végén jókívánságokkal búcsúznak el a háziaktól, akik köszönetképpen megajándékozzák őket.



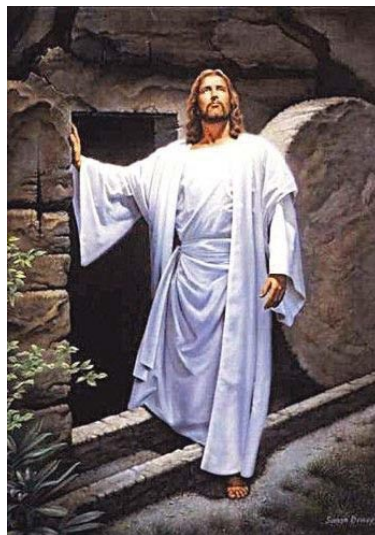
A jászol oltára a betlehemi barlangban



Kápolna a pásztorok földjén

Feltámadt!

Az emberiség történetében az egyik legnagyobb ellentmondás az a tény, hogy a földkerekség sokmilliónyi sírhelye közül a leghíresebb éppen az, amelyik. Üres! Ennek ellenére emberek százai és ezrei keresik fel szent áhítattal nap, mint nap, hogy átadják magukat hangulatának. Itt feküdt Isten Fiának holtteste, s ami a legfontosabb, itt történt meg a feltámadás. Szóval ez az a hely, melyből a történelem árad, de amely a jelenkort is érinti: a keresztények ugyanis vallják, hogy Jézus feltámadása a jelenkori kereszténység éltető forrása.



A Szent Sír – ahogy e helyet nevezik – Jeruzsálem északi részén, egy azonos nevű bazilika nyugati szárnyában található. Zajos üzletsora a régi Jeruzsálemnek az az utca, ahonnan beléphet ide az ember.

Már a hatodik századtól tömegjelenségnek számít az ide való zarándoklat. Szeptembertől márciusig tízezrek indultak a Szentföldre a sivatagon át, s még többen hajókkal, hogy felkeressék a kereszténység legszentebb helyét: Isten Fiának sírját.

De vajon honnan tudták ezek a vándorok, hogy éppen ez az a sír a régi jeruzsálemi sáncfalak mögött, hogy ez azonos a hellyel, ahol Krisztus a halál felett aratott győzelmet? Hisz a rómaiak már 70-ben a földdel tették egyenlővé a Golgotát és környékét, és 135-ben Hadrianus császár tüntetőleg éppen ezen a helyen építtette meg Aphrodité templomát. Akkor úgy tetszett, hogy a Sír eredeti helye végérvényesen odaveszett. Pedig éppen ezen pogány szentély őrizte és jelezte Jézus sírjának pontos helyét a pogány keresztényüldözések három évszázada során! A történetíró Eudzébiosz (283–371) jegyezte fel, hogy a sír keresése során ezt a római szentélyt lebontották, és alatta találták meg Jézus sziklába vájt sírját.



Amikor 313-ban Konstantin császár a kereszténységet kezdte támogatni, elhatározta, hogy impozáns templomot építtet Jézus sírja fölé. Az ásatások legizgalmasabb pillanatairól, amikor a pogány szentély alatt megtalálták a sírt, Euszébiosz ezt írja: „És akkor, minden remény ellenére felbukkant a megváltó feltámadás legtisztéletreméltóbb, legszentebb tanúbizonysága.” Tanúbizonyságnak Euszébiosz Krisztus üres sírját nevezi. Hogyan tudták mégis, hogy valóban ez az a hely, ahová a halott Messiást fektették?

A sír, melyet Konstantin császár emberei tártak fel, hajszálpontosan megfelelt az evangélisták által leírtaknak. János apostol híradása szerint „Azon a helyen, ahol felfeszítették őt, volt egy kert, és a kertben egy új sírbolt, amelyben még senki sem feküdt” (Jn 19,41). És valóban, a feltárt hely is használatlan sírt mutatott, nem volt benne „csontház”, ahová akkoriban az elhunytak kiszáradt csontjait helyezték. Másodsorban a sírhely nem vájt, hanem pados típusú volt. Ez a két temetkezési forma létezett ugyanis az idő tájt. A vájt sír tulajdonképpen egy üreg volt, merőlegesen kivájva sziklafalban. A pados sír meg egy kő fekhely a jobboldali belső fal mentén. János evangéliumának 20. fejezetében arról ad hírt, hogy Mária, aki „behajolt a sírboltba, két angyalt látott fehér ruhában ülni, az egyiket fejtől, a másikat lábtól, ahol Jézus teste feküdt.” (Jn 20,12) Fejtől és lábtól csak akkor ülhetek az angyalok, ha pados temetkezési helyről volt szó, pontosan olyanról, mint amelyet a feltárás során találtak. Harmadszor pedig a felfedezett kő fekhely fekvése is megfelelt a bibliai leírásnak. Ezzel kapcsolatban Márk mondja el, hogy amikor az asszonyok beléptek a sírboltba, „jobb kéz felől egy ifjút láttak ülni hosszú fehér ruhába öltözve” (Mk 16,5). És valóban, a feltárt sírboltban tényleg jobb kéz felől volt a holtak kialakított nyughely! Ha tehát összegezzük, hogy az, amit Konstantin emberei találtak, egy használatlan jobb oldali kőpados sírbolt volt, egyike a keveseknek azon a környéken, s minden valószínűséggel az egyetlen, amelybe valóban nem temettek még senkit, nos tehát, ez esetben a sírhely azonosságának valószínűsége az ésszerű kételkedést is felülmúlja.



Korabeli sír Jeruzsálemben

Lehet, hogy éppen ezért akarták a mohamedánok mindenáron megsemmisíteni. 1009-ben Hakim Biamrillah egyiptomi kalifa parancsba adta, hogy Isten sírjának templomát teljes mértékben meg kell semmisíteni, ami a legszentebb hely teljes megsemmisülését jelentette. Ademar Benedek-rendi szerzetes jegyezte fel, hogy a sírhely lebontásához 1010. szeptember 10-én fogtak hozzá. A korabeli krónikás, Rodulf szerint a legnagyobb nehézséget az a kőlap okozta, melyen a keresztről levett Jézus teste pihent. Azt írja: „A kőpadot megpróbálták fejszékkel szétverni, de nem sikerült nekik.”

Úgy látszik, bár nagy erőfeszítések árán, a Sírt nagy részben mégiscsak sikerült lebontani. Ami sokkal fontosabb viszont, hogy nem sikerült megkérdőjelezni, megsemmisíteni a Feltámadás gondolatát, bár a farizeusok minden erejükkel azon munkálkodtak. Ez a magyarázata annak, hogy miért üres a világ leghíresebb sírja: mert az, aki holtan feküdt benne, él, itt és most él. Az üres sírbolt azok megtelt szívét idézi, akik hittek Jézusban, mint az új élet forrásában.

Mikor 2000. március 26-án Szent II. János Pál pápa Jézus sírjának kőpadja elé járult, letérdelt, s áhítattal megcsókolta. S éppen erről a szent helyről szólította fel a világ hívő embereit, hogy adják hírül az üres sírbolt üzenetét: „Erről a helyről, ahol az asszonyok és az apostolok elsőként értesültek a feltámadásról, biztatom az Egyház valamennyi tagját: újítsátok meg engedelmességetek az Úr akarata előtt, hogy viszitek az evangéliumot egészen a világ végéig!”

A Szent Sír Bazilika⁸⁰

A Bar-Kochba felkelés után Hadrianus császár (76-138) halálbüntetés terhe alatt kitiltotta a zsidókat a városból, és a várost Aelia Capitolina-nak nevezte át. A templomhegyen Jupiternek emelt templomot, Jézus egykori sírja fölé pedig Afrodité szentélyét, hogy megakadályozza a szent sír tiszteletét.

De a keresztény szent hely emléke és tisztelete fennmaradt. Kr. u. 325-ben Szent Ilona, a régészek védőszentje, felkutatta Jézus keresztre feszítésének és feltámadásának helyszínét. Az ott élők irányították őt el a Hadrianus-féle Afrodité szentélyhez, amely Jézus sírja fölé épült. Vercelli Szent Euszébiosz (283–371) szerint a római szentélyt lebontották, és alatta megtalálták a sziklába vájt sírt. Nagy Konstantin ezután megbízást adott, hogy építsenek templomot azon a helyen.

I. A konstantini épület

Az első templomot I. (Nagy) *Konstantin* császár (Kr. u. 306-337) építtette Jeruzsálemben, mely város a zsidó háború óta az Aelia Capitolina nevet viselte. Konstantin császár Makariosztól, Jeruzsálem akkori püspökétől azt kérte, hogy „az összes szükséges dolgokat úgy készítse elő, hogy a Bazilika ne csak a többi bazilikáknál legyen szebb, hanem olyan ékes legyen, hogy az összes városok legkiválóbb épületei is mind maradjanak el mögötte.” (Vita Const. III. 31-33.) A szír építész, Zenóbiosz tervei szerint az első épület hatalmas, 3 részből álló épületkomplexum volt.

1. *A bazilika.* A szent helyen emelt építmények egyike az az öthajós bazilika volt, melyet az Úr szenvedése emlékére szenteltek fel. Euszébiosz szerint:

„A szent barlangtól Keletre állt a Bazilika, ez a mindenképpen csodálatos épület. Kimondhatatlanul magas, széles és hosszú. Belsejét különböző színű márványlapokkal burkolták... A mennyezet belül kazettás, s mert arannyal van borítva, az egész Bazilika belsejét ragyogóvá teszi... A kazetták felső lapját szintén arannyal borították be. A keleti oldalon három, jól elhelyezett kapu fogadja az érkező tömeget. A kapukkal szemben, a templom másik végében magasodott az egész épület központja, az apszis. Az apostolok számának megfelelően tizenkét oszlop vette körül, az oszlopfőket hatalmas kratérnak (borvegyítő edény) képezték ki ezüstműből. Ezzel adta a császár Istennek a legszebb fogadalmi ajándékot.” (Vita Const. III. 36.)

A belső oszlopkör átmérője 19,6 m, a nagy, félkörös apszisé 33,7 méter volt. A kupolának (mint a római Pantheonnak)

„nyitott szeme” volt, azaz felül kör alakú nyílást hagytak rajta. Ez biztosította a világosságot; a rajta behulló esőt a padlózatba süllyesztett víznyelők juttatták az északi

⁸⁰ Gyürki László írása.

oldalánál lévő ciszternába. – Quaresmius OFM gvárdián (1626) szerint a régi kupola kúpalakú, fából készült. Felül nyitott volt, és a nagy, kör alakú nyíláson keresztül kapta világítását a templom.

2. *A belső udvar a Golgota dombjával* a Martürionhoz csatlakozott, négyszögletes volt, oszlopcsarnokkal övezve. Euszébiosz szerint:

„A császárnak gondja volt rá, hogy ezt a nagy, szabad ég alatt álló teret széppé tegye. Csillogó kövekkel köveztette ki, s három oldalról nagy oszlopcsarnokkal vették körül” (3,35).

A bordói zarándok rövid leírása (Kr. u. 333), aki Aelia Capitolina-i barangolásai közben pontosan megjelöli a „Monticulus Golgota”, a Golgota-domb helyét, nem hagy semmi kétséget. Jeruzsálemi *Szt. Cirill* 12 évvel a konstantini bazilika fölszentelése után prédikált a szikláról, amelyen az Úr keresztje állt; hallgatói közül sokan éltek már az építkezés idejében, és szemtanúi voltak a falak emelkedésének: „Az Urat megfeszítették. Erre tanúk vannak, akik szólnak hozzád. Látod a Golgota helyét (itt a hallgatóság felkiáltott) ... Úgy kiáltotok, mint akik helyeslik, amit mondok! Vigyázzatok rá, hogy az üldözésben meg ne tagadjátok!” – Theodósziusz (Kr. u. 530) a „hegy lábánál” látta az oltárt, amely ezen a dombon állt.

A Martürion építéskor a Golgota szikláját elkülönítették a környezetétől, s így mind a négy oldalán lefaragott, kb. 5 m magas sziklatömb lett belőle, amely a templom belső terének délnyugati sarkában állt. (Ma a Golgota sziklája kb. 4,5 m-re magasodik a Szent Sír bazilika padlószintje fölé.) Modestus (Kr. u. 626) szerint ezt a sziklát fallal vették körül, és egy kétszintes kápolnát építettek rá.

3. *Anasztaszisz – Jézus sírkápolnája*. A császár a sírbarlangot az egész épület szívének tekintette, s úgy is díszítette fel. Az építéseknek két feladatot kellett megoldaniuk: a szent hely tiszteletben tartása mellett az Anasztaszisz építésére alkalmassá kellett tenniük a meglehetősen egyenetlen terepet. Ezért először a Krisztus sírját magába záró sziklát faragták körül, majd a sír bejáratával egy magasságúra egyengették az egész környéket. A szikla faragásában nagyon nehéz feladatot oldottak meg: az északnyugati lejtésű szikla felszínét az építők először vízszintesre faragták, és az így nyert sík területre állították a sírkápolnát. Főleg az északi és a nyugati részen kellett lépcsőzetesen lebontani a sziklát. A szikla fejtésének vonala pontosan követi a kör alakú Anasztaszisz külső falának görbületét. A hat méterrel magasabb sziklafalhoz melléképületek csatlakoztak.

Az Anasztaszisz alakját részben a klasszikus mauzóleum-forma határozta meg, amint ezt az ugyanekkor Rómában épült Constantia-mauzóleum mutatja.

II. A Modesztusz-féle bazilika

Jeruzsálemet 614-ben a perzsák elfoglalták. II. Choszroesz csapatai a szent hely építményeit is fölgyújtották, és kifosztották az Anasztasziszt. A Szent Kereszt-ereklyét magában foglaló fogadalmi keresztet Zakariás pátriárkával és egy sereg fogollyal együtt magukkal hurcolták Perzsiába. A Szent Kereszt ereklyét Hérakliosz császár 628-ban nagy diadalmenetben visszahozta Jeruzsálembe.

Zakariás pátriárka még fogságban volt, amikor Modesztusz apát, a betlehemi Theodósziusz kolostor apátja megkezdte az újjáépítést, de csak részleteket építettek újra a meglévő alapokra, az eredetinel sokkal szerényebb formában.

A Konstantin-féle épületegyüttes nyugati végét eredetileg az Anasztaszisz félkörös építménye zárta le. Modesztusz ebből teljes kör alakú templomot alakított ki. Golgota szikláját körülfalazták, és két kápolnát alakítottak ki rajta. A felső kápolnában, azon a helyen, ahol a keresztfát a sziklába ékelték, nagy ezüstkeresztet állítottak, föléje vaskoronára sok

lámpást függesztettek fel. Az alsó kápolnában, a sziklába vágott apszisba oltárt állítottak, ez lett az ún. Adám-kápolna. Ehhez járult még legalább egy kápolna a Szűzanya tiszteletére, egy baptisztérium, s még egy kicsi kápolna, melyet a szenvedés misztériumának szenteltek.

Muszlim uralom – A perzsák elleni háborúban kimerült Bizánci Birodalom nem volt képes ellenállni a 633-ban meginduló arab offenzívának. A hattíni csata után az arabok rövidesen körülzárták Jeruzsálemet. A város erős bizánci védműveivel az ostromtechnikában járatlan muszlim harcosok nem boldogultak, de a hosszú, több mint egyéves blokád következtében a város készletei teljesen kimerültek, így Szophróniosz pátriárka kénytelen volt tárgyalásokat kezdeni az ostromlókkal a megadásról. A megegyezés után 638 február elején vonult be I. Ómár kalifa csapatai élén a városba. A keresztény lakosság szabad elvonulást kapott, ténylegesen azonban nem sokan távoztak.

Az ez után következő, egészen a kereszties háborúkig Jeruzsálem muszlim uralom alatt maradt. Az egységes iszlám Kalifátus felbomlása 756 után a várost különféle muszlim dinasztiák, szunniták és síiták váltakozva birtokolták.

979-ben a síita fatimidák véres hadjáratban hódították meg Jeruzsálemet. A hadjáratban nemcsak a muszlim harcosok, hanem a keresztény és zsidó lakosság is nagy veszteséget szenvedett. Sok templomot és zsinagógát felgyújtottak, a templomok között volt a Szent Sír templomegyüttes is.

A tizedik század elején a muszlimok birtokba vették a főbejárat mögötti udvar első részét, mecsetté alakították, és a régi, keleti homlokzatra feliratot tettek, mely a keresztényeknek megtiltotta a belépést. Nem sokkal ezután zendülés támadt, és 939 virágvasárnapján tűz pusztította el a Konstantin-bazilika kapuit.

969-ben Ibn Moy kalifa hódította meg a várost, felgyújtották az Anasztaszisz kapuit, a kupola beszakadt, és maga a pátriárka is a lángok között lelte halálát. Ezután csak 984-ben állították helyre valamennyire a körtemplomot.

1009-ben Hakim Baimrillah, egyiptomi kalifa utasította a ramlehi helytartót, hogy rombolja le a körtemplomot és Konstantin bazilikáját is, mégpedig teljesen, „még azt is, amit nehéz szétrombolni”. Ekkor tehát teljesen lerombolták a Szent Sír templomot, és nem engedték újra felépíteni. Pogromot rendeztek a keresztények és a zsidók ellen, majd különféle korlátozó előírásokat vezettek be velük szemben. Eltiltotta tőlük a borivást, és a keresztényektől a disznóhúst. A muszlimoknak megtiltotta, hogy zsidókkal kereskedjenek. A zsidóknak csengettyűt kellett hordaniuk a nyakukban.

A kemény üldöztetés öt éven át tartott. Még utána is megvetették őket a muszlimok. A keresztények nem hordhattak magukkal fegyvert, nem ülhetek lóra, nem viselhetek turbánt és a helyi divat szerinti lábbelit. Homlokukon meg kellett nyiratkozniuk, övvel és a vállukon két sárga csíkkal jelezniük kellett keresztény voltukat. Ajtajuk elé fadémont kellett állítaniuk.

Al-Hakim utóda, Al-Zahir (1021-1036) feloldotta a tilalmakat, és engedélyezte a Szent Sír templom felépítését, miután III. Romanosz bizánci császár beleegyezett abba, hogy mecsetet építsenek Konstantinápolyban. Ekkoriban építették fel a keresztény negyed falait. Ebben a negyedben csak keresztények lakhattak; a többi lakost kitelepítették.

Szeldzsuk uralom – 1078-ban a szunnita szeldzsukok vették át az uralmat véres áldozatok árán. Vérfürdőt rendeztek nemcsak az ellenséges síiták, hanem a keresztény és zsidó lakosság között is. Az új urak újra megtiltották a templomok és zsinagógák felújítását és újjáépítését, és megnehezítették a bejutást a szent városba, ezzel ellehetetlenítették a zarándoklatokat.

1098-ban visszatértek a síiták, és egészen Szíriáig visszaverték a szeldzsukokat. A jeruzsálemi háborús pusztítások és mészárlások, valamint a bizánci császár segélykérésének hatására megindult az első kereszties hadjárat.

III. A mai Szent Sír Bazilika

A bizánci császárok Hakim kalifa utódaival hamarosan megegyeztek arról, hogy a szétrombolt szentélyeket újjáépítik. Konstantin Monomakhosz császár alatt, 1048-ban azonban csak magát a templomot, az Anasztasziszt újjították fel. Új, keletre néző apszist nyitottak benne, ebben állították fel a főoltárt, ez lett a főtemplom. Kelet felől a Szent Ilona-kápolna csatlakozott hozzá, északról Jézus börtöne, dél felől a Golgota-kápolna és a Mária-kápolna. A Martirion, a Szent Sír kápolna romokban maradt.

1099. július 15-én a keresztések bevonultak Jeruzsálembe, és vérfürdővel álltak bosszút a templomot ért pusztításokért, de még aznap fölismerték tévedésüket, és este fölmentek a Szent Sírhez. A korabeli krónikás szerint bűnbánatuk jeleként „megmosták a kezüket és a lábukat, ruhát váltottak, és új ruhában, mezítláb mentek a szent helyre”.

A keresztéseknek természetesen első dolguk volt a Bazilika teljes újjáépítése. Közbülső megoldást választottak: a Szent Sírt és a Golgota dombját ugyanazzal az épülettel vették körül. Az új bazilika fölszentelését a keresztések győzelmének, Jeruzsálem bevételének 50. évfordulóján, 1149. július 15-én tartották.

1187. július 3-án vette kezdetét a hattíni sivatagi csata, melyben a Szaladin (Kr. u. 1171-1193) vezette muszlim hadak megsemmisítő vereséget mértek Guido jeruzsálemi király (Kr. u. 1186-1192), III. Rajmund tripoliszi gróf és Chatilloni Rajnald antióchiai fejedelem egyesült seregeire. A „Hattin szarvainál” vívott ütközet megpecsételte számos kereszties erőd, így többek között Jeruzsálem városának sorsát is. A kudarc következtében a keresztések elvesztették egyetlen ütőképes hadseregüket, váraik is kevesebb védővel számolhattak, így azok 1187 után sorra az arabok kezére kerültek. Szaladin hamarosan elfoglalta Tibériást, majd Akkót, négy hónappal az ütközet után pedig uralma alá hajtotta magát Jeruzsálemet is. (Szaladin nem rendezett vérfürdőt, mondván, hogy ő különb a keresztéseknél...)

Miután a keresztések elvonultak, a Bazilika többször is gazdát cserélt: Szaladin, aki a város meghódításakor megkímélte az épületet, hatalmas váltságdíj fejében, 40 ezer aranyért a szír keresztényeknek adományozta. II. Frigyes császár 1228-ban a jeruzsálemi szent helyeket békés úton visszaszerezte, és a Szent Sír bazilikában koronáztatta magát Jeruzsálem királyává. – Harangok csak 1187-ig zengtek a toronyban, mert Szaladin szultán (Kr. u. 1169-1193) összetörette őket.

A bazilikát Gerold jeruzsálemi pátriárka az antióchiai és aquileiai pátriárkák négy másik püspök jelenlétében újra fölszentelte 1231-ben, de a várost ért újabb hódítások következtében 1244-ben már végleg elveszett a latinok számára: a nyugati keresztények be sem teheték a lábukat a templomba mindaddig, amíg Szicíliai Róbert 1305-ben meg nem váltotta a Szent Sír, a Születés és az Utolsó Vacsora templomának használati és társbirtoklási jogát.

1342 óta a ferencesek látják el ezen helyek szolgálatát. A latinoknak be kellett érniük a Mária-kápolnával és a tőle nyugatra fekvő helyiségekkel.

A keresztések által épített bazilika 1808-ban egy tűzvészben megsemmisült. Éjszaka egy zarándok a fa-karzatra tett le egy gyertyát az örmény kápolnában. A tövig égő gyertya először a közvetlen környezetét, majd az egész kápolnát lángba borította. Hajnali negyed négykor észlelték a tüzet. Az oltási kísérletek ellenére a lángok elharapóztak, és hamarosan tüzet fogott a kupola faszerkezete is. Öt és hat óra között beszakadt az égő gerendázat, és maga alá temette a Szent Sír kápolnát, majd a tűz a távoli kanonoki kórusba is áterjedt. A sok száz lámpa olaja külön táplálta a lángokat. A márványoszlopok felizzottak, és úgy világítottak, mint hatalmas gyertyák, s minden, ami érc volt, elolvadt a tűzben. A déli hajóban egészen a Golgota-kápolnáig hatoltak a lángok, de a keresztre feszítés helyét sikerült megmenteni.

A körtemplomot ismét a konstantini alapfalakra építették újjá. Ennek során a terveket az ortodox görögök egyedül intézték a Magas Portánál, és saját elképzeléseiket valósították meg benne. Mivel az egyházak, mint birtokosok nem tudtak megegyezni a restaurációs

munkálatok megszervezésében, az angol hatóság intézkedett, és a veszélyessé vált épület acélszerkezettel erősítették meg. De a bazilika ettől annyira csúf lett és a tulajdonosok közötti széthúzás végül annyira botrányossá vált, hogy megoldást kellett találni. Gondos előkészületek után 1962-ben kezdték el a munkálatokat, azzal a céllal, hogy a templomot a 12. századi állapotában állítsák helyre. A bazilika szépsége most már a keresztények közötti közeledésnek is jelképévé vált.



A Szent Sír Bazilika egyes részeinek (a terület pontosan kimérve és felosztva!) tulajdonosa 2006-tól a hat keresztény egyház: a görög ortodoxok, a latinok, az örmények, a koptok, a jakobita sírek és az abesszinok (akik csak Arimateai József sírját mondhatják magukénak – kicsi kolostoruk a Bazilika tetejére épült).

Forrás: Magyar Katolikus Lexikon

A Szent Sír-templom kulcsai muszlimok kezében vannak. A keresztények legtiszteltetreméltóbb szentélyének kulcsaival két muszlim család rendelkezik. Ők nyitják ki reggel és zárják be este a Szent Sír-templomot. Innen kijönni vagy ide bejutni éjjel nem lehet, mert a kulcsa nem náluk van. Amikor Ómár kalifa Krisztus után 638-ban elfoglalta Jeruzsálemet, az akkori szíriai arab pátriárka, Szophroniosz azt kérte tőle, hogy a szent helyeket – különösen a Szent Sír-templomot – kímélje meg. A kalifa egyetértett ezzel, és a pátriárka kíséretében meglátogatta a szent helyet. Mikor a muszlimok számára elérkezett az imádság órája – így beszéli el krónikájában Eutüchosz alexandriai pátriárka –, Ómár elhagyta a templomot, mert nem akarta ott elmondani imáját. Attól félt, hogy a jövő nemzedék az ott elmondott imája miatt a Szent Sír-templomot mecsetté alakítaná át. Ómár kalifa határozatot adott ki, amely az említett, máig érvényben lévő különlegességet megmagyarázza. Mivel tudatában volt, hogy a Szent Sír a keresztények számára rendkívüli értéket jelent, elrendelte, hogy a templomot belépődíj ellenében lehet látogatni. Ezért aztán minden bejáratot befalaztatott egy kivétellel, ami a mai egyetlen bejárat, hogy a belépődíjat könnyebben be lehessen szedni. A kulcsot a Nusseibeh család gondjaira bízta. 1192-ben, amikor Oroszlánszívű Richárd ezt a szerződést kötötte, és a keresztények ismét szabadon beléphettek Jeruzsálembe, az akkori muszlim uralkodó a Szent Sír-templom kulcsait a keresztieseknek adta. Ezt később Jeruzsálem visszafoglalásakor visszavette tőlük, és ismét a Nusseibeh család gondjaira bízta.

Amikor Jeruzsálem és a Szentföld 1517-ben oszmán-török uralom alá került, a Nusseibeh családnak a Szent Sír-templom jól jövedelmező kapuszolgálatát a Joudeh családdal kellett megosztani, akiket az új török uralkodó előnyben részesített. Azóta a Joudeh családé a kulcs.

Ők minden reggel átadják a kulcsot a Nusseibeh családnak, amely aztán reggel kinyitja, és este bezárja a kaput. 1831-ig minden zarándoknak, aki a Szent Sír-templomot meg akarta látogatni, belépődíjat kellett fizetnie. Ma a templomért felelős keresztény felekezetek mindkét családnak havi átalány összeget fizetnek azért, hogy a kaput naponta nyitják és zárják.

A létra – A Szent Sír templom bejárata fölötti fal párkányán mintegy 300 éve egy létra áll. A széles körben ismert történet szerint a létra egykor egy kőművesé volt, aki az örmény ortodox egyház megbízásából dolgozott az épület felújításán. Az alatta lévő téren viszont ezt látva összeverekedtek a görög és örmény szerzetesek, majd elkezdték dobálni a mestert is, aki jobbnak látta, ha inkább gyorsan, létráját hátrahagyva elhagyja a helyszínt.

Azóta a létra tulajdonjoga eldöntetlen. De egyik egyház szerzetese sem mehet fel a létráért, mivel az azt jelentené, hogy az a falszakasz az adott egyház irányítása alatt áll.

Ez persze nem jelenti azt, hogy még senki nem próbálta meg eltüntetni a létrát: 1981-ben, egy hónappal a II. János Pál pápa elleni merényletkísérlet után valaki megpróbálta elvinni a létrát, de az izraeli rendőrség közbelépett, a tettet azonban nem sikerült elkapni. 1997-ben viszont sikerült ellopni az évszázados eszközt, de a tolvaj néhány hét után egyszerűen csak visszarakta azt a régi helyére. *Forrás: 24.hu/kultúra*

A Jézus sírja fölé emelt szentély restaurálása Jeruzsálemben

A görög szakemberek 2016-ban kezdték el a Jézus sírja fölé emelt szentély restaurálását Jeruzsálemben, a Szent Sír Bazilikában. 70 év után eltávolíthatták az Ediculát elcsúfító acél támasztékokat is.

A keresztény hagyomány szerint keresztre feszítése után Jézus Krisztus testét egy sziklasírban helyezték el, ahonnan a mennybe emelkedett. A sziklasír fölé a 19. század elején, egy tűzvész után márványból új, több méter magas szentélyt építettek, amely napjainkra már veszélyessé vált, már a 20. század közepén, 1947-ben kívülről vasrudakkal erősítették meg (az 1927-es földrengés miatt).

A felújítás során lekerült a szentélyről a márványlapokat abroncsba szorító otromba támasztószervezet, és ismét régi pompájában ragyog a márvány azután, hogy megtisztították a koromtól, amely az évszázadok alatt rárakódott a zarándokok gyertyáinak füstje nyomán.



A keresztesek korában

Az athéni műszaki egyetem felújítást végző szakemberei leszedték a homlokzatról a burkolólapokat, habarcsinjektálással megerősítették az alapfalakat, majd visszahelyezése előtt egyenként megtisztították minden márványlapot. Titáncsavarokkal megerősítették az épület

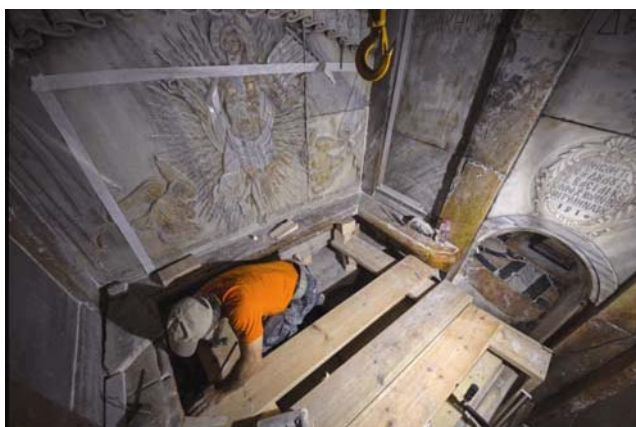
szerkezetét, és megtisztították a szentély freskóját és festett kupoláját is. A felújítás alatt, 2016. október 26-án felnyitották a sziklasírt fedő márványlapot, amely alatt egy fehér-rózsaszírnű márványlapot találtak egy belevéselt kereszttel, amelyet a 14. századra, a kereszties időszakra datáltak. Az alatt egy még régebbi, a sziklát védő szürke márványlap és habarcs búj meg, amelyről a tudósok azt tartják, hogy a 4. századból való. Ezt még I. (Nagy) Konstantin római császár idején, a legősibb ottani keresztény templom építésekor helyezhették a sírhelyhez.

A restaurátorok ablakot vágtak a szentély márványfalába, ahol a zarándokok ezen túl – a történelem során először – láthatják majd az eredeti kősziklát is, az ősi temetkezési barlang kövét. Végül ünnepélyesen átadták a felújított szentélyt, és már összejött a pénz a munkálatok folytatásához is: rendbe hozzák a sír környékén a vízelvezető és a szennyvíz vezetékeket, hogy ezzel is stabilizálják az építményt.

„Ha nem történt volna meg a beavatkozás, akkor a szentély nagy eséllyel összeomlott volna” – jelentette ki Bonnie Burnham, a kulturális örökség építészeti védelmével foglalkozó World Monuments Fund nevű szervezet szakembere, amely a négymillió dolláros (több mint egymilliárd forintos) költségekből 1,4 millió dollárt állt.

A restauráláshoz 150-150 ezer euróval (45 millió forinttal) hozzájárult II. Abdalláh jordániai király és Mahmúd Abbász palesztin elnök is, noha mindketten muzulmánok. A görög ortodoxok, az örmény egyház és a római katolikus ferences rend közösen végezte el a helyreállítást, amelyet a görög kormány és magánadományok is segítettek.

Restaurálás – A Szent Sír bazilika hatalmas, 50 méterre magasodó kupolája alatt, a templom közepén magasodik a Szent Sír kápolna. Ez egy U alakú márvánnyal borított építmény, kb. nyolc méter hosszú és öt méter széles. A templom főbejárata felé nyílik az ajtaja, amelyen át egy szűk előtérbe jutunk, innen pedig tovább, a sírkápolna belső, legszentebb helyére. Ez egy szűk, téglalap alakú helyiség, az egyik oldalán kb. 80 cm. magasan fekszik egy márványlap a fal mentén, előtte hosszúkásan egy szűk szabad hely van, ide jöhetnek be a látogatók. A kis folyosó belső végén egy szerzetes áll, és felügyeli a zarándokokat. Legfeljebb hárman-négyen léphetnek be egyszerre, hogy néhány percig áhítattal csodálják a márványlapot és a fölötte lévő gyönyörű domborművet, megsimogatják, megcsókolják Jézus testének helyét... Aztán jön a zarándokok következő csoportja.



A Szent Sír felnyitása

Ez a kápolna mintegy kétszáz éves, de már a keresztések is állítottak ide egy kis kápolnát. Ez az építmény az idők folyamán nagyon meggyengült, sőt, a múlt században több kisebb földrengés miatt olyan rossz állapotba került, hogy az összedőlésétől tartottak. Ezért 1947-ben kívülről megerősítették vasgerendákkal, de a belsejében akkor nem végeztek felújítást.

A Szent Sír felnyitása

A szentély később annyira veszélyessé vált, hogy 2016-ban a rendőrség néhány órára lezárta a zarándokok elől. Ez hatalmas felháborodást okozott a keresztény egyházak körében, mert a rendőrség előzetes értesítés és tanácskozás nélkül döntött a szerinte látogathatatlaná vált építmény lezárása mellett. De ez az esemény végül létrehozta az összefogást a felújításról a különböző keresztény egyházak között.



Megegyezésük értelmében az athéni Nemzeti Műszaki Egyetem felelős a munkálatokért, amelyeket a görög ortodox pátriárka és a római katolikus egyházhoz tartozó Szentföld Őrzői ferences rend képviselői felügyelnek.

2016-ban meg is történt a restaurálás. Ennek során felújították minden vascsövet, titánrudakat helyeztek a kövekbe, és különleges anyagokat fecskendeztek a sziklába, hogy megerősítsék. A szentély egyes részeit elszállították, majd felújítva építették vissza.

A Szent Sír felnyitása – A bazilikán belül a Jézus sírjaként tisztelt szentélyt legutóbb 1808 és 1810 között állították helyre, miután egy véletlenül kialakult tűzben leégett.

Most, 2016. március elején ferences rend, az örmény egyház és a görög ortodoxok Athénban konferenciát rendeztek a felújításról, ahol a szentélyt felmérő több görög tudós is ismertette véleményét az építmény állapotáról. Szerintük a márványépület romlásához legnagyobb mértékben a nedvesség, a nagyszámú látogató járult hozzá, de káros hatása van az égő gyertyáknak is, amelyek olaj- és faggyúlerakódásokat okoznak.

A konferencián történelmi egyezség született a görög ortodoxok, az örmény egyház, és a római katolikus ferences rend között a közösen elvégzendő helyreállításról, amelyet a görög kormány és magánadományozók, köztük Jordánia királya is pénzzel támogatott. A restaurálás összköltsége 4 millió dollár.

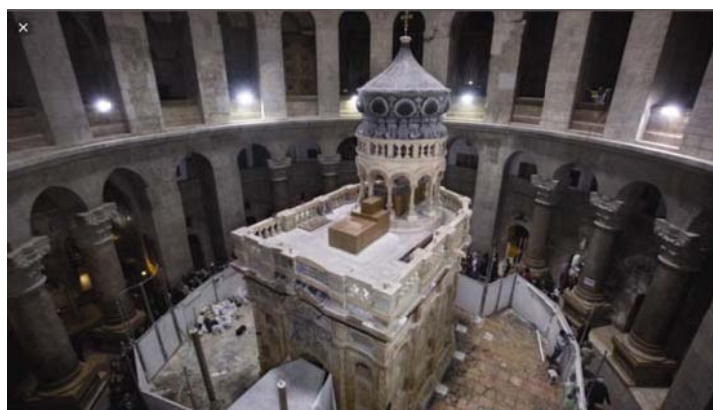
A feltárást és a felújítást az athéni Nemzeti Műszaki Egyetem szakemberei végezték Antonia Moropoulou professzor asszony vezetésével. A restaurálási munkálatok 2016 május végén kezdődtek meg.

Évszázadok óta először vizsgálták a tudósok a Jézus nyughelyeként tisztelt Szent Sír eredeti rétegét – számolt be 2016. októberében a jeruzsálemi görög ortodox pátriárka és más egyházi vezetők által jóváhagyott kutatásról a National Geographic tudományos folyóirat.



A Szent Sír Bazilikában legalább 1555 óta, de valószínűleg még régebben márványlap fedi a sírhelyet, ahová a hagyomány szerint Jézus Krisztust eltemették. „Elhúztuk a márványlapot, és nagyon meglepett bennünket az anyag, amely a sírhely belsejét kitöltötte – számolt be Fredrik Hiebert, a National Geographic Society régésze, a kutatást és felújítást végző csoport munkatársa. – Hosszú tudományos munka lesz, de végül meg fogjuk látni az eredeti kőzetréteget, amelyre a hagyomány szerint Krisztus testét fektették.”

A sír helyreállítása példátlan alkalom volt arra, hogy a tudósok megvizsgálhassák a legnagyobb tisztelettel övezett keresztény emlékhelyen az eredeti sziklaréteget. Ennek elemzése lehetővé teszi, hogy jobban megismerjék nemcsak a sziklasír eredeti formáját, hanem azt is, hogyan alakult a szent hely azóta, hogy 326-ban Szent Ilona rátalált Jézus keresztre feszítésének és a feltámadásának helyszínére.



Több száz év után tehát először leemelték a Jézus sírja fölött lévő márványlapot, amellyel a 16. században fedték le azokat a köveket, amelyekre a hagyomány szerint keresztre feszítése után Jézus Krisztus testét egy sziklasírban elhelyezték.

Elsőként a görög, az örmény egyház és a ferencesek képviselői ereszkedtek le a sírba. „Majd nagy mosollyal az arcukon jöttek ki ismét” – számolt be az eseményről Fredrik Hiebert, a feltárás résztvevője a National Geographic munkatársa.

„Mindannyian nagyon kíváncsiak voltunk. Amikor lementünk, láttuk a sírt, meg sok törmelék.” Az elmozdítás után a márványlap alatt régi kötőanyagokat találtak, és egy eddig felfedezetlen szarkofágra bukkantak. Fredrik Hiebert így folytatja: „A legsodálatosabb dolog az volt számomra, amikor a felső porréteget eltávolítottuk, és egy második márványtáblát találtunk. Ez szürke volt, nem olyan sárgás, mint a felső. Egy szépen alakított görög kereszt volt rá vésve. Egyáltalán nem sejtettük, hogy itt rejtőzik.”

„Amikor felfogtuk, hogy mit találtunk, a térdünk egy kissé remegni kezdett. Erre aztán nem számítottunk! Persze még nem jelenthetjük ki teljes bizonyossággal, hogy valóban Krisztus márványtábláját találtuk meg, de jó esély van rá.

„Mindez azt bizonyítja, hogy a zarándokok ma valóban ugyanazt a sírt látogatják, amelyet a 4. században Konstantin császár talált meg, később pedig a keresztesek.”

Antonia Moropoulou, görög egyetemi docens is megvizsgálta a lenti sírt, és azt nyilatkozta, hogy Krisztus sírja az a szent szikla, amit már évszázadok óta keresnek, ám eddig senki nem talált rá.

A pontos részleteket egyelőre nem hozták nyilvánosságra, de pontosan dokumentáltak mindent, hiszen alig valószínű, hogy a sírt akár a következő évszázadok során is újra felnyissák. A felújításról a National Geographic készít dokumentumfilmet. A Szent Sír szakértője, Martin Biddle elmondta: évekig, évtizedekig is eltarthat a most nyert adatok feldolgozása.

A Sírt végül újra lezárták, talán örökre. Hatvan óráig volt nyitva. Ettől kezdve a pompásan helyreállított Szent Sír kápolna újra, folyamatosan látogatható.

Az Üdvözítő nyomában – Útleírás⁸¹

Az út egészen olyan volt, mint a többi utak Palesztinában. Az ég úgy borult reá, mint valami forró katlan fedele. Az olajcserjék között ugráló szöcskék halk koppanása állandó ritmusa volt a hőségnek.

Mészköpor fődte vastagon a vidéket, könnyű, fehér por, melyet a szamarak patkója felhőkben kavart föl az úton, de a tevék könnyű lába alig mozdította meg. Ezek a hatalmas, idomtalan állatok olyan nesztelenül mozognak, mint az árnyék. Fehér kőfalak emelkedtek az út mindkét oldalán. Mögöttük a kőteraszok, melyeken olajfaültvények zöldelltek, egyre magasabbra hágtak a sötétkék ég felé. Kis, barna, békafejú gyíkok laktak a kőhasadékokban. Ki-kijöttek, hogy sütkérezzenek a napon, mozdulatlanul, akár egy-egy kis kődarab. Csak a torkuk lüktetett. Néha egészen közel tudtam lépni hozzájuk, és szinte megérintettem volna valamelyiket egy olajfaággal, de akkor egyszerre, mintha ostorral pattintottak volna egyet a porban, eltűntek, és nem voltak sehol.

A hőség ideges feszültséggel feküdt rá a világra. Minden kis zaj bántó és éles lett, kivéve a szöcskék halk, zörgő zaját, ami a meleg ritmusa volt a fülemben. Egy pásztorfiú fújta sípját valahol a dombok között. Ugyanazt az őrzítő kis dallamot játszotta egyre, aminek se eleje, se vége nem volt. (...)

Mint ahogy mondtam, az út egészen olyan volt, mint a többi utak Palesztinában. De valami mégis mássá tette... Ez az út a Betlehembe vezető út... (...)

Amint mentem Betlehem felé, emlékeztem gyermekkorom álmaira: tiszta fehér hó alá süppedt mezőt láttam, ahol prémbundába burkolt pásztorok virrasztottak nyájaik mellett, a fagyos levegőben fénylő csillagok alatt. Kicsi istálló is volt itt, ahol az állatok topogtak, és meleg leheletük párává lett a levegőben. Külön, az egyik sarokban, a jászol mellett, arany karikával a feje körül ült az Anya, és ölében tartotta a Gyermeket. Valahonnan messziről ezüstsavú harangok szóltak...

Nagyon jól tudtam, hogy ez csak álmkép. A magam külön kis Betlehemje. Sok mindentől tevődött össze, a karácsonyi levelezőlapokból, amelyeket gyermekkoromban kaptam, képekből, melyeket örömmel nézegettem, mielőtt úgyszólván olvasni tudtam, az áhítatból és sóvárgásból, melyet a hideg Észak érez Jézus története iránt. Minden keresztény nemzet a maga nyelvén meséli el Jézus születését, és a maga módján helyezi el a jászolban... A nagy középkori festők saját szülőhazájukat festették meg Betlehemnek, saját nemzetük és koruk népét, mintha azok éltek volna az Üdvözítő körül. És mi, akik Európából érkezünk Palesztinába, azt érezzük, mintha valami varázslatos birodalomból érkeznénk a valóság kopár sziklái közé.

Csöndesen mentem előre a nyomasztó, levegőtlen hőségben, és fáj a szívem, hogy búcsút kell mondanom ennek az álmképnek. A betlehemi fehér, poros út pedig, mintha tűzön keresztül néztem volna, reszketett a forróságban a magas mészkőfalak alatt, és a sűrű, csenevész olajfák levelei közt mintha kemence forró lihegése csapott volna át...

Olyan helyre értem, ahol néhány fa árnyékot vetett az útra. A fák alatt ősrégi kút állt, kővályúval, hogy a pásztorok és tevehajcsárok vizet meríthessenek állataiknak.

Ennek a kútnak, mint annyi helynek ebben az országban, több neve van. Vannak, akik Mária kútjának hívják, mert a legenda szerint a Szent Család, miután öt és fél mérföldet gyalogolt a Betlehem és Jeruzsálem közötti úton, itt megpihent, és ivott a vizéből. Nevezik a Csillag-kútjának is. Mondják, hogy a három napkeleti bölcs Betlehembe utazván, elveszítette

⁸¹ H.V. Morton, Az Üdvözítő nyomában. Részlet.

szem elől a csillagot és, mikor ehhez a kúthoz érvén, szomjukat csillapították, újra megtalálták, amint ott ringott lent a vízben. (...)

Amint a messzi mélység repedezett sziklái és a víztelen moabita hegyeket néztem, szinte úgy éreztem, mintha enyhülne a betlehemi út forró levegője.

Nem nehéz kitalálni, miért mentek a próféták ezek közé a rettenetes hegyek közé, a pusztába, hogy az Igazságot megkeressék. Az embernek néma ez a vidék, de talán így közelebb van az isteni kinyilatkoztatás. A test szomjúsága mellett talán a lélek hamarabb kielégül. (...)

Betlehem típusa a palesztinai városok különös maradandóságának és változatlanságának. A hódítások, mint megannyi hullám, átsöpörtek rajta, de nem hoztak nagy változásokat. Betlehem ismerte a zsidókat, a rómaiakat, az arabokat, a kereszties lovagokat, a szaracénokat és a törököket. Mind ideállították jelzőtáblájukat a határra. És most angolul szólít fel az útszélen álló oszlop, hogy: »Lassan hajts!«

Amint az ember csöndesen megy föl a dombra Betlehem felé, és csak egy vágya van: hogy békén, egyedül maradhasson érzéseivel és gondolataival – hirtelen fiatal, európai ruhás és vörös-turbános arabok rohannak eléje, mohó örvendéssel üdvözlik, és akarata ellenére különös apró boltokba vonszolják el. Itt mindenféle vallásos csecsebecsét erőltetnek a nyakára, gyöngyházra vésve, olajfadarabkára, vagy állítólag a Holt tengerből való fekete kődarabra festve. Ha nem állsz kötélnek, arra akarnak rábírní, hogy végy betlehemi menyasszonyi öltözetet. (...) De akkor is meg vannak elégedve, ha legalább egy levelezőlapot veszel tőlük. (...)

A betlehemi asszonyok öltözéke, amely egyedülálló a maga nemében, kereszties hagyomány. A férjes asszony magas fejéket visel hosszan leomló fátyollal, melyet összetűznek az áll alatt, és hátul a vállaira és hátára lóg. Azt mondják, ebből a divatos fejékből lett később Európában a hosszú, hegyes süveg, lecsüngő fátylával, aminőt tündérmesékben viselnek a királykisasszonyok. (...) A tudósok, akik tanulmányozták ezt a viseletet és Betlehem lakosságának eredetét, egybehangzóan állítják, hogy az asszonyok fejéke és arca egyképpen a jeruzsálemi kereszties királyság emléke.

És miért is ne lehetne így? Betlehem tősgyökeresen kereszties város. Vagy száz esztendővel ezelőtt egy felkelés büntetéseként a muszlimokat mind egy szálíg kiűzte innen a rettentő Ibrahim pasa, akinek emléke még most is félelmetes Betlehembben. Igaz, hogy az utóbbi időben néhány muszlim-család visszatért, de nagyon kevesen vannak. (...)

A város kicsi és szerény. Boltok és műhelyek vannak a főutca során. Egyszerű, utcára nyíló boltívek ezek – az utca pedig olyan szűk, hogy a foltozóvarga, amint műhelyében ül, úgy beszélgethet a szembe levő fűszeressel, hogy föl se kell emelnie a hangját. (...)

Azt hiszem, H.G. Wells írta azt a novellát, hogy valaki egy közönséges falon ajtót talál, amely egyenesen a Hesperidák kertjébe vezet. Ennek a rég olvasott történetnek hangulata fogott el Betlehembben, mikor egy magas, masszív falon egyszerre kis kaput fedeztem föl. Olyan alacsony volt, hogy még a törpéknek is le kellett volna hajolniuk, ha belépnek. A kapu mögött Jézus születésének temploma áll.

Azt mondják Betlehembben, hogy azért falazták be valaha réges-régen mind a bejáratokat a templom körül ennek az egynek kivételével – s azért hagyták ezt is olyan alacsonyra –, hogy a moszlimok be ne lovagolhassanak rajta, és ne mészárolhassák le a templomban imádkozó népet. (...)

A templomot a barlang fölé építették, melyet az első keresztiesyek Krisztus születése helyének tartottak már két évszázaddal korábban, minthogy a Római Birodalom kereszties állammá lett. Ez a barlang ismert szentélye lehetett a keresztiesyeknek Hadrianus korában. A császár, hogy megszenteltségtenítse ezt is – mint ahogy meg akarta szenteltségteníteni a Golgotát – templomot építtetett föléje Adonisznak. Konstantin lerontatta a pogány templomot, és a mostani szentélyt építtette a helyére. Valami meghatóan őszinte és kedves,

óvatos formalizmus van az egészben. Mintha a római lélek és a római császárság nem értette volna még meg egészen a kereszténység lényegét, és az első, bizonytalan térdhajtást tenné Krisztus előtt. Az ember érzi, hogy ezek az oszlopok – Jupiter templomának oszlopai is lehetnének. (...)

A magas oltár alatt van a Barlang, melyben a hagyomány szerint az Üdvözítő született. A főoltár két oldaláról lépcső vezet le ide. Mikor lefelé mentem, a sötét kis lépcsőn a falhoz kellett szorulnom, hogy két feketeszakállú görög szerzetes el tudjon menni mellettem a sűrű tömjénfelhőben.

Ötvenhárom ezüstlámpa ég a földalatti üregben, de alig-alig tudja megvilágítani. Pedig kicsiny barlang az egész, talán tizennégy láb hosszú és négy láb széles. Kárpítja tele ivódott régi tömjénfüsttel. Ha valahol kissé félrevonjuk a kárpitot, láthatjuk alatta a barlang nyers, füsttől fekete sziklafalát. Arany, ezüst és álarany cifraságok fénylenek az ötvenhárom lámpa ragyogásában. (...)

Ez a templom, akár a Szent Sír Bazilika Jeruzsálemben, több felekezeté. A latinok, görögök és az örmények formálnak jogot hozzá. Olyan féltékeny a két keleti egyház, hogy néha még a port összesöpörni is veszedelmes dolog. Van itt egy oszlop, amelybe három szög van verve. Egyikre a latin egyház akasztott képet, a másikra a görögök akaszthatják képeiket, – és a harmadikra senkinek sem szabad akasztani semmit.

A földön csillag látszik, körülötte latin felirat: »Itt született Jézus Krisztus Szűz Máriától.« Ezt a csillagot néhány évvel ezelőtt eltávolították, és Francia- és Oroszország között komoly viszály lett a dologból. Ebből fejlődött a krimi háború.



Szent Jeromos barlangja

Az ilyen esetek elszomorítják az embert. Sajnos, nagyon is tökéletlen a mi világunk. Szükséges tehát, hogy a betlehemi templomban – mint a Szent Sír templomában is – megpróbáljuk elfelejteni az embereket, és gyarlóságaik fölött meglássuk az igazságot és szépséget, amelyet a földi köd könnyen elhomályosít. (...)

A templom alatt sok földalatti folyosó és üreg van. Egyik sötét sziklabarlangban szent Jeromos vezette merész vitatkozásait, és fordította a Vulgátát.



Megnéztem mindent, de aztán megint csak visszatértem abba a barlangba, ahol a tömjénfüst nehéz felhőkben úszik a lámpafény körül. Sok-sok kisgyermeket találtam ott.

Párosával álltak a lépcsőfokokon, majd sorban előrejöttek, letérdeltek és megcsókolták a földet a Csillag közelében. Arcocskájuk meghatóan komoly volt a sárga fényben. Némelyik erősen lehuntya a szemét és suttogva imádkozott.

Alig tűnt el az utolsó is, mikor újra fölhangzott a füstölő halk csengetése. A barlang homályában újra feltűnt egy asszír királyhoz hasonló görög szerzetes. (...)

Azt hiszem, az a gondolat, hogy Jézus istállóban született, onnan eredt, hogy félreértettük szent Lukácsot, aki a »jászol« szót használja. A nyugati ember a jászolt istállóban tudja csak elképzelni, mely fészerszerű, a ház mellett külön álló alacsonyabb épület, és az állatok lakóhelye. Szent Lukácsnál azonban semmi nincs, ami ezt igazolná.

Betlehem primitív házai egészen más képet adtak nekem Jézus születésének jelenetéről. Egyszobás házak ezek, a barlangok fölött. Hogy ezek az üregek természeteseke-e, vagy emberi kézzel vájták a sziklába, nem tudom. A barlang rendszeren egy szintben van az utcával, de a föléje épített egyetlen helyiségbe körülbelül tizenöt-húsz lépcsőfokon kell fölmenni. A barlangot még ma is istállónak használják, s egyenesen az utcáról nyílik hozzájuk a bejárat. A legtöbb ilyen istállóban, a kőbe vájva, láttam az ódon jászolszerű mélyedést, amelyben a takarmány van, és a kőbe falazott nehéz vasgyűrűket, melyekhez az állatokat éjszakára megkötik.

A család a felső helyiségben lakik, melyet csak a barlang sziklateteje választ el az istállótól, ahol az állatok alusznak. (...)

Szent Máté, leírván Jézus születését, így szól: »És bemenvén a házba, megtalálták a gyermeket anyjával, Máriával és leborulva imádták őt.«

Az egyik kis ház, amelyet megnéztem, talán nem is változott Krisztus ideje óta. A férfi az állatok körül dolgozgatott, két szamár meg egy kis csikó volt a barlangi istálló sziklájába erősített vasgyűrűhöz kötve. A felső szobában egy asszony valami köleskásaszerű apró szemű terményt nyomott át szitán. Közben-közben leszólt férjének az istállóba, és beszélgettek...

Nagy Konstantin nyomai a Szentföldön⁸²

Kr. u. 313 februárjában – tehát 1700 éve – Konstantin és Licinius császárok kormányozták a római birodalmat, Milánóban találkoztak, hogy együtt határozzák meg a római állam viszonyát a mind inkább növekvő keresztények közösségeihez. Licinius aztán 313. június 13-án nyilvánosságra hozta a császári találkozás döntését. Ezt nevezzük „Milánói Ediktumnak”.

Fontos ennek a rendeletnek a jubileumára emlékezni, mert ez nemcsak az egyház történetét, hanem az egész európai történelmet is évszázadokra meghatározta. Ezzel véget értek a római állam keresztényüldözései, és keresztényellenes római állam az üldözöből a kereszténység buzgó támogatójává vált.

A Milánói Ediktum a Szentföld számára is nagy jelentőségű volt. Palesztina része volt a Római Birodalomnak. A keresztények itt is nagyon sokat szenvedtek az állami üldözések idején, és igen sok volt a vértanú is. Különösen az utolsó üldözés volt nagyon kegyetlen Palesztina földjén Dioclecianus császár alatt a 4. század elején, és sok áldozatot követelt. Euszébiosz egyháztörténelmében részletesen ír erről. Az Origenész által alapított teológiai iskola tudós vezetője, Pamphilius ekkor fizetett életével hitéért, és híres tanítványa, Euszébiosz is hosszú ideig volt börtönben.



VI. Kelemen pápa 1342-ben a ferencesekre bízta a szentföldi szent helyek őrzését

Igaz azonban, hogy 313-ban a Szentföld még nem volt Konstantin uralma alatt, hanem Licinius volt a társcsászár, aki a Római Birodalom keleti részén uralkodott. Kezdetben a milánói rendelet értelmében ő is biztosította minden polgár vallásszabadságát, de miután konfliktusba került Konstantinnal, az ő keleti hatalmi területén újból kezdte üldözni a keresztényeket. Uralma alatt még 320-ban a Fulminata légióból negyven keresztény katonát gyilkoltak le Szebasztéban, mert nem voltak hajlandók a pogány isteneknek áldozni.

Miután Konstantin 324-ben a társcsászár Liciniust legyőzte, és egyedüli császára lett a Birodalomnak, csak ekkor örvendhetett a Szentföld egyháza az új vallási békének, és rövidesen élvezhette a császár jóindulatát. Ekkor már a kereszténység Palesztinában is akadály nélkül fejlődhetett, és az Egyház felvirágzása megkezdődött. A sok templom- és

⁸² Gyürki László írása

kolostorrom – amelyek a bizánci időből származnak –, virágzó keresztény életről tanúskodnak, amely Konstantinnak köszönhetően kezdett fejlődni. Csak a muszlim hódítás állította le a 7. században a Szentföldön ezt a Konstantin utáni virágzó időszakot. Sokat jelentett a Níceai Zsinat is, mert a császár érdeklődése különösen a Szentföldre irányult. A Níceai Zsinaton a palesztinai püspökök is részt vettek, többek között Makariosz, Jeruzsálem püspöke, és Euszébiosz, Cézarea püspöke.



Licinius császár

A császár szoros kapcsolatban volt a művelt Euszébiosz püspökkel, aki sok írásművet alkotott. Neki köszönhetjük az Egyház első Egyháztörténetét. Ugyancsak tőle származik Konstantin életrajza, amelyből történeti ismereteink nagy része származik Konstantin munkálkodásáról. Ő tanúja volt a nyugati egyház e fontos időszakának, és a profán történelemnek is.

Viszont ez az életrajz nem egyszerű ábrázolás, hanem inkább dicsőítő beszéd, amely Konstantint keresztény szemmel nézi, dicsőíti, és megkísérli példaadó keresztény császárként bemutatni. A császár politikájának negatív és sötét oldalait nem említi. De ez nem ok arra, hogy kételkedjünk a történelmi tények ábrázolásában, különösen nem abban, ahogy Konstantin szentföldi templomépítkezéseiről beszámolt.

Konstantin templomépítési programja a Szentföldön

Konstantin négy fontos épületet építtetett a Szentföldön: a Szentsír Bazilikát Jeruzsálemben, a Születési Bazilikát Betlehemben, az Eleona Bazilikát az Olajfák hegyén, és egy bazilikát Mamréban, a régóta tisztelt Ábrahám-szentély közvetlen közelében Hebronnál. Euszébiosz Konstantin életrajzában részletesen ír ezekről. Általában a Szentsír és a betlehemi Születési Bazilika építőjeként nála a császár anyja, Szent Ilona szerepel. Ő már 326-ban – két év múlva, hogy fia Palesztina ura lett –, meglátogatta a Szentföldet. Az ő szentföldi zarándokútját, szerepét a konstantini építményeknél, és a legendákat, amelyek ezt körülfonták, külön fejezetben lehetne tárgyalni.

Természetesen már a Konstantin előtti időben is voltak keresztény kultuszhelyek a Szentföldön, még ha alig találunk is utalásokat róluk. A legrégebbi keresztény kultuszhely az a házi templom a birodalom keleti szélén Dura Europoszbán, amely a 3. század elejéről származik. A Kafarnaumban felfedezett keresztény kultuszhely, amelybe Péter házát építették be, szintén a Konstantin előtti időből származik.

De hogy még korábbi időből is voltak már jelentős templomok Konstantin előtt, a már említett keresztény író, Lactantius bizonyítja: ő írja, hogy Dioclecianus császár kegyetlen keresztényüldözése egy templom elpusztításával kezdődött, amely palotája közvetlen közelében volt Nikomédiában. Azonban az első nagyszerű templomok a római birodalomban csak a konstantini fordulat után épültek. Euszébiosz Konstantin-életrajzában megjegyzi, hogy Nagy Konstantin Isten templomainak segítséget nyújtott, sokasította vagy megnagyobbította

az imaházakat, és több szentelt tárggyal látta el őket. Nagyon is érthető Konstantin kívánsága, hogy a Szentföldnek nagy és díszes templomai legyenek, mert ő a keresztény vallást a birodalom egységesítő alapjává akarta tenni. Ezért is érthető, hogy a kereszténység eredetével kapcsolatos helyeket különösen ki akarta emelni. Euszébiosz talán azért tudósít részletesen a császár szentföldi templomépítéseiről, mert itt volt az ő hazája, és maga is tanúja volt ezen épületek keletkezésének.

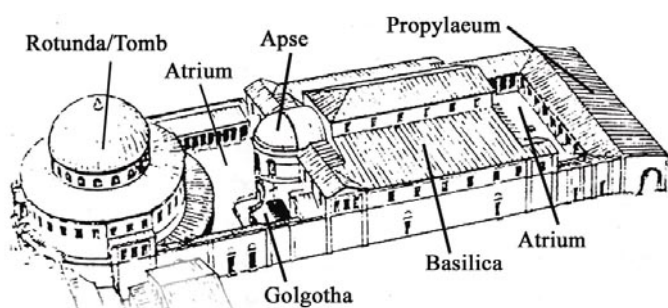
A Szentsír Bazilika építése

Euszébiosz részletesen beszámol a Szentsír-templom építéséről. Viszont rögtön feltűnik, hogy az építkezést egyedül Konstantinnak tulajdonítja, és anyját, Szent Ilonát csak a Születési templommal és az Eleona-szentéllyel hozza kapcsolatba. Euszébiosz így kezdi leírását a Szentsír Bazilikáról: *Úgy látszik, hogy neki (Konstantinnak), a Megváltó feltámadása legszentebb helyének híressége és mindenki számára való tisztelhetősége fontos volt Jeruzsálemben.* Euszébiosz azt is megjegyzi, hogy Konstantin ezt az elhatározását nem Isten akarata nélkül vitte végbe, hanem erre maga a Megváltó indította.

Azután részletesen kitér az építkezés folyamatánál a kiindulási helyzetekre. Nyilvánvaló, hogy a keresztényeknél semmi kétség sem volt arról, hogy Jeruzsálemben hol kell Krisztus sírját és a feltámadás helyét keresni. Hadrianus császár alatt – írja Euszébiosz –, amikor a zsidó Jeruzsálemet római várossá *Aelia Capitoliná*-vá formálták át, a Megváltó barlangját az emberek emlékezetéből el akarták tüntetni. Ezért a teret földdel betemették, és fölötte Afrodité tiszteletére templomot emeltek. Kissé később Szent Jeromos is bizonyítja ezt, csak ő ott egy Jupiter szobor felállításáról szól.

Konstantin kiadta a parancsot, hogy azt a helyet, ahol Krisztus sírját tételezték fel, meg kell tisztítani a szennytől. Amint elrendelte, a hamis faragványok a magasból a földre hulltak, és a tévelygés, a hamis képek és démonok lakhelye ledöntetett, és mindenestül semmivé lett. Ezután szó szerint ezt írja:

„Mikor aztán ott rögről-rögre a hely a föld mélyén feltárult, akkor a Megváltó feltámadásának tiszteletreméltó és legszentebb bizonyítéka, minden remény ellenére a legszentebb barlang, jelképe lett az ismét élő Megváltónak.”



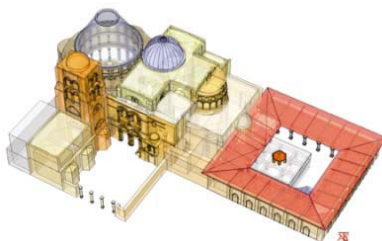
A konstantini bazilika

Itt csak egy teljesen váratlan felfedezésről, egy barlangról van szó, amit Krisztus sírjának tartottak. Hogy miből ismerték fel, Euszébiosz erről nem tudósít. Ezeknél az ásátásoknál a császár anyjának, Szent Ilonának jelenlétéről és a kereszt általa történt megtalálásáról nincs szó. Nagyon fontos, hogy Euszébiosz korabeli tanú. Még ha ezeknél az ásátásoknál nem is lehetett jelen, feltételezhető azonban, hogy mint Cézarea püspöke és a császár bizalmasa, az ásátásokat Jeruzsálemben mindenképpen figyelemmel kísérte.

A sír kiszabadítása után a helynek megfelelő és méltó épületet kezdtek el építeni. Konstantin a helyi kormányzóságnak parancsot adott, hogy az építkezést állami segítséggel nagyvonalúan támogassák. Jeruzsálem püspökének, Makariosznak levelet írt, amelyben az építkezéshez szükséges minden segítséget megadott. Az írásban kitér a sír megtalálására. A levélnek egyik részében mintha utalás is lenne a kereszt megtalálására:

„Mert, hogy olyan hosszan a földben rejtett jelét a szent szenvedésnek ilyen hosszú ideig nem ismerték, ... aztán feltárult, s a valóságban minden csodálkozást felülmúlt.”

Vitatott, hogy az említett „szent szenvedésnek jele” alatt mit ért: a barlangra, a sírra vagy a keresztre gondol-e. A császár levelében megnevezi egyik emberét, egy bizonyos Dracillianust is, aki az építkezést felügyeli, Makariosz püspöknek pedig azt írja, hogy a technikusok, és minden, ami az építkezéshez szükséges, rendelkezésére álljon. Aztán felszólítja, hogy mennyi oszlopot és márványt igényel, milyen legyen a bazilika, hogyan kívánja díszíteni. Mert az természetes, hogy a világ legcsodálatosabb helyének méltóan felmagasztalva kell lennie.



A keresztetek korában

Az építmény Euszébiosz szerint három világosan elkülöníthető részből állt. A barlang fölé egy kerek épületet emeltek. Euszébiosz ezt írja:

„mint egy egésznek a fejét, először is a szent barlangot díszítette fel. Ez emlékmű volt, örök emlék, jele a Megváltó halál feletti győzelmének, isteni emlékmű, amelynél valaha az angyal, mint vakító fényt, hirdette mindenkinek a boldog újjászületést, amely a Megváltó által valósult meg.”

A sírt a sziklától körben elválasztották, úgy, hogy magában külön állt, és föléje épült az Anasztazisz (‘Feltámadás’). Ehhez kapcsolódott aztán egy nagy tér, amely nem volt tetővel fedve, hanem három oszlopsor keretezte. Ebben a belső udvarban a Golgota csúcsa (a keresztrefeszítés helye) emelkedett ki a földről, amit egyébként Euszébiosz nem említ. Euszébiosz így tudósít:

„Azután a császár igyekezete egy hatalmas térre terjedt ki, amely szabad ég alatt volt, és csillogó kövezettel díszítette a hosszú oszlopsorok alját, amelyek három oldalról körülvették.”

Az udvarnak az Anasztazisszal szemben lévő oldalán pedig egy hatalmas bazilika emelkedett, amelynek alakját és díszítését Euszébiosz pontosan leírja. Szinte himnuszt mond a bazilikáról: Ezt a templomot a császár a Megváltó feltámadásának világos bizonyítékaként készítette, mikor az egész épületet császárhoz méltó gazdag kiképzésben ragyogtatta. Ő ezt

leírhatatlan szépségű aranyból, ezüstből és különböző drágakövekből való ajándékokkal díszítette, ezek művészi kialakítását, nagyságát, és ezek sokféleségét darabról darabra leírni nem is lehetne.

Az épületegyüttest már 335-ben a császár jelenlétében ünnepélyesen felszentelték. Ezen Euszébiosz püspök is biztosan jelen volt. Amikor a Bordeaux-i zarándok 333-ban Jeruzsálemet meglátogatta, az építkezés már előrehaladott állapotban lehetett. Az ő szűkszavúan megírt utazási jelentésében csak ennyit mond:

„Ott Konstantin császár parancsára egy bazilika, tehát egy csodálatos szépségű templom épült.”

A konstantini Szentsír Templomról Euszébiosz írása az egyedüli korabeli leírás, ha eltekintünk az említett Bordeaux-i zarándok Kr. u. 333-ból való rövid megjegyzésétől. A konstantini épületnek van egy ábrázolása a híres Madaba mozaiktérképen (6. sz.), és a római Santa Pudenziana templom apszismozaikján is (6. sz.). Az egész komplexum nagysága 150 méter hosszú lehetett.

A konstantini csodás épület csak kb. három évszázadig állt. A perzsák 614-ben Jeruzsálem elfoglalásakor a Szentsír Bazilikát is elpusztították. Bár az akkori pátriárka, Modesztusz helyreállította a templomot, de nem a gyönyörű eredeti formájában. A felújítás során az a jelentős változás történt, hogy a Golgota sziklája tető alá került. Ez a konstantini épületben az oszlopudvaron a szabad ég alatt volt.

A Szentföld muszlim elfoglalását a Szentsír Bazilika rombolás nélkül élte túl, de a keresztények elveszítették jogukat, hogy bármikor szabadon bejuthassanak legfontosabb szent helyükhöz. A 9. században a templom kupolája egy földrengés következtében elpusztult, majd 841-ben, 938-ban és 966-ban többször is tűz okozott benne nagy károkat. Egy új pusztítás – ez alkalommal a Bazilika teljes lerombolása –, 1009-ben, al-Hakim kalifa alatt történt, aki az épületet az alapfalakig lebontatta. Ez a konstantini építmény teljes eltűnését jelentette. A Szentsír Bazilikát csak a keresztések idejében állították helyre régi szépségében, bár nem a konstantini formában, hanem román stílusban. Ez az alakja van meg ma is. Mi most a mai állapotában csak Euszébiosz leírásából és a régészeti adatokból tudunk megközelítő képet alkotni a konstantini építményről.

A Születési templom Betlehemben

Euszébiosz a Szentföldön még három templom építését tulajdonítja Konstantin császárnak: az Eleona-templomot az Olajfák hegyén, a Születési templomot Betlehemben, és egy bazilikát Mamréban, ahol Isten megjelent Ábrahámnak. Amíg Euszébiosz a Szentsír Templom építését Jeruzsálemben egyedül Konstantin császár kezdeményezésének tartja, a másik három szentélynél két asszonyt jelöl meg építőként: Konstantin anyját, Szent Ilonát, és anyósát, Eutrópiát. Az Eleona-templom és a születési bazilika Euszébiosz szerint Szent Ilona érdeme, míg Mamréban a templomépítést Eutropiának a császárhoz küldött méltatlankodó levele indította el, aki mint Szent Ilona is, meglátogatta a Szentföldet.

Az általános megjegyzésen kívül, hogy Konstantin és anyja a két templomot az Olajfák hegyén és Betlehemben gazdag ajándékokkal és drága díszekkel látták el, Euszébiosz nem ad semmiféle közelebbi leírást ezekről az épületekről. A Szentsír Bazilikáról szóló részletes leírás után ez áll Euszébiosznál:

„Ő (Konstantin) még más helyeket is átvett, amelyeket mint titkokkal teljes két barlangként tiszteltek, és ezeket is gazdag ajándékokkal látta el. Az egyik barlangot, ahol a Megváltó első isteni megjelenésekor az ő testben való

születésének feltételeit magára vette, megfelelő tiszteletben részesítette. A másik barlangnál megdicsőítette mennybe való menetelének emlékét, amely a hegycsúcson történt.”

Euszébiosz írja, hogy Szent Ilona a betlehemi barlangot pompás szentéllé alakította. Rövid idővel ezután maga a császár, még fölülmúlva anyja bőkezűségét, ugyanazt a helyet valóban királyi módon díszítette föl.



Mozaikok a betlehemi bazilikában

A Születés Templomának sem olyan a formája ma, mint ahogyan Konstantin és Szent Ilona építészei felépítették, mert Justinianus császár alatt (Kr. u. 500-550) jelentős változtatásokon ment keresztül. A régészeti kutatások azonban a mostani épületen is egyértelmű képet tudnak alkotni a konstantini formáról. A látogató például ma is megcsodálhatja a konstantini mozaikpadlózat nagy részét.

Az Eleona templom

Az „Eleona” név a görög „olaj” szó (*elaión*) latin formája, amely „*olajfaligetet*”, „*olajfakertet*” és „*olajfahegy*” is jelent. Az Eleona-templom az Olajfák-hegyén épült. Ez a szentély azonban, amelyet Konstantin és Szent Ilona itt építtetett, az idők viharát nem tudta átvészelni, és teljesen eltűnt. A perzsa betöréskor 614-ben – mint sok más templom a Szentföldön – ez is elpusztult és többé már nem építették fel. Eredetileg ott állt, ahol ma a francia kármeliták kolostora található, az ún. Miatyánk-templom. Ennek udvarában tekinthetik meg a zarándokok a sok Miatyánk-táblát a világ számtalan különböző nyelvén.

Az 1910-es ásatások során megtalálták a konstantini bazilika alapjait, és a barlangot, amely fölé épült a templom, így ma pontos elképzelésünk van az eredeti templomról. Azt, hogy Konstantin miért építtetett itt egy 70 méter hosszú hatalmas, háromhajós bazilikát, Euszébiosz Konstantin életrajzában így magyarázza: a császár anyja az Olajfák hegyén a hegycsúcson egy házat, templomot és imaházat épített. Ez a Megváltó tartózkodási helye volt, és ott a barlangban követőit titkos misztériumokba avatta be.

Tehát mint a Születési és a Szentsír Bazilikában, itt is egy szent barlang volt kapcsolatban keresztény misztériumokkal, ezért épült föléje a templom.

Milyen misztériumokra emlékeztetett ez a templom? Már a Konstantin előtti bizonyítékok arra mutatnak, hogy az Olajfák hegyén – a Getszemáni kertben, az árulás barlangja mellett – még egy barlang volt, amelyben Jézus a világ végéről és a jeruzsálemi templom pusztulásáról beszélt (Mk 13; Mt 24). Ezek voltak az ő utolsó beszédei mennybemenetele előtt (Csel 1,7).

A Konstantin előtti bizonyítékok megerősítik Euszébiosz utalásainak a helyességét. Ezek a számára ismert hagyományok bizonyítják az Olajfák hegyén lévő barlang szentségét.



A barlang a mai templom alatt

Arról azonban, hogy Jézus ebben a barlangban tanította volna tanítványait a Miatyánkra – ahogy ezt ma a zarándokoknak elmondják –, a régi hagyományok nem szólnak. Az Eleona-bazilika a századok folyamán veszített jelentőségéből, majd teljesen el is tűnt. Ez azzal függhet össze, hogy az itt tisztelt misztérium a tanítványok számára a végső időkről a későbbi keresztény hagyományban már nem állt úgy a középpontban, mint a kora-keresztény időkben. Ezért nem volt olyan nagy a jelentősége, ami ezt a konstantini szent helyet századokon át életben tudta volna tartani.

Az Eleona-bazilikát 614-ben a perzsák rombolták le, majd rövid keresztes újjáépítés és virágzás után Szaladin hada verte szét a köveit ismét, 1187-ben. Itt is a 19. század végén születhetett újjá a hagyomány, amikor a franciák megszerezték a helyet, és elkezdték az építkezést, de a Miatyánk templom máig befejezetlenül áll, a közepén palmafák nőnek. A hely a kármelita nővérek gondozásában áll.



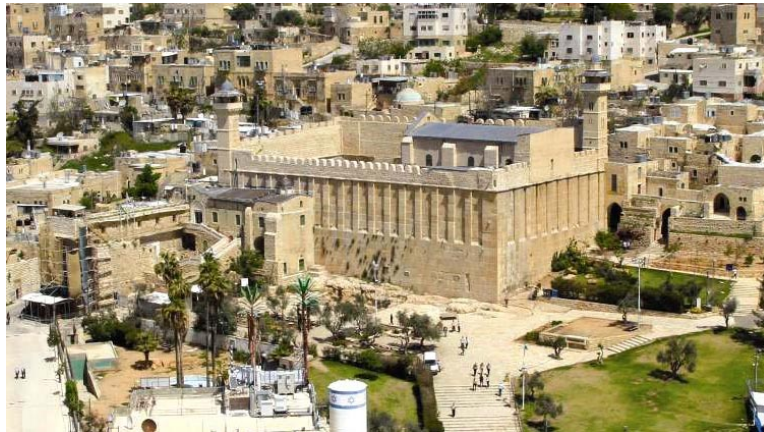
Az Eleona-bazilika helyén ma a Miatyánk templom áll

A konstantini bazilika Mamréban

A negyedik bazilikából, amit Konstantin a Szentföldnek ajándékozott, csak az alapok maradványai vannak meg. Ennek a templomnak sem volt hosszú az élete. A perzsa

betöréskor 614-ben ezt is elpusztították, és többé már nem építették újjá. Az ismeretlen Bordeaux-i zarándok úti jegyzetei csodálatos szépségű bazilikaként említik. A Madaba-térkép egy fa szimbólummal ábrázolja, amely az Ábrahám-tölgy.

Euszébiosztól megtudjuk a templom építésének történetét. Konstantin anyósa, Eutrópia ugyanúgy, mint Szent Ilona, buzgó keresztény zarándokként járt a Szentföldön. Meglátogatta Mamré szent helyén Ábrahám szentélyét is. Amit ott látott, megdöbbenette, mert itt virágoztak még a régi pogány rítusok. Hadrianus a zsidók e szent helyét is római szentéllyé akarta átalakítani, és Dioniszosz-kultuszt készült itt bevezetni. Az ásátások során a régészek találtak is egy Dioniszosz szobrot.



Hebron: Ábrahám, Izsák és Jákob sírja

Eutrópia mindezt látva méltatlankodó levelet írt Konstantinnak, és kérte, hogy tiltsa meg a pogány szokásokat ezen a szent helyen. Mamré volt ugyanis az a hely, ahol Isten három férfi alakjában megjelent Ábrahámnak, és sok utódot ígért neki. A Biblia szerint Ábrahám egy tölgy mellett tartózkodott. A keresztények számára Isten megjelenése három férfi alakjában (Ter 18,1) utalás volt a Szentháromságra. Ez a megjelenés ezért Krisztusnak az isteni Logosz formájában való kinyilatkoztatásának számított, és így Mamré keresztény jelleget kapott.



Ábrahám fája Hebronban

Eutrópia említett neheztelő levele miatt Konstantin Palesztina püspökeinek levelet küldött, amelyben szemükre veti, hogy ezt a visszaélést nem vették észre, és megparancsolja nekik, hogy ott keresztény bazilikát építsenek. Úgy látszik, hogy a parancsot azonnal teljesítették, mert 333-ban a Bordeaux-i zarándok – a kb. 330-ban építeni kezdett bazilikát – gyönyörűnek mondja.

Bár Konstantin a milánói rendeletet betartva a már meglévő vallásokat és kultuszokat tolerálta, ebben az írásában azoknak, akik Mamréban pogány kultuszokat üznek, kemény büntetést helyezett kilátásba. Úgy látszik azonban, hogy Konstantin ebben a kérdésben nem volt sikeres, mert Mamré a keresztény bazilikával továbbra is szimultán szent helye maradt a zsidóknak, a keresztényeknek és a pogányoknak. Szoszomenosz egyházi író bizonyítja, hogy a Mamréban tartott ünnepet egyaránt nagyra becsülik a zsidók, a pogányok és a keresztények. A zsidók azért, mert büszkéek Ábrahámra, az ő pátriárkájukra, a pogányok az angyalok megjelenése miatt, és végül a keresztények, mert az istenfélő Ábrahámnak először az jelent meg, aki idők múltával később maga egy Szűz által mutatta meg az üdvösséget az emberi nemnek. Szent Jeromos, akinek választott hazája Betlehem volt, nem messze Mamrétól, az ottani többféle vallási eseményeket, melyek talán a piaccal és üzleti élettel is kapcsolatban voltak, kétségbeesetten *átkozott*nak nevezte.



A bazilika apszisa Mamréban

Konstantin szent volt?

A keleti egyházak Konstantint szentként tisztelik, valószínűleg nem személyes élete miatt, amely néhány sötét és nem szent fejezetet is tartalmaz, hanem mert ő hozta meg a keresztényeknek a szabadságot, és mint első keresztény római császár, hatásosan segítette is őket. Ez azonban nem volt kizárólagos, mert Euszébiosz szerint a császár jóindulata a pogányoknak és minden provinciának számtalan adományt juttatott.

Ő a ragyogó és sikeres bizánci birodalom élén áll, amely egy évezredig működött. A Szentföld keresztényei neki köszönhetik, hogy a kereszténység szent helyein templomokat építtetett. Már korábban is zarándokoltak a Szentföldre, de a kereszténység bölcsőjéhez tett zarándoklatokat ezek az építmények nagyon széppé tették.



A 13. századi kép azt sugallja, hogy Konstantin behódolt Szilveszter pápának

A nyugati egyház nem sorolja Konstantint szentjei közé, mert számításba veszi árnyoldalait is. Mégsem felejtette el soha, hogy mit köszönhet neki. Az, hogy a „*konstantini*

fordulat”, már hamarosan a császár után vitatható kapcsolatot teremtett a vallás és a politika között, nem az ő terhére írható. Ő nem tette még meg a kereszténységet államvallássá. Ő a keresztényeknek és az egyháznak csak a szabadságot adta meg, és ezt nem más vallások és kultuszok kárára tette. Az ő Milánói Ediktuma vallásszabadságot adott a római birodalom minden polgárának. Ha a „szent” melléknevet nem is, de a „Nagyot” igazán megérdemli.

A Níceai Zsinat

A 325. május 20. és július 25. között Níceában tartott zsinat volt a kereszténység első egyetemes zsinata. A zsinatot az arianizmus elítélésére hívta össze Nagy Konstantin. I. Szilveszter pápa idős kora miatt csak képviselőket küldött. Az egész birodalomból 318 püspök gyűlt össze. A zsinat üléseit a császár nyári palotájában tartották.

Áriusz tizenhét követője élén személyesen védte tanait, vele szemben az ankürai Markellosz, az antióchiai Eusztathiosz püspökök és az alexandriai Szent Atanáz diákónus képviselték az igaz krisztológiát. Ők dolgozták át a Cézarei Euszébiosz által előterjesztett cézarei keresztvárosi hitvallást a Níceai Hitvallássá, melyet két püspök kivételével a zsinat minden illetékes résztvevője aláírt. Áriuszt kiközösítették, az arianizmust elítélték. A császár a zsinat hitvallását birodalmi törvényként kihirdette, Áriuszt száműzte.

Ezután még egy hónapig különböző ügyeket tárgyalt a zsinat: 1. A Húsvét dátumát a tavaszi napéjegyenlőséget követő holdtölte utáni első vasárnapra rögzítették, kiszámítását és kihirdetését Alexandria püspökére bízták. A császár ezt a határozatot is törvényerőre emelte. 2. Húsz kánonban egyházfegyelmi szabályokat fogalmaztak meg.

A zsinat után Konstantin császár az atyákkal együtt ünnepelte uralkodása 20. évfordulóját. (MKL)

Nagy Konstantin megnyitó beszéde⁸³

Mindenki feszült figyelemmel nézett a császárra, az pedig csillogó szemmel, derűs nyugalommal a jelenlévő püspökökre tekintvén összeszedte a gondolatait, majd higgadt és kegyes hangon a következőképpen szólt:

„Barátaim! Az volt a legfőbb óhajtam, hogy társaságtoknak örvendzhessek, és most, mikor ezt elértem, nyilvánosan adok hálát a Mindenség Urának, hogy nekem minden egyéb (adomány) betetőzéséül ezt a minden jónál különb látványt megengedte. Arra gondolok, hogy titeket itt összegyűlve talállak, és mindanniatok közös, egyetértő viselkedésének lehetek tanúja. Tehát senki irigy ellenség ne zavarja meg boldogságunkat, sem a daimón, a bűn kedvelője, miután a zsarnoki uralkodók Isten elleni harca (theomachia) a megváltó Isten ereje folytán megszűnt, az isteni törvényt most más módon, gyalázkodásaival ne próbálja gyengíteni. Mert én minden háborúnál és félelmetes harcnál súlyosabbnak ítélem az Isten gyülekezetének belső meghasonlását, és ezt a külső háborúskodásnál is gyászosabbnak látom. Amikor ellenségeimen a Hatalmasabb akaratából és segítségével győzedelmeskedtem, azt hittem, nincs más hátra, mint hogy hálát adjak Istennek, és együtt örvendjek azokkal, akiket ő szabadított meg általunk. Amikor pedig várározásom ellenére a ti meghasonlástokról (diastasis) hallottam, a hírt nem tartottam másodrendű fontosságúnak, hanem, óhajtván, hogy közreműködésem révén ez is orvoslásra találjon, haladéktalanul összehívtalak benneteket. Örvendek, mikor gyülekezeteteket látom, de óhajtásaimat csak akkor mondhatom teljesülteknek, ha meggyőződtem róla, hogy lélekben egyesülve, valamennyien azt a közös, békés egyetértést

⁸³ Cézarei Euszébiosz: Constantinus élete. III 11-14.

gyakoroljátok, amelyet nektek, mint Isten papjainak, illő volna mások számára is megszereznetek.”

Ezeket mondta a császár latin nyelven, egy másik pedig tolmácsolta, majd (a császár) a zsinat (synodos) elnökeinek adta át a szót. Ekkor az egyik fél vádakkal halmozta el a másikat, azok pedig védekeztek, és viszont gyalázkodtak. Miután mindkét részről sok mindennel előhozakodtak, és így eleinte heves vita lángolt fel, a császár türelmesen hallgatta valamennyiüket, és feszült figyelemmel fogadta az előadott érveket, és részenként válaszolván a két fél nyilatkozataira, lassanként közelebb hozta egymáshoz a vitatkozó feleket. Kegyesen tárgyalt mindegyikükkel, és görögül beszélt, mert ezt a nyelvet is ismerte. Barátságosnak és nyájasnak mutatkozott, és így egyeseket meggyőzött, másokat megszegényített szavaival, a helyesen szólókat megdicsérte, és mindnyájukat az egyetértés felé terelte, míg végül minden vitatott pont tekintetében egy értelemre és egy véleményre segítette őket.

Így került sor egyhangúan a Hitvallás elfogadására, és a Húsvét mindnyájuknál azonos időpontjának közös megegyezéssel történő megállapítására. Az írásba foglalt közös határozatokat az egyes püspökök aláírásukkal is szentesítették. Mindezek megtörténtével a császár kijelentette, hogy az egyház ellenségén ezzel aratta második győzelmét, és a győzelem örömeire ünnepi istentiszteletet tartatott.

Mi is történt Niceában?

Niceába Alexandrián át vezetett az út. Ebben az Észak-Egyiptom-i városban volt az ókor legnagyobb könyvtára és az intellektuális gondolkodás központjának számított, ahol sok ismert teológus is élt. Egyiküket Alexandernek hívták, aki 313 és 328 között Alexandria érseke volt, és nagyon komolyan vette posztját. Rendszeresen tartott szemináriumokat, amelyeken a történetünk szempontjából fontosnak bizonyuló Áriusz, az egyik nagy egyházkerület presbitere is részt vett. Áriusz és Alexander azonban eltérő véleményen voltak Jézus isteni státuszát illetően. Míg Alexander meg volt győződve arról, hogy Jézus az Atya valamennyi tulajdonságával rendelkezik, beleértve örökkévalóságát is, addig Áriusz tagadta ezt. Áriusz szerint Jézus csupán hasonlított az Atyára, és nem öröktől fogva, csak a teremtés előtt-től létezett. Neki is része volt a teremtésben, illetve dicsőségben a teremtés felett állt, de maga is teremtmény, akit Isten a semmiből teremtett valamikor az örök múltban. Vagyis Jézus örökölte az Atya isteni tulajdonságait, azonban szerinte a természetük nem azonos. Kicsit kevésbé isteni.

Alexander azt tartotta, hogy az isteni természet abszolút: Jézus vagy Isten, vagy nem. Alexander ezt az üdvösség szempontjából is fontos kérdésnek tartotta, így minden alkalmat megragadott, hogy hangoztassa álláspontját, és cáfolja Áriusz nézeteit. Áriusz azonban kitartó volt. Alexander úgy érezte, hogy cselekednie kell, és bár szelíd embernek és konfliktuskerülő vezetőnek tartották, Krisztus természetének kérdését túl fontosnak tartotta ahhoz, hogy annyiban hagyja az ügyet.

318-ban 100 püspök részvételével tanácskozást hívott össze Alexandriában, hogy hivatalosan is megfosszák Áriuszt egyházi tisztségétől.

Áriusz dühöngött. Nem volt hajlandó elismerni az őt kitagadó eljárást, és a mai Törökország területén található Nikomédiába vonult vissza, hogy híveket toborozzon maga köré. Legfőbb támogatója Nikodémiai Euszébiosz volt, aki Konstantin császárnak is rokona, és a császár udvari teológusa volt. Áriusz és Euszébiosz levélíró kampányba fogtak, hogy megkeressék azokat a püspököket, akik nem vettek részt az Áriusz elleni eljárásban. Áriusz igen jó publicista hírében állt. Olyannyira, hogy tanításait gyakran versbe szedte, és időnként még „dallamot is költött hozzájuk, hogy azokat a tengerészek, a molnárok és minden utazó

énekelhesse.” Rövid időn belül Áriusz nézeteit hirdető falfirkák és szórólapok lepték el a környéket, a vita pedig az utcai erőszakig fajult. Befolyásos barátja segítségével Áriusz igazi vihart kavart fel, aminek hatása még a császári udvarban is érezhető volt.

Konstantin számára, aki végre a hatalma útjában álló utolsó riválistól is megszabadult, és 324-ben a Római Birodalom egyeduralkodója lett, kínos volt a püspökök közötti viszálykodás. Békét akart a birodalmában, és a pontot trónra lépésének 20. évfordulóján akarta feltenni az i-re.

325-ben valamennyi püspökét magához hívatta az Egyház történelmének első ökumenikus tanácskozására. Konstantin, aki általában Bizáncban (a későbbi Konstantinápolyban, a mai Isztambulban) tartózkodott, ideiglenesen Níceába tette át udvarát, amíg a később az ő nevét viselő fővárost átépítették. A császár úgy gondolta, hogy Nícea tökéletes helyszín a találkozóhoz, ahol a püspököket hercegekhez méltó pompával fogadhatja és kényeztetheti. A császár saját költségén és saját császári járművein szállította a városba vendégeit. A kényeztetés részeként üdvözlő ajándékokkal, mesés lakomákkal és fejedelmi szállással várta őket. A szálláshelyek „leírhatatlanul pompásak voltak.” Konstantin mindent megtett annak érdekében, hogy egységet teremtsen birodalma egyházában. A végső szó azonban mégsem az övé lett.

A Níceában összegyűlt püspökök a pompát kevésbé, az üldöztetést annál jobban ismerték. Sokan személyesen élték át Diocletianus és Maximianus császárok igazságtalanságait. Diocletianus elkobozta a keresztény írásokat, felgyújtatta a keresztények épületeit, és letartóztatta a papság tagjait. Maximianus kivégeztette, megcsönkíttatta vagy száműzte azokat, akik nem voltak hajlandók megtagadni Krisztust. A Zsinaton résztvevő Paphnutius a jobb szemét veszítette el, bal lábára pedig sánta lett az üldöztetés miatt, majd száműzték is, mert kereszténynek vallotta magát. Mások nem tudták használni ujjukat a tüzes kínzások miatt, és sokan veszítették el egy-egy végtagjukat. Egy ókori szerző bizonyossága szerint „az egybegyűltek egy mártírhadseregére hasonlítottak.” Azoknak, akik ennyit szenvedtek a lelki feddhetetlenség érdekében, nem lehetett csakúgy megmondani, hogy miben higgyenek Krisztust illetően, és ezen semmilyen császári nyomás nem volt képes változtatni.

A Níceában összegyűlt püspököket amúgy is sokkal jobban érdekelte az igehirdetés, mint a politika. Közösségeik sorsa és az apostoli hagyományok megtartása foglalkoztatta őket, nem holmi teológiai újítások, és inkább figyeltek a Lélek hangjára, mint a császárra. Vagyis a zsinat nem egymástól elszigetelt véleménnyel rendelkező emberek gyülekezete volt. Ellenkezőleg. A Krisztust személyesen ismerő első pásztorok által rájuk hagyott kollektív bölcsességet hozták közös tető alá, hogy saját egyházukat rövid időre hátrahagyva megbeszéljék a keresztény közösséget foglalkoztató fontos kérdéseket.

Konstantin tudta, hogy a megoldás csakis a jelenlévő püspökök és az általuk képviselt hívő közösségek hitbeli meggyőződésével összhangban születhet meg.

A császár nem volt valami nagy teológus, így teológiai tanácsadóját, Hosiust kérte meg, hogy foglalja neki össze a vita lényegét. Hosius tisztában volt azzal, hogy a Níceába várt vagy háromszáz püspök nagy része nem könnyen fogadná el Áriusz nézeteit. Mindössze harmincan voltak, akik készek voltak kijelenteni, hogy a Fiú teremtmény, az egybegyűltek a legnagyobb hányada pedig még hezitált a kérdésben, mivel nem értették tisztán a szembenálló nézeteket.

Mivel Konstantint nem a teológia helyessége, mint inkább a birodalom egysége érdekelte, olyan megoldást akart, ami a többség támogatottságát élvezzi, függetlenül attól, hogy végül miben fog állni az. Áriusz követői akarataikon kívül segítségére voltak ebben. A tanácskozás kezdetén szükségét látták, hogy valaki érthetően ismertesse Áriusz pozícióját. Püspöki rang híján Áriusz nem volt tagja a püspökök tanácsának, így barátja, Nikomédiai Euszébiosz kapta meg a lehetőséget, hogy prezentálja álláspontjukat, aki legjobb tudása szerint kifejtette, hogy

miért nem gondolja a Fiút az Atyával egyenlőnek és nem örökkévalónak. Roger E. Olson egyháztörténész így ír erről:

„Némelyik püspök a fülét is befogta és kiáltozni kezdett, hogy valaki vessen véget az istenkáromlásnak. Egy Euszébiosz közelében álló püspök megragadta az Euszébiosz kezében lévő papírokat, a földre dobta, és megtaposta őket. Mondhatni egész zendülés támadt a püspökök között, aminek egyedül a császár parancsa volt képes véget vetni.”

A Jézus Istennel való egylényegűségéről szóló vita hevében Mirai Szent Miklós állítólag felpofozta vitapartnerét, Áriuszt.

A korábban hezitáló püspökök rövidesen a túloldáról meredtek Áriuszra. Egyértelművé vált, hogy korábban nem voltak tisztában a nézet részleteivel, illetve, hogy mennyire fekete-fehér kérdéssel állnak szemben. Jézus vagy örök, vagy nem. A többség gondolni se tudott az utóbbira. Konstantin azt gondolta, hogy a tanácskozás pontosan az akarata szerint alakult, hiszen szinte teljes volt az egyetértés.

Miután a résztvevők lecsendesedtek, felmerült az igény egy hivatalos nyilatkozat kiadására az arianizmus ellen. A püspökök egyértelműen nem értettek egyet Áriusszal. Tudták, hogy miben nem hisznek, ugyanakkor azt már kevésbé tudták megfogalmazni, hogy mit jelent Jézus istensége. Ez volt az igazi kérdés Niceában: megfogalmazni, hogy miként volt Jézus isteni természetű, nem pedig az, hogy Isten volt-e.

A püspökök és a császár megállapodtak, hogy írásba kell foglalni álláspontjukat, amit mindenki aláír, aki pedig ezt megtagadja, elveszíti egyházi pozícióját. Konstantin Hosiust bízta meg a dokumentum elkészítésének felügyeletével, aminek megírása nem ment könnyen, mert nem tudtak megállapodni annak nyelvezetében. Áriusz maréknyi követője a tanácsban ragaszkodott hozzá, hogy kizárólag olyan kifejezéseket használjanak, amik megtalálhatók a Bibliában, a másik oldal viszont úgy gondolta, hogy a Szentírás mondanivalóját úgy lehet a legjobban kifejezni, ha nem szabnak korlátokat a megfogalmazás során.



A Niceai Hitvallás bemutatása

A résztvevőknek abban kellett állást foglalniuk, hogy Jézus, a Fiú egylényegű-e (görögül homoousios) Istennel, vagy csak hasonló lényegű (homoiousios). Áriusz követői túl sokatmondónak találták azt, hogy egylényegű, és tiltakoztak ellene. Végül a többség ragaszkodott a Krisztust Istennel egylényegűnek kijelentő hitvallás megfogalmazásához, ami szó szerint úgy hangzott, mint az általunk ismert és a szentmiséken elhangzó Nagy Hiszekegy.

A hitvallást Marmaricai Theonász és Ptolemaioszi Secundus kivételével valamennyi püspök aláírta. Bár néhányan kelletlenül tették, azért Áriusz nézeteit egységesen tévtanításnak vélték. Egyesek közben még egy darabig arról is vitáztak, hogy a görög jotta (i) betű beszúrásával a homo (azonos) helyett a homoi (hasonló) szót használják-e (homoúsziosz vagy homoiúsziosz), és így egylényegű helyett Istennel hasonló lényegűnek vallják Jézust, de végül maradt az egylényegűség.

A zsinat egyértelmű határozata ellenére a szóválasztással kapcsolatos vita nem maradt abba, ami egyrészt megmutatta, hogy Konstantin nem rendelkezett akkora befolyással az egyház felett, hogy ráerőltethette volna az akaratát, másrészt nyilvánvalóvá tette a császár valódi szándékait.

328-ban Áriuszt és követőit rehabilitálták, az őket támogató püspökök pedig formálisan is kérték a császártól, hogy az Alexandriai gyülekezet presbitere lehessen. Konstantin beleegyezett, és utasította Alexandria új püspökét, az akkor még fiatal Atanázt (a későbbi Alexandriai Szent Atanáz), hogy fogadja vissza Áriuszt a közösségbe. Atanáz ezt megtagadta, úgy gondolva, hogy csak így maradhat hű a Níceai Hitvalláshoz, kötelességének érezve, hogy ellenálljon azoknak, akiket a Zsinat elítélt. Ellenállását büntetendő, a császár Atanázt Trierbe száműzte, egyértelművé téve, hogy nem annyira a teológia, mint inkább a birodalom érdekei vezették döntéseit.

Atanázt összesen négy alkalommal száműzték élete során, de egyetlen egyszer sem volt hajlandó feladni hitvallását. Konstantin ezzel szemben hol az egyik, hol a másik oldallal szimpatizált, hiszen nem a teológiai kérdések tisztázása, hanem a birodalom egysége érdekelte. Az pedig egészen egyértelmű, hogy Konstantin nem volt abban a helyzetben, hogy rávegye a zsinatot egy olyan döntés elfogadására, amit az nem tartott eleve igaznak. Lehet, hogy Konstantin a „püspökök püspökének” nevezte magát, az egyház azonban az ő ténykedésétől teljesen függetlenül hitt, amiben hitt. Márpedig abban hitt, egészen a kezdetektől fogva, hogy Jézus Isten. (*Idők jelei / Thea*)

Szent Ilona ajándéka Ciprus szigetének

Van egy ódon kolostor Ciprus szigetén, ami lassan kétezer éve kötődik a macskákhoz. Úgy tudni, hogy Mírai Szent Miklós alapította ezt a kolostort 325-ben, mielőtt Mírába ment volna. Ha macskákról és Ciprusról van szó, legtöbben a Szent Miklós kolostorra asszociálnak, aminek különleges kapcsolata van a cicákkal.



Macska pihen a Macskás Szent Miklós kolostor folyosóján

A legendák úgy tartják, a vidék hemzsegett a mérges kígyóktól, ami alaposan megkeserítette a helyiek életét. Ennek az áldatlan állapotnak vetett véget Nagy Konstantin császár édesanyja, Heléna, aki 1000 macskát hozatott hajókon Egyiptomból és Palesztinából. Szent Ilona, Nagy Konstantin édesanyja 328-ban jár itt, és látta, hogy a sziget hemzseg a mérges kígyóktól. Ezért a szigetre küldött ezer macskát, egy egész hajórakománnyal. A macskákat éjjel-nappal etették, hogy ne ártson nekik a kígyók mérge.

A macskák tették is a dolgukat, hamarosan teljesen visszaszorították a kígyókat, az emberek nem kis meglepetésére. A környékbeli települések anyagilag támogatták a kolostor lakóit, mindössze azt szabták feltételként, hogy mindig éljen ott legalább száz macska és legyen, aki gondoskodik róluk.



A Macskás Szt. Miklós kolostor macskái teszik a dolgukat

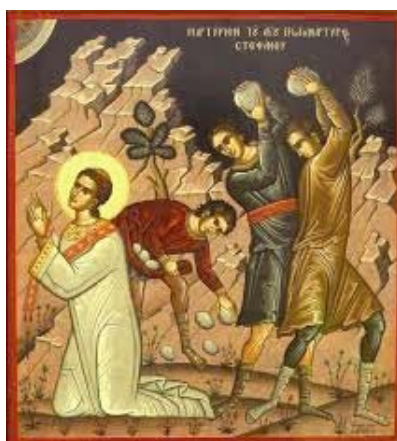
A szerzetesek 1570-ig éltek itt a kolostorban, amíg a törökök el nem foglalták a szigetet. A török hódoltság nagy törést hozott. A kolostorban élőket vagy megölték, vagy elhurcolták, így nem maradt senki, aki az állatokkal törődhetett volna. A macskák szétszéledtek, és országszerte elszaporodtak. Valószínűleg ez magyarázza, miért olyan gazdag a ciprusi kóbor macska populáció. Az emberek azonban nem felejtenek, és ma is kedvelik az egerészeket, etetik őket és gondoskodnak róluk, akkor is, ha kóbor állatokról van szó. A halászkok Szent Miklós napján egész zsákmányukat a szerzeteseknek adják, hogy eredményes legyen az esztendejük.

A kolostort később újjáépítették, de tartós lakója sokáig nem akadt, és a macskákkal kapcsolatos hagyományokat sem ápolta senki. A történet 1983-ban folytatódott, amikor egy csapat apáca ismét beköltözött az egykori kolostorba, még hozzá néhány macska társaságában. Az évek múlásával az állatok száma elkezdett gyarapodni, napjainkban kb. 70 bársonytalpú szaladgál a kolostor falai között. A kormány kismértékben támogatja ugyan az apácákat, de elsősorban adományokból tudnak gondoskodni a cicákról.

Keresztényüldözések

A keresztények üldözése a Szentföldön kezdődött el az első század közepén. Jézus után az első keresztény áldozat, aki a hitéért halt meg, a jeruzsálemi ókeresztény közösség első hét diakónusának egyike, Szent István vértanú volt (Kr. u. 35-40 körül, ld. Csel 7,54-59): a jeruzsálemi zsidók megkövezték. Vértanúságát a Szentírás így írja le:

„István felkiáltott: Íme, látom az eget megnyílván, és az Emberfiát, amint az Isten jobbra felől áll! Erre hangosan kiáltoztak, bedugták a fülüket, és egy akarattal rárohantak; azután kiűzték a városon kívülre, és megkövezték. A tanúk pedig felsőruháikat egy Saul nevű ifjú lába elé tették le. Amikor megkövezték Istvánt, az így imádkozott: 'Úr Jézus, vedd magadhoz lelkemet!' Azután térdre esett, és hangosan felkiáltott: 'Uram, ne ródd fel nekik ezt a bűnt!' És amikor ezt mondta, meghalt.” (Csel 7,56-60)



Szent István első vértanú

Kr. u. 41 táján Heródes Agrippa kezdte üldözni a kereszténnyé lett zsidókat.

Heródes király felemelte kezét, hogy az egyházból néhány emberre lesújtson. Így karddal kivégeztette Jakabot, János testvérét. Mivel pedig látta, hogy a zsidóknak tetszik ez, még tovább ment, és elfogatta Pétert. Éppen a kovásztalan kenyerek napjai voltak. Miután elfogatta őt, börtönbe vetette, és őrizetbe adta négy, egyenként négyszemélyes katonai őrségnek. Az volt a szándéka, hogy Húsvét után a nép elé vezetteti. Pétert tehát a börtönben őrizték. (Csel 12,1-5)

A jeruzsálemi üldözés is arra ösztönözte az apostolokat, hogy elhagyják Jeruzsálemet. Ekkor ment Péter is „más helyre” (Csel 12,17), valószínűleg Antióchiába. A zsidóknak a kereszténnyé lett zsidók iránti ellenszenva a zsidó háború idején lángolt fel igazán. A lázadás leveréséért, a Templom lerombolásáért a keresztényeket okolták.

A vezető rabbik már 90-ben Jamniába (Javne) gyűlést hívtak össze, hogy kiátkozzák a keresztényeket, és világossá tegyék, hogy különböznek tőlük. A keresztényeket végleg kiközösítették és nagy átokkal sújtották (ld. a *Semone ezre* zsidó ima régebbi szövegében; ennek megfelelője volt az egyház imája Nagypénteken „pro perfidis judaeis”, a hitetlen zsidókért).

Simeon jeruzsálemi püspököt⁸⁴ Kr. u. 100 körül meggyilkolták, a többi keresztényt pedig 132 körül a Bar-Kochba féle lázadás során irtották a zsidó felkelők

„Traianus alatt az Úr nagybátyjának fiát, Simeont, Kleofás fiát feljelentették az eretnekek, és őt is ugyanazon ok miatt ítélték el Atticus konzulsága idején. És sok napon keresztül elszenvedett kínzások közepette tett bizonyosságot, úgyhogy mindenkit felette nagy ámulatba ejtett, még a konzult is, hogy százhusz éves létére hogy bírta elviselni a szenvedéseket, és keresztthalálra ítélték.” (ET 3,32)

A felkelés idején a lázadók nem csak a rómaiak ellen harcoltak, hanem a zsidó-keresztényeket is irtották, mert azok nem harcoltak a rómaiak ellen. A megtorlás viszont a megmaradt zsidó-keresztényeket is sújtotta: mivel zsidó származásúak voltak, rájuk is vonatkozott a császári tilalom, hogy nem élhetnek, sőt, nem is léphetnek Jeruzsálembe.



Néró

A kereszténység a rendszeres üldözések ellenére gyorsan terjedt a Római Birodalomban, és eljutott Rómába is. Caius Suetonius Tranquillus római történétíró ezt írja Claudius római császár uralkodásáról szólva:

„Halálbüntetést szabott a keresztényekre, erre a káros, új babonának hódoló népségre: betiltotta a kocsihajtók szórakozását, akiknek ősi kiváltságuk volt, hogy keresztül-kasul bejárják a várost, és csak úgy tréfából raboljanak, fosztogassanak; a pantomimszínészek pártjait pedig, a színészekkel együtt, kitiltotta Rómából.”

A római mitológia több istenét is tisztelő Római Birodalomban a hatalom üldözte az egy Istenben hívő keresztényeket,

⁸⁴ Jeruzsálemi püspökök és pátriárkák Kr. u. 313 előtt (zsidó származásúak): 1. Szent I. Jakab Ismertebb nevén: Ifjabb Jakab apostol (33-62). – 2. Szent I. Simeon (Szimeón) Simeon Kleofás fia. Nem azonos Simon apostollal (62-107) – 3. I. Jusztusz (107-113) – 4. Szent Zakeus (113-116) – 5. Tóbiás – 6. I. Benjámin – 7. János – 8. Szent I. Mátyás (Matthiasz) – 9. Fülöp (Philipposz) – 10. Szenekasz – 11. II. Jusztusz – 12. Levisz – 13. Efrém – 14. I. József (Ióséph) – 15. Júdás (ET 4,5)

„...akiket a sokaság bűneik miatt gyűlölt, és Christianusoknak nevezett. Christust, akitől ez a név származik, Tiberius uralkodása alatt Pontius Pilatus procurator kivégeztette, de az egyelőre elfojtott vészes babonaság újból előtört, nemcsak Iudaeában, e mételyszülőhazájában, hanem a városban is.” (Tacitus: Évkönyvek. XV 44.)

Az üldözések egyre csak folytatódtak a római korban. Néró (54-68) római császár 64-ben, Róma felgyújtásával a keresztényeket vádolta meg, majd tömegesen, a legkegyetlenebb módon halálra kínoztatta őket. Ezzel kezdetét vette a majdnem két évszázados eseménysorozat, amit ókori keresztényüldözésnek neveznek a történészek.

„De sem emberi segítségre, sem a princeps ajándékainak vagy az istenek engesztelésének hatására nem akart eltávozni az a gyalázatos hiedelem, hogy parancsra tört ki a tűzvész. Ezért a híresztelés elhallgattatása végett Nero másokat tett meg bűnösnek, és a legválogatottabb büntetésekkkel sújtotta azokat, akiket a sokaság bűneik miatt gyűlölt, és Christianusoknak nevezett. Christust, akitől ez a név származik, Tiberius uralkodása alatt Pontius Pilatus procurator kivégeztette, de az egyelőre elfojtott vészes babonaság újból előtört, nemcsak Iudaeában, e mételyszülőhazájában, hanem a városban is, ahová mindenünnen minden szörnyű és szégyenletes dolog összefolyik, s hívekre talál. Így hát először azokat fogdosták össze, akik ezt megvallották, majd az ő vallomásuk alapján hatalmas sokaságra nem is annyira a gyűjtogatás vádját, mint inkább az emberi nem gyűlöletét bizonyították rá. És kivégzésüket még csúfsággal is tetézték, hogy vadállatok bőrébe burkoltan kutyák marcangolásától pusztuljanak, vagy keresztre feszítve, és mikor bealkonyodott, meggyújtva éjszakai világításul lángoljanak. Nero a kertjeit ajánlotta fel e látványosság céljára, és cirkuszi játékokat rendezett, amelyen kocsisruhában a nép közé vegyült, vagy kocsira szállott. Ebből, bár bűnösök voltak, és a legsúlyosabb büntetést is megérdemelték, szánalom támadt, mivel nem a közjó érdekében, hanem egy ember kegyetlensége miatt kellett pusztulniuk.” (Tacitus, *Évkönyvek*, XV, 44)



Róma égése

Néró a társadalmi feszültséget a római istenek és a hagyományok védelme érdekében a keresztények üldözésével igyekezett csökkenteni. Ekkor vesztette életét Szent Péter apostol is. Ezen időszak alatt rövidebb-hosszabb szünetekkel a keresztényüldözés erőteljes és enyhébb szakaszai váltották egymást. Az üldözések azonban nem érték el céljukat – a Római Birodalom lakosságának egyre növekvő számú keresztény lakosait már nem lehetett kiirtani.

Domitianus (81-96) római császár uralkodása alatt a keresztény vallás követését a felségsértéssel azonos módon büntették, ami nem annyira vallási szempontból történt, mint inkább azért, hogy így a vádlottakat – például a császárnak két rokonát, Titus Flavius Clemenst és Flavia Domitillát – vagyonuktól annál könnyebb szerrel megfoszthassák, illetve száműzetésüket vagy kivégeztetésüket kieszközölhessék. János evangélistát ekkor száműzték Patmosz szigetére. Flavius Clemenset kivégezték, feleségét, Flavia Domitillát – Domitianus unokahúgát, Vespasianus császár unokáját – száműzték 95-ben. Cassius Dio görög történetíró szerint a vád ellenük *atheotész* volt, azaz istentagadás és a zsidókkal való rokonszenvezés.



Flavia Domitilla

A keresztények komolyabb üldözése Traianus római császár (98-117) uralkodása idején kezdődött. Traianus ugyanis 112-ben kiadott egy rendeletet, amelynek értelmében a keresztények vallásuk gyakorlása miatt egyenként bevádolandók. Azt tapasztalta ugyanis, hogy a keresztények száma egyre szaporodik a Birodalom területén.

„Mindenféle korú, mindenféle társadalmi osztálybeli emberek, férfiak és nők vegyest, igen sokan kerültek és kerülnek vád alá. Nemcsak a városokban, hanem a falvakban és a tanyákon is elharapódzott ennek a babonáságnak a ragálya. ... Esküvel kötelezik magukat, nem ám valami gaztetre, hanem arra, hogy nem lopnak, nem rabolnak, nem követnek el házasságtörést, nem szegik meg esküjüket, a rájuk bízott letét kiadását felszólítás esetén nem tagadják meg...” (*Ifjabb Plinius levele a keresztényekről Traianus császárnak*)

Ezen rendelet törvény erejére emelkedett, és érvényben maradt Traianus utódai alatt is, de változatos szigorral hajtották végre. Például Hadrianus római császár (117-138) kezdetben meglehetősen engedékenységet tanúsított. A következetlenség azonban már Traianus keresztényüldözése idején elkezdődött:

„Traianus olyan rendeletet hozott, hogy nem kell a keresztények törzse után nyomozni, de meg kell őket büntetni, ha rájuk találnak. Ezáltal valamiképp elmúlt ugyan az üldözés veszélye, mely igen erősen fellángolt, viszont nem kevésbé maradt meg az ürügyek, melyeket a bennünket támadni akarók felhozhattak. Hol a nép, hol a helyi vezetők állítottak csapdát nekünk, úgyhogy nyílt üldözések nélkül is több részleges üldözés lángolt fel tartományonként.” (ET 3,33)

„Ezeknek az embereknek az érdekében már több tartományi kormányzó is írt legistenibb atyánknak is, ő pedig azt válaszolta nekik, hogy ne bántsák őket, hacsak nem derül ki, hogy a római uralom ellen akarnak tenni valamit. És nekem is sokan tettek jelentést róluk, akiknek atyám felfogásának szellemében válaszoltam. Ha pedig valaki továbbra is ugyanúgy üldöz egy

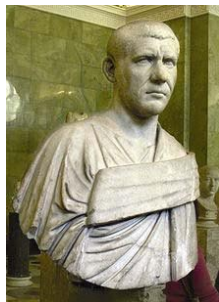
keresztényt azért, mert az keresztény, az a vádlott legyen felmentve a vád alól, még ha keresztény is volna, a vádlót pedig büntessék meg. Kihirdettetett Efezusban, Ázsia tanácsában.” (*Antonius*⁸⁵ levele, ET 4,13)

Újabb üldözések – A Római Birodalom pogány népe hitt a pogány istenekben, és a különféle elemi csapásokat a keresztényeknek tulajdonította, felelőssé tette őket a katasztrófákért, és több ízben rajtuk töltötte ki véres bosszúját.

Antoninus Pius császár (138-161) már komolyabban vette a 112-ben kibocsátott törvényt. Szmirnában is kitört az üldözés, és Szent Polikárp püspök vértanúhalála az ő műve volt. Utóda, Marcus Aurelius császár (161-180) uralkodása alatt már teljes erővel folyt a keresztények üldözése. Bár maga a császár túltette magát a „keresztények eltévelyedésein”, és nem üldözte őket, egyes területeken azonban újra és újra fellángolt az üldözés. Így például galliai hatóságok hivatalosan leszögezték, hogy a pestisjárványnak és a rossz termésnek a keresztények az okai, s emiatt közülük 177-ben mintegy ötven hívőt Lyonban kivégeztek.

Marcus Aurelius halála után mintegy 20 évig többé-kevésbé nyugalmas idők voltak, de annál nagyobb erővel újította fel az üldözést Septimius Severus császár (193-211), aki római alattvalóinak halálbüntetés terhe alatt megtiltotta, hogy zsidó vagy keresztény vallásra térjenek. Különösen 202-ben dühöngött kegyetlenül az üldözés az egyiptomi és afrikai keresztények ellen.

Utóda, Severus Alexander római császár (222-235), nyilván anyja, Mamea befolyásának engedve, nemcsak nem üldözte a keresztényeket, hanem Jézus képét házi istenei közé is besorolta. E miatt a kíméletes eljárás miatt Maximinus Thrax római császár (235-238) meggyilkoltatta, aki aztán uralkodása alatt újra üldözte a kereszténységet.



Filippus Arabs

Philippus Arabs római császár (244-249) idejében, aki állítólag maga is keresztény volt, jobb, nyugalmasabb idők virradtak Krisztus tanításának sokat üldözött követőire. De ezt a békességet sem élvezhették sokáig, mert Decius római császár (249-251) csakhamar egész birodalmában üldözni kezdte a keresztény lakosokat. Aki hajlandó volt áldozni a római isteneknek, az mentesítő levelet, *libellus*-t kapott, és megmenekült a kínzástól és a haláltól. Ilyen leveleket Egyiptomban is találtak:

„Az áldozatok felügyeletére rendelt bizottságnak Aurélia Leulistól, a lányától, aki Euhéméria falujában, a Themisztész kerületben lakik. Mindig áldoztam az isteneknek, és megadtam nekik a tiszteletet, és most jelenlétetekben bemutattam a (császári) parancsnak megfelelő égő- és italáldozatot, és az áldozati húsból kiskorú gyermekeimmel, Palempisszel és

⁸⁵ Antoninus Pius, Kr. u. 138-161.

Térisszel együtt ettem. Ezért fordulok hozzátok kérelmemmel, hogy aláíratotokkal tanúsítsátok. Legyetek jó szerencsével! Én, Aurélia Leulis, harmincöt éves, nyújtottam be.” (*Görög-római szöveggyűjtemény, szerk. Németh György.*)

Ez volt az első vallási indokokból folytatott rendszeres üldözés. Gallus (251-253) és Valerianus (253-260) római császárok alatt azután tovább erősödtek az üldözések, főképp 257-től kezdődően: a keresztény egyházat szolgálóknak, a papjainak és a híveinek a kiirtásával vélték megsemmisíthetni.

260-ban Gallienus (társcsászár: 253-260, egyedül: 260-268) római császár megszüntette az üldözést, így a keresztények mintegy 40 évig nem szenvedtek vallásukért bántalmazást. Az Egyház viszonylag békét élvezett, és a keresztények a társadalom minden rétegében jelen voltak már, még a császári udvarban is.

Diocletianus egyházüldözése

Diocletianus római császár (284-305) politikai számításból uralkodása első idejében jóindulatot színlelt a keresztények iránt, csakhamar azonban elhatározta, hogy a Birodalom régi fényét, annak egységes államvallását helyreállítja. A vejét, Galerius is rábírta a keresztények üldözésére.



Diocletianus római császár (244-311)

Diocletianus az egész birodalom közigazgatási reformjába kezdett, és ennek legnagyobb akadályát a kereszténységben látta. A katonaság és az adórendszer megreformálása után ún. négyesuralmat (*tetrarchia*) vezetett be: maga mellé vette Augustusnak Maximianust, és kinevezte caesarnak Galerius és Constantius Chlorus. Így tehát a Birodalomnak két Augustus-a (isteni-császára), és két Caesar-ja volt. A császári kormányzat abszolút és theokratikus jelleget öltött, a császár lett a birodalom legfőbb istene, *dominus imperii Romani*, akinek kultuszát az egész államgépezet biztosította.

Diocletianus a külső szervezés után a belső ellenállás letörésébe kezdett. Újában elsősorban a keresztények álltak. Ezért előbb (Kr. u. 300-ban) kitiltotta őket a katonai pályáról, majd elrendelte (303. febr. 24.) valamennyi keresztény templom lerombolását, az egyházi könyvek kiszolgáltatását és elpusztítását, az egyházi tisztségviselőknek hivataluktól való megfosztását és megkínóztatását, valamint a birodalom összes keresztényének pogány istenek előtti áldozatbemutatásra való kényszerítését (Kr. u. 304). A vonakodókat szükség esetén halállal sújtotta.

„A mi időnkben saját szemünkkel láttuk a tetőtől alapzatig lerombolt, a földdel egyenlővé tett imaházakat, a közterek kellős közepén elégetett isteni és szent Írásokat, és az egyházak pásztorait, akik szégyenlősen ide meg oda rejtőzködtek, vagy akiket gyalázatos módon fogtak el, és kigúnyolt az ellenség...” (ET 8,2)

Az új és agyafúrt üldözési módszer, a rendkívüli kínzások sok keresztényt megingattak, még püspököket is. Sok klerikus akadt, aki az egyházi könyveket kiszolgáltatta (*traditores*). De a többség hű maradt, és az egyház a lelkes vértanúk példáján tovább épült. Ágnes, Cecília, Nereus, Achilleus, Szent Sebestyén, Pancratius, Félix, Szaragózi Szent Vince és mások vértanúsága erre az időre esett.



Maximus Dia

Az üldözést szerencsére nem hajtották mindenütt egyforma következetességgel végre, pl. a Birodalom északnyugati részén vagy Kappadóciában.

Galerius a véres üldözést 303-ban a nikomédiai egyház lerombolásával kezdte. Nemsokára egy külön e célból kibocsátott császári rendelet közelebről is meghatározta az üldözés módját. A rendeletben a császár megparancsolta, hogy az összes keresztény templomot dúlják fel, és a szent könyveket semmisítsék meg. Elrendelte, hogy a keresztényeket fosszák meg az addig viselt állami hivatalaiktól, a kereszténnyé vált szabad polgárokat rabszolgáknak kell tekinteni, és akik pedig rabszolgák voltak, azokat soha többé nem szabad felszabadítani. Végül ugyanennek a rendeletnek az értelmében a törvényszék elé állított keresztényeket vallatásuk alkalmával kínpadra kellett vonni. Egy későbbi rendeletben megparancsolta, hogy a keresztényeket a római áldozati szertartásokon való részvételre kényszerítsék.

Amikor Diocletianus és Maximianus 305-ben lemondott, utódaik (az *augustus*-ok) a két eddigi *caesar*, Galerius (Keleten) és Constantius Chlorus (Nyugaton) lett, a két új *caesar* pedig Maximinus Daia Keleten, és Severus Nyugaton. 306-ban meghalt Constantius Chlorus, és utódjául a nyugati hadsereg az ő fiát, Konstantint, a déli hadsereg pedig Maxentiust kiáltotta ki császárrá. Galerius, a keresztények halálos ellensége és az eddigi üldözések értelmi szerzője elégedetlen volt a választással, és ezért tábornokát, Liciniust nevezte ki nyugati császárnak (308-ban). Galerius, érezve a halála közeledtét, kénytelen volt a Birodalom felosztásáról Konstantinnal tárgyalásba bocsátkozni, és kívánságának eleget tenni: 311. április 30-án a keresztényekre vonatkozó türelmi rendeletet bocsátott ki (*ut denuo sint christiani* címmel).

Az öröm azonban korai volt, mert az új keleti *augustus*, Maximinus Daia a türelmi rendeletet visszavonta, és a keresztények üldözését tovább folytatta (311). Nagy Konstantin 313-ban szövetséget kötött Liciniusszal, és közösen kiadták a híres türelmi rendeletüket. Maximinus Daia, végzetét sejtve, későn kezdett védőtámadásba, és Licinius rövid idő alatt megsemmisítette. A Konstantin és Licinius között felmerülő rivalizálás vallási jelleget is

öltött. Mivel a keleti kereszténység Konstantinhoz húzott, Licinius egyre inkább a pogányságra támaszkodott, és igyekezett a keresztényeket visszaszorítani. A katonai siker ezúttal is Konstantinnak kedvezett. Liciniust, a sógorát megverte és lemondásra bírta, majd kivégeztette. (*Adriányi*, 8,4)

A Konstantin és Licinius által kiadott Milánói Ediktum 313-ban eltörölte a kereszténység gyakorlásáért korábban kirótt büntetéseket, így a keresztények előtt új lehetőségeket nyitott meg a szabad vallásgyakorlás lehetősége, versenghettek a római isteneknek áldozó rómaiakkal a *cursus honorum*ban a magas kormányzati pozíciókért, és maga a római társadalom is egyre jobban elfogadta őket. A kereszténység elfogadott vallássá vált a Római Birodalomban.

Julianus római császár (355-36), akit *Apostata*, azaz Hitehagyott néven tart számon az egyháztörténet, úgy gondolta, hogy ő az egyetlen császár, aki képes még visszaszerezni a Római Birodalom elveszett dicsőségét. Ariánusok tanították fiatalkorában. Császárrá történő kikiáltását követően azonban felhagyott Áriusz tanainak követésével, és uralkodása alatt az ősi görög-római vallási hagyományokat ápolta és pártfogolta.

Julianus a keresztények elleni fellépésével, majd halálával azonban az antik görög-római hitvilág végleges vereséget szenvedett a Római Birodalomban. Halála előtt búcsút vett tisztjeitől, akik körülállták az ágyát. A keresztény hagyomány szerint Julianus haldoklása közben így kiáltott fel: „Győztél, Galileai!” (*Vicisti, Galileae!*), majd egy marék vért dobott az ég felé.

380-ban I. Theodosziosz római császár (379-395), a Római Birodalom utolsó egyeduralgója stratégiai okokból székhelyét Thesszalonikiben rendezte be. Nagy lendülettel fogott hozzá birodalmán belül a biztonság megteremtéséhez. A belső szellemi és kulturális erők egyesítését célozva minden régi római kultuszgyakorlatot betiltott. A kiadott vallási rendeletével államvallássá tette a Nícea-Konstantinápolyi Hitvallás szerinti kereszténységet, és eltörölte a keresztre feszítéssel történő halálbüntetést.

„Megparancsoljuk, hogy mindazok a népek, amelyek a mi kegyelmes kormányzatunk uralma alatt állnak, abban a vallásban éljenek, amelyet a hagyomány szerint Szent Péter apostol adott át Róma népének, s amely az óta is töretlenül él napjainkig: az a hitvallás ez, amelyet Damazus pápa és Péter, Alexandria püspöke, az apostoli szentségű férfiú is helyesnek tart. Tehát: mindenkinek hinnie kell az apostoli hitvallás és az evangéliumi tanítás értelmében az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek egységesen isteni voltát, egyenrangú méltóságát és szent hármasságát.” (*Gratianus, II. Valentinianus és I. Theodosius ediktuma, a Milánói Ediktum, 380. február 27., részlet.*)

E valláspolitikai fordulat többek között azzal magyarázható, hogy a császár 387-től egyre inkább Szent Ambrus hatása alá került. Azt, hogy a császár valóban alávetette magát a milánói püspök akaratainak, jól példázzák a 390-ben történt híres események. Mint tudjuk, ebben az évben Thesszalonikiben a katonaság egy helyi lázadás leverése után a császár parancsára megtorlásul szinte az egész lakosságot lemészároltatta. Amikor Ambrus a vérengzésről tudomást szerzett, kijelentette, hogy Theodosziosz mindaddig nem léphet be a templomba, s nem járulhat a szentségekhez, amíg nyilvánosan bűnbánatot nem gyakorol. A császár meghajolt a püspök akarata előtt, és 390 karácsonyán Milánóban nyilvánosan bűnbánatot tartott.

Római dokumentumok

Claudius császár életéből

Suetonius, A császárok élete, 5,15

Némelyek a beteg és súlyosan elgyengült rabszolgáikat kitették Aesculapius szigetére, hogy kibújjanak a gyógyításukkal járó terhek viselése alól; Claudius elrendelte, hogy a szigetre kitelepített minden rabszolga legyen szabad, és ha meggyógyul, ne váljék ismét gazdája tulajdonává; ha pedig valaki inkább megöli rabszolgáját, semhogy a szigetre kitegye, azzal úgy kell bánni, mint a gyilkossal. Az utazókat rendeletben figyelmeztette, hogy itáliai városokon csakis gyalogosan, hordszéken vagy gyaloghintón haladhatnak keresztül. Puteoliba és Ostiába egy-egy cohorsot helyezett el, hogy elejét vegyék a sok tűzvésznek. Külföldieknek megtiltotta, hogy római nevet, illetve családi nevet felvegyenek. Ha valaki a római polgár jogával illetéktelenül élt, azt az Esquilinus mezején bakó végezte ki. Lycia lakosait megfosztotta szabadságuktól, mert halálos ellenségeskedésben éltek egymással; a rhodusiaknak azonban visszaadta szabadságukat, minthogy megbánták régi bűneiket. Ilium lakosainak, a római nép őseinek, minden adót örökre elengedett; felolvasott egy görög nyelvű levelet, melyet a senatus és a római nép intézett Seleucus királyhoz, barátságot és szövetséget ígérve neki arra az esetre, ha vérrokonait, Ilium lakosait mindennemű adófizetés kötelezettsége alól felmenti. A zsidókat, akik Chrestus bujtogatására szüntelenül zavarogtak, kiűzte Rómából. A gallok druida-szertartásait, melyektől Augustus alatt csak a római polgárokat tiltották el, szörnyű kegyetlenségük miatt egészen eltörölte; az eleuzisi szent misztériumokat ellenben szerette volna Atticából Rómába átplántálni. Ő kezdeményezte továbbá, hogy Venus Erycina előregedett, roskadozó templomát államköltségen újjáépítsék. Más népek királyaival a Forumon kötött szövetséget, miközben disznót áldoztak, és a szertartásnál a fetiales papok ősi imaszövegeit mondták. De ez és sok egyéb intézkedése, jóformán egész uralkodása nem az ő műve volt, inkább felesége és felszabadított rabszolgái feje szerint kormányozott; Claudius maga többnyire az ő akaratuk végrehajtója volt.

Ifjabb Plinius és Traianus levélváltása a keresztényekkel szembeni bánásmódról

Plínus levele:

„Uram, alapelvnek tekintem, hogy minden kétes ügyet eléd terjesszek. Mert hiszen ki tudna jobban eligazítani bizonytalanságomban, vagy segíteni tájékozatlanságomban? Keresztények ügyében folytatott törvényszéki eljárásokon még sohasem vettem részt; ezért nem is tudom, mit és milyen mértékben büntessenek vagy akár nyomoztassak.

Igen fennakadtam például azon, hogy tekintettel kell-e lenni a vádlottak életkorára, vagy pedig egészen zsenge korúak és a már meglelt emberek között nem kell-e különbséget tenni; vádelejtéssel járhat-e a beismerés; vagy olyan személy számára, aki valaha keresztény volt, ne legyen-e enyhítő körülmény,

ha megtagadja a hitét; és vajon magát a keresztény nevet kell-e büntetni, akkor is, ha az illető semmi bűnt sem követett el, vagy pedig a keresztény névhez hozzátapadó bűnöket? Eddig azok ellen, akiket a kereszténység vádjával terhelten idéztek ítélőszékem elé, a következő módon jártam el.



Postakocsi a Birodalomban

Megkérdeztem tőlük, keresztények-e. Azokat, akik kereszténynek vallották magukat, másodszor és harmadszor is megkérdeztem, és büntetéssel fenyegettem meg őket. Akik még ezután is kitartottak, azokat kivégeztettem. Mert meggyőződésem, hogy függetlenül vallomásuk tartalmától, makacsságukért és csökönyösségükért megérdemelték ezt a büntetést.

Másokat, akik ugyanebben a tébolyban szenvedtek, csak bűnösnek bélyegeztem, és Rómába szállítottam, mivel római polgárok voltak. Majd a törvényszéki eljárás során, már amint történni szokott, mások ellen is fölmerült ez a vád, úgy, hogy több eset került elé.

Kaptam egy névtelen följelentést (libellus sine auctore), amelyben sok név szerepelt. Akik kijelentették, hogy nem keresztények, és nem is voltak azok, amennyiben útmutatásom szerint az istenekhez fohászkodtak, és képmásod előtt, amelyet erre a célra az istenszobrokkal együtt odaállítottam, tömjén- és boráldozatot mutattak be, azon kívül káromolták Krisztust – márpedig az igazi keresztények ilyesmire állítólag semmi áron sem kényszeríthetők – azokat elbocsátottam.

Mások, akik a névsorban szerepeltek, bevallották, hogy keresztények, de ezt hamarosan visszavonták: csak voltak, de már nem azok; egyesek három, mások még több, sőt egyik-másik már húsz esztendeje nem. Ezek mind áldozattal tisztelték képmásodat és az istenek szobrait (imago tua deorumque simulacra), és káromolták Krisztust (Christo male dixerunt).

A jelentések szerint azonban az a legnagyobb vétkük vagy eltévelyedésük, hogy bizonyos meghatározott napon hajnalhasadta előtt összegyülekeznek, és váltakozva karban énekelnek az istennek hitt Krisztus tiszteletére, és esküvel kötelezik magukat, nem ám valami gáztetre, hanem arra, hogy nem lopnak, nem rabolnak, nem követnek el házasságtörést, nem szegik meg esküjüket, a rájuk bízott letét kiadását felszólítás esetén nem tagadják meg: ennek végeztével pedig rendszerint szétszélednek; majd ismét összejönnek, hogy közösen fogyasszák el közönséges és ártatlan lakomájukat; ezt azonban abbahagyták, miután parancsodra betiltottam a titkos társaságokat.

Éppen ezért annál szükségesebbnek tartottam, hogy két szolgálóleányból (ancillae) – ezeket ők diakonisszáknak nevezik (quae ministrae dicebantur) – még kínvallatás árán (per tormenta) is kivegyem az igazságot. Nem találtam

bennük egyebet ostoba, határtalan babonaságnál (*superstitia prava et immodica*). Ezért elnapoltam az ügy kivizsgálását, és hozzád fordulok tanácsért.

Mert meggondolásra méltónak láttam ezt a dolgot, legfőképpen a vádlottak nagy tömege miatt; ugyanis mindenféle korú, mindenféle társadalmi osztálybeli emberek, férfiak és nők vegyest, igen sokan kerültek és kerülnek vád alá. Nemcsak a városokban, hanem a falvakban és a tanyákon is elharapódzott ennek a babonaságnak a ragálya; ezt azonban véleményem szerint meg lehet állítani, és meg lehet szüntetni.

Annyi máris bizonyos, hogy a hovatovább elnéptelenedő templomokat megint egyre többen látogatják, és a szent ünnepeket hosszú szünet után újból megülik, és mindenfelé megint kelendők az áldozati állatok, amelyekre eddig csak igen ritkán akadt vevő. Ebből is könnyű arra következtetni, hogy még rengeteg embert lehet a helyes útra téríteni, ha módot adunk nekik a megbánásra.”

Traianus válasza:

„Secundusom! Helyesen jártál el amaz egyének ügyeinek kivizsgálásában, akik ellen azt a vádat emelték előtted, hogy keresztények. Mert általánosságban nem is lehet megfogalmazni valami meghatározott szabályt.

Nem kell utánuk nyomozni; ha azonban följelentik és vádolják őket, büntetendők; de úgy, hogy az, aki nem vallja magát kereszténynek, és ezt kézzelfoghatóan bizonyítja, azaz áldozatot mutat be isteneinknek – bár gyanús a múltja –, megbánása alapján nyerjen bocsánatot. Névtelen följelentéseknek azonban egyetlen ügyben sem szabad helyt adni, mert ez a leggyalázatosabb módszer, és semmiképpen sem méltó korunkhoz (*et pessimi exempli nec nostri saeculi est*)”. (*Ford. Maróti Egon, in Múlt-kor*)



Postai szállítás a Birodalomban

Róma történetéből

Róma alapítása⁸⁶

Róma kiváló fekvése – a Tiberisz folyó alsó átkelő helye –, a közlekedés és vízellátás biztosítása méltán tehető egy későbbi világbirodalom fővárosává ezt a falusi települést. Ez a földrajzi adottság azonban nem elégítette ki már az Ókorban sem a történetírókat, akiket lázasan foglalkoztatott Róma alapításának története. Az egyik változat szerint – Aeneas trójai hős volt az alapító, a másik szerint Romulus és Remus, a pásztorok felnevelte ikerpár volt az alapítója. Két történetből végül a Kr. e. 3. századra született egy olyan változat, amely mindkettőt magába olvasztotta: Aeneas fia Ascanius Alba Longát alapítja, míg Romulus és Remus, kiknek apja maga Mars isten, anyja albai királyleány pedig Rómát. A történetírók még az alapítás idejét (ab urbe condita) is tudni vélték, s Kr. e. 753-ra tették.

A régészek ásatásai nem mindenben tudták megerősíteni a hagyományt: szerintük Alba és Róma nagyjából egyidős, s már a Kr. e. 10. század óta lakott volt. Zsúpfedeles kunyhókból álló falucska lehetett, úgy 2-300 lakossal. Földművesek voltak, háztartási tárgyaikat maguk készítették. Az igaz, hogy a Kr. e. a 8. század közepétől gyarapszik a régészeti anyag, főként a sírleletek, ami a lakosság számbéli növekedésére utal. A sírokban elhelyezett értékes dísz tárgyak a társadalmi differenciálódást és a görög gyarmatvárosokkal megélénkülő kapcsolatokat is bizonyítják. Egy századdal később Róma már városias település – a majdani héttől, három dombot, a Forumot, a Quirinalist és az Esquilinust foglalja magába – időállóbb házakkal, sőt a Forumon középületekkel.

A hagyomány tudni véli, hogy az első rómaiak a szabin nők elrablásával szereztek feleséget maguknak. A valóságban annyi bizonyos, hogy a szabinok fontosak lehettek Rómában, nyelvükben, a latin alapszókincsében sok szabin szó szerepel.

Romulus és a szabin nők elrablása

Romulus, Róma alapítója és királya, hogy alattvalói számát szaporítsa, hírnökök útján a szomszédos területeken tudtára adta a lakosoknak, hogy menedéket nyújt az ártatlanul üldözötteknek, és mindenkinek, aki akár kalandvágyból, akár valamilyen más okból új hazát keres...

Róma megtelt lakosokkal. A királynak most már gondja volt arra, hogy törvényekkel szabályozza a város életét. Ezek a törvények elsősorban az istenek tiszteletére és a közbiztonságra, az élet és vagyon megbecsülésére vonatkoztak. Maga Romulus, hogy hatalmának külső jelekkel is bizonyosságát adja, bíborszínű tógát [egy darabból szőtt gyapjúlepel, melyet úgy hordtak, hogy a jobb kart szabadon hagyja] viselt. Tizenkét testőr vette körül. Liktoroknak [fegyveres hivatalszolga] hívták őket, bal vállukon piros bőrszíjjal átkötött vesszőnyalábot hordtak, amely egy bárdot fogott körül. Ez azt jelezte, hogy a király élet-halál ura...

A lakosság bizalmát azzal nyerte meg, hogy száz kiválasztott férfiút, az idősebbeket és tapasztaltabbakat tanácsadó testületbe, a szenátusba [öreg tanács] hívta össze. Ezek voltak az atyák, és utódaik a patríciusok [az atyák leszármazottai]. Így fejlődött, erősödött Róma. Már volt annyira erős, hogy bármely szomszédjával megmérkőzhetett volna, ha erre sor kerül, de volt egy nagy hiányossága: nem voltak asszonyai...

⁸⁶ Ld. Tudásbázis, Az ősi Itália

Az atyák elhatározták, hogy követeket küldenek a szomszéd népekhez. Kössenek velük szövetséget, és lányaikat adják feleségül a rómaiakhoz... De a követeket sehol sem hallgatták jó szívvel, lenézték őket, megvetették Rómát, amely mindenféle gyülevész nép odacsődülése folytán lett nagygyá... A király nem mutatott haragot, ellenkezőleg, meghívta a szomszédos népeket az ünnepi játékokra, melyet Neptunus isten tiszteletére készült rendezni... Mire az ünnepség elérkezett, csak úgy tolongott Rómában a sok idegen. Szinte valamennyien eljöttek a szabinok, ezek hozták a feleségeiket, fiaikat, lányaikat is...

A verseny legizgalmasabb pillanatában Romulus hirtelen felállt, palástját levette, majd ismét nyakába borította. Ez volt a jeladás. Erre a beavatott ifjúság megrohanta a nézőteret. Mindegyikük megragadott egy-egy vendéglányt és vitte magával... Az elrabolt hajadonok kétségbe voltak esve, de a király szavai megnyugtatták őket: ha apáik nem utasítják el házassági ajánlatukat, sohasem vetemedtek volna ilyenre...

[A szabinok azonban nem nyugodtak bele lányaik elvesztésébe és a döntő csatára készültek.] A városkapun kitódultak az elrabolt szabin nők, sokuk gyermeküket tartva karjukon és a két sereg közepére siettek. Egyik oldalról apáikat, a másik oldalról férjeiket kezdték kérlelni... Az asszonyok szavait a gyermekek hangos kiáltozása kísérte, akik nagyapjuk nevét kiáltották, ahogy erre anyjuk megtanította őket. Azután csend lett. A harcosok, akik még nemrég egymás vérének akarták ontani, most a szemüket törülgették... Most már az öröm és békesség hangjai töltötték be a mezőt... De nemcsak békét kötöttek, hanem abban is megegyeztek, hogy egyesítik királyságukat, és a két nép fővárosává Rómát teszik...



A szabin nők elrablása

Róma hat kifosztása

1. Gallok (387/393) – Róma több ezer éves történelme során számos alkalommal vált a fosztogatások célpontjává. Különösen a barbár törzsek égették fel előszeretettel a Római Birodalom hanyatlásának időszakában: a vizigótok, a vandálok és az osztrogótok is feldúlták az „Örök várost”, a leghírhedtebb eset mégis V. Károly német-római császár nevéhez köthető.

Róma első kifosztásának története tele van mitikus elemekkel és legendákkal, de az esemény kezdete szinte bizonyosan arra az időpontra datálható, amikor a fiatal köztársaság háborúba keveredett egy Brennus néven ismert gall vezér csapataival. Kr. e. 390. július 18-án (más források szerint Kr. e. 387-ben) a két szemben álló fél Alliánál csapott össze egymással. A rómaiak ekkoriban még távol álltak a légióikat híressé tevő harcmodor kifejlesztésétől, és

sokan már a meztelen felsőtestű, zilálthajú harcosokból álló gall had első rohamától megfutamodtak. Azoknak a többségét, akik bátran felvették a harcot az ellenséggel, lemészárolták. Brennus előtt nyitva állt az út Róma felé. A hadvezér és csapatai néhány nappal később el is érték a várost, fosztogatásba kezdtek, és minden nőt megerősszakoltak, akit csak értek. Az épületeket felégették, a római szenátorok többségét pedig a Forumon kardélre hányták.

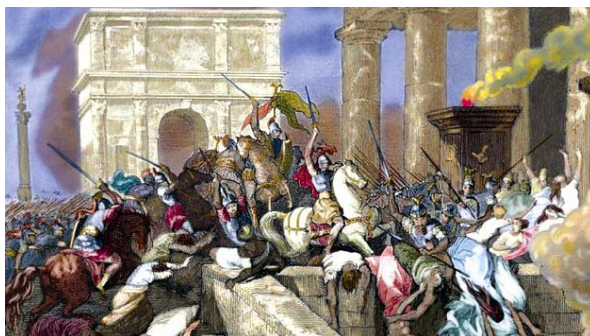


1. Gallok

A túlélők a Capitoliumra húzódtak vissza. Számos támadást visszavertek, de amikor az ostrom már több hónapja tartott, végül beleegyeztek, hogy fizetnek 1000 font aranyat, csak Brennus seregével együtt hagyja el a várost. A legenda szerint a gall vezér az arany lemérésekor ellensúlyként nehezebb fémeket használt, amikor azonban a rómaiak ezt szóvá tették, még kardját is a mérlegre helyezte. Ekkor hagyta el száját az azóta szállóigévé vált mondat: „Vae Victis!” („Jaj a legyőzötteknek!”). A rómaiaknak a gallok távozása után még hosszú időre volt szükségük, hogy felocsúdjanak a sokkból. Ettől kezdve július 18-át évszázadokon át a római történelem egyik legsötétebb, átkozott napjaként tartották számon.

2. Germánok (Kr. u. 410) – Miután Róma kiheverte a gall dúlás okozta traumát, 800 éven át nem volt részük hasonló megpróbáltatásban. A városállam a világ leghatalmasabb birodalmává vált, ám Róma a császárkor évszázadai során fokozatosan egyre nagyobb válságba került. A város második, Kr. u. 410-ben történt kifosztásával kezdetét vette a birodalom hosszú és gyötrelmes bukásának utolsó, több évtizeden át tartó felvonása. A kettészakadt, gyenge birodalom egyre kevésbé tudott ellenállni a portyázó germán törzsek betöréseinek. Bár a vizigótok, más néven nyugati gótok, királyuk, Alarik vezetésével kétszer is sikertelenül próbálták megostromolni Rómát, harmadik próbálkozásuk már sikerrel járt. A gót csapatok előtt 410-ben római rabszolgák egy csoportja nyitotta meg Róma egyik kapuját, a Porta Salariát, így Alarik csapataival könnyedén betörhetett a városba⁸⁷, ahol felégette az épületeket, megölte az arisztokrácia tagjait, amit pedig nem rombolt le, azt ellopta. A vizigót sereg háromnapnyi fosztogatás után, a Via Appia mentén elhagyta a várost.

⁸⁷ A ludak történelmi pályafutása Róma őskorára nyúlik vissza. Mikor a gallusok feldúlták a várost, és egy éjszaka a végső mentsvár, a Capitolium elleni támadásra indultak, a felriadt ludak gágogása figyelmeztette a védőket a közelgő veszedelemre. Ettől kezdve a régi rómaiak szent ludakat tartottak Jupiter templomában. A keresztény ókorban hazánkfiá, Szent Márton legendájában tűnnek fel hasonló szerepben a derék szárnyasok, gágogásukkal árulván el Szent Mártont, aki a püspökké választás megtiszteltetése elől rejtőzött közéjük. Nem kétséges tehát a ludak történelmi szerepe, egyrészt, mint vészjelzőké, másrészt, mint a rejtőzködés leleplezője, tevőlegesen és szimbolikusan.



2. Germánok

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a római történetírók – a többi esethez hasonlóan – valószínűleg eltúlozták a rombolás mértékét. A nyugati gótok ugyanis számos római épületet és műemléket érintetlenül hagytak. Mivel a támadók ekkorra már áttértek a keresztény hitre, azokat a polgárokat, akik a templomokba húzódtak vissza, nem bántalmazták. Az Örök Város bukása (ekkor már Konstantinápoly volt a Római Birodalom fővárosa) azonban szerte a Földközi-tenger medencéjében nagy megdöbbenést okozott. A Betlehembben élő Szent Jeromos így adott hangot elkeseredésének: „Elesett a Város, amely az egész világot meghódította, mit is mondhatnék? Lakosai éhen pusztulnak, mielőtt még kardélre hánynák őket; alig marad néhány belőlük, akit majd rabságba vethetnek.” Nem Jeromos volt az egyetlen szent, aki Róma kifosztásáról megemlékezett: a város feldúlását szentbeszédeiben még Szent Ágoston is felidézte.

3. Vandálok (455) – akik az aranyat is lelopták a templomokról – A vandalizmus szó, amely hosszú ideje gyakorlatilag a rombolás szinonimája, egy germán törzs, a vandálok nevéből ered, akik 455-ben dúlták fel Rómát. Az akció kiváltó okát III. Valentinianus császár (425-455) meggyilkolása szolgáltatta, aki korábban a vandálokkal kötött békeszerződés részeként lányát, Eudókiát is odaigérte Geiserich királynak. Mivel a vandál uralkodó a császár halálával semmisnek tekintette a békeszerződést, csapataival betört Itáliába, és Róma ellen vonult. Mivel a rómaiak nem tudták feltartóztatni a vandál hadakat, I. Leó pápát elküldték, hogy tárgyaljon Geiserichkel. Az egyházfő igyekezett meggyőzni a vandál királyt, hogy ne égesse fel Rómát, és gyilkolja le a lakóit, cserébe pedig megígérte, hogy harc nélkül vonulhatnak az Örök város kapujáig.



3. Vandálok

A vandál uralkodó hadaival 455. június 2-án tört be a városba, és ígéretéhez híven nem rombolta le teljesen a várost, és a gyilkosságoktól is tartózkodott, de a 14 napos fosztogatásnak számos értéktárgy esett áldozatul. Többek között a császári palota kincsei, valamint a Jupiter-templom bronzból készült, arannyal bevont tetőzetének a fele is a zsákmány között szerepelt. Eudoxia, az özvegy császárné két lányával együtt szintén kénytelen volt a vandálokkal tartani Afrikába, ráadásul az idősebbik utód a vandál trónörökös, Hunerich felesége lett.

4. Gótok (546) – A szellemváros – Miután a Nyugatrómai Birodalom utolsó császárárt, Romulus Augustulust („Augusztuska”, 475-476) 476-ban lemondatták trónjáról (a történeti hagyomány ezt a napot jelölte meg az Ókor végpontjaként), Róma évtizedekre a germán és a keleti gót (osztrogót) királyok fennhatósága alá került. Bár Justinianus (527-565) a 6. században visszaszerezte az egykori birodalom egyes területeit (hadvezére, Belizár 536-ban foglalta vissza először Rómát), a gótok Totila vezetésével hamarosan felláztak, és Róma ellen vezették hadaikat. Prokópiosz bizánci történétíró leírása szerint Totila alakulatai 546 decemberében az éjszaka leple alatt négy római katona árulásának köszönhetően betörték a Porta Asinarián, megfutamították a kisszámú helyőrséget, majd több héten át tartó fosztogatásba kezdtek.



4. Nagy Károly

Ahhoz képest azonban, hogy megesküdtek arra, hogy juhlegelővé fogják változtatni Rómát, 547 elején nagyobb pusztítás nélkül vonultak ki a városból. Bár az ősi épületek többsége továbbra is állt, Róma fénykora ekkor már messze volt. Míg a város dicső napjaiban egymillióan is éltek a falai között, a keleti gót támadás idején csupán néhány száz lakos maradt a városban (ráadásul a keleti gót uralom heteiben ők is elhagyták Rómát), és békésebb időszakokban is mindössze néhány tízezer lakos lézengett az ősi műemlékek között. Ez volt a helyzet Rómában hosszú időn át, talán még 1000 körül is. 1057-ben kb. 55 ezer, ld. alább.

5. Normannok (1084) – Mindössze néhány évvel azt követően, hogy a normann Hódító Vilmos elfoglalta Angliát, „honfitársa”, Guiscard Róbert (neve jelentése: ravasz) 1084-ben betört Rómába, miután a IV. Henrik német-római császár által ostromolt VII. Gergely (1073-1085) segítséget kért tőle. Guiscard az investitúraharc kellős közepén könnyedén elfoglalta a várost, és megmentette a pápát, a római polgárok azonban ellenséggként tekintettek a normannokra, és sokan közülük a császár hadait támogatták.

Amikor a lakosok felláztak a betolakodók ellen, Guiscard szabad kezet adott katonáinak, akik éltek is a lehetőséggel. Nők tömegeit erőszakolták meg, és természetesen a fosztogatás is a kedvenc tevékenységeik közé tartozott háromnapos ott-tartózkodásuk alatt. A város több negyedét is felégették, a lakók közül pedig sokakat lemészároltak vagy eladtak rabszolgának. A történészek megosztottak a rombolás valós mértékének kérdésében, számos

szakértő azonban a normannokat teszi felelőssé több felbecsülhetetlen értékű római műemlék elpusztításáért.



5. Normannok

6. „Sacco di Roma”, Róma kifosztása (1527) – „Sokat sírtak; mindannyian gazdagok vagyunk” – foglalta össze Róma 1527. májusában történt feldúlását a rabló hadjárat egyik résztvevője. Az események kiváltó okát az jelentette, hogy V. Károly római császár – a VII. Kelemen pápával (1523-1534) szövetséges – Cognac-i liga ellen harcoló hadai már hónapok óta nem kapták meg a zsoldjukat. Hogy ne törjön meg a sereg lendülete, III. Károly Bourbon-herceg ígéretet tett arra, hogy Róma kifosztásával fogja őket kárpótolni. A lerongyolódott katonák 1527. május 5-én értek a város alá. Másnap áttörték a védelmet, a herceg azonban a harcokban életét vesztette. A császáriak a vatikáni Svájci Gárda tagjait gyakorlatilag lemészárolták a Szent Péter-székesegyház lépcsőin, de VII. Kelemennek egy titkos alagúton sikerült megszöknie, és elbarikádoznia magát az Angyalvárban.



6. Sacco di Roma

A vezető nélkül maradt császári sereg vérszomjas csőcselékké alakult át. A fosztogatás és a gyűjtogatások mellett mészárlásba kezdtek. Nemcsak a férfiakat, a gyerekeket sem kímélték, a nők közül pedig még az apácákat is megszegényítették. Amikor a katonák a háromnapos ámokfutásukat követően kivonultak Rómából, a város 55 ezer lakosának mintegy a fele halott volt vagy hajléktalan. A rombolás a műkincseket is érintette. A katonák számos felbecsülhetetlen értékű műalkotást pusztítottak el. Néhány tudós az 1527-es Sacco di Romát tartja számon a Reneszánsz végpontjaként.

Konstantinápoly eleste

Konstantinápoly második arab ostroma⁸⁸ (717-718) az arabok egyesített szárazföldi és vízi támadása volt, azzal a céllal, hogy elfoglalják a Bizánci Birodalom fővárosát, Konstantinápolyt. A Maszlama ibn Abd al-Malik vezette arab szárazföldi csapatok Konstantinápoly bevehetetlennek tűnő falainak, valamint a bolgár támadásoknak köszönhetően vereséget szenvedtek. Tengeri hadaikat görögtűzzel süllyesztették el, a megmaradt hajókkal pedig a hazafelé vezető úton vihar végzett. Gyakran a Poitiers-i csatához hasonlítják, mivel Kelet-Európában majdnem 700 évig ez az ütközet akadályozta meg a muzulmánok terjeszkedését.

Később a negyedik kereszties hadjárat (1202-1204) mért igen súlyos csapást Konstantinápolyra. Bár az expedíció célja Egyiptom elfoglalása volt, a lovagokat pénzelő velenceiek hatására azok egy belviszály következtében Konstantinápolyt foglalták el. Ekkor jött létre a rövid életű Latin Császárság⁸⁹, illetve az elkövetkező években megalakultak a többé-kevésbé független hűbéres területei (Akháj Fejedelemség, Athéni Hercegség, Thesszaloniki Királyság).

A keresztiesek ugyanis bosszút akartak állni Konstantinápolyon, ahol 1182-ben a bizánciak vérfürdőt rendeztek a latin kereskedők között, a dózse és Velence ezt akarta megbosszulni. A támadóknak kapóra jött Alexiosz herceg segítségkérése is, akinek apját, Izsákot börtönbe záratta a trónt bitorló III. Alexiosz (1195-1203).

Monteferrói Bonifác seregei és a velencei gályák tehát IV. Alexiosz (1203-1204) pártján kezdték meg Konstantinápoly 1203-as ostromát, s támadásuk eredménnyel járt. A trónra visszaültetett Alexiosz és Izsák azonban ebben a válságos helyzetben nem bizonyultak rátermett uralkodóknak, kezükből kicsúszott az irányítás, a fővárosban vallási feszültségek alakultak ki a keresztiesek és az ott élő muszlimok, valamint a görögkeletiek között. Bizánc gazdasága válságos helyzetben volt, továbbra is folyt a polgárháború III. Alexiosz ellen, ráadásul a városban 1204-ben hatalmas tűzvész pusztított, amiért IV. Alexioszt és Izsákot vonták felelősségre.

A két császárt hamar kivégezték, és V. Alexioszt (1204) ültették a Birodalom trónjára, vezetésével kiűzték Konstantinápolyból a keresztieseket, akik másodszer is a város ostromába kezdtek. 1204. április 13-án a keresztieseknek ismét sikerült bejutnia Konstantinápolyba. Borzalmas vérengzést hajtottak végre, kirabolták és feldúlták a gazdag várost, ideiglenesen megszüntetve a Bizánci Birodalmat. A sereg vezérei felosztották a keleti császárság területét, I. Balduin (1204–1205) megkoronázásával létrehozták a Latin Császárságot, a görög területeken pedig francia lovagok alapítottak fejedelemségeket.

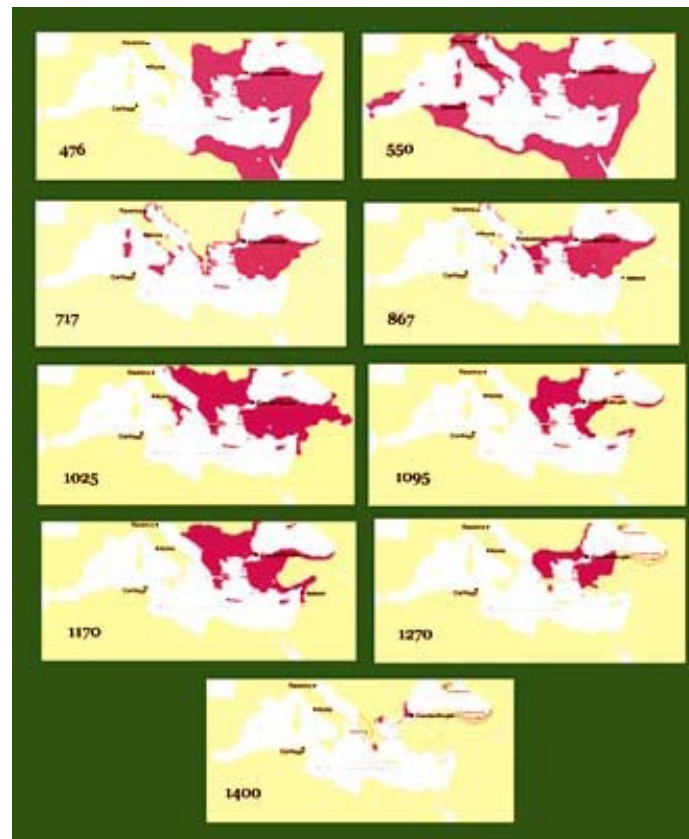
Később, a 14. században megalakuló Oszmán Birodalom néhány kikötőváros kivételével az összes környező területet elragadta, sőt Európában is megvetette a lábát.

Oszmán szultán (1299-1326) a világtörténelem egyik legnagyobb birodalmának alapítója és névadója. Egy apró török törzs nevenincs főnöke volt csak, amikor állítólag a következő álmod látta: „[Egy ismerős, szentéletű ember] melléből Hold kel fel, feléje száll, és egyenesen az ő mellébe megy be. Abban a pillanatban a köldökéből fa nő ki, melynek árnyéka betakarja a földet. A fa árnyékában hegyek magasodnak, a hegyek tövéből vizek fakadnak. Az emberek isznak, kertet öntöznek, és közutakat táplálnak a vízből.” A látomás megfejtését az álombéli

⁸⁸ Az első arab ostrom 674–678-ben volt.

⁸⁹ 1204–1261. Első császára VIII. Balduin flandriai gróf volt. 1261-ben szűnt meg, amikor Palaiologosz Mihály visszafoglalta Konstantinápolyt, és VIII. Mikhaél néven bizánci császárrá nyilvánította magát.

bölcstől kérte, aki azt a nagyszerű hírt közölte vele, hogy ivadékai egy világbirodalom uralkodói lesznek.



A Keletrómai Birodalom területének elfogyása

A római („római” törökül) szeldzsuk birodalom (Ikóniumi Szultánság) felbomlása után (1299 körül), a kis hatalmi centrumokra esett anatóliai térségben Oszmán sereget toborzott, és a Bizánci Birodalom szomszédságában egyeduradalomra tett szert. Az utolsó szeldzsuk szultán a bej címmel ajándékozta meg. A zsákmányszerzés reményében táborába csapatostul sereglettek a gáziknak (hit harcosai) nevezett török törzsek, akik segítségével sikeresen terjeszkedett már nem csak az anatóliai, hanem a nyugati, európai, bizánci és keresztény fennhatóság alatt álló területeken is. Lassanként úrrá lett nem csak a Közel-Keleten és Egyiptomban, hanem a mai Törökország egész területén. A 14. század közepére Konstantinápoly fennhatósága már csak a körülötte levő kicsiny földterületre korlátozódott.



II. Mehmed (1444-1456) előbb a Boszporusz mellé épített Rumili Hisszár erőd által biztosította magának a tengert az európai oldalon is. Ennek következtében a Fekete-tenger partján lévő genovai városok nem segíthettek. XI. Konsztantinosz (1448-1453. május 9.) bizánci császár ajándékokat és pénzt küldözgetett a szultánnak, de amikor ez két követét is lefejezte, a császár felkészült a harcra.

Konsztantinosz a nyugati keresztény hatalmakhoz fordult segítségért, de V. Miklós pápa nem volt rábírható, hogy jelentős segítséget küldjön. Tőle csak három utánpótláshajó érkezett. 1054 óta a katolikus és ortodox egyház közti szakadás után a katolikusok próbálták visszajuttatni a keleti egyházat Róma kebelébe. Ez most nagyon jó alkalom volt: segítséget csak azzal a feltétellel voltak hajlandók küldeni, ha a bizánciak visszatérnek Rómához, de az ortodox lakosság hallani sem akart erről. Ennek ellenére néhány genovai és velencei hajó segítségül jött.

A bizánci véderő körülbelül hétezer emberből állt, ebből 2000 külföldi zsoldos volt (elsősorban keresztények, velenceiek és szerbek, másrészt itáliaiak és szicíliaiak). A városnak ugyanakkor 20 km megerősített fala volt abban az időben. A török sereg a régi források szerint közel 100 ezer főt számlált, amelyből 20 ezer janicsár volt. Mohamed erre az ostromra készülve építtetett egy flottát, hogy a tenger felől is megtámadhassa a várost.

Az ostrom

1453. április 6-án felállították a szultán sátrát a vár előtt. Ugyanaznap megkezdődött a város ostroma a szárazföld felől az Aranyszarv-öböltől a Márvány-tengerig terjedő szakaszon. Április 9-én Szulejmán Bej megpróbált behatolni az Aranyszarv öblébe, de sikertelenül; az öblöt elzáró lánc, amelyet a Galata és a Szeráj földnyelv között feszítettek ki, megakadályozta.

Április 11-ére a szüntelen ágyúzás megtette a hatását: már több helyen is beomlott a fal, és néhány kisebb erődöt a Boszporusz partján bevették az oszmánok. Másnap a török flotta megtámadta az Aranyszarv-öblöt védő bizánci hajókat. A keresztények győzelme megingatta a török sereg morálját, mire a szultán parancsot adott, hogy a flottát ágyúkkal lőjék. Április 18-án éjjel megtörtént az első keményebb ostrom, ami több mint négy órát tartott, de a bizánciak ellenálltak az ostromnak és a törököknek vissza kellett vonulniuk.



A következő nap tengeri csata játszódott le Yenikapı mellett a bizánci-genovai-velencei csatahajók és az oszmán flotta között, amely el akarta süllyeszteni a pápa által küldött három utánpótlást szállító hajót. A szultán maga parancsolta Szulejmán Bejnek, hogy a hajókat minden áron el kell süllyeszteni, de minden próbálkozásuk hiábavaló volt, a pápai hajók sokkal nagyobbak voltak, és szerencsésen beértek a kikötőbe. Ez újabb csapást mért a törökök moráljára, és a katonák kezdtek elszökдösni a seregtől.

A bizánci császár, XI. Konstantin (1449-1453) kihasználva a pillanatnyi fölényt, békét ajánlott. Ezt a szultán a nagyvezír, Candarli Halil pasa támogatásával visszautasította, és a vár ágyúzását tovább folytatták.

A szultán végül elhatározta, hogy beveti a meglepetés erejét is. A szárazföldön keresztül görgető pályatest segítségével vonatta át az oszmán flottát az Aranyszarv-öbölbe. A keresztények megrökönyödve figyelték, ahogy a 70 hadihajót átvontatják a szárazföldön át az öbölbe, ahonnan sikeresen ágyúzhatták a védtelen erősségeket az Aranyszarv partján. Konstantin császár kénytelen volt átcsoportosítani védőinek egy részét, ami jelentősen csökkentette a vár védelmi erejét.



Április 28-án meghiúsult a kísérlet, hogy az oszmán hajókat ágyútűzzel elsüllyesszék. A törökök felépítettek egy hidat Ayvanszaray és Szutluce között, ami lehetővé tette, hogy az öbölmenti erősségeket szárazföldi erőkkel is támadják. A szultán még egyszer felajánlotta, hogy ha feladják a várat, sértetlenül elvonulhatnak, de a császár visszautasította az ajánlatot.

A következő hetekben több, órákon át tartó ostromot intéztek a vár ellen. Május 26-án olyan hírek kezdtek terjedni az oszmán táborban, hogy több európai ország, köztük Magyarország is haderőt készült küldeni Konstantinápoly felmentésére, ha az ostrom tovább húzódik.

Ezeket megtudva, a szultán összehívta a divánt, de nem tudták meggyőzni a szultánt az ostrom abbahagyására. Másnap kiadta a parancsot az általános rohamra.

Az utolsó ostrom előtt II. Mohamed felszólította a császárt, hogy hagyja el a Birodalom trónját, vonuljon vissza a Peloponnészoszi félszigetre, ahol biztosítja számára az önálló

uralkodó státusát. A császár, történelmi és hazafias felelőssége tudatában megtagadta a menekülést, és elkötelezte magát népe mellett. A szultán ultimátumát ennek veje, Izmail pasa adta át a fejedelemnek, és ugyancsak neki kellett a nemleges választ apósának visszavinnie. Arra biztatták, hogy menjen el, és próbáljon új csapatokat szervezni. Konstantin azonban senkire nem hallgatott. Azt válaszolta a nemeseknek, hogy soha nem határozná azt, hogy eme nehéz órákban magára hagyja a népet, a fővárost és az uralkodói trónt. Arra kérte őket, hogy: „Kérjétek tőlem inkább azt, hogy ne hagyjalak el benneteket. Igen, a kívánságom az, hogy veletek halhassak meg.”

Május 28-án XI. Konstantin elrendelte, hogy litániát tartsanak a városfalakon és a város minden templomában. Ezen a litánián a lakosság apraja-nagyja részt vett. Szentképeket, ikonokat, tárgyakat tartva imádkoztak a város megmeneküléséért. A fejedelem összegyűjtötte vezéreit, tábornokait és elérzékenyítő, egyben lelkesítő beszédében arra kérte őket, hogy minden csepp erejükkel azon legyenek, hogy a török támadást véglegesen visszaverjék. A Hágia Szófia templomban tartott mise után a fejedelem a város falain töltötte az egész éjszakát, bátorítva a harcosokat, végül maga is beállt a város védelmezői közé a Szent Romanos kapunál. Ezen a helyen támadt Mohamed a janicsárjaival, és ezen a helyen kiáltott fel örömmel a hajnali napfelkeltekor Konstantin, azt hívén, hogy legyőzték a törököket.

De Giovanni Giustiniani Longo főparancsnok sebesülése, aki két nap múlva meghalt Hiosz szigetén, zavart okozott a harcolók körében, és így eshetett meg, hogy Mohamed janicsárjai a meggyengült védelem miatt betörték, és benyomultak a falak közé, majd bejutottak a várfalak mögé is. Ugyanabban az órában halálosan megsebesült XI. Konstantin császár is, és ahogy kívánta, hazájának védelmezése közben halt meg. Holtteste körül olyan ádáz tusa folyt, hogy egész halmok születtek belőlük. Végül e testhalmokon keresztül a törökök, akiket feltartóztatni többé nem lehetett, behatoltak a városba.

A törökök Konstantinápolyba való bejutásuk után, három napon keresztül elképzeltetlen pusztítást és öldöklést vittek véghez. A janicsárok betörték a Hágia Szófia kapuit, és a bemenekült tömeget lemészárolták, a szent tárgyakat meggyalázták. Aki megmenekült, azt elhurcolták rabszolgának.



Egy ma is élő legenda szerint, amikor a törökök betörték e csodálatos és egyedülálló templomba, egy pap éppen misét tartott. A kelyhet tartó pap mögött megnyílt a fal és a papot elnyelte. Az elbeszélés szerint, ha Konstantinápoly ismét felszabadul, akkor a fal megnyílik, és kiadja magából a papot, aki ott folytatja majd a misét, ahol 1453. május 29-én abbahagyta. És akkor majd felébred a megkövült fejedelem, aki az Arany Kapu alatt alussza örök álmát és a törököket egészen Napkeletig kergeti.

A foglyok száma 60 ezerre rúgott, a halottaké talán ennél is többre. A Hágia Szófia templomban olyan magasan heverték a testek, hogy napokig tartott, amíg azt a hódító szultán parancsának megfelelően főmecsetté alakíthatták. Kevés ember menekült meg, ők is főleg hajón. Konstantinápoly elestével megszűnt a kereszténység egyik központja, sőt fővárosa lett az Oszmán Birodalomnak. A rablás és pusztítás borzalmai lassanként elmúltak, a hódító szultán és utódai türelmesek voltak a keresztényekkel szemben, akiknek vallásuk szabad gyakorlását biztosították, sőt új pátriárkát is választhattak. A várost Isztambulnak (az ország kapuja) nevezték el.

Orbán mester ágyúja⁹⁰

Brassó a Konstantinápolyba, a töröcsvári szoroson keresztül vezető karavánút mentén feküdt, a szászok itt hozták-vitték az árukat, tehát elképzelhető, hogy eljutott Orbán fülébe is, hogy ott jó fegyverkészítő műhelyek működnek, lehet, hogy kalandvágy is fűtötte, elment tehát ágyúöntőnek a keresztény Bizáncba. Meglepődhetett, mert nemhogy kereslet nem volt a tudására, hanem gyűlölték is az idegent, és nem tudni miért, de fogságba vetették.

Különösképpen a török történelmi munkák mindegyike, amely Bizánc ostromát tárgyalja, említi Magyar (Macar) Orbán mester nevét. Jelentős volt a hozzájárulása Bizánc elestéhez. Alkalmassint nélküle is elfoglalták volna a szeldzsuk törökök Bizánc várát, de számunkra az volt a fontos, hogy éppen akkor és éppen ott, Orbán mester jelentőset alkotott.

Murád szultán nyolc éven át ostromolta Bizánc még meglévő területeit Konstantinápoly rendkívül erős falai miatt. II. Mehmed fejébe vette, hogy elfoglalja a három fallal körülvett várát, bár az lehetetlen vállalkozásnak látszott a korabeli hadtudományok ismeretében. Le kellett rombolnia ezeket a hatalmas falakat. Akkora ágyújuk viszont nem volt, ami ehhez kellett, és akkor lépett színre Orbán mester, akinek híre eljutott valamelyik török vezérhez.



Orbán mester ágyúja

A szultán egy „török kommandóval” megszöktette a bizánci fogságból, és elvitték Drinápolyba, illetve Demirköybe, mert ott voltak ágyúöntő műhelyek. Feladata olyan ágyúk tervezése volt, amellyel Bizánc falain réseket lehet ütni. Leírásokban szerepel, hogy maga a szultán is segédkezett, feltűrt ingujjban dolgozott a mester mellett, és baráti viszonyba kerültek egymással. Mehmed „török Mátyás”-nak nevezte Orbánt.

Végül Orbán nyolc hatalmas ágyújával lőtték Bizánc falait. Orbán mester ágyúja két tonna súlyú lövedéket tudott 2,5 kilométerre kilőni, 24 óra alatt nyolcszor. Ötven napig ágyúzták Bizánc várát, amíg rést ütöttek rajta.

Jó azonban tudnunk, hogy abban a korban nem tiszta vallásháborúk voltak. Bizánc ostrománál rengeteg keresztény is harcolt: a török hadsereg egynegyede keresztény volt, főleg szerb keresztény. Maguknak a bizánciaknak is elégük volt a kereszténységnek az ottani

⁹⁰ Beder Tibor: <http://www.szekelyhon.ro/archivum/offline/cikk/119016/orban-mester-tulipan-os-agyujja>

formájából. Általános volt a kiábrándulás, szívesebben látták a török kardot, mint a pápai koronát. A törökök pedig birodalomban gondolkodtak, hódító háborúkat folytattak, nem csak a keresztények ellen harcoltak. Ebből éltek, télen pihentek, és készültek a tavaszi hadjáratra. Kirabolták a hódításra kiszemelt országokat, és így tartották fenn saját államukat.

Orbán mester nem tudhatta, hogy a törökök nemsokára elfoglalják Magyarországot százötven évre. A mester az ágyúöntés feltételeként állítólag azt szabta a szultánnak, hogy nem használhatja fel a magyarok ellen. Ez a romantikus történet olvasható az egyik feljegyzésben, amely a kor szellemét idézi. A feltevés mellett szól az a tény, hogy mindig hangsúlyozta magyar voltát, a neve mellett mindig ott állt, Magyar (Macar) Orbán. Ragaszkodott identitásához, és nem akart bajt hozni Magyarországra. Három év múlva következett Nándorfehérvár ostroma, és nincs semmi jele annak, hogy odavitték volna Orbán ágyúit. Ezek ugyanis olyan nehezek voltak, hogy aligha lehetett országokon át vonszolni őket. Sőt, Nándorfehérvár falai hasonlóak voltak a csíkkarcfalvi erődtemplom várfalához, elfoglalása nem lett volna lehetetlen feladat a törökök számára, mégsem tudták bevenni, köszönhetően Hunyadi János kitűnő várvédő taktikájának. II. Mehmed ezt követően Ázsiába vonult, és ott halt meg.

Török építkezések

A törökök a továbbiakban a szent helyek őreként határozták meg magukat. Ezek csak puszta szavaknak tűnnek, de ők valójában elképesztő építkezésekbe kezdtek Konstantinápolyban, Mekkában, Medinában és Jeruzsálemben.

A szultán uralmának legitimációját szolgálta az építkezés is. Alig 150 év telt el azóta, hogy a törökök első győzelmüket aratták Bizánc felett⁹¹. II. Mehmed Konstantinápoly meghódítása után alakította államát Birodalommá. Az egyik legsürgősebb cél a város fejlesztése volt, az, hogy világvárost építsenek ki belőle.

Az ifjú szultán megértette, hogy ehhez a vagyont is fel kell használnia. Mehmed a Birodalom minden részén élőket arra buzdította, hogy Isztambulba jöjjenek. Adókedvezményeket adott, hogy ideteleplüljenek, építsék újjá a várost, és élénkítsék fel a kereskedelmet. Ahhoz azonban, hogy a megfelelő képességű emberek érkezzenek, igazi mesterembereket toborzott Birodalma más területeiről. Rendeletet adott ki, melyben az állt, hogy ezeknek a mestereknek a városba kell jönniük, és ott kell használniuk erejüket és tudásukat.

Szüksége volt a munkáskezerekre, egy egész szervezetre. A város tehát új életre kelt, valójában keresztény lakossággal. Zsidók is érkeztek Európából, hogy itt szabadon élhessenek és kereskedhessenek. A törökök úgy vélték, a gazdaság a kulcsa a Birodalom jólétének.

Nem olyan uralkodó volt, aki azt mondta: „Az enyém egy Iszlám Állam, amelyben nincs helye keresztényeknek.” Ehelyett így vélekedett: „Szükségünk van ezekre az emberekre. Vannak képességeik, erőforrásaik, és ezekre szükség van a városban.”

Mehmed azt akarta, hogy Konstantinápoly a civilizált világ központja legyen. Fel akarta virágoztatni, és sikerült is neki. Mehmed magát a rómaiak örökösének tartotta, és készen állt arra, hogy az Oszmán Birodalom Róma természetes utóda legyen. Tulajdonképpen Augustus császár megfelelője lett. Ugyanazt a szerepet játszotta, hiszen Augustus is birodalommá formálta a Köztársaságot. Mehmed pedig Konstantinápoly meghódításával változtatta át a kis Oszmán Államot Birodalommá.

⁹¹ 1326-ban elfoglalták Bizánctól az anatóliai Brusszát, amely az oszmánok első fővárosa lett.

A Hágia Szófiát keresztény Bazilikából mecsetté formálni nem is volt olyan nehéz. A keresztek és harangokat egyszerűen imafülkékre, pulpitusra, és imaszőnyegekre cserélték.

A keleti ortodox keresztényekre mért csapás azonban mélynek és tartósnak bizonyult. A Hágia Szófiát ma is minden nap százak látogatják: muszlimok, keresztények, akár ateisták. Ez az ortodoxok Mekkája, a Keleti Ortodox Egyház legfontosabb jelképe. Vannak görögök, akik mindig sírnak, amikor az Hágia Szófiáról beszélnek.

Isztambul legnevesebb építésze az eredetileg ortodox keresztény Szinam volt. Úgy tűnik, Szinam azért válhatott a Birodalom főépítészévé, mert több száz, sőt, ezer társához hasonlóan, gyerekként kiragadták egy keresztény családból, a devsirme (gyerekadó) intézményének keretében. Az, hogy a Szultán elit osztagában, a janicsároknál szolgált, az egyik legfőbb érv, amely meggyőzte a történészeket, hogy Szinam valójában kereszténynek született. Az akkori törvények alapján a muszlim gyerekekből nem lehettek janicsárok.

A muzulmán hitben nevelkedett Szinam a legszebb mecsetet a leigázott Ciprusról szerzett zsákmányból építtette fel. Hagyatéka megváltoztatta Isztambul és a Birodalom más városainak képét. 135 Mecsetet, összesen több mint 350 épületet alkotott.

Számos jelentés maradt fenn különböző európai királyságokból, melyekből kiderül, hogy elmentek Isztambulba, és elakadt lélegzettel tértek haza. Ezt látni kell, hogy elhiggye az ember! Teljesen lenyűgözte őket ezeknek az épületeknek a mérete, és a pompája. Ritkaság volt ez a birodalmaknál, de az a magabiztosság is, amely itt tapasztalható volt.

Az oszmán szultánok máshol is építkeztek. Dicsőséges Szulejmán (1520-1566) rengeteg pénzt költött a jeruzsálemi Sziklamecset⁹² (ismertebb nevén az Ómár-mecset) dekorálására. A felújítás után valóságosan csillogott és ragyogott a napfényben. Alaposan megújult tehát, és nagyon kedvezően fogadták. A legfontosabb pedig az volt, hogy a birtoklást, a tulajdont jelképezte. Azt sugallta, hogy új vezető van, aki ezzel üzen a népének. Márpedig ez egy világos üzenet volt az egész iszlám világnak. Szulejmán tehát kalifa⁹³ volt, de nem csak a moszlim hit védelmezőjeként definiálta magát: mindenek előtt uralkodó volt. Olyan erősnek akart mutatkozni ebben a szerepben, amennyire csak lehetett. Szulejmán kormánya, amely a Topkapi palotában székel, stabilitást hozott a Birodalomnak a 16. századra, ami a modern világ irigykedését is kiváltotta. Az első világháború után a győztes nemzetek hozzáálltak befolyási övezetekre felosztani a legyőzött Oszmán Birodalom területét. Törökország nyugati területét a Sèvres-i békeszerződés alapján Görögországnak ítélték. 1919. május 5-én a görög hadsereg elfoglalta Izmirt. A török függetlenségi háború során azonban a törököknek sikerült visszafoglalnia a várost 1922. szeptember 9-én, mely a görög-török háború (1919-1922) utolsó csatája is volt egyben.

Izmir nagyszámú görög lakosságának a környező görög szigetekre kellett menekülnie. Ráadásul 1922. szeptember 13-án Izmir történelmének egyik legsúlyosabb és legvitatottabb katasztrófája következett be, a Nagy Szmirnai Tűzvész. A háború, a tűzvész és más események (például 1919. május 15-én Hasan Tahis újságíró rálőtt egy görög különítményre) is hozzájárultak a két nép ellenséges érzelmeihez, mely még a mai napig is jellemzi a görög-török kapcsolatokat. A török oldalt több, brutális incidens elkövetésével is megvádolták, mint például az orthodox görög pap, Chrystostomos meglincselése. Az 1923-as, lakosságcseréről

⁹² Épült: 685-692-ben. Abd al-Malik omajjád kalifa kibontatta az eredeti sziklát – amelyet a muzulmánok és a zsidók is annak a kőnek tartanak, ahol Ábrahámnak fel kellett volna áldoznia a fiát – és mecsetet építtetett fölé.

⁹³ A „kalifa” az iszlám legfelsőbb vallási vezetőjének kijáró cím volt, amely világi főhatalommal is párosult. Mohamed legrégebbi és legközelebbi társai, Abu Bakr, Omár, Oszmán és Ali úgy döntött, hogy Mohamed halála után Abu Bakrot kinevezik Mohamed utódjává, kalifává. Mohamed ugyanis utolsó napjaiban őt bízta meg az ima vezetésével. Abu Bakr halála után Omár vette át a helyét. Később pedig Szulejmán apja, I. Szelim halálát (1520) követően, 26 évesen lett az Oszmán Birodalom szultánja, egyben az iszlám kalifája.

szóló egyezmény (melynek alapján a város görög lakosságát kicserélték Görögországban élő törökökre), illetve a Lausanne-i békeszerződés örökre megpecsételte Izmir lakosainak sorsát.

A Konstantinápolyi Pátriárka, I. Bartholomaiosz (Bertalan) ma is Isztambulban székel. Híveinek száma kb. 225–300 ezer. Többségük Görögországban él.

A Szent Család Egyiptomban⁹⁴

Az egyiptomi keresztény és muszlim lakosság körében számos helyi hagyomány él a Szent Család egyiptomi tartózkodásával kapcsolatban. Az egyiptomi kopt keresztények hagyománya és hite szerint a Szent Család, amikor Egyiptomba menekült Heródes elől, Egyiptom területén sokfelé járt, és ezzel megszentelte Egyiptom földjét. Összesen huszonegy helyen őrzik a Szent Család látogatásának emlékét, és így Egyiptom volt az az ország, amelyet Jézus jelenlétével legelőször megszentelt.

Jézus és szülei június elsején lépték át Egyiptom határát. Ez a nap mindmáig ünnepnap a koptok számára. Elindultak, és elsőként Zakazik városba érkeztek. Érkezésükre a városban lévő pogány templomok összedőltek, ezért a városlakók elűzték őket. A kis Jézus azonban még indulásuk előtt egy forrást fakasztott, hogy inni tudjanak a további út előtt. Összesen tizenhét forrást fakasztott egyiptomi útja során.

Innen a Kairó mellett lévő Mostorodba értek, ahol ismét forrás fakadt, Mária ebben fürösztötte meg a kis Jézust, és mosta meg annak ruháit. Belebeis városában egy fa alatt megpihentek – ez a fa, Mária fája ma is látható. Ezután észak felé indultak, és megérkeztek Samaroud településre. Jézus itt feltámasztott egy halottat, ezért a lakosság nagyon örült érkezésüknek. Hosszasan itt maradtak. A város keresztény templomának udvarában ma is látható a kút, amelyből ittak. Idővel újra elindultak, és Szakhába érve Jézus lábnyoma megmaradt egy sziklán, ez ma is látható az ott épült templomban.

Útjuk során végül a sivatag kellős közepén elterülő Nátron-völgybe érkeztek (Wadi Natroun). Jézus itt is forrást fakasztott, amely kezdettől fogva nagyon bőségesen ad vizet, és egy nagy tó is keletkezett mellette. Ez a víz gyógyhatású, mindmáig felhasználják orvosi célokra.

A Szent Család látogatása nyomán számos szerzetes kolostor született itt, a Nátron-völgyben. Ezekben ma is több száz kopt szerzetes él Istennek szentelt életet. Az ismertebb kolostorok: Bishoy-kolostor, El-Sourian-kolostor, Baramous-kolostor és a Makariosz-kolostor.

A Nátron-völgytől dél felé haladva megérkeztek Ein-Shams-ba, ahol a kis Jézus ismét forrást fakasztott. Amikor a víz szétáradt a környéken, és csodálatos illat töltötte be a vidéket. Napóleon katonái is meglátogatták a csodálatos forrást, és ma is sok turista érkezik ide.

A mai Kairó közelében, El-Zeitoun-ban is megpihentek egy kis időre. 1968-ban itt volt az a híres Mária-jelenés, amelynek több ezer ember volt a szemtanúja. Mária megjelent 1968. április 2-ától 1971. május 29-ig – az azóta újra elnevezett – Fényességes Szent Szűz nemzeti szentély felett, a fő kupola magasságában. A jelenség két évig eltartott, a becslések szerint több százezer fő, mások szerint milliók láthatták és fényképezhették.

„Először Abdul Aziz Ali vette észre, aki a templommal szembeni garázsban dolgozott. Egy fehér ruhás nőt látott, apácára gondolt, és arra, hogy öngyilkossági szándékkal kapaszkodhatott olyan magasra. Két szerelő már szaladt is, hogy segítsen neki lejönni. De észrevették, hogy a kiáltásra megáll, és látták, hogy fénylik. Mivel Szűz Máriára hasonlított, az áldását kérték. Az egyik szerelő odavitte egy ajtó által leszakított ujját, hogy gyógyítsa meg, és másnap összeforrt. Ez volt az első gyógyulás, ezután több ezer más gyógyulás következett.

⁹⁴ Adatközlő: Anba Mettaous kopt püspök, az El-Sourian kopt kolostor apátja.

Hamarosan a rendőrség is a helyszínre sietett. Azt feltételezték, valaki odavetíti a jelenséget egy szomszédos házból. Hivatalos jelentésükben – melyet 1968 tavaszán tettek – kénytelenek voltak elismerni, hogy Szűz Mária az, aki megjelent a zeitouni templom kupoláján. A jelentésükig 22 alkalommal jelent meg Szűz Mária.



Fénykép a jelenésről

A jelenés néha csak néhány percig tartott, és voltak órákig tartó jelenések is. Sok esetben fehér galambok előzték meg a jelenést. Sok szemtanú adott írásos tanúvallomást, melyben azt állították általában két óráig tartott a jelenés. A kopt egyházban tartott 32 Mária-ünnepen és vasárnap napfelkelte előtt mindig volt jelenés. A fényes női alak feje fölött dicsfényt láttak, és többször látták a karjában a kis Jézust. A Szent Szűz mindig kelet-nyugati irányban változtatta meg a helyét, és sohasem szólalt meg. A hitelességét nagyban növelte, amikor áldásra emelte a kezét. Sokszor látták, amint Szűz Mária széttárja a kezét, mint az a ún. csodás-érmén látható. Letérdel a kupola keresztje előtt, és olajfaággal integet. Azt is lehetett látni sokszor, hogy az éjszakai szellő lebegteti Mária ruháját.”



Az Abu Szerga templom

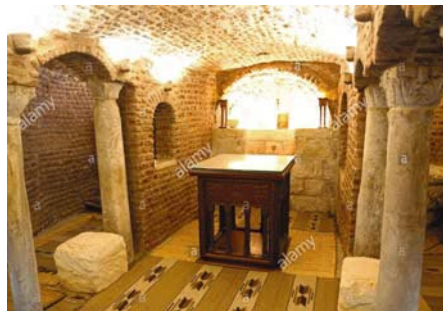
El-Zeitounból tovább haladva átmentek egy fölműves földjén. Az ember inni adott nekik a forrásból, amelyből földjét is öntözte. Mária elmondta neki, hogy Heródes elől menekülnek, és hogy kicsoda az ő szent Fia. Az illető mindezek hallatán nagyon megrendült. Mária búcsúzásul azt mondta neki: Érdemes lesz megnézned holnap reggel a földedet, ahová a dinnyét veted. Ezután a mai Kairó Babilonnak nevezett városrészéhez érkeztek, és ott egy kis barlangban megpihentek. Másnap reggel egy hatalmas, érett dinnyét hozott nekik a fölműves, ami a tegnap elvetett magból egy éjszaka megnőtt és megérett.

A barlang fölött, ahol a Szent Család időzött, ma az Abu Szerga kopt templom áll. Az alatta lévő altemplom az barlang, ahol egy ideig tartózkodtak.



Az altemplom lejárata

Amikor innen továbbmentek, egy Maadiya nevű településre érkeztek. Néhány napig itt voltak, azután lementek a Nílushoz, hajóra szálltak, és a folyón Felső-Egyiptom felé hajóztak. Számos helységhez és helyszínhez fűződnek a Szent Családdal kapcsolatos elbeszélések. Így Deir al-Ganuszban úgy tartják, hogy Jézus megáldotta kútjuk vizét, és ivott belőle; az al-Bahnasza-i (= Oxirchinchosz) moszlimok szerint Jézus menedéket talált náluk a Korán 23. sűrűje szerint: „Mária és az ő fia jellé vált; menedéket adtunk nekik egy csöndes és vízben bővelkedő dombon.”



Abu Szerga – az altemplom

Kopt elbeszélés szerint, amikor a Szent Család a Níluson a Dzsebel't Tair sziklája alatt haladt el, a szikla majdnem rázuhant a hajójukra. Mária nagyon megijedt, de Jézus kinyújtotta a kezét, és megtartotta a sziklát: keze nyoma máig látszik a sziklában.

Felső-Egyiptomban is sokfelé jártak. Végül, amikor Assziutban voltak, elérkezett a visszatérés ideje. Lementek a Nílushoz, ahol egy hajó várta őket, és elvitte egészen a Földközi-tengerig, onnan pedig visszatértek a Szentföldre, Jeruzsálembe.



A Szent család vándorlása Egyiptom földjén



Kopt ikonosztáz



Kép a Bishoy kolostorban

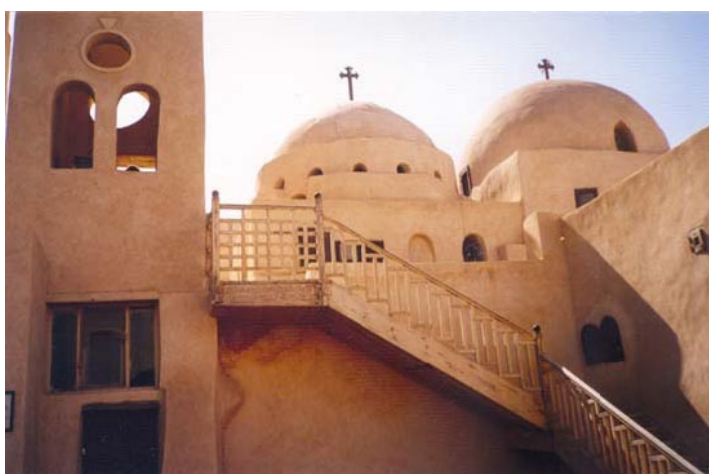
Látogatás a sivatagi kopt kolostorokban⁹⁵

A Kairót Alexandriával összekötő autópályáról lekanyarodva, a sivatag peremén, a Vádi Nátrunban bújik meg egy kolostor-együttes, a 3-4. században egyiptom-szerzte virágzó sok ezer kolostorból megmaradtak egyike, amely egyben a kolostorok 3-10 km-es vonzáskörében szétszórva, egyedül élő remeték központja is.



Az El-Sourian kolostor

A Gondviselés egy kopt taxist vezérelt hozzánk Raafat személyében, aki nemcsak elvitt minket, hanem hol ő maga volt az idegenvezetőnk, hol pedig a szerzetesek közül kerített valakit, aki körülvezetett bennünket.



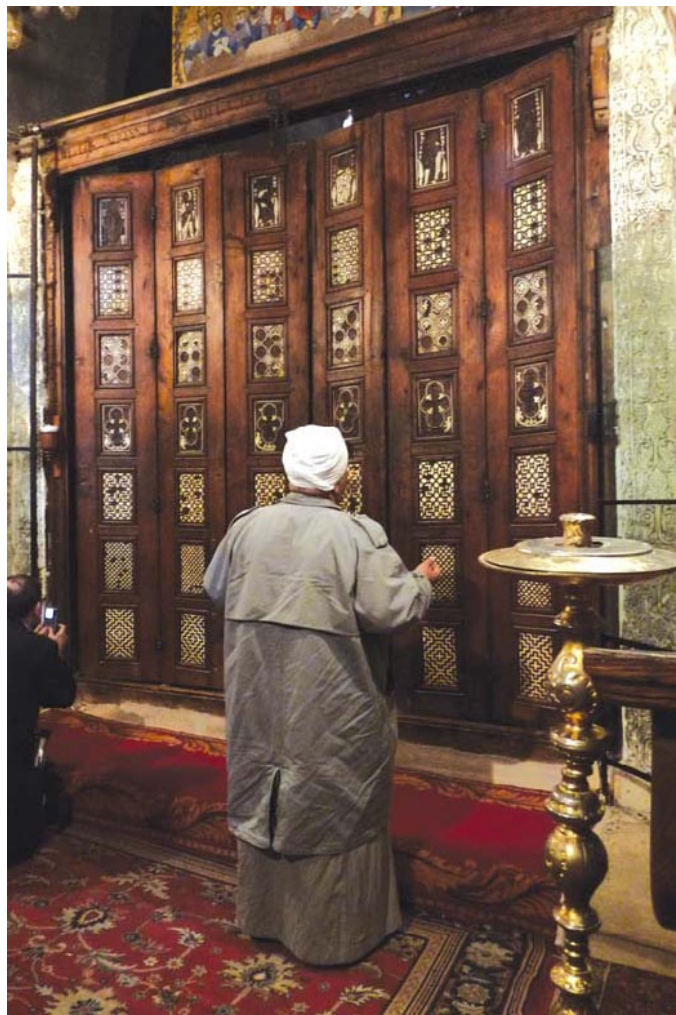
Az El-Sourian – feljárat a toronyba

Az El-Sourian (A Szír) néven ismert Szent Szűz és Kistermetű Szent János kolostor, mint egy erődítmény magasodik a sivatagban, magas, ablaktalan, zárt falakkal. Csak a falak fölött

⁹⁵ Vágvölgyi Éva írása

látszó gömbölyű kupolák és keresztos tornyok mutatják, hogy a keleti építészet sajátos együttese nem katonai célokat szolgál. A falakon belül virágzó kert, pálmafák fogadják az ideérkezőt. A templom boltíves bejárata előtt a látogatók cipőit sorakoznak, mert a templom belseje, mint a muzulmán mecseteké, szőnyeggel van borítva. Miközben mi is levettük a cipőnket, piros torkú fecskék cikáztak a fejünk felett.

A nem túl magas bejáraton egy ablaktalan, félhomályos templomhajóba léptünk, melynek falait gyönyörű, régi freskók díszítik. A templomnak egyenlő szárú kereszt alakban négy szárnya van, három szentélye kelet felé néz, a középső szentély (Szent Szűz) a legrégebb és a legszebb kopt örökség. A szentélyt egy bordó bársonyfüggöny, és mögötte egy óriási, intarziával díszített, zárt fakapu választja el a templom többi részétől.



A Jelképek Kapuja

Jakab testvér, aki ott élő kopt szerzetes, kiváló angolsággal magyarázta el a kapu hét részre osztott intarziás díszítésének szimbolikáját, melyeket mi első pillantásra csak geometriai formáknak hittünk. Kiderült, hogy a kereszténység születésétől az eretnekségig, az egyházszakadástól a végidőkben megvalósuló egy akol és egy Pásztorig minden ábrázolva van rajta.

A szentélynek ezt a csodálatos, fából készült hatrészes ajtaját – méltán – Jelképek Kapujának nevezik. Három szárnyát jobbra, hármat pedig balra lehet kinyitni, illetve összehajtogatni. Mindegyik szárny hét ébenfa-kazettára oszlik, melyen ébenfa és elefántcsont berakással különböző jelképek láthatók, jelezve a keresztény történelem különböző

korszakait. A kapu fölött olvasható felirat szerint a kapu 913-914-ben készült, amikor Alexandria pátriárkája Gábor (909-921) Antióchia pátriárkája pedig János volt (910-923). A kapun látható jelképek a következők:



1. Az első kazettában balról jobbra a következő *ikonok* láthatók: Dioszkorosz pátriárka, Szent Márk, Jézus Krisztus, Szűz Mária, Antióchiai Szent Ignác és Szent Szeverusz. Az ikonok az alexandriai (Szent Dioszkorosz és Szent Márk) és az antióchiai egyház (Antióchiai Szent Ignác, Szent Szeverusz) ősi egységét jelképezik.

2. A második kazettát egyforma, *egymásba fűzött kereszt* töltik ki, a keresztet kör veszi körül. Ezek a jelek a keresztény kor kezdetét jelzik, melyre a szilárd hit, a dogmák és az egyházak egysége volt a jellemző. A kereszténység rohamosan terjedt az üldözések ellenére.

3. *Nagyobb kereszt*, ugyancsak körben. A nagy kereszt a konstantini kor egyházát jelképezik, amikor szerte a világon olyan virágzó keresztény központok alakultak ki, mint Alexandria, Jeruzsálem, Antióchia, Konstantinápoly, Róma, Karthágó.

4. *Kereszt mellett félhold* – jelzi az iszlám megjelenését.

5. *Horogkereszt* – a tévtanok terjedésének jelképei.

6. *Kicsi, különböző nagyságú és formájú kereszt*. Jelzik a hitek és vallási közösségek sokféleségét, a szeretet csökkenését, egyes népek hűtlenségét.

7. *Kifelé sugárzó kereszt*: Krisztus eljövételét jelzik, amikor az Emberfia megjelenik az égen.

Ezzel belekóstoltunk a keleti ember csupa jelkép gondolatvilágába, amely annak, aki nem ismeri a „kulcsot”, zárva marad.

Amikor a szentély kapuja kinyílt, csak a szerzetes és közülünk a pap léphettek be rajta. Falait kőbe vésett stukkók borítják, többek között szőlőfürtök, pálmalevelek, halak, az Élet Fája és a zsoltározó Dávid zeneszerszámai láthatók rajta.

Megrendülten imádkoztunk a sok-sok keresztény vértanú véréből áztatott szentélynél, hogy az ő hősiességük és bátorságuk teremje meg a mai korban is gyümölcsét.

Kistermetű Szent János síremléke a templom nyugati falánál látható. A kopt felirat szerint a neves szerzetes a Vértanúk Korának 575. évében (kopt időszámítás szerint = Kr. u. 859) hunyt el. A kupola alatt, a szőnyeggel borított padló közepén a márvány lábmosó medencét a nagycsütörtöki lábmosás szertartása során használták.

A nyugati apszisban a Mennybementel freskója volt látható. 1991-ben francia és holland régészek restaurálás során ezt a freskót leválasztották az apszisról, és alatta egy csodálatos, 9. századi Angyali Üdvözlés-freskót találtak Mária, Gábor főangyal, Izajás, Ezekiel és Dániel alakjaival. – Két további, igen régi és eléggé megrongált freskó egyikén a három ószövetségi pátriárka látható, a másikon a Szoptató Mária. Ez utóbbi Máriát díszes trónszéken ülve ábrázolja, amint jobbkarjával a gyermek Jézust tartja, baljával pedig (igen aprócska) mellét nyújtja neki.

A templomhajó hátsó részéből szűk lépcső vezet abba a kicsi cellába, ahová a szomszédos Szent Bishoy kolostor alapítója vissza szokott vonulni csendben imádkozni. A kis apszis freskóján a szent imádkozó alakja látható. Az Úr iránti szeretete olyan nagy volt, hogy hajfonatát egy kötéllel a mennyezethez kötötte, hogy ha az éjszakai ima alatt elnyomja az álom és a feje előre billen, ez felébressze.

A templomhajó hátsó részéből nyílik a szerzetesek régi ebédlője. A szerzetesek egész héten egyedül voltak, csak vasárnap este gyűltek egybe. Egész éjszaka a templomban beszélgettek, hallgatták az idősebbeket, zsoltároztak, reggelre kelvén pedig elvégezték a szent liturgiát. Ezt agapé követte az ebédlőben: csöndben ettek, közben egy szerzetes az Atyák mondásaiból olvasott fel. Ez a jelenet látható a régi ebédlőben az étkező szerzetesek, a felolvasó és a csöndben (evés nélkül) felügyelő püspök életnagyságú, festett szalmabábjaival.

Miközben megcsodáltuk az egyháztörténeti emlékeket, a másik szemünk állandóan az ott zajló eleven hitéletet csodálta. A templom tele volt emberekkel: a jámbor zarándokok mellett hol itt, hol ott botlottunk földön ülő (szőnyeg), egy-egy szerzetessel beszélgető kis csoportba.



Szent Efrém fája

Külön templom, a Negyven Vértanú Temploma állít emléket annak a 40 katonának, akiket Licinius 313-ban Alsó-Örményországban hittagadásra akart kényszeríteni azzal, hogy aki hű marad hitéhez, a jeges tóba vetik. 40 katonát vetettek a tóba, s eközben az égből negyven korona szállt föléjük. Egy korona azonban megállt a levegőben, mert egy katona

megtagadta hitét: kiugrott a vízből, és belevetette magát a másik, melegvizű tóba. Azonnal szörnyethalt. Mindezek láttán az üldöző megtért, és kereszténnyé lett.

A kertben, egy falakkal körbeépített öreg fa magasodik: Szent Efrém fája. Szír Szent Efrém (308-373) is eljött ide a Vádi Nátrunba, de már beteg volt, bottal járt. A szerzetesek pásztorbotnak hitték Efrém botját, ezért ő megvált tőle: a kolostortól néhány méterre leszúrta a homokba, és otthagya. A bot gyökeret eresztett, és mint hatalmas fa, ma is virul a kolostor kertjében.

Jakab testvér édességgel, kis tájékoztató könyvecskével ajándékozott meg bennünket a kalauzolás végén, és meghívott egy kávéra, amit a kopt pápák és püspökök képeivel díszített, elegáns, modern fogadóhelyiségben fogyasztottunk el. Raafat elmondta, hogy az éhes vendégek és zarándokok ingyen ehetnek egy tál meleg ételt a szerzetesek külön e célra szolgáló zarándokházában – mi ezt nem vettük igénybe. Jakab testvér a vendéglátás végén megáldott bennünket, szent olajjal keresztet rajzolva a homlokunkra, a torkunkra és a kezünkre, és kis útitársaságunk pap tagja egy üvegcsé szent olajat is kapott. A Szent Krizma olajok, illatszerek, füvek és fűszerek keveréke. Annak emlékére készül, hogy Jézus testét illatszerekkel kenték be. A Pápa készíti a Szent Szinódus tagjainak jelenlétében, pontosan szabályozott szertartás szerint, meghatározott imákkal. Mindig csak akkor, amikor a készlet már kifogyóban van. A Szent Krizmát keresztelés után használják, ezen kívül az ikonok és templomi szerek megszentelésékor.

330-ban Nagy Szent Makariosz, Szent Antal egyik tanítványa alapította a Scétisz, a Vádi Natrún vidékén a szerzetességet. Kezdetben egyedül, kis cellákban, kunyhókban éltek a szerzetesek. Számuk rohamosan növekedett. Köztük volt Szent Bishoy is. Sok kolostor volt ezen a vidéken, néhánynak a romjai ma is láthatók: az örmény, az etióp kolostor, Kistermetű Szent János kolostora és mások. Az ötödik században kb. ötezer kolostor és szerzetestelep volt Egyiptomban, ebből ötven ebben a vádiban.

A néhány megmaradt egyikét, a Szent Bisoj kolostort, az El-Szúrian (A Szír) néven ismert, a Szent Szúzról és Kistermetű Szent Jánosról elnevezett kolostortól néhány kilométerre találjuk. A „bishoy”, kopt szó, azt jelenti: fennkölt. Szent Bishoy először egy angyal útmutatása nyomán a jelenlegi kolostor helyén remeteként élt, majd a köréje gyülekező szerzetesek lelki atyja lett. Híres volt nagy szeretetéről, egyszerűségéről, kedvességéről, és az előbbieken már említett szigorú, önmegtagadó életéről. A legenda szerint Szent Bisoj kétszer találkozott az Úrral: egyszer egy öreg ember (az Úr volt az) megkérte, hogy vigye őt egy darabon. Szent Bisoj teste épen maradt, mert hordozta az Urat. Egy másik alkalommal megmosta az Úr lábát, aki egy szegény ember képében jelent meg neki.

Mint az előző kolostorban, a templomban itt is pezsgő élet zajlott. Szívderítő volt látni, hogy a beszélgető csoportok mellett jól megfér a megfáradt, békésen alvó zarándok, s az egyik mellékhajóban egy népes zarándokcsalád kicsi lánya, mintha csak otthon lenne, a szőnyegen hason fekve, elterülve aludta az igazak álmát, mit sem törődve a jövő-menő emberekkel.

Őrző angyalunk, Raafat került-fordult, s ebben a kolostorban is kerített egyet a szemmel láthatóan nagyon elfoglalt szerzetesek közül, aki megmutatta a templomot. Kalauzoló szerzetesünket is Bisoy-nak hívták, mint a kolostor alapítóját: ott állt mosolygósan, a kopt szerzetesek fekete ruhájában, apró fehér keresztekkel hímzett fekete csuklyával a fején, s a sietség legkisebb jele nélkül mutatta végig a templomot. Láttuk a Szent Antalt és Szent Makarioszt ábrázoló ősi ikonokat, az apostolok és más szentek freskóit. Szent Bishoy sírjához alig tudtunk odaférni a sok zarándoktól. Miután körbevitt és mindent elmagyarázott, a jobboldali szentély előtt egy csöndes zugban leült velünk és kérdezgethettük. Én azt találtam kérdezni, hogy mi volt a foglalkozása, mielőtt belépett volna a szerzetesek közé. Mélyen a szemembe nézett, és azt mondta, hogy erre a kérdésre nem szoktak válaszolni, mert amikor

belépnek a kolostorba, elhagyják a régi életüket, de nekem most megmondja: állatorvos volt. Azután már, mint kopt szerzetes, három évig tanult Amerikában, és két évet töltött Ausztráliában. Kis csoportunk legifjabb tagjának szánva elmondta, hogy fiatalok számára lehetőség van hosszabb itt-tartózkodásra, hogy megismerjék a szerzetesi életet, s ha megtetszik, csatlakozzanak hozzájuk.

A kolostor többi részén Raafat kalauzolt bennünket. Döbbenet álltunk a disznóólhoz illő, kicsi ajtajú, ma is lakott ősi cellák előtt, amelyeknek egy parányi ablaka van csak, s ahol a puszta földön, egy gyékényen alszanak a szerzetesek. Megnéztük a szerzetesek temetőjét, majd a kertben, virágzó pompás hibiszkuszok árnyékában üldögéltünk egy kicsit. A kolostornak igen jól működő gazdasága is van. A sivatagból egy nagy területet beültettek gyümölcsfákkal és veteménnyel. Van a kolostornak baromfi- és szarvasmarha-tenyésztete, tejfeldolgozója, méhésztete, vannak terményraktárai, kútjai és öntözőcsatornái. Van saját áramtermelője, sütődéje, szőnyegszövő üzeme és kovácsműhelye, klinikája és ikonfestő műhelye. A rövid pihenő után megnéztük az ősi, ma is működőképes, kézi meghajtású malmot. Ezen a kis eldugott, zárt udvaron, amelyben a malom található, három idős szerzetes üldögélt a napon. Raafat rögtön felismerte, hogy a középső közülük a kolostor apátja, Szarabamaun püspök. Odament hozzá, és megkérte, hadd beszéljünk vele pár mondatot, amire nagyon kedvesen ráállt. Még azt is megengedte, hogy a beszélgetés végén különféle felállásban lefényképezzük, kaptunk tőle is egy tájékoztató könyvecskét, majd búcsúzáskor megáldott bennünket.



Szarabauman püspök,
a kolostor elöljárója; a balján Mr. Raafat

Ezen a találkozón történt valami, amit szeretnék még megosztani. Ahogy a közelükbe mentünk, szörnyülködve láttam, hogy milyen rémesen néz ki a két szerzetes a püspök mellett: elhanyagolt, pecsétes, kopott ruhában, ápolatlan szakállal, vaksi szemmel pislogtak, tisztára úgy néztek ki, mint egy hajléktalan. Finnyás, hideg-meleg folyóvízes fürdőszobához, mosógéphez szokott európaiságomat zavarta ez a látvány. Ferde szemmel méregettem őket, és azon morfondíroztam, hogy ha a püspök megengedi, hogy lefényképezzük, hát nem fognak túl jól festeni mellette. Aki a fényképre néz, ugyanúgy meg fog majd botránkozni rajtuk, mint én. Utólag persze már másképp gondolkodom a dologról, hiszen ott a sivatagban nem pazarolhatnak el több hektoliter életadó vizet, mint mi a mi higiéniai passzióinkkal meg gépeinkkel. Arról nem is beszélve, hogy ezek a félvak, idős szerzetesek reszkető kezükkel minden étkezésnél leeszik a ruhájukat, s a fekete szövetruhákat meg, még ha a vizet nem sajnálnák, akkor sem lehetne naponta mosni. Legfőképpen azt szégyellem, hogy mennyire

felszínes, a külsőségeken alapuló szemléletem, mintha az életszentségnek valami köze is lenne a pedantériához, a higiéniai szokásokhoz. Egyébként amikor a fénykép készült, ők szerényen elhúzódtak, s az udvar sarkából mosolyogtak felénk. Amikor már eljöttünk, akkor villant belém ez a gesztus, és szembesített a saját rosszaságommal, előítéleteimmal, és nagyon elszégyelltem magam.

A kolostorok közelében van könyvesbolt, a kolostor termékeinek és terményeinek boltja, lelki gyakorlatos ház, vendégházak, autószerelő műhely, orvosi rendelő, sőt még vallásos filmek mozija is. A kolostorokat sokan látogatják, egyiptomiak éppúgy, mint külföldiek. A látogatók száma egyes ünnepeken több ezer. A szerzetesek imádkoznak értük, beszélgetnek velük problémáikról.

A kolostorral szemben, pár száz méterre furcsa, kopasz falak merednek az égre. Megkérdeztük, hogy romos épület ez, vagy most épül? Mire elmesélték a furcsa építmény történetét: A mohamedánok nem szívetlik a szerzeteseket, és hogy bosszantsák őket, ott a sivatag közepén, a kolostor bejáratával szemben elkezdtek építeni egy jókora mecsetet. De legnagyobb megdöbbenésükre, a szerzetesek harag helyett az építkezés munkásait jól tartották, etették-itatták egész nap, mintha csak kedves vendégeik lennének, s ez így ment, heteken keresztül. Már álltak a falak, amikor egy szép napon a vezetőség jobbnak látta elvinni onnan a mohamedán munkásokat – s végleg feladták az építkezést.



5. századi freskó az El-Sourian kolostorban



Egyszemélyes remetelakok a kolostor közelében



Ma is készülnek freskók



Szent Bisoy kolostor

Milyen nyelven (nyelveken) beszélt Jézus?⁹⁶

Milyen nyelvet – nyelveket – beszélt Jézus? Általában: milyen nyelveket beszéltek Jézus hazájában, a Szentföldön, a római Júda provinciában az időszámításunk kezdetén? A források, az evangéliumok, amelyek Jézusról adnak hírt, mind görögül maradtak ránk. Ez nem azt jelenti, hogy mindegyiket eredetileg görögül írták. Jézusnak kevés arám szava maradt ránk ezekben a görög szövegekben: „*abba*”, apa, vagy Jézus szavai a kereszten, „*Éli, Éli, lemí szabachtani*”, Istenem, Istenem miért hagytál el engem” (Mt 27,46), „*talita kúm*”, leány kelj fel, „*effata*”, nyíljal meg.

A nyelvi helyzet Jézus hazájában

A Szentföld Jézus idejében (mint ma is) többnyelvű volt. Erre a többnyelvűsége példaként Pilátus felirata Jézus keresztyén, amely Jézus vétkét jelölte meg. Ez volt a felirat: „A názáreti Jézus a zsidók királya!... héberül, latinul és görögül volt írva” (Jn 19,20) Hogyan lehet elképzelni ilyen többnyelvűséget? Egészen biztos, hogy nem mindenki beszélt arámul, héberül, görögül és latinul, nem mindenki használta ezeket a nyelveket. De az ott élő emberek közül sokan beszéltek több nyelvet, még ha különböző szinten is.

A Szentföld lakossága kétezer évvel ezelőtt nem volt egységes. Különböző népcsoportok éltek itt, és sokféle vallást követtek. Ezek a különbségek a népességben, a vallásban és a nyelvekben is tükröződtek. A lakosság jelentős része zsidó volt, de a zsidó lakosság sem volt nyelvben egységes. A Szentföld annak idején a Római Birodalom része volt. Az uralkodó osztály nyelve, a római birodalom igazgatási nyelve a birodalom keleti részében a görög, a központban, Rómában a latin volt. Ez főleg a központosított római katonaságnak volt fontos. Palesztina a nyugtalan provinciák közé tartozott, ezért ott a katonaságnak nagyon jelentős szerepe volt. Vizsgáljuk meg az egyes nyelveket.

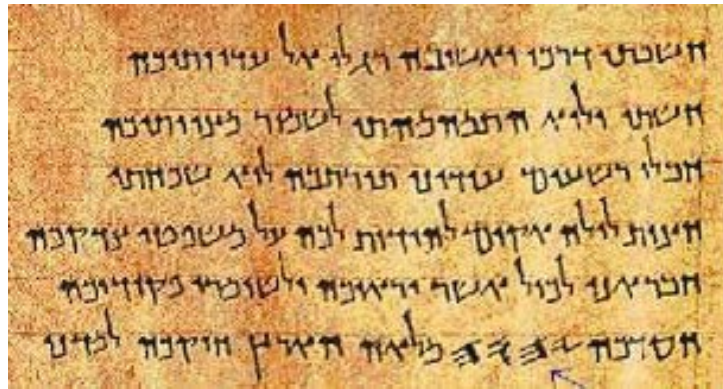
A héber – Izrael népének nyelve

A héber szemita nyelv. A „szemita” fogalom a Bibliából származik. Szem, Noé egyik fia volt (Ter 10,1). A szemita nyelvek egy nyelvcsaládot alkotnak. Ezeknek a nyelveknek a hazája a Közel-Kelet és az arab félsziget. Egyes szemita nyelveket a mai napig is használnak, mint például a modern hébert, az arabot, a máltait és az etiópiai gíz nyelvet.

Izrael népének nyelve a héber volt, bár sem a „nyelv”, sem a „nép” nem egészen meghatározott fogalmak. A történelem bizonyos fázisaiban lehet „dialektusokról” vagy „gyökerekről” beszélni. A legrégebbi fennmaradt héber írások a Kr. e. az első évezredből származnak. A szomszéd népek írásai, főleg a moabitáké a mai Jordániából, azt mutatják, hogy az ő nyelvük nem nagyon tér el a hébertől. A „héber” szó ugyancsak a Bibliából származik. Ott más népektől, főleg az egyiptomiaktól megkülönböztetve hébereknek nevezték ezt a népcsoportot (Kiv 5,3). A bibliai családfákban (*H*)*Eber* Szem ükunokája volt (Ter 10,21-24).

Az izraeli monarchia idején héber volt a nemzeti nyelv. A zsidó Biblia – tehát a mi Ószövetségünk –, nagyrészt héberül íródott.

⁹⁶ Gyürki László írása



Héber írás Jézus korában

Vajon meddig volt a héber élő nyelv? A babiloni száműzetésben (Kr. e. 6. sz.) az izraeliták intenzív kapcsolatba kerültek az arámmal, és átvették az arám írást is. A száműzetésből való visszatérés után továbbra is héberül beszéltek, de feltűnik, hogy a száműzetés utáni héber szövegek tele vannak arám szavakkal. Az arám mindinkább tért hódított.



A Miatyánk héber nyelven (modern négyzetes írás)

Még 70 évvel ezelőtt a legtöbb tudós meg volt győződve arról, hogy a héber nyelv a Krisztus előtti utolsó századokban kihalt. Ez a vélemény 1948 után a kumráni írások felfedezésével megváltozott. A Kumránban talált írásokat a kereszténység előtti utolsó, és a kereszténység utáni első században héberül írták. Felismerhető az is, hogy ezek írói nem holt nyelven írtak, vagyis nem csak a Biblia nyelvén fogalmaztak, hanem a héber élő és beszélt nyelv volt körükben. A modern héber viszont újraélesztett nyelv, amelyet az előző évszázad

elején a cionisták kezdtek el használni (ld. alább), és ez lett az egyesítő nyelve a különböző országokból a Szentföldre bevándorolt zsidóknak. Ez a felélesztett héber (héberül „ivrit”) az elmúlt száz évben, mint beszélt nyelv, természetesen tovább fejlődött. Ez minden élő nyelvénél természetes. A modern izraelieknek most már nehézségei lehetnek a héber Biblia megértésében.

Hol beszéltek Jézus idejében héberül, és hol nem? Feltételezik, hogy Júdeában, Jeruzsálem környékén, ahol a zsidók többségben voltak, a lakosság többsége héberül beszélt. Más volt a helyzet Galileában, Jézus hazájában. De a szentírási szövegeket ott is héberül olvasták fel, és semmi sem mutat arra, hogy Jézus kortársai nem értették volna meg őt, amikor a názáreti zsinagógában Izajás próféta könyvéből felolvasott (Lk 4,16-30).

Azon kívül a galileai zsidók szoros kapcsolatban voltak Júdeával. A zsidó zarándok ünnepekre sokan érkeztek Jeruzsálembe. Sehol sincs utalás arra, hogy a galileai zsidóknak nehézségeik lettek volna Júdeában, hogy megértessék magukat. Feltételezhetjük, hogy a galileai zsidók elegendő vagy akár jó héber tudással rendelkeztek, még akkor is, ha a héber nem volt az ő mindennapi nyelvük, anyanyelvük.

A köznyelv viszont Galileában az arám volt. János evangéliuma néhány esetben olyan hely megnevezését mondja „héber”-nek, amelyek valójában arámok: Gabbata (19,13) Golgota (19,17), azon kívül a „rabbúni” megnevezés (20,16). De ez nem az evangélista pontatlansága miatt van. A „héber” megnevezés annak idején nem feltétlenül azt jelentette, hogy ezek „héber nyelvűek” voltak, hanem azt, hogy a „zsidók nyelvét”, az arámot beszélték. Hasonlóan kell értelmezni az egyháztörténész Cézareai Euszébiosz (260-340) egyik állítását is, miszerint Máté evangéliumát eredetileg héberül írták. Valószínű, hogy a „héber” alatt ő is általában „a zsidók nyelvét”, az arámot érti.

Az arám nyelv

Az arám, mint a héber is, szemita nyelv. Eredetileg Damaszkusz környékének dialektusa volt. A Kr. e. 2. évezred végén lassan a babiloni vagy asszír birodalom sok népből álló országainak köznyelve lett. Kezdetben az arám a közigazgatás nyelve volt, de hamarosan közös nyelv lett a különböző népcsoportok számára, és lassan sok korábbi nyelvet kiszorított. Az arám közeli rokona a hébernek (hasonlóan, mint a spanyol és olasz).



Miatyánk arámul

Ezzel kapcsolatban érdekes elbeszélést találunk a Királyok 2. könyvében: Szancherib asszír király 701-ben megostromolta Jeruzsálemet. Főpohárnoka gyalázkodó beszédet intézett Hiszkija küldötteihez a várfalon figyelő nép előtt „*Júda nyelvén*” – héberül. Erre Hiszkija küldöttei így válaszoltak neki: „*Beszélg arámul szolgálóiddal, hiszen megértjük, és ne szólj hozzánk Júda nyelvén a falon figyelő nép füle hallatára.*” (2 Kir 18,16)

Kr. e. 539-ben a perzsák elfoglalták a babiloni birodalmat. Az arám ezután már nem volt többé az általános közigazgatási nyelv, viszont megmaradt köznapi nyelvnek. A perzsa nyelv nem terjedt el. 200 évvel később (Kr. e. 330 körül) Nagy Sándor az egész Közel-Keletet elfoglalta, és ezzel egy újabb nyelvváltozás következett. Megkezdődött az elfoglalt területek lassú hellenizálása („hellén”=görög). Ez a folyamat azáltal is felgyorsult, hogy egész népcsoportokat telepítettek át más helyekre. Ezzel a Szentföldön élő zsidók héber és arám nyelvű lakossága egyes helyeken kisebbségbe került. Ez volt a helyzet főleg a partvidékeken és Galileában is. A Makkabeusok könyvei sokat foglalkoznak a zsidók ellenállásával a hellenizálás ellen, de nem a nyelv, hanem a vallás miatt. Ekkor újra zsidókat telepítettek be egyes területekre, és ezzel főleg Galileában megnőtt a zsidó lakosság száma, akiket más vidékekről vittek oda.

Tehát Jézus idejében Galilea, Jézus hazája, nagyrészt zsidó volt, de arám nyelvű. Arám nyelvű lehetett Szamaria is. Ezzel szemben Jeruzsálemben az arámot a héberrel keverve találjuk a zsidó lakosságnál is. Ezt a sírfeliratokból is látjuk, bár nem tudjuk pontosan, milyen volt az arány a két nyelvcsoporthoz.

A perzsa idők óta az arám nyelvterületen nem volt egyesítő hatalom. Ezért az arám lassan szétesett különböző tájszólásokra. Ez tükröződik a Szentföldön is. Utalást találunk erre az evangéliumban is: a szolgáló megjegyzi Péternek: „*közéjük tartozol te is, hiszen a beszéded is elárul téged!*” (Mt 26,73). További utalás található erre a pünkösdi beszámolóban az Apostolok cselekedetében: „*Hát nem mind galileaiak, akik ott beszélnek? Hogyan hallja hát őket mindegyikünk a saját anyanyelvén?*” (Csel 2,7-8) A Talmudban⁹⁷ is találunk utalásokat és anekdotákat, amelyekben a galileaiakat nevetségessé teszik tájszólásuk miatt. A galileai arám dialektusról, Jézus, Mária és az apostolok dialektusáról viszont nem sokat tudunk.

Az arám nyelv a bibliai idők után

Egyes források arról szólnak, hogy Máté és Márk evangéliuma eredetileg arám („héber”) nyelvű volt, de egyik sem maradt meg az eredeti nyelven. A bibliai idők utáni zsidóságban, a diaszpórában az arám volt az általános nyelv, olyanoké is, akik más nyelvű, főleg görög és perzsa nyelvű vidéken éltek. A Talmud nagyrészt arámul íródott. Számos más zsidó írás is, például az ún. targumok, a Héber Biblia arám nyelvű, (olykor akár bővebb magyarázatokkal is kiegészített) fordításai. (Az arám „targum” szó „fordítást” jelent.) Keleten több keresztény egyházban az arám lett a liturgia nyelve, és ez a mai napig is megmaradt, bár szíriai dialektusban, amelynek rövidesen saját írása (ábécéje) született.

Ez a szíriai nyelv nem tévesztendő össze azzal az arab dialektussal, amelyet ma Szíriában beszélnek. Így érthető Cézárei Euszébiosz egyik utalása, amely szerint Jézus „szíriai nyelven” beszélt: a szíriai valójában arám dialektus, amelyet Euszébiosz is ismert.

⁹⁷ A Talmud (héberül: „tan, tanulmány, ami tanulva lett”) a posztbiblikus zsidó irodalom legnagyobb és egyértelműen legfontosabb, tematikus rendszerbe foglalt gyűjteménye, a zsidóság enciklopédiája, jogi és vallási alapvetése, szokásjogi gyűjteménye, bibliaértelmezéseinek tárháza, a rabbinikus judaizmus kiindulópontja. A 4-6. század során íródott.

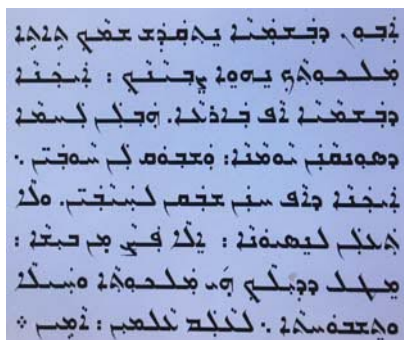


A szíriai Maalula,
ahol ma is Jézus nyelvét beszélik

Az arám nyelv ma

Az arám a mai napig létező nyelv, de nagy veszélyben van. Túlélte az évezredek egy részét keresztény és zsidó közösségekben. Ezek általában félreeső vidékeken, elszórva a Közel-Keleten, a mai országokban: Szíriában, Törökországban, Irakban és Iránban találhatók.

Az utolsó 150 évben ezekre a vallási kisebbségekre nagy nyomás, sokszor kemény üldözés nehezedett Szíriában és Észak-Irakban. Jelenleg is szomorú a helyzetük. Ezért az arámul beszélő lakosok nagy része elhagyta az ősök hazáját, a zsidók Izraelbe, a keresztények nyugatra távoztak. Ebben a helyzetben, a szétszórtságban nagyon nehéz a nyelvet nemzedékeken át továbbadni. Szomorú mai példa Maalula. Ez a falu Szíriában, (kb. 60 km északra Damaszkusztól) rövid idővel ezelőtt nagy többségében keresztény volt, akik egy arám dialektust beszéltek. Sokak szerint ez áll legközelebb ahhoz a tájszóláshoz, amelyet Jézus és galileai tanítványai is beszéltek. 2013 végén a keresztény lakosság nagy része Maalulából elmenekült, és mai sorsuk bizonytalan.



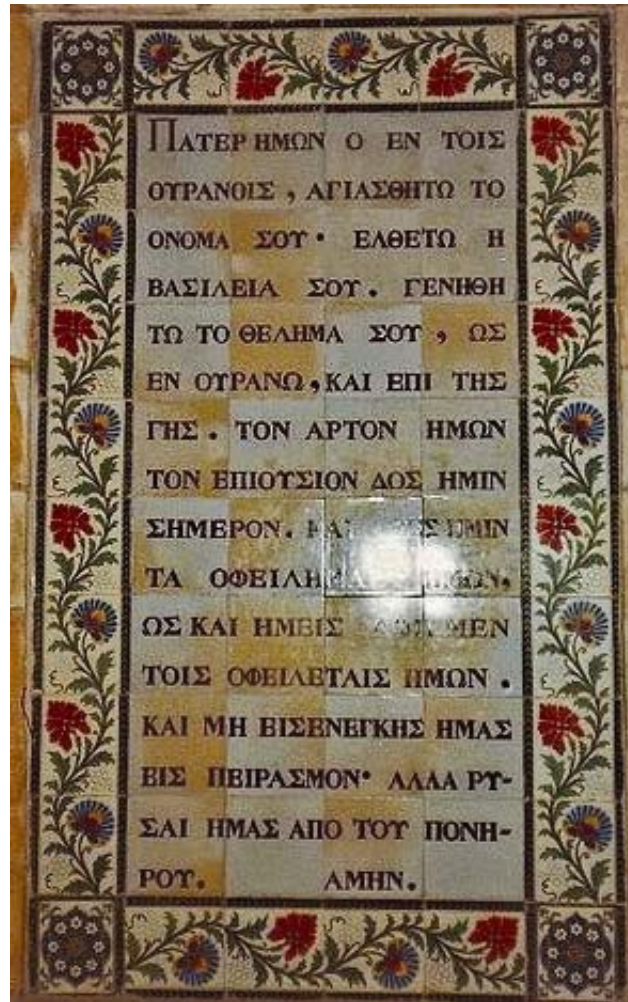
Miatyánk arámul szír betűkkel

A görög nyelv

A görög indogermán nyelv, amelyet a mai Görögországban és Kis-Ázsiában (Törökország) beszélnek. A görög ábécé eredetileg a föníciaiaktól – egy szemita tengerjáró néptől – származik, amely a mai Libanonban élt. Ezt az írást óhébernek is szoktuk nevezni. Amikor a görögök a föníciai írást átvették, két újítást vezettek be: ismeretlen okokból megváltoztatták az írás irányát: jobb irányból balfelé kezdték a betűket írni. A görög írás a szemitával ellentétben balról jobbra halad. A másik újítás is megmaradt a mai napig: bevezették a magánhangzókat jelölő betűket is.

Nagy Sándor hódításaival a görög kultúra és nyelv messze Keletre és Egyiptomba is elterjedt, és a görög fennhatóság alá került területeken az arám helyébe a görög (köznyelv, „koiné”) lépett.

A zsidók, főleg Egyiptomban, ezen a görög nyelven beszéltek. Mivel a szórványban élő zsidók nem igazán értették már a héber bibliai szövegeket, Kr. e. a harmadik században Alexandriában lefordították az Ószövetséget görög nyelvre. Ezt a fordítást Szeptuaginta – Hetvenes – néven ismerjük, mert a legenda szerint 70 zsidó fordító készítette.



A Miatyánk görög nyelven

Jézus idejében már a Szentföldön is elterjedt a görög nyelv. Két Betszaidából származó apostolnak, Andrásnak és Fülöpnek görög nevük volt: Andreász és Filipposz (Jn 1,44). Voltak, akiknek mindkét nyelven volt neve. A legismertebbek az apostolfejedelmek: Simon – Kéfa (arámul „a szikla”), görögre fordítva „petra”, (szikla). Ebből lett a Petrosz, Péter (latin formában Petrus). Saul héber neve a bibliai Saul királyról görög végződéssel Szaulosz (latinul Saulus), görög neve pedig a Paulosz (latinul: Paulus). Ő mindig így nevezi magát görögül írt leveleiben.

Az Apostolok cselekedetei megörökít egy konfliktust a görög- és hébernyelvű közösség között (mindkettő zsidó keresztény): „*Ez idő tájt, hogy a tanítványok száma egyre nőtt, zúgolódás támadt a görögök közt a zsidók ellen, hogy a mindennapi alamiznaosztáskor az ő özvegyeiket háttérbe szorítják*” (Csel 6,1). Ekkor választanak hét diakónust, akiknek mind görög nevük van. A legismertebb közülük Sztefanosz – István.

Úgy látszik Jézus kevés kapcsolatot tartott a görög nyelvű lakossággal. Hogy milyen nyelven beszélt a pogány szír föníciai Tírusz vidékéről való asszonnyal – görög, föníciai vagy arám nyelven –, nem tudjuk. (Mk 7,24-30) Arra viszont semmi jel nem mutat, hogy Jézusnak nehézségei lettek volna a Pilátus előtti kihallgatáson. Hogy Pilátus a latin mellett a görögöt is beszélte, arra nem utolsó sorban mellékneve „Pontius” utal, amely egy provincia Kis-Ázsiában (Pontius Pilatus = pontuszi pilumvető).

A Szent Pál alapította fiatal keresztény közösségek Görögországban és Kis-Ázsiában kezdettől fogva görögök voltak. Lukács evangéliuma szép görög nyelven íródott.

Ha az evangéliumok az Ószövetséget idézik, többnyire a Szeptuaginta görög bibliafordításból veszik. Ez arra utal, hogy ezekben a közösségekben az Ószövetséget nem héberül, hanem görögül olvasták. Rómában is fontos szerepet játszott a görög nyelv. Pál levele a rómaiakhoz természetesen görögül íródott. A római közösség magja keletről Rómába jött keresztényekből állt. A római levél utolsó fejezetében szereplő hosszú üdvözlő listán szereplő személyek korábban már találkoztak Pállal, ismerték őt missziós útjairól.

A görög nyelv a bibliai idők után több évtizedig, vagy talán századig is megtartotta szerepét Rómában. A római püspökök legrégebb levelei görög nyelvűek.

A latin nyelv

A latinnak is, amely a göröghöz hasonlóan indogermán nyelv, Közép-Olaszországban van a hazája. A rómaiak hódításaival terjedt, legalább is kezdetben a Római Birodalom nyugati felében. Sok, hajdan a rómaiak által uralt területen Portugáliától Romániáig még ma is azt a `román` nyelvet beszélnek, amely a latin nyelvből fejlődött ki. Az egész Római Birodalomban latin volt a katonaság általánosan használt nyelve. Poncius Pilátusról több Biblián kívüli bizonyíték maradt fenn, például az a latin felirat, amely a tengerparti Cézarea színházából – az akkori Palesztina provincia fővárosából –, került elő. Ugyancsak a számtalan latin vagy többnyelvű római mérföldkő is utal erre, valamint Pilátus pecsétje és két pénzérméje (l. alább).

A római útrendszer fő célja az volt, hogy gyorsá tegye és segítse a katonai mozgásokat.

Az a kevés latin kölcsönzó, amely a görög Újszövetségben található, katonai szakkifejezés, pl. „custodia”, őrség, őrségváltás (Mt 27,63). Nincs semmi utalás arra, hogy Jézus használta volna a latin nyelvet. Rómában a latin nyelv a keresztény közösségekben csak lassan került előtérbe. A Kr. u. a második századból ismeretesek az első latin bibliafordítások. A liturgia nyelvét is csak 200 körül cserélték fel latinra. A görög „*Kyrie eleison*” (Uram irgalmazz) a mai napig megmaradt. A legismertebb latin bibliafordítás, a Vulgáta csak 400 körül keletkezett. Ez Szent Jeromostól származik, aki Dalmáciában született, és hosszú ideig Betlehemben élt, hogy Damazus pápa megbízásából egy jó latin fordítást készítsen, az Ószövetség esetében a héber eredetit felhasználva. Fordítása az Egyházban a „népszerű” (vulgata) jelzővel ill. névvel terjedt el.

Egy új nyelv születik: az ivrit

Az egyik cionista úttörő, a belorusz zsidó születésű Eliézer Jichák Perlman a párizsi Sorbonne-on végzett nyelvészként, és ő lett az új héber nyelv (amit héberül úgy mondanak, hogy ivrit) Bessenyeyje, Kazinczyja, és még ki tudja ki mindenkije egy személyben. Fogta a Bibliát, meg az azóta létrejött szövegeket a Talmudtól a spanyol szefárd aranykor (Hispania) költeményein és kódexein át a Felvilágosodás héber nyelvű irodalmáig, és elkezdett fejleszteni egy, a modern étellel összeegyeztethető szókinccset. Ha valamire nem létezett kifejezés, képzett egyet a bibliai héberből, vagy kölcsönvett az arámiból, az arabból, ha meg ott sem volt, az oroszából, a németből vagy a franciából. Az így megalkotott szókinccs egy

része aztán később „kimúlt”, nem vette be őket a héberül beszélők gyomra, és mást találtak ki helyette, de nagyon sok szó megmaradt, és döntő hatást gyakorolt a későbbi zsidóságra.

1881-ben Európából Jeruzsálembé költözött feleségével együtt, ahol fölvette az *Eliézer Ben Jehuda* óhéber-stílusú nevet, és attól kezdve gyakorlatilag meg se szólalt jiddisül. (A jiddis az európai zsidók nyelve. Két formája van az ún. askenázi, és a szefárd, azaz német és spanyol jiddis.) Már ott, Izraelben született meg gyermekük, *Ben-Cion Ben Jehuda, az első ember, akinek már az (új) héber lett az anyanyelve*. Nem vicc: amikor Eliézer egyszer azon kapta feleségét, hogy jiddis alattódalt merészelt énekelni a gyerekeknek, nagyon csúnyán kiosztotta, és nem engedte be maga mellé aludni.

Ez az új héber nyelv, az ivrit ma az Izraelben élő zsidóság hivatalos és köznyelve. A világ más tájairól Izraelbe „alijázott” (‘felment’, vö. „Fel, Jeruzsálembé!”) zsidók természetesen használják még az egykori helyükről magukkal hozott nyelvet, de gyermekeik már mind ivritül tanulnak és beszélnek.

Régiségek

Jézus arca

Jézus arcának korai, szakáll nélküli ábrázolására bukkant egy izraeli művészettörténész a Negev-sivatagban, egy bizánci templom romjában – számolt be a Háárec című újság honlapja 2018. november 22-én.



Noha Jézus és a kereszténység a Szentföldön született, ezen a területen alig maradtak fenn korai keresztény művészeti emlékek. De a sivatagi nabateus, majd keresztény városka, Sivta templomainak romjában tavaly óta már a második igen korai Jézus-ábrázolást azonosították, és ezúttal arcképeinek nyomait is megtalálták. A freskó Jézus keleti

hagyományt követő szakáll nélküli és rövid hajú, hosszúkás orrú ábrázolását jeleníti meg. A Jézus arcát is megőrző kép egykor a keresztelőkápolnát díszítette, és azt a jelenetet ábrázolja, amikor Keresztelő Szent János megkereszteli Jézust.

Az evangéliumok nem írják le Jézus külsejét, azonban a régi kolostorok és templomok bővelkednek ábrázolásában. A nyugati hagyomány általában hosszú hajjal és szakállal mutatta, de a korai, keleti stílusban alkotott képeken – mint Sivtában – nincsen szakáll, és általában rövid, göndör a haja. A Beér-Sevától negyven kilométerre délre fekvő Sivtának az 5. és a 7. század között, a bizánci korban egyszerre három temploma is volt, Jézus színeváltozásának ábrázolását a déliben, megkeresztelését pedig az északiban fedezték fel.

Az első ma ismert Jézus-ábrázolás kétszáz évvel Jézus halála után született, és hűséges pásztorként, vállán egy juhot hordozva mutatja. Ezt Dúrában, Szíria iráni határánál találták egy templom keresztelőjében, és 233 és 256 közé datálják. A képek Dúrában azért maradtak meg, mert az egész város megsemmisült a harmadik század közepén, és a falfestményeket betemette a homok.

A kereszténység történetének első évszázadaiban sokféleképpen ábrázolták: rövid és hosszú hajjal, szakállal vagy anélkül. A 4. századi római katakombákban rövid a haja, hasonlóképpen a koptok képein, valamint a Szíriában talált korai, bizánci festményeken. Jézust a nyugati egyházban a 6. századtól ábrázolják hosszú hajjal.

A „Jézus-bárka” a Galileai-tengerből

33 éve találták meg azt a bárkát a Galileai-tenger fenekén, amely a tudósok feltételezése szerint kétezer éves. Nincs bizonyíték arra nézve, hogy ez volt az a bárka, amelyet Jézus és a tanítványai használtak, viszont ugyanarra az időre datálható, a Kr. u.-i 1. századra, és formáját tekintve is ugyanolyan, mint az akkori bárkák. Cédrusfából készült, faszegek tartották össze az illesztéseknél és a furatoknál, és lapos feneké volt, amely lehetővé tette,

hogy a sekély vízben vagy a part közelében tartózkodhasson. Feltehetően négy férfi hajtotta evezővel, és árboca is volt, hogy vitorlázni is tudjon.

Sok ehhez hasonló bárka szerepel Jézus életének és szolgálatának történetében, az evangéliumok 50 ilyen jelenetet említenek.

A bárkát két testvér találta meg, Moshe és Yuval Lufan, akik mesterségüket tekintve halászok, de amatőr régészként kincskeresésre indultak a Galileai tengerhez a szárazság idején. Amikor meglátták, hogy egy tárgy emelkedik ki a sárból, értesítették a régészeti hatóságot, akik tizenkét nap alatt távolították el róla a sarat, mígnem előbukkant egy viszonylag jó állapotban levő kétezer éves bárka.



A szénizotópos kormeghatározás szerint a bárkát valamikor Kr. e. 40 és Kr. u. 50 között építették. Tíz különböző fát használtak az elkészítéséhez, amely utalhat arra, hogy fahiány volt az adott területen, esetleg hulladékfából készült vagy nagyon sokszor javították. (*Pál Ágnes*)

Pilátus felirata, pecsétje, pénzei

Cézareában találtak egy feliratot, amelyen Pilátus neve szerepel, és jól olvasható. A felirat valószínűleg a cézáreai helytartóság épületén volt elhelyezve, vagy valamelyik Pilátus által építtetett díszes építményen.



A Pilátus-felirat

Ötven évvel ezelőtt az izraeli Heródionban folyó ásatások során egy bronz gyűrűt találtak. Görög szöveg van rajta körben, a közepén pedig egy vegyítőedény képe látható. Felfedezése után öt évtizeddel derült fény a tulajdonosára, aki nem volt más, mint Poncius Pilátus, Jeruzsálem helytartója, aki Jézust keresztre feszíttette. Pilátus nevét alapos tisztítás után,

speciális fényképezőgéppel tudták végre elolvasni. Valószínűleg a helytartó hivatalos pecsétje volt.



A Heródion felső várának oszlopokkal övezett udvarában számos üveg- és cseréptöredék, valamint rengeteg fémtárgy (bronzeszközök, vas nyílhegyek, az első zsidó háború idején vert pénzek) közül került elő az öntött réz pecsétgyűrű, amelynek szélessége 15 mm, hosszúsága 17 mm, vastagsága 1 mm. A gyűrű pecsét része teljesen ép, de a karikája félig hiányzik. Kivitelezése kezdő ékszerészre vall, és a felhasznált anyag minősége és mennyisége is hagy kívánnivalót. A gyűrűfejen egy edény ábrázolása található, amelynek görög neve kratér, vagyis vegyítőedény. A kratér jellemzője, hogy szájnyílása közel olyan széles, mint maga a test, amely „kráterszerűen” öblös és mély. Ennek a típusnak a „kehely-kratér” nevet adták, mivel az edény teste a virágkehelyhez hasonlóan felfelé szétnyílik.



görög kratér

A kratér mindkét oldalán görög betűk olvashatók, természetesen negatív vésetben, hiszen pecsétgyűrűről van szó. Az edény bal oldalán az ATO, jobb oldalán a III betűcsoportok helyezkednek el, amit fordított sorrendben egybeolvasva a III(L)ATO szót kapjuk. A kiváló görög epigráfus, Leah Di Segni olvasatában ez nem más, mint a Pilátus név görög átírása birtokos esetben: III(L)ATO(Y), azaz PI(L)ATU, amelyről a szóvégi üpszilon betű lemaradt, és jelentése: „PILÁTUSÉ”.

Pilátus pénzei – Poncius Pilátus augur papként jóslással, jövőbe nézéssel is foglalkozott. A jóslás, amikor a jövőt az áldozati állat beléből, madarak repüléséből stb. próbálták kiolvasni, egy szertarás része volt. Ennek liturgikus eszközei a lituus (görbe végű bot) és a simpulum (merőkanál) volt. A lituusszal a jós az égtájakat jelölte meg, a simpulummal pedig az áldozati vért vagy az isteneknek szánt illatos folyadékot (pl. az olajat) merítették és hintették szét. – A kalász az Ószövetségben a bőség jelképe.

Érdekes: az egyik pénzérmén két lehajló kalász (a két lator?), középen kereszt-alakzat két keresztfával... (Kr. u. 30.) (Forrás: Medgyesi László, *A kijelentés „néma” tanúi*, 92–94.o.)

Kaifás szarkofágja

Izraeli tudósok megerősítették annak a 2000 éves kőurnának a hitelességét, amit három éve találtak meg a régészek. Az urnán az Újszövetségben emlegetett zsidó főpap, Kaifás egyik rokonának a neve olvasható: „Miriam, aki Kajafásnak, a Maaziah papjának lánya Beth Imriből.” Ebben a kamrában találták meg azt a téglatest alakú kődobozt, ami a kutatók szerint Kajafás lányának csontmaradványait rejlette. Az Izraeli Régészeti Bizottság adatai szerint a csontkamrát három évvel ezelőtt sírablók rabolták ki, ekkor került elő az általuk otthagyt szarkofág. A régészeti bizottság szerint a szarkofág valóban Jézus és Kaifás korából származik.



Kajafás feltételezett nyughelyén két vasszőget is találtak, és mivel a főpapot egyedül Jézus keresztre feszítésével hozzák összefüggésbe, feltehető, hogy ezeket a szögeket a Megváltó kivégzésénél használták.



Szent Fülöp apostol sírja

„Ázsiában két csillag világít – az Efezusban eltemetett János, és Fülöp, aki Hierapoliszban nyugszik” – Írja egyháztörténetében Cézareai Euszébiosz, a keresztény történetírás egyik megalapítója. Jézus Krisztus tizenkét apostola közül kettőnek említi az utolsó nyugvóhelyét.



Szent Fülöp apostol

A keresztény hagyomány szerint Fülöp Krisztus egyik első követője volt, ötödik a meghívott apostolok között. Foglalkozására nézve halász, nős, és két (más források szerint négy) gyermek apja. Előtte talán Keresztelő Szent János tanítványa volt. Arról, hogy hogyan csatlakozott Jézus Krisztushoz, János evangéliuma tanúskodik: „Másnap Jézus Galileába akart indulni. Ekkor találkozott Fülöppel, és így szólt hozzá: Kövess engem!” (Jn 1,43) Az evangélium említést tesz róla az ötezer éhes ember megvendéglése kapcsán, és az utolsó vacsoránál, amikor hosszabb beszélgetést folytat Krisztussal.

Euszebiosz (kb. 260-339) valószínűleg nem tévedett. Tavaly nyáron Délnyugat-Törökországban, Pamukkale mellett, az ókori Hierapolisz városának romjai között olasz archeológusok megtalálták Fülöp apostol sírját (elhunyt 80 körül).



Szent Fülöp apostol sírja az egykori Laodíceában

A sír fölött bazilika állt. „Korábban úgy hittük, hogy Fülöp apostolt a Mártírok Hegyén temették el, de ott semmilyen nyomát nem találtuk a sírjának” – mesél D'Andria az apostol sír kutatásával kapcsolatos nehézségekről. A régészek a célhoz akkor jutottak közelebb, amikor három évvel ezelőtt sikerült feltárniuk a várostól északkeletre fekvő dombhoz vezető utat, amelyen keresztül egykor hívek tömegei zarándokoltak Fülöp sírjához. Szent Fülöp mártírhalálának helyén a közelmúltban tárták fel egy háromhajós templom maradványait, amelyet a bizánciak építettek az 5. században. A romok közt fedezték fel az 1. századból, Fülöp korából származó sírt.



Laodícea romjai

A nyughely nyilvánvalóan nagy tiszteletben állhatott, ha a később épült, most megtalált templomot köréje építették. Ez a tény is alátámasztja azt a feltételezést, hogy valóban Fülöp sírjáról lehet szó. A nyughely egy gazdagon díszített szarkofág. „Formája, a falain található feliratok és más jegyek alapján is meggyőződésünk, hogy valóban Szent Fülöp apostol sírját

találtak meg. Halálát követően zarándokok tömegei jártak a sírhoz” – állítja D'Andria. Az épületegyüttest földrengés semmisítette meg.

Azt a tényt, hogy Szent Fülöp Hierapoliszban halt meg, soha nem vitatták. Ahogy Euszébiosz írja, a város sokáig a szent hírnevéből élt. Fülöp – Péterhez és Andrásához hasonlóan – Betszaidából származott, ebből a Genezáreti-tó partján fekvő, galileai városkából. Térítő útjai során járt Görögországban, Szíriában, a Kis-Ázsia-i Frígiában, és így került Hierapoliszba is. Halálának módja tisztázatlan. A legrégebbi hagyomány szerint, Jánoshoz hasonlóan természetes halállal halt meg, ám a Bibliába be nem került apokrif iratok szerint mártírhálált halt a rómaiak keze által. Egyes források azt állítják, hogy megfeszítették, mások viszont megkövezéséről beszélnek.

A madabai mozaik

Csupán 30 kilométerre délre Ammantól, az ötezer éves Királyok Útja mentén található a Szentföld egyik leglátványosabb városa. Északról dél felé haladva, az ókori városok láncolatát elhagyva érkezünk Madaba városába, mely közismert nevén „a mozaikok városa”. Hajdanán keresztény templomok, középületek és magánházak padlóit díszítették azok a legalább 1400 éves színpompás mozaikok, melyek a világ legnagyobb eredeti helyen látható gyűjteményét képezik. Itt található a híres hatodik századi mozaik térkép Jeruzsálemről és a Szentföldről. Kétmillió apró, élénk színű mozaikdarabkából készült, dombokat, völgyeket, falvakat és városokat ábrázol, egészen a Nílus-deltáig. A mozaik a Szent György görög ortodox templom padlóját díszíti, amely a városközponttól északnyugatra található. A templomot Kr. u. 1896-ban építették egy sokkal korábbi, hatodik századi bizánci templom maradványaira. A térképet magába foglaló mozaik panel eredeti mérete kb. 15,6x6 m volt, és 94 négyzetmétert fedett le. Sajnos a mozaiknak csak az egynegyede maradt fenn napjainkra.



Jeruzsálem a madabai mozaikon

Interjú (KarcFM rádió)⁹⁸

Egy kis tanyáról indult, becsületes parasztemberek gyermekeként. A családban rendszeres volt a napi ima, ám a Bibliát nem forgatták. Mégis a papi hivatást választotta, és szorgalmának köszönhetően Rómában, a Pápai Biblikus Intézetben is tanulhatott. Beszél németül, olaszul, latinul, olvas angolul és franciául, és hogy a Bibliát eredeti nyelven tanulmányozni tudja, ismeri az ókori görögöt és hébert is. Neki köszönhető, hogy a katolikusoknak is lett hordozható, jól kezelhető és hordozható Szentírása, a Zsebbiblia, és hogy újra a polcokra kerülhetett a Családi Biblia. A pütkösi Karcolat vendége Tarjányi Béla szentírástudós, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának professzor emeritusa, a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat ügyvezető elnöke.

Petz Margó: A stúdió vendége Tarjányi Béla, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának professzor emeritusa és a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat ügyvezető elnöke. Szeretettel köszöntöm itt a stúdióban. Jó napot kívánok.

Tarjányi Béla: Kezét csókolom, szeretettel köszöntöm a KarcFM Rádió hallgatóit.

P.M.: Menjünk vissza 30 évet, ha szabad kérem. Annakidején milyen indíttatásra és miért hozták létre a Bibliatársulatot?

T.B.: Nagyon érdekesen kezdődött. Biblikus professzor voltam a Pázmány Péter Egyetem elődjén, a katolikus fakultáson, és mi, tanárok, a nehezebb időkben is kaptunk lehetőséget, hogy külföldi konferenciákon részt vegyünk. Ezzel az akkori kommunista vezetés dokumentálni akarta Nyugaton, hogy él és szabad a magyar egyház. Nos, így a hetvenes évek elejétől kezdve többször meghívást kaptam a bibliatársulatok vezetőinek értekezletére Nyugat-Európába, különböző országokba. Minden évben mentem, és láttam, hogy ők milyen sok jó dolgot tesznek a Biblia terjesztése ügyében. Az első bibliatársulat Németországban alakult meg, amikor ott a hitlerizmus előretörésével a vallásellenesség erősödött. Ennek ellensúlyozására igyekeztek előmozdítani a Szentírás szeretetét, ismeretét, ezért alakult meg ott az első bibliatársulat Európában, majd utána Ausztriában is, és a többi Nyugat-Európai országban. A vezetők ettől kezdve minden évben tartottak egy közös konferenciát, és én 1973-tól jártam évente ezekre az összejövetelekre. Szomorúan vettem részt rajtuk, merthogy remény sem látszott arra, hogy Magyarországon valami hasonló születhessen.

De a rendszerváltás pillanatában azonnal kezdeményeztünk. Ötvenegynéhány ismerősömmel összejöttünk, megbeszéltük, hogy szükség van egy ilyen társulatra. Elkészítettük az alapító okiratot. Mindenki egyetértett, és örömmel felterjesztettük a Cégbíróshoz. Semmi gond nem volt, negyedikként jegyezte Társulatunkat a Budapesti Cégbíróshoz. Rövidesen a Katolikus Egyház legfőbb vezetése is jóváhagyta az alapítást. Így tudtunk elindulni. Nem volt azonban egyszerű a kezdet, hiszen se pénz nem volt, se iroda. Évekig az én tulajdon kis húsz négyzetméteres lakásom volt a székhely. Összejöveteleinket ott tartottuk, ahol lehetett, összejöttünk itt, ott, ahol tudtunk, például a piaristáknál, a szaléziáknál Óbudán, és a Központi Szemináriumban is. A hivatalos alakuló ülést is ott tartottuk meg 1990 elején. Az volt a szerencse, hogy korábbi kapcsolataim alapján a külföldi bibliatársulatok segítettek, amiben tudtak, elsősorban az osztrák, valamint a német bibliatársulat. Így például a német bibliatársulat öt éven keresztül biztosította számunkra az egyetlen alkalmazott szerény fizetését, és akkor még tervezett kiadványainkat is támogatták külföldről.

⁹⁸ Szerkesztett változat. Élőben is meghallgatható a www.biblia-tarsulat.hu/hangok/karcfm.mp3 címen.



A Hittudományi Kar dékánja

P.M.: Mi volt az eredeti cél, mit szerettek volna elérni?

T.B.: Azt láttam, hogy a Szentírás ismerete a katolikus hívek körében nem igazán általános. Ha visszatekintek korábbi időkre, a 60-as, 70-es évekre, azok a lelképászorok, akik a tilalmak ellenére bátran végeztek ifjúsági munkát, az ő titkos lelkigyakorlataikon mindig a központban volt a Szentírás olvasása, tanulmányozása. Szentírás viszont nem volt, hiszen a Békés-Dalos Újszövetség külföldön készült, itthon nem jelenhetett meg. Külföldről egyenként, kettesével küldözgették személyi postával, és ez nagyon nagy kincs volt. Nagy változást jelentett azután 1972-73-ban, amikor a Zsinat után az állami szervek végre hozzájárultak ahhoz, hogy készüljön egy teljes magyar szentírásfordítás, hisz katolikus Szentírás 45 óta egyáltalán nem jelenhetett meg. Én is, amikor biblikus tanárként a Szentírást magyarítottam, a 20-as években megjelent, ötkötetes régi Káldi-Bibliát használtam, amit a bátyám – szalézi kispap volt titokban, és sok rettegés után, hál' Istennek végre fölszentelték, és váci megyés pap lett –, ő szerzett nekem antikváriumból egy teljes ötkötetes régi Szentírást, mert katolikus teljes Bibliához nem lehetett hozzájutni.

Az 1973-as bibliafordítás készítésében már én is részt vettem, és mindannyiunk nagy öröme meg is jelenhetett. De az volt a gond, hogy nagyalakú volt, szinte kódex méretű. Az első kiadás elővételben elkelt, aztán az állami hatóságok nagy huzavonával mindig engedtek pár ezer újabb példányt kinyomtatni. De egy ilyen nagy alakú Bibliát magunkkal vinni, úton-útfélen, otthon, zugas kis helyen olvasgatni elég körülményes volt. Ugyanakkor láttam, hogy a protestánsok, akiknek a szocialista rendszerben is jelenhetett meg szentíráskiadásuk, olyan szép kis hordozható alakú Bibliát adtak ki, amit mindenki nagyon szeretett. Ez volt a leghasznosabb formátum, olyannyira, hogy amikor egy jezsuita páter eljött hozzánk lelkigyakorlatot tartani, ő sem hozta magával a nagyméretű katolikus Szentírást, hanem a kis protestáns Bibliát. Engem ez nagyon bosszantott, és sajnáltam, hogy nekünk miért nincs ilyen jól kezelhető szentíráskiadásunk.

Ez volt tehát a legfőbb célunk, hogy kiadjunk egy katolikus Bibliát ilyen kisebb, hordozható formátumban. Ennek megvalósítása azért elég hosszú küzdelmek árán sikerült, csak évek múltán, 1997-ben. Amikor már volt arra remény, hogy össze tudjuk szedni a kiadáshoz szükséges pénzt, akkor próbálkoztam a szöveg megszerzésével. Arra gondoltam,

hogy a meglévő, 1973-as szentírásfordítást adjuk ki ilyen kis formátumban. Természetes, hogy annak a kiadónak, ahol az megjelent, ez az ajánlat ill. kérés nem volt igazán vonzó, így nem kaptuk meg tőlük a kiadásra az engedélyt. Akkor azt kezdeményeztem, hogy egy új fordítást készítsünk, hiszen a 90-es években jártunk már, az a fordítás két évtizede készült. Ötletünket jóváhagyta a Püspöki Konferencia, alakult is egy bibliafordító bizottság. Ez a bizottság csak egyszer ülésezett, el is osztottuk a feladatokat, de aztán nem történt semmi.

Ezek után arra gondoltam, hogy hisz ott van nekünk a Káldi-féle szentíráskiadásunk. Igaz, hogy régies a nyelvezete, de egyébként nagyon színes a nyelvezete, igen jól olvasható. A jogdíjjal pedig ez esetben nincs gond, mert ez a szöveg igen régen jelent meg utoljára. Elhatároztam tehát, hogy ennek szövegét újítjuk fel, és azt adjuk ki. Két drága levelező hallgatós hölgy kapott tőlünk egy kis számológépet, és az egész Bibliát bepötyögték, úgy, ahogy egykor megjelent. Ezt a szöveget azután megkapták a kollégáim, tíz-tizenketten elosztottuk egymás között. Végignéztük a szöveget, és a „vala-valá”-kat, a „mondá”-kat, ezeket a régies formákat átírtuk benne mai beszélt nyelv szóhasználatára, nyelvtana szerint.

Amikor a szövegjavítással elkészültünk, örömmel közöltem a Püspöki Karral – aki egyedül jogosult arra, hogy katolikus szentíráskiadást engedélyezzen –, hogy van kész szövegünk, szeretnénk kiadni. Bizony volt, aki vonogatta a vállát, hogy azt a régi szöveget miért kellene kiadni, amikor van nekünk modern fordításunk, miért ölnék ebbe sok pénzt. Használják az emberek inkább az újat, a 73-as fordítást!

Akkor Püspöki Kar titkára, Ternyák Csaba, most egri érsek, adott egy jó tanácsot. A Káldi-féle fordítás a latin nyugati egyház középkortól kezdve használt alapvető szentírásfordítása, a Vulgáta alapján készült. A Vatikáni Zsinat azonban elrendelte, hogy a Vulgátának készüljön egy olyan javított kiadása, amely az azóta felfedezett szövegtanukat és a mai biblikus-nyelvi kutatás eredményeit figyelembe veszi, és így teljességgel korszerű. Meg is jelent a Vulgáta javított kiadása, a Nova Vulgata, azaz a latin Neovulgáta. Az volt tehát a korszakalkotó ötlet, hogy igazítsuk a szöveget a Neovulgátához, és akkor a magyar szöveg is teljességgel megfelel a mai követelményeknek. Elvégeztük tehát a szövegnek ezt a revízióját is, és így kértem a Káldi-Neovulgáta bibliafordítás kiadásának engedélyezését. A Püspöki Konferencia ilyen esetben kikéri egy szakértő cenzor véleményét, ezúttal az erdélyi Jakubinyi érsek urat kérték fel a véleményezésre, mert ő is biblikus tanár volt eredetileg. Korábban, amikor tudomására jutott, hogy a Káldi-Bibliát akarjuk kiadni, ő is elsodálkozott, hogy miért ezt a régi bibliaszöveget adjuk ki újból („ezt akarjátok ti ránk sózni?”). Amikor azonban látta, hogy a revízió a legmodernebb hivatalos katolikus fordítás, a Neovulgáta alapján készült, akkor örömmel javasolta a kiadás engedélyezését.

Akkor már csak nyomda kellett. Mindjárt meg is rendeltem nagy lelkesedéssel tizennégy ezret a tervezett méretből, sőt, annál egy kicsivel kisebb méretben tízezetet. Izgalommal vártuk – és amikor leszállították, minden harmadik példány hibás volt. Erre – éppen nyári szünet volt – a teológiai hallgatókat fölbéreltem, és ők mind a huszonnégy ezret végiglapozták. Ami elfogadható volt, azt árusítottuk.

Oriási lelkesedéssel jöttek a vásárlók! Nagyon nagy öröm és elégtétel volt, hogy végre sikerült megvalósítanunk, kiadnunk a Szentírást ilyen jól használható zsebbiblia formátumban.

Mindennek még érdekes előzménye volt az is, hogy közvetlenül a rendszerváltás után hazahoztuk külföldről az ún. Békés-Dalos-féle Rómában készült Újszövetséget is, és a bencésekkel együtt közösen itthon kiadtunk belőle kétszáz ezer példányt. Társulatunk már megalakulás után két évvel részt vett ebben a nagyszerű vállalkozásban, és mi ebből hetvenezret adtunk el. Jöttek a vevők, plébániák, és százával, ötszázával vásárolták, úgyhogy talán ma is van még olyan plébánia, ahol még el sem fogyott.

Amikor 1991-ben Magyarországra jött a Szentatya, és külföldről is eljött sok magyar fiatal, a Népstadionban kiosztottunk közöttük több ezer példányt, később pedig kb. tizenöt

ezret kiszállítottunk a határon túli magyarság ellátására. Nos, ilyen jó dolgok sikeredtek a 90-es években.

A Káldi-Neovulgáta Bibliánk 1997-ben jelent meg először, azóta valahol a 200-300 ezer példánynál tart a kiadása. Az utóbbi időben nagyon nagy segítség és előny az, hogy egyre több helyen van hitoktatás az iskolában. Az állam támogatja a tankönyvek beszerzését. Sikerült beszerelni a mi Zsebbibliánkat is a tankönyvek közé, így azután a plébániák, iskolák rendelhetnek tőlünk olyan pénzen, amit nem nekik kell kiizzadni, vagy a gyerekeknek, és tankönyvként megkaphatják a Szentírást is.

P.M.: Ez volt az első saját Bibliájuk, amit sikerült így közzétenni, de az óta több olyan is megszületett, amelyről nem is gondolnánk, hogy kötődhet az önök Társulatához. Melyekre a legbüszkébb?

T.B.: A Családi Bibliára vagyok a legbüszkébb, de ha megengedi, ezt hagynám utoljára. Hadd mondjam el, hogy időközben egy elképzelhetetlen dolgot is valóra váltottunk. A kétezres évek elején egyszer bejött Társulatunk irodájába egy cigány fiatalember, és engem keresett. Bemutatkozott, elmondta, hogy ő újságíró, és mivel most van ideje, szeretné lefordítani lovári cigány nyelvre a Szentírást. Váratlanul ért az ajánlata, hiszen Szent Jeromos óta nem szokott megtörténni, hogy egyetlen egy ember fordítja le az egész Bibliát. Azért igazán kíváncsivá tett, és azt mondtam neki, hogy nagyon örülök, rajta, fogjon hozzá. Nagyon jó, el is kezdi, mondta ő, de azért ehhez pénzre is szüksége volna. Elkezdtünk egyezkedni, hogy oldalanként mennyit kérne a fordításért. Meg is egyeztünk. Kértem, hogy fordítsa le először a két első evangéliumot, aztán majd meglátjuk, hogy jöhet-e a folytatás. Nos, jó, mondta, de éppen nincs állása, ezért már most szüksége lenne a fizetésre. Gondoltam egyet, és odaadtam neki a két evangéliumért a megfelelő összeget. Munkatársaim mindezt látták, hallották, és amikor a fiatalember elment, megjegyezték: Fogadjunk, hogy nem látod őt többet...

Egy jó hónap múlva azonban újra eljött hozzánk, és adathordozón hozta a fordítást. Több nyelvvel foglalkoztam már életem során, a szanszkrit⁹⁹ is, meg a cigánnyal is. Megnéztem a szöveget, és láttam, hogy jól fordít. Volt azonban egy gond a fordítással, nevezetesen, hogy a ma élő romák szókinccse igen hiányos, főként a modern életet illetően. Nincs például saját szavuk arra, hogy „család”, „gyümölcs” stb., ezért minden országban az ottani nyelv megfelelő szavát használják helyette, Magyarországon például azt mondják: mio csalado, az én családom. Általános, elvont fogalmakban nagyon-nagyon szegény a nyelvük, mert náluk nem történt meg az, ami minden más nyelvben, hogy bővül a szókinccs. Ha valamire nincs még megfelelő szó egy nyelvben, akkor vagy új szót képeznek, vagy pedig más nyelvből vesznek át szavakat. A mi magyar nyelvünkben is sok ilyen átvett és meghonosított szó van, például a radír német eredetű (radieren, kitörölni), a ceruza latin (cerussa, ólom), papír pedig görög (papyrus).

Ezért azt kértem tőle, hogy ilyen esetekben használja fel a közismert nemzetközi szavakat, például familia (familia, család), fructo (fructus, gyümölcs). Ebben egyetértettünk. El is kezdte a munkát, ill. folytatta, és kb. két év alatt elkészült az Újszövetséggel, 5-6 év alatt pedig az egész Bibliával. Mi örömmel kiadtuk, először a Cigány-Magyar Újszövetséget, aztán a teljes Bibliát („Suntoiskiripe”). Az általunk kiadott teljes cigány nyelvű Biblia egyedülálló a világon. Ez volt az egyik különleges és érdekes vállalkozásunk.

Hasonlóan érdekes kezdeményezésünk volt még a rovásírásos Újszövetség kiadása. (A magyar rovásírás azzal, hogy bármilyen szöveget le lehet vele írni, szintén egyedülálló a

⁹⁹ A szanszkrit nyelv, illetve annak korábbi formája, a védikus óind, az indoeurópai nyelvcsalád indo-iráni csoportjába tartozik. Az egyik legősibb indoeurópai nyelv, az Észak-Indiát a Kr. e. 2. évezredben meghódító indoárják nyelve volt. Az egyik köznyelvi változatából származnak a mai észak-indiai indoárja nyelvek, és a cigány nyelv is.

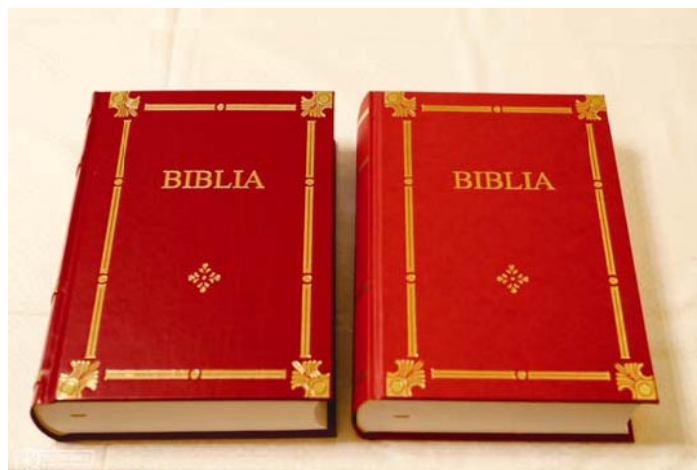
világon.) Ezek a kiadványok egyrészt egyedülálló kezdeményezések, másrészt teljesebbé teszik a mi Szentírással kapcsolatos szolgálatunkat.

Szentíráskiadásunknak volt egy alapvető, közkedvelt mérete (a Zsebbiblia), de később kiadtuk ugyanazt egy kissé nagyobb méretben, hogy könnyebben lehessen olvasni, az Újszövetségből megjelent egy még nagyobb méret, nagyobb betűkkel. Végül pedig, most már második alkalommal közreadtuk az ún. Családi Bibliát.

A Családi Biblia valójában a Zsebbibliának a nagyobb változata majdnem A4-es méretben, vagyis kb. akkorák a lapjai, mint egy szokványos papírlap. Ebből a formátumból korábban, a Biblia Évében még aranyveretes példányok is készültek. Munkatársam fia ezüstműves, ő tervezte a nagyon szép vereteket, ezeket bearanyoztattuk, és az egyes példányokat a Szekszárdi Nyomda kódex formában bekötötte, és ráhelyezte az aranyvereteket.

Ez a kiadvány már teljesen elfogyott, ezért ismét szükségesnek látszott, hogy újra kiadjuk, bár most anyagi okokból szerényebb aranynyomással, de változatlanul kódex-szerű kötéssel a gerincen, nagyon szép bőrkötésben. Az új Családi Bibliát másfél hónapja mutattuk be a sajtónak. Nagy érdeklődés fogadta, több rádióműsor, televízió, és TV-híradó is beszámolt róla. Mindez nagy öröm volt számunkra.

Ma is vannak olyan családok, amelyeknek otthonában kis oltár is van, rajta egy szobor, kép, kereszt, és a család rendszeresen ez előtt imádkozik. Úgy gondoljuk, hogy a Szentírásnak, Isten Igéjének is ott kell lennie, mindig szem előtt, hogy ez legyen a család életének iránytűje, irányadója. Nagyobb egyházi és családi ünnepeken olvassanak fel ebből a közös Szentírásból egy-egy megfelelő részletet.



A Családi Biblia

A Biblia végén pedig üres regiszter-lapok vannak, ezeken feljegyezhetik a családi élet fontos eseményeit, a születést, a búcsúzást, a nagyszülők, felmenők neveit. Nemrégiben egyik munkatársam elmesélte, hogy hétéves korában, a negyvenes évek végén még volt nekik ilyen, díszes Bibliájuk. Abban az időben félve dugdosta ezt a család, de ő mindenáron nézegetni akarta azt a nagy csatos szép Bibliát. A könyv végén pedig ott látta régi őseik felsorolását. Ezt szeretnénk újra meghonosítani, elterjeszteni a magyar családok körében.

Az is igazán örömünkre szolgált, hogy időközben egy kedves művésznő, Maros Éva, aki Borsos Miklósnak szinte nevelt lánya volt, annak idején kapott a művésztől jó néhány grafikát. Szeretettel őrizgette ezeket a bibliai témájú képeket. Mi jó ismeretségbe kerültünk vele, és egyszer meggondolta magát: Társulatunknak ajándékozta ezeket a grafikákat. A régi

képes Bibliák mintájára elhelyeztük Családi Bibliánk végén ezt a tizenhat Borsos-grafikát – ez is nagymértékben emeli a díszes kiadvány értékét, szépségét.

Ha a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat nem született volna meg a Magyar Egyházban, a szerteszórt magyar közösségen belül, akkor mindez hiányozna az Egyház és híveink életéből. Természetes az is, hogy mi látjuk el a határainkon túl élő katolikus magyar híveket Szentírással, amilyen kedvezményesen csak lehet. Az elmúlt harminc év alatt sok ezer Biblia került hozzájuk ezekből a kiadásokból.

P.M.: A Bibliatársulat legutóbbi áprilisban megjelent kiadványa a Családi Biblia, mely már másodszor jelent meg, ezúttal Borsos Miklós grafikáival kiegészülve. Hogyha professzor úr visszakalandozik egy kicsit, sok-sok évvel, akkor az önök polcán otthon volt Családi Biblia?

T.B.: Nos, tessék látni, nem volt, semmilyen Biblia nem volt. Minden nap imádkozott a család együtt, hosszasan, szépen. A templom messze volt. Mindenszentekkor kis sírt készítettünk a szoba közepén nedves homokból, gyertyákat raktunk rá, és elimádkoztuk a Mindenszentek litániáját. Édesapám mindig keresztet vetett, amikor munkába indult, de Biblia nem volt a családban. 1942-ben születtem, rettentő gondokat jelentett a háború, az árvíz, a Rákosi rendszer, és a többi nyomorúság.



Családi otthon Bócsa-Zöldhalomban

P.M.: Hol nőtt föl?

T.B.: Soltvadkert és Jakabszállás között van a bugaci erdő. Egyik oldalán van Bugac, a másik oldalán pedig a Bócsa nevezetű község, ami az én gyerekkoromban talán két házból állt, egy iskola meg a Tanácsháza volt a központban, mert hogy az egész terület tanyatelepülés volt. Az óta már jócskán előrehaladott a helyzet ott is, megszületett egy igazi falu. Mi a műúttól három kilométerre, a központtól kilenc kilométerre laktunk egy ősi, vert falú, nádtetes házban. A templom is kilenc kilométerre volt, gyerekkoromban oda jártunk Veronka nővéremmel előbb gyalog, később „biceklivel” (bicikli).

Az akkori helyzet vallási szempontból elég visszafogott volt, már ami az ösztönzést illeti. A papok prédikáltak, ahogy tudtak, a tanyánktól, házunktól kb. ötszáz méterre volt katolikus iskola is, kápolnával. A kápolnát persze szétverték, az embereket zaklatták, hogy ne járassák a gyerekeket hittanra. Ilyen környezetben telt az általános iskolai korszakom.

P.M.: De akkor hogyan? Akkor hogy talált rá a papi útra?

T.B.: Édesapám kiskunfélegyházi volt, 16-an születtek a családban, közülük nyolcan éltek meg a felnőttkort. Az idősebbek férjhez mentek, megnősültek, és ugyanúgy parasztok lettek, mint a szüleik. Mikor azonban a legfiatalabbak felcseperedtek, elmehettek

gimnáziumba tanulni, sőt, egyetemre is. Az egyik fiatalabb fiú papnak tanult, a másik meg pilóta lett. Volt a háborúban is, le is zuhant a gépével, betört a feje, de túlélte.

A pap nagybácsi, Tarjányi László pedig nagyon jó tanuló volt. Budapestre helyezték, hogy a teológia után szerezzék meg a teológia doktori címet is. 1944-ben volt ez, amikor jött a front, ő pedig nagyon félt Budapesten. Kérte főpásztorát, hogy a várható támadás idejére ő vidéken lehessen. A váci püspök ezért ideiglenesen áthelyezte őt Aszódra. Ott egyik alkalommal egy téli estén házszenelésre mentek az egyik közeli tanyaközpontba. Háború volt, sötét, téli este, ezért vendéglátóik kérték, ne menjenek vissza Aszódra, aludjanak itt az utcai tisztaszobában. Éjjel azon a környéken az az egyetlen szoba kapott bombatalálatot, és mindketten szörnyethaltak.

Ilyenek voltak nálunk a családi emlékek. A pap nagybácsin kívül édesapám testvérei közül két szerzetesnővér is volt a családjukban. Így édesapám révén nálunk a papságnak, az Isten szolgálatának igen komoly nimbusza volt. Ő pedig, aki látta két öccsének a paraszti sorból való szabadulását, családjával nagy nyomorúságban volt kénytelen élni: 41-ben árvíz, 44-ben az oroszok fosztottak ki bennünket, aztán a Rákosi szedte el, ami megmaradt, végül Nagy Imre után a földet is elvették, és édesapám a saját földjén bérlő lett. Ilyen körülmények között ott a tanyavilágban ő volt az első, aki azt mondta, hogy az összes gyereke menjen tanulni.

A bátyám, Ferenc indult először, 'pechjére' a szaléziakhoz. Alighogy elindult, az ő rendjüket is feloszlatták, a szerzeteseket szétzavarták. Elment Egerbe váci kispapnak, de felszenteléséig mindig rettegett, hogy mikor jönnek rá, hogy szerzetes, és mikor zavarják el. Veronka nővérem végül otthon maradt szüleink segítségére. A kisebbik nővérem, Erzsébet már járhatott gimnáziumba, és én is. Egyrészt tehát az, hogy tanulhattam, másrészt pedig az irány is eléggé adva volt, mert közben a bátyám kispap volt, aztán fölszentelték. Így ő is, meg az egész család is boldogan vette tudomásul, hogy papnak készülök. Nem volt könnyű elhatározás, vívódtam is eleget, főleg az érettségi után. Jelentkeztem Szegedre, az egyetemre, mert nagyon szerettem a matematikát. De a papi élet is nagyon vonzott. Végül azt gondoltam, hogy ha fölvesznek az egyetemre, akkor elmegyek a teológiára, ha nem vesznek fel, akkor lesz, ami lesz, ne mondja nekem senki, hogy azért ment az egyetem helyett teológiára, mert az egyetemre nem vették fel.

Amikor végül elmentem Kalocsára felvételizni a teológiára, a drága jó Grósz érsek úr a budapesti Központi Szemináriumba küldött. A kalocsai kispapok többsége Szegeden tanult, a jobb tanulókat azonban igyekeztek Pestre küldeni, hogy szerezzenek tudományos fokozatot. Egyébként azért is szükség volt erre, mert éppen az előző évben, 59-ben a Belügyminisztérium a pesti szemináriumból eltávolította az összes kispapot, mert nem voltak hajlandók elítélni Mindszenty bíboros urat, így gyakorlatilag üres volt a budapesti teológia. Ezért az akkori püspök atyák, akit lehetett, fölküldtek Pestre. Ott bizony szorgalmasan kellett tanulni, és öt év alatt megszereztem a teológiai abszolutóriumot, a hatodik évben pedig sikerült néhányunknak a doktori fokozatot is elnyerni.

Egy nagyon aranyos sváb faluba, Nemesnádudvarra kerültem először, és a hívek a tenyerükön hordoztak. Egy bajom volt, hogy nem tudtam a kisiskolás gyerekekkel bánni, valahogy nem erre születtem – és nem is készítettek fel rá a teológián. Ez nagy nehézség volt, mégis nagyon szép volt az ott töltött esztendő. Ezt követően nyílt lehetőség arra, hogy Rómába menjek a bibliatudományt magasabb szinten elsajátítani. 1964-ben egyezett meg az állam és a Püspöki Kar, hogy a Római Pápai Magyar Intézetbe Magyarországról papok is mehetnek továbbtanulni. Az államot ugyanis nagyon bosszantotta, hogy ezt az intézetet a háború után a külföldre emigrált papság vette birtokba, és a magyar állam ezeket az emigráns papokat akarta onnan kitoloncolni. A földszinten és a felső emeleten már régóta az állam által kiküldött művészek, részben pedig a beépített emberek tanultak vagy ügyködtek, a második emeleten pedig ott volt az ellenség, az emigráns papság. Ezeket sikerült 64-ben

eltávolítani onnan azon az áron, hogy a magyar állam is küldött oda papokat. A második turnussal én is odakerültem tehát 1967-ben. Óriási öröm volt ez számomra! Azon a nyáron már föl voltam mentve a lekipásztori szolgálattól, hogy készülhessek, mert tudtam, hogy odakint mindjárt azzal fogadnak bennünket, hogy görögből és héberből tegyük le a felvételi vizsgát.

P.M.: Akkor már úgy is beszélt, mert tudom, hogy angol, német, és akkor volt a héber meg a görög is még?

T.B.: Görögöt, hébert már itthon, a teológián tanultam 4-5 évig, a kiutazás előtt pedig egész nyáron a felvételre készültem. Németet, angolt, olaszt teljesen magánúton tanultam. A beiratkozás során, ahogy beszélgettünk, a kötelező németet, olaszt mindjárt elismerték, ezekből nem kellett vizsgáznom, bibliai görögből, héberből viszont felvételi vizsga volt. A Biblia héber és görög szövegéből kellett néhány fejezetet jól ismerni, nyelvileg pontosan elemezni. Amikor a vizsgáról az eredmény megszületett, kihirdették, hogy ki volt, aki átment (voltunk vagy 30-40-en), engem nem említettek. Ez azt jelentette volna, hogy ezekből a nyelvekből egy év előkészítőt kell elvégezni, hogy a héberből, görögből is a megfelelő szintre jussunk el. Amikor megkérdeztem a vizsgáztató tanárt, azt mondta, hogy az én eredményem nagyon a határon volt, ezért azt ajánlja, hogy végezzem el az előkészítő évet. „Nem lehetne mégis megpróbálni az igazi első esztendő a rendes kurzusból?” – kérdeztem.



Pápai Magyar Intézet, Róma

Így aztán mégis fölvettem az első évre, és görögből a teljes első év anyagából már novemberben levizsgáztam. A görög nyelv tanára az áldott jó emlékű Maximilian Zerwick professzor úr volt. Sajnálom egyébként, hogy nem kellett a továbbiakban részt vennem az óráin, de időt nyertem, mert nekem azért nagyon kellett igyekezniem. Akkor még mindent latinul adtak elő a professzorok, tankönyveink latinul voltak, olyan könyvünk is volt, amiben öt nyelven írt cikkek sorakoztak. Ilyen könyvekből tanultunk, felelni meg bármelyik nyelven lehetett, amit a tanár tudott. Volt koreai, amerikai tanárunk is. Én többnyire megmaradtam az olasznál. Egyszer vétettem nagyot, mert a német professzornál Szentírás-magyarázattól németül akartam felelni, és az ő legfőbb szíve csücske könyve volt a kötelező olvasmány. Eléggé hebegtem, dadogtam, de azért sikerült átmennem.

Óriási élmény volt tehát számomra, hogy ott tanulhattam. Az előző nyáron még otthon kaszáltam, kapáltam a szüleimmel, és akkor egyszer csak jöhettek Pestre, fölülni a repülőre, és itt vagyok az Egyház központjában, a legmagasabb szintű egyetemen tanulhatok, palotában lakom, ahol mindenkinek külön szobája van, gyönyörű freskókkal. A Falconieri-palota volt ez, a Római Pápai Magyar intézet, amit annakidején a 20-as években vett meg a Magyar Állam, azért, hogy oda világi és papi személyek jöhessenek, ott lakhassanak, onnan

járhassanak a római egyetemekre. Végül annak is nagyon örültem, hogy így sikerült két év alatt megszerezni az ottani biblikus licenciátust, ami arra jogosított fel, hogy a szentírástudomány tanára lehessen teológiai fakultáson.

P.M.: Arról akartam még faggatni, hogy mi is az a bibliatudomány. Ott van a Szentírás. Ön azt eredeti nyelven is tudja forgatni, olvasni. Miből áll ez a tudomány? Lehet másképp magyarázni az ott leírtakat, vagy fedeznek fel hozzá fűződő írásokat? Tehát miből áll ez a kutatás, miből áll ez a tudomány?

T.B.: Ennek alapvetően két összetevője van. Egyik tanulmányozni a kort, a szöveget, a vonatkozó irodalmat, és lehetőség szerint minél tökéletesebben átültetni a saját nyelvünkre vagy az előadásaink során elmondani, hogy a szent szerző által a jó Isten mit akart a tudunkra adni, tanítani, elérni. A szavakat, mondatokat sokféleképpen lehet érteni és értelmezni. Ugyanazt a Szentírást használja a protestantizmus, a kezdeti időkben az ariánusok és a különféle szekták, mert a Bibliát sokféleképpen lehet értelmezni. Tehát a bibliatudós elsődleges feladata, hogy a Biblia szövegét szakszerűen, hozzáértően értelmezze és közvetítse.

Ugyanakkor a katolikus egyházban, de a többi keresztény közösségben is, van egy nagyon fontos követelmény: igazodni az eddigieknek, elődeinknek az értelmezéséhez. Figyelnünk kell arra, hogy mit mondott egy-egy szakasról Szent Jeromos, aki számos kommentárjában magyarázza a szentírási szövegeket, vagy mit mondott erről Szent Tamás, a nagy egyháztanító, és a többiek. Mindez az ún. Szent Hagyomány, vagyis a Biblián kívül és annak kapcsán szóban áthagyományozott, és sok esetben különböző korokban írásba fektetett értelmezések. A szentírástudósoknak erre nagyon oda kell figyelni. Ezt úgy hívjuk, hogy hit-érzék. Ez a hit-érzék megvan sokakban, az értelmes, odafigyelő keresztény katolikusokban. Erre kell nagyon figyelni, minél inkább feltárni, alkalmazni, és iránymutatónak tartani az értelmezés során. Ez a katolikus bibliatudós másik legfőbb feladata. Egyébként az egyházi hagyomány a többi teológiai tárgy művelői számára is mérvadó. E két szempontnak – hogy a szent írók által mit akart közölni velünk Isten, és hogy mit őriz és tanít az egyház hagyománya – a minél jobb ismerete, alkalmazása és továbbadása a szentírástudós alapvető a feladata.

P.M.: Van kedvenc része, amelyikben jobban elmerült, amelyik jobban megérintette a szívét, a lelkét?

T.B.: Érdekes volt a tanári pályafutásom. Úgy kezdődött, hogy hat évig az Ószövetséget tanítottam. Nagyon szerettem, de ezen a területen kezdetben még elég tétova voltam. Hat év után sikerült az Újszövetségi katedrára átkerülnöm. Ebben a feladatkörben, a 2+2 éves kurzus során természetesen az egész Újszövetség ismertetése sorra kerül a Szentírás-bevezetés (introdukciónak, azaz általános ismeretek) és a szövegmagyarázat kapcsán.

Az ún. szövegmagyarázat vagy egzegézis azt jelenti, hogy a tanár kiválaszt egy részt, egy fejezetet valahonnan az Újszövetségből, az evangéliumokból, és azt igyekszik mondatról mondatra részletesen elemezni, feltárni a benne megnyilvánuló isteni üzenetet, tanítást. Az évek során az Újszövetség sok részét elemeztem, tanulmányoztam, és azokról előadásokat tartottam, de leginkább Márk evangéliuma volt az – talán meglepő sokak számára –, ami leginkább érdekelt, és a kedvemre való volt. Lukács evangéliuma vagy János evangéliuma sokaknak közelebb áll a szívéhez, de nekem a kedvenc evangélistám Szent Márk lett.

Annyira rá tudtam csodálkozni Márkra, aki született zsidó, de jól tud görögül is. Ez a fiatal ember ott él Jeruzsálemben, aztán csatlakozik a keresztény apostolokhoz, kíséri Pál apostolt, majd Pétert. Mindenfelé prédikálnak, jönnek, mennek – s egyszer csak fogja magát, és egy ilyen csodálatos művet szerkeszt. Mert az evangéliuma igazi írásmű, van eleje, vége, van a szerzőnek elképzelése, célja, hogy az írásával mit akar kifejezni, tanítani.

Ő az első, aki Jézus nyilvános tevékenységét, működését megörökítette, keretbe rendezte. Ez a keret nem olyan, mint később Jánosnál, aki a talán történelmi valóságra, eseményekre

jobban odafigyel. Márknál Jézus működése egyetlen egy év keretébe van sűrítve. Jézus föllép Galileában, befejezi Jeruzsálemben, és közben sokfelé jár a Szentföld falvaiban. Az evangélium gondolatmenete világos, szép a görög nyelve, még azt is érezni rajta, hogy hol írta a szerző, mert szép számmal vannak benne latin kifejezések, ami egyértelműen Rómára utal, ahol az igehirdetők beszédeibe beszivárogtak a latin szavak.

Egyszerűen ezt az evangéliumot igazán kedvelem, és mindig úgy éreztem, hogy ez van legközelebb az eseményekhez. A többiek már hamar-hamar kiegészítik Jézus szavait egy-egy félmondattal, másként rendszerezik az események menetét, a kronológiát. Márk elsősorban Jézus tetteire figyel. Máté, Lukács és majd később János is sokkal többet hoz Jézus beszédeiből. Ez nem azt jelenti, hogy ezeket Márk nem ismerte, számára azonban az volt az érdekes és megörökítendő, hogy Jézus mi mindent tett, szerinte ezek a tettek hordozzák a kinyilatkoztatás lényegét. Ezt egyébként Jézus példabeszédei nála is megfogalmazzák, képes beszédben, az egyszerű ember számára is világos mondanivalóval és tanulsággal.

János evangéliumában Jézus kimond olyan dolgokat, amelyek valójában túllépnek Jézus konkrét szavain. Ezt János azzal igazolja, hogy idézi Jézus szavait: „A Szentlélek majd megtanít benneteket mindenre, és eszetekbe juttat mindent, amit mondtam nektek.”(Jn 14,26) Amikor Jézus gondolatait továbbvisszük, az nem meghamisítás, mert az egyház mindig is vallotta, hogy akik – odafigyelve Jézusra, az evangélistákra, a hagyományra – kiegészítik, továbbviszik Jézus gondolatait, az teljességgel helyénvaló.

Márk viszont, a maga egyszerűségében, úgy is mondhatnám: földhözragadtságában, elsősorban a konkrét tényekhez időben is közelebb állva úgy írja le az egyes eseményeket, hogy az ember azt érzi, valóban így történhetek ezek. De azt is tudnunk kell, hogy valójában nem Márk fogalmazza meg ezen események leírását. Mindezeket a történeteket, Jézus példabeszédeit sokszor, százszor és százszor felidéztek a közösségekben, és közben lecsiszolódtak, egyre inkább olyan formát öltöttek, hogy a lényegi mondanivalót kidomborítsák. Az így közkinccsé vált epizódoknak, történeteknek már a szóbeli igehirdetés során kialakult a megszokott és jól megjegyezhető szövege. Például Zakeus történetét, vagy a tékozló fiú hazatérésének megragadó leírását egy hallásra mindenki megjegyezhetette, és később pontosan ugyanúgy elmondhatta. Márk pedig mindezt, mint a mozaikokat összegyűjti, logikus sorrendbe rakja, és kerek elbeszélésként közreadja. Nem nyúl bele az egyes kis történetekbe, példabeszédekbe, nem tesz hozzájuk semmit, és nem is vesz el belőlük semmit. Lukácsnál sokszor érezhető, hogy néha kiegészíti valamivel azt, ami annakidején elhangzott.

P.M.: Ahogy említette, Márknak is volt célja, volt elképzelése. Tudom, hogy Önnek is mindig van terve, mindig van következő célja. Az egyik apropó, amiért meghívtam, az az Ön által alapított Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat működésének a harminc éves évfordulója volt. Most jelent meg egyik büszkeségük, a Családi Biblia...

T.B.: Nagy terveim már nem nagyon lehetnek. Rövidesen hetvenhét éves leszek. Terveim helyett először hadd említsem legfőbb gondomat. Nem találok olyan embert, akinek ennyire szívügye volna a Biblia ilyen jellegű szolgálata, népszerűsítése. Nagyon sokan örülnek annak, hogy vagyunk, hogy a Bibliatársulat így szolgálja a magyar egyházat, de ez a fajta apostolkodás senkinek sem annyira fontos, mint nekem. Nagy gond ez számomra, mert nem tudom, hogy lesz-e folytatása. Nagyon jó munkatársaim vannak, de nehezen elképzelhető, hogy bármelyikük ilyen szinten továbbvigye ezt a tevékenységet. Nem tudom tehát, hogy a Bibliatársulat sorsa énutánam hogyan alakul.

Van azonban még egy, talán utolsó, de igazán érdekes tervem. Köztudott, hogy kezdettől fogva évente négyszer megjelenik biblikus-lelkipásztori folyóiratunk, a Jeromos füzetek. Most, éppen az utolsó számok kapcsán rácsodálkoztam, hogy mennyire ismeretlen számunkra a kereszténység története az apostoli kort követő első századokban. Most például éppen félben vagyok a következő számhoz készülő írással, a keleti egyház első három

évszázadának történetével. Mindez teljesen ismeretlen számunkra, az általános hívő számára. Ha igaz, akkor ezekből a tanulmányokból – már a harmadik van készülében –, összeáll egy újabb kis kötetem. Lehet, hogy csak postumus...

Egyéb, más nagy terveim most nincsenek. A Családi Biblia kapcsán örülnék, ha jelentkeznének olyanok, akiknek volt ilyen régi Bibliájuk. Tehát inkább csak ilyen kisebb dolgokra gondolok. Úgy érzem, hogy ami igazán fontos volt számomra, az megszületett, megvalósult. Nem írtam szakkönyv-sorozatokat, vaskos tudományos könyveket, de amit végeztem, kicsit olyan, mint Márk műve. Megvolt, és eredményesen működött Társulatunk a Magyar Katolikus Egyházban. A könyveket vagy olvassák, az emberek, vagy sem, de a Bibliatársulat által végzett szolgálat valóság, és alakította a Katolikus Egyházat. Bízom benne, hogy a Káldi-Neovulgáta Biblia, a nemzeti örökség-Káldi-Biblia felújított formája nem megy többé feledésbe, hiszen sokan szeretik és forgatják. És talán a honlapunk is elérhető lesz még egy darabig, hiszen sok értékes anyag van rajta (www.biblia-tarsulat.hu).

P.M.: Tarjányi Béla szentírástudós, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának professzor emeritusa, a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat ügyvezető elnöke volt a vendégem. Megtisztelő volt, köszönöm szépen.

T.B.: Én is nagyon szépen köszönöm a lehetőséget.



Teológus tanítványaimmal...

Képek

Kiadványaink



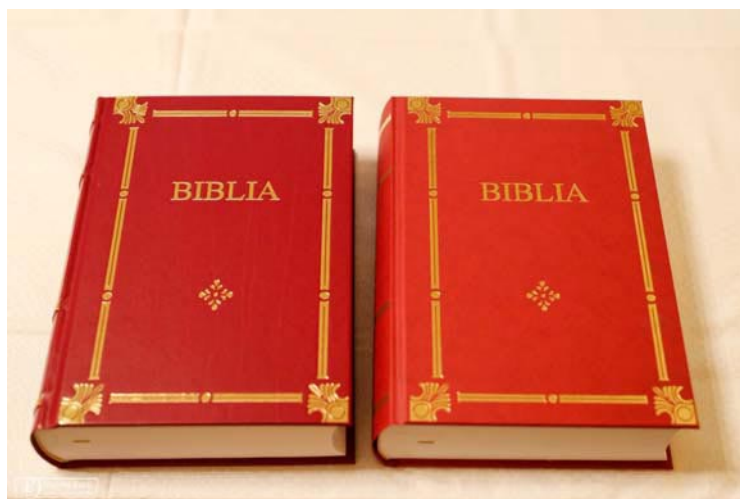
Káldi-Neovulgáta Biblia – Zsebbiblia



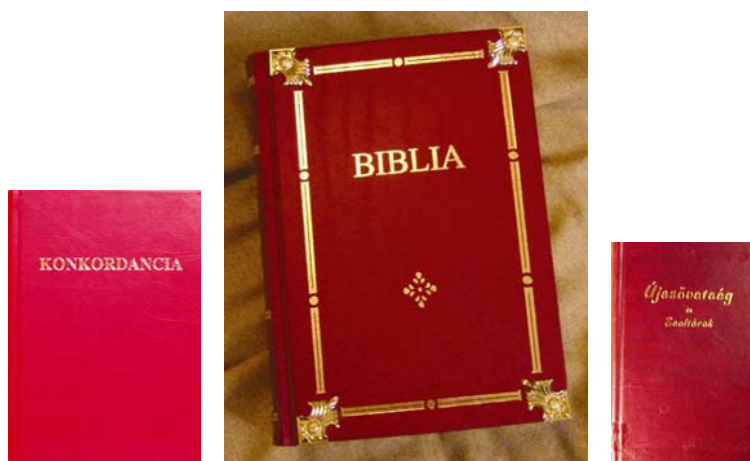
Missziós Evangéliumok



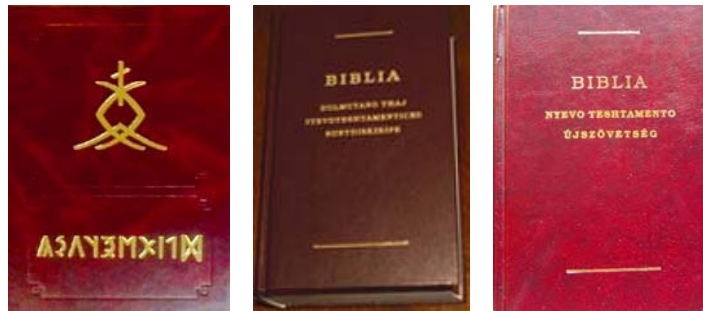
Jeromos füzetek



Családi Biblia



Konkordancia Aranyveretes Biblia Újszövetség-Zsoltárok



Rovásírásos Biblia Cigány Biblia Cigány-Magyar Újszövetség



Új Ország – Márk evangéliuma

Tevékenységünk



Imaóra (kéthetente)



Bibliaiskola (havonta)



Biblikus professzorok konferenciája (évente kétszer)



Bibliaapostolképző szemináriumok (160 alkalom)



Biblikus figura készítő kurzusok (évente 4-6 alkalom)

A Bibliatársulat



A Bibliaközpont megáldása (Paskai bíboros, Balás Béla püspök)



Maros Éva



Nyilas Tünde



Bibliabolt



Iroda (könyvelés, szervezés)



Határon túliak támogatása



Bibliák megáldása

Családi képek



Szülőházam Bócsa-Zöldhalomban



Szülőházam ma



A Tarjányi család



A négy testvér



Tisztikereszt, Pázmány plakett, Cigányságért,
Köztársasági Érdemrend



Munkatársaimmal a Parlamentben
Gelley Anna, Vágvölgyi Éva, Opálény Izabella

Alapvető művek a témában

Pétery (Petró) József, A szentmise története, Szt.I.T.,1931.

Adriányi Gábor, Az egyháztörténet kézikönyve, Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK), 201.

Altaner Bertold, Ókeresztény irodalomtörténet, Sz.I.T. 1947.

Euszebiosz egyháztörténete (ET), ford. Baán István, Sz.I.T. 1983.

Perendy László, Patrológia, sapientia.hu.

Vanyó László, Az ókeresztény egyház irodalma, Sz.I.T. 1980.

Magyar Katolikus Lexikon, 1-17 kötet, Szt.I.T. 1993-2014.

Az interneten:

A bibliai kánonok listája: <http://www.bible-researcher.com/canon8.html>

Római pápák listája: https://hu.wikipedia.org/wiki/Római_pápák_listája

Munkatársak

A Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat megalakulásában és működtetésében a segítségünkre voltak:

+Franz König bíboros (Ausztria), +Norbert W. Höslinger (Ausztria), Franz-Joseph Orkemper (Németország), +Valentini Géza (Ausztria), Hans Finger (Ausztria), +Kondor Lajos (Portugália), Toni Steiner (Svájc), Silvia Schroer (Svájc), Wetzstein József (Németország).

Erdő Péter bíboros, Ternyák Csaba érsek, Jakubinyi György érsek (Erdély), Balás Béla püspök, Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes, Latorcai Csaba államtitkár, Balogh Margit, Opálény Izabella, Maros Éva. Támogatók: Kocsis Imre professzor, +Székely István, Tomka József, Andics Istvánné, Thorday Attila.

Munkatársak: Vágvolgyi Éva főtítkár, Gelley Anna irodavezető, Opálény Izabella, Bukor Katalin, Udud Tibor, Mezei Ferencné.

A továbbképzési munkacsoport:

Vezetője: Vágvolgyi Éva.

Tagjai: Adorján Andrásné, +Balthazár Zsolt, Balthazár Zsoltné, Bánó Georgina, Bicsár László, Csobánné Rákóczi Sarolta, Csomai Tünde, Dreiszker Zsuzsanna, Gelley Anna, Gruber Mária, +Győrvári Edit, dr. Hargita Mária, Járominé Zarái Györgyi, dr. Karácsony Mária, Kiss Károly, Kolnhoffer Katalin, +Mayer László, Marincsák László, Nátrán Józsefné, Németh Edit, Polgári Ferenc, Pomeisl Mária, +Prokos Endre, Radnóti Mária, Stalzer Györgyné, dr. Tarjányi Béla, dr. Thorday Attila, Zsuppán Mónika

Határon túliak: Magos Gyöngyvér (Erdély), +Boros Gyevi Ottília (Vajdaság), +Both István (Vajdaság), Both Kornélia (Vajdaság), Kónya Livia (Vajdaság), Móra Mária (Vajdaság)